SCRIPTURAE LINGUAEQUE PHOENICIAE

MONUMENTA QUOTQUOT SUPERSUNT

EDITA ET INEDITA

AD AUTOGRAPHORUM OPTIMORUMQUE EXEMPLORUM FIDEM EDIDIT

ADDITISQUE

DE SCRIPTURA ET LINGUA PHOENICUM COMMENTARIIS

ILLUSTRAVIT

GUIL. GESENIUS.

PARS SECUNDA

DUOS POSTERIORES DE NUMIS ET DE LINGUA PHOENICUM LIBROS CONTINENS.

Christum Hebraei dicunt Messiam, quod verbum linguae Punicae consonum est, sicut alia permulta et paene omnia.

Augustin. *Opp. T. IX col.* 198.

LIPSIAE

SUMPTIBUS TYPISQUE FR. CHR. GUIL. VOGELII.

MDCCCXXXVII.

LIBER TERTIUS
DE NUMIS PHOENICIIS.

CAPUT PRIMUM.
NUMI PHOENICES PROPRIAE.

Phoenices propriae numi, licet in ipsa huius linguae et litteraturae patria cusi, tamen neque antiquissimis neque praestantissimis huius generis numismatis annumerandi sunt. Tantum enim abest, ut vel unicus veterum liberarumque Phoeniciae civitatum numus nobis supersit, ut omnis eius generis pecunia superstes ad Seleucidarum et Romanorum tempora eamque aetatem, quae inter Antiochum IV et Antoninos interest, pertineat. Plerique etiam aenei, non optimae fabricae et male conservati esse solent (cf. §. 56), ita ut tum antiquitate tum artis praestantia et pulchritudine numis Ciliciis Siculisque longe inferiores sint. Quorum origo certa est, hi ad Tyrum, Sidonem, Ptolemaidem, Laodiceam et Marathum pertinent: Antiocheni, Aradenses, Berytii valde incerti sunt (vide no. VI): quosque Arcae Caesareae olim tribui cum Koppio, hi Ciliciae non Phoeniciae numis haud dubie accensendi sunt (no. VIII). Ceterum longe plerique bilingues sunt Phoeniciis et Graecis litteris inscripti: Phoeniciis in usum civium indigenarum, maxime plebis, apud quam patriae linguae et scripturae usus nondum in desuetudinem abierat: Graecis in usum commercii cum universo orbe Romano.

I. *TYRUS.*

Antiquissimi, qui supersunt, numi Tyrii Phoeniciis litteris inscripti imperantibus regibus Seleucidis Antiocho IV, Demetrio I, Demetrio II, Antiocho VII cusi sunt intra annos computationis Seleucidarum (qui anni in his numis litteris graecis indicari solent) 144—179 i. e. 169—134 a. Chr. n. v. Froehlich Annales Syriae tab. 7 sqq. Eckhel doctr. num. III, p. 379. Mionnet T. V p. 41. 45. His accedunt numi Tyriorum autonomi, quorum plerique annos inscriptos habent ab auctumno anni V. C. 628 i. e. 126 a. Chr., quo *αὐτονομίαν* adepti sunt Tyrii (v. Jos. Arch. XV, 4 §. 1. Strabo XVI, 2 §. 23) computandos (v. Norisii annus et epocha Syro-Macedonum p. 323.

vertendum. Quaeritur autem, in quam sententiam accipienda sit formula: ***mater Sidoniorum***, quam ego (ad Jes. 23, 2) reddideram: ***metropolis Sidoniorum*** i. e. Phoenicum, Hamak. contra (Miscell. p. 147) explicare malebat: ***mater Sidoniorum*** (proprie dictorum): quam quaestionem paullo altius repetere placet, ita quidem, ut eos, qui singulos veterum locos adire cupiant, remittamus ad doctam eius rei expositionem apud Ezech. Spanhemium de usu et praestantia numismatum I, p. 568 sqq. et Eckhel D. N. IV p. 275 sqq. Apud Phoenicios igitur אם (אֵם) *mater*, quod respondet graeco *μητρόπολις* in numis frequentatissimo, haud dubie propriam et nativam significationem habebat urbis antiquae, quae coloniis deductis aliarum civitatum conditrix atque *mater* facta esset, et a filiabus s. coloniis parentis instar coleretur. Et Tyrus et Sidon hoc significatu multarum urbium matres vocari poterant *) similisque usus apud Hebraeos erat, ubi urbs *Abel* honorifice et pie appellatur עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל *urbs et mater in Israële* 2 Sam. 20, 19 i. e. urbs antiqua et venerabilis, si non coloniarum in alias terras emissarum, tamen multorum vicorum circumiacentium (בָּנוֹת hi vocantur, v. Thes. v. בַּת no. 8. p. 220) parens et altrix: sicut in ecclesia christiana primitiva ecclesiae maiores et urbanae minorum in vicinia ecclesiarum conditrices, *matres*, hae autem *filiae* appellabantur. Postea vero singularum urbium vanitate et cum aliis de antiquitate contentione (*ἑλληνικὰ ἁμαρτήματα* vocat Dio Chrysost. orat. 48) factum est, ut etiam aliae urbes, quae neque antiquitate neque coloniis deductis inclaruissent, magnificum metropolis titulum affectarent et partim propria auctoritate sibi tribuerent, partim a regibus et Senatu Romano, ad haec vota non difficilibus, obtinerent. Fatua haec titulorum ambitio Asiae potissimum minoris et Syriae urbibus propria, quae haud scio an ad stilum magnificum Orientis pertineat a Seleucidis maiorem in modum affectatum, in titulis quidem numorum graecis vix ante primum a. Chr. seculum conspicua et postea demum in immensum aucta est: sed in Phoeniciis numorum epigraphis iam Antiochi IV aetate plura eius exempla habemus. Non solum enim Tyrus in huius regis numis se ***matrem Sidoniorum*** vocat, Sidon ***matrem aliarum quarundam urbium*** (v. no. II), quod non absurdum erat et ex parte verum, sed in numo eiusdem regis adeo Laodicea (vide no. IV) ***mater in Canaan*** appellatur, licet neque antiqua esset haec urbs, neque coloniis deductis celebrata: unde apparet, אם pariter atque graecum *μητρόπολις*, iam Antiochi IV tempore in epitheton honorificum abiisse.

Iam si quaeris, qua sententia accipienda sit locutio ***mater Sidoniorum*** in Tyri numis, fidenter respondeo, ***matris*** nomen in prima illa et nativa potestate inrerpretandum esse, ***Sidonios*** autem non Sidonis tantum incolas, sed ampliore significatu (quem vindicavi ad Jes. l. c. et, ut postea vidi, iam ante me vindicaverant *des Vignoles*, in ***chronologie de l'histoire sainte*** p. 25. Masius ad Jos. 19, 29) Phoenicios omnes

*) In Tyri coloniis facile praestantissima erat Carthago: praeterea, si Sanchuniathoni fides esset, a Tyriis etiam condita est Tartessus, plures Siciliae (Diod. 5, 35), Asiae minoris et Cretae urbes (Sanch. II, 9—15. V, 6—8. VIII, 10): a Sidoniis Cittium Cypri, multaeque Asiae minoris, Rhodi, Cretae, Melitae, Siciliae, Ersiphoniae (Liguriae) oppida ibid. IV, 6—8. VIII, 10.

significare. Non enim de eo inter se contendebant Tyrus et Sidon, utra alterius mater, sed utra totius Phoenices esset. Insignis est locus Strabonis XVI, p. 756 Casaub., ubi de his urbibus: *ἀμφότεραι*, inquit, *δ' οὖν ἔνδοξοι καὶ λαμπραὶ καὶ πάλαι καὶ νῦν· ὁποτέραν δ' ἄν τις εἴποι μητρόπολιν Φοινίκων, ἔρις ἐν ἀμφοτέραις ἐστίν*, cui adde inscriptionem nobilissimam apud Grut. p. 1105, ubi Tyrus appellatur: *πόλις Τυρίων ἡ ἱερὰ καὶ ἄσυλος καὶ αὐτόνομος μητρόπολις Φοινείκης καὶ ἄλλων πολέων καὶ ναυαρχίς κ. τ. λ.* Ex hoc maxime monumento apparet, quid tituli Tyrus sibi arrogaverit, et *μητρόπολις Φοινίκης, μητρόπολις Φοινίκων* ad amussim respondent verbis numi nostri אם צדנם. Etiam alibi vocabulo *μητρόπολις* postponitur genitivus non unius urbis, sed totius regionis v. c. in numis Sardium, quae urbs se *Asiae*, *Lydiae*, *Helladis primam metropolim*, et Smyrnaeorum, qui se *primos* Asiae appellant (v. Eckhel III, p. 115. II, p. 544). Ipsam utriusque urbis caussam (in qua pro Sidone provocare possis ad Gen. 10, 15. Jos. 11, 8. 19 [צִידוֹן רַבָּה], ad *Σιδονίους* Homeri Il. 6, 290. 23, 743. Od. 4, 84. 17, 424 cf. Strabo l. c. et *Sidoniorum* nomen universae genti tributum; pro Tyro ad Jos. 1, 29. 2 Sam. 24, 7, quae tamen minus certa sunt) perorare aut diiudicare, neque nostrum est, neque huius loci *): quantopere autem etiam posterioris aetatis Tyrii in hac *matris urbis* dignitate sibi placuerint, testes sunt numi imperatorii huius urbis, in qua Didonis, Cadmi et Thebarum nominibus superbiunt (v. Eckhel III, p. 388 sqq.). Aliud eius contentionis documentum mox nobis discutiendum erit (no. II, 5).

II. *S I D O N.*

Numorum Sidoniorum, qui omnes quod sciam aenei sunt neque optime conservati, alii sunt regii, Antiocho IV, Demetrio I, Alexandro Bala, Demetrio II, Antiocho VII et VIII, Demetrio III imperantibus cusi; alii autonomi, atque horum quidem plerique cum epocha ab anno V. C. 643 (a. Chr. 111) computanda, pauciores sine ea, v. Haym thes. brit. tab. 10. Pellerin Recueil III, p. 119. IV suppl. p. 106. Eckhel III, p. 364 sqq. Mionnet V, p. 40. 46. 56. 64. 77. 88. 94. 367 sqq. Recueil des planches tab. 23, maxime Lindberg de inscr. Melit. p. 52—55, qui singulas classes diligenter descripsit.

Ac regiorum quidem *typus* hic est:
Caput Regis diadematum et radiatum ad dextram **).)(*Triremis*; al. *gubernaculum navis*; al. *Europa tauro insidens*; al. *figura muliebris in prora navis sedens.* Supra: *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ* (*ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ*, *ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ*) *ΣΙΔΩΝΙΩΝ*, in numis

---

*) [In Sanchuniathonis isto libro narratur principatum Phoenices a Bimalo (1820 ante Chr. n.) usque ad Gadylcarum (1055 a. Chr.) penes Sidonios fuisse, a quibus praeter multas colonias exteras etiam in ipsa Phoenice Aradus condita sit (Sanch. IV, 2 cf. Strabo XVI, 2 §. 13): Gadylcaro mortuo eum transiisse ad Tyrios horumque regem Barthopham, Hirami (qui Salomonis aequalis erat) patrem].

**) Lindbergius ubique: „*ad sinistram*", ubi nos: „*ad dextram*" quod ne alicui fraudi sit, videatur pag. 20 not.

Demetr. II et Antiochi VIII etiam ΣΙΔΩΝΟΣ ΘΕΑΣ vel ΣΙΔΩ. ΘΕΑΣ. Infra litterae לצדנם (raro epigraphe quattuor versuum).

Autonomorum:

Caput muliebre velatum turritum ad d.; duo capita iugata, alterum virile barbatum, alterum muliebre velatum et turritum; caput Iovis laureatum; caput Bacchi hedera coronatum.)(Eaedem imagines, quae in regiis, praeterea etiam *Bacchus stans vestimento longo indutus; Victoria in prora navis stans; Cista mystica et thyrsus.* Supra: ΣΙΔΩΝΙΩΝ al. ΣΙΔΩΝΟΣ ΘΕΑΣ al. ΣΙΔΩΝΟΣ, infra לצדנם et לצדן (raro epigraphe 4 versuum). *Epigraphae* igitur *Phoeniciae* hae sunt:

1. לצדנם (לְצִדֹנִם) *Sidoniorum*, vario modo scriptum, in regiis et antiquioribus accuratius, negligentius in autonomis et recentioribus, id quod monstrant variae eius epigraphes exempla A—L ex opere Mionnetiano petita, quanquam de nonnullis litteris (v. c. *Nun* in litt. D, *Zade* in litt. K) dubitaverim: facillimus enim error in his numis male conservatis et valde detritis. Ac litt. A est in numis Demetrii I, Demetrii II, Alexandri Balae et autonomis annorum 60. 73, litt. B in numis Antiochi IV. VII. VIII, reliquae in autonomis, et litt. quidem C. D in numo anni 9 et alio sine anno (Mionn. V p. 369. 370), litt. E anni 21. 23, litt. F. anni 22, litt. G anni 21. 23, litt. I annorum 33. 34. 60, litt. K. L annorum 49. 52. De epigraphe litt. F et L notandum est, litteras eius propter spatium exiguum et depressius in infimo numo figuram habere inclinatiorem et fere iacentem, qua de re supra dictum est pag. 18. Numus integer litt. M est ex autonomis, v. *Mém. de l'acad.* XXX p. 427.

2. לצדן (לְצִדֹן) *Sidonis*, in autonomis recentissimis, ut litt. P in numo anni 155, litt. Q anni 166, litt. R anni 169. Integrum numum litt. S dedimus ex *Mém. de l'acad.* l. c. — His accedunt

3. 4. duae, quae admodum dubiae auctoritatis sunt: לצדנן (לְצִדֹנִן) litt. N in numo Demetrii III apud Haymium in thes. Brit. tab. X, 2, sed vix accurate depicto, et לצדני litt. O in autonomo anni 40 apud Mionnetum pl. 24 no. 42, cuius figura non minus dubia est, v. quae disputavimus pag. 31. 32. Non parvi autem moliminis est

5. *inscriptio quattuor versuum*, quae reperitur partim in regiis Antiochi IV (Mionnet V p. 41, ubi male hic numus ad Tyrum refertur), Demetrii I (Mionnet V, p. 47), Demetrii III (Froehlich Ann. Syr. VIII, no. 30), partim in autonomis (v. Pellerin Rec. III, tab. 119 no. 25. Suppl. IV p. 106. Additions p. 43. Mionnet V p. 368. 369. no. 204. 204-bis. Lindberg l. c. pag. 55). In utrisque inscriptio aversam numi partem implet, inter secundum et tertium versum est *gubernaculum:* adversa pars in regiis habet *Caput regis diadematum* ad dextram, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ (ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ), in autonomis: *caput muliebre turritum et velatum* (in nonnullis) pone *cornu copiae.*

Epigraphen delinearunt Relandus Palaest. p. 1014. Vaillant reg. Syriae p. 109. Haym thes. brit. tab. 10, no. 8. Froehlich tab. 7, no. 15. 8, 30. Pellerin l. c.

Bayer ad Sallust. p. 339 (palaeogr. Studien tab. 1 no. 1. 2) et Vindic. num. Sam. p. 56. Mionnet tab. 23, 7. Lindberg l. c. tab. 6. Bayeri et Pellerinii exempla repetiit Koppius, Bild. und Schriften II, 199, Mionnetianum Bellermannus progr. 4 in ipso titulo. Ingens autem partim de genuina eius scriptura partim de eius interpretatione eruditorum est discordia, quorum errores et devia qui cognoscere cupiat, adeat Bayerum et Koppium ll. cc. Eckhelium D. N. III, p. 405. Bellermannum IV, p. 15. Hamaker. Miscell. p. 149. 150.

Ut primum de genuina eius scriptura quaestionem expediamus, nobis nunc, multis exemplis inter se comparatis, non dubium est, quin *in omnibus* legatur:

לצדנם
אמכמב
אמאכת
צר

In hac scriptura conveniunt tum pleraeque superioris aetatis delineationes (quanquam his non ita multum tribuendum est), tum duo exempla Musei Britannici (quorum scriptura in primo et quarto versu fere evanida, in secundo et tertio perspicua est), tria Lindbergiana ex Museo Hauniensi, quae dedi litt. V. W. X, Mionnetianum apud nos litt. U (quod in omnibus variae aetatis numis eodem modo sculptum reperit M.), et Bayerianum primum litt. T, quod congruit cum Pellerinii exemplo tab. 119 no. 25. In tribus autem litteris aliqua est delineationum discrepantia. Ac lin. 2 litt. 4 in altero Bayeri exemplo (nostr. litt. T bis) ex Museo Ludovici de Bourbon כ scriptum esse dicitur pro מ, ita ut duo כ se excipiant (quam lectionem arripuit O. G. Tychsenius legens ככב stella): de quo magnopere dubito, quum horum numorum scriptura parva et admodum detrita oculos etiam exercitatos facile fallere possit. Ibid. litt. 5 apud Froehlichium tab. 7, 15 et Koppium (II, p. 199) cauda recta picta est, ut Resch videatur: unde Koppius tres illas litteras ככר *circulus* legebat: sed in eo, quod Koppius expressit, Pellerinii exemplo cauda inflexa est et Froehlichii delineationi nihil tribuendum videtur. Denique lin. 3 litt. 4 apud Vaillantium et Froehlichium ita picta est, ut *Chet* videri possit, sed etiam huic scripturae, licet facillimae interpretationis non multum fidei habendum videtur.

De scriptura igitur plane consentimus cum Hamakero l. c. et semel abiicienda existimamus omnia interpretandi pericula ab alia quadam sive scriptura (lin. 2 ככב, ככר) sive lectione (Bellermannus enim quamvis optimo exemplo usus legit lin. 2 אמבמר lin. 3 ארקבת, prorsus invitis palaeographiae legibus) profecta: in interpretatione vero ei assentiri non possumus, quae talis est:

לצדנם	*Sidoniorum*
אֲמִכֵם בְּ	*profligantium*
אֲמָאכַת	*mendacissimam*
צר	*Tyrum*

אֻמֻּכֶם pro הַמַּכִּים, quod sane legitimum est (cum א art.); אפאכת pro arab. أَفّاكَة = הַפָּכָה *admodum mendax.* Fingit enim, Sidonios hac epigraphe respondisse vicinorum Tyriorum metropolis honores sibi arrogantium (v. no. I, p. 263) insolentiae. Duplex vero caussa est, cur in hanc sententiam concedere non possim. Altera grammatica est et philologica: siquidem adiectivum, quod respondeat arabico أَفّاكَة phoenicie scribendum est אפכת vel potius הפכת (sine א, ad formam קַטָּלַת), praeterea substantivo postponendum, neque facile aliam quam *perversae* significationem habere potest: altera ad argumentum spectat, quia huiuscemodi convicia moneta publica in alias urbes iactata a consuetudine veterum et ab innato quodam honestatis et elegantiae sensu prorsus aliena et propterea sine ullo exemplo sunt. Vani et magniloqui esse solent eiusmodi tituli, nunquam in alios invidiosi et contumeliosi. Hanc ipsam ob causam etiam alii interpretationi nihil tribuerim, in quam nuper nonnemo incidit, Hamakerianae similem, sed intra hebraeae linguae fines se continentem:

לצדנם אמכם באף אכת צר

Sidoniorum, qui percusserunt in ira sororem Tyrum

i. q. qui penitus percusserunt et fugarunt Tyrum sororem (non matrem): quod referri poterat ad victorias in bellis civilibus Seleucidarum a Sidoniis de Tyriis, diversae forte factionis studiosis, reportatas. Ut dicam quod sentio, tres huius epigraphes litterae כמב lin. 2 videntur *scribendi compendia* (lib. 1 §. 37) esse, in quibus nomina propria civitatum a Sidoniis conditarum, quae tandem cunque illae sunt, lateant, qua ratione adoptata epigraphe ita legi possit:

לצדנם	*Sidoniorum*
אם כ' מ' ב'	*matris Cittii, Melitae, Beryti*
אף אכת	*item sororis*
צר	*Tyri.*

Minime enim improbabile est magnificum *matris Sidoniorum* nomen, quo Tyrii eodem tempore in numis uti coeperant (vide no. I), etiam Sidoniorum urbem aemulam incitasse, ut de honorificis titulis sibi in moneta tribuendis cogitaret, adeoque illud *sororis Tyri* epitheton quodammodo oppositum esse arrogantiae Tyri totius Phoenices se matrem appellantis: modo ab invidioso et rustico contentionis genere eos in his monumentis abstinuisse putamus. Sed agite iam nostram opinionem paullo accuratius explicemus et a dubitationibus vindicemus.

Ac *primum* forte offenderit aliquis in eo quod iunximus: *Sidoniorum, matris* etc., nobisque occurrat cum Hamakero l. c., id a syntaxi alienum esse, quae requirat לצדן אם. Cui respondemus, hanc structuram in graecis quoque horum numorum epigraphis usitatissimam et solennem esse, et sexcenties dici: *Ἀντιοχέων τῆς μητροπόλεως* (v. Froehlich Ann. Syr. p. 101. 111. 115), *Σελευκέων τῆς ἱερᾶς καὶ αὐτονόμου* (ib. 79. 101. 106), *Λαοδικέων τῆς ἱερᾶς καὶ αὐτονόμου* (ib. p. 91), *Σαγαλασσαίων πρώτης*

Πισίδων (Eckhel IV, 282) et saepe. Neque hoc a rei veritate alienum est, nam *civitas* i. e. *civium* s. incolarum *universitas* (בעלה in numis Hispanicis, v. no. XV. XVI), non domus et moenia urbis, recte *mater* coloniarum vocatur.

Dein tres litteras כמב, quae compendia esse sumsi, alii aliter explicent, et, quae supra posui, nonnisi exempli causa dicta sunto. De *Beryti* enim conditoribus non constat, nec quicquam novo isto Sanchuniathoni tribuo, qui et *Cittium* et *Melitam* ad Sidonem matrem refert (IV, 6—8). Ceterum his, qui hac de re coniecturas proponere vel de propositis iudicare velint, non negligendum est, ipsos veteres de nonnullarum coloniarum origine in diversas sententias abiisse. Nam quas ad Tyrum matrem referunt Thebas Boeoticas Curtius (IV, 4: coloniae eius paene toto orbe diffusae sunt, Carthago in Africa, in Boeotia Thebae, Gades ad Oceanum) et Euripides (Phoeniss. 641), easdem ad Sidoniam originem referunt Plinius Sidonem Thebarum Boeotiarum parentem appellans, Euripides apud Aristophanem (Ran. 1256) et Lucianum (Macrob. §. 23: *Σιδώνιόν ποτ' ἄστυ Κάδμος ἐκλιπών*). Ex his, quae certioris fidei habentur, annotare placet, Aradum a Sidoniis, Tripolim a Tyriis, Sidoniis et Aradiis conditam esse teste Strabone XVI, 2 §. 13. 15.

Tum אכת *sororem* significare, plane certum esset et exploratum, si de lectione אחת apud Vaillantium et Froehlichium certius constaret. At vel sine hoc interpretandi adminiculo id non improbabile: quum plura sint huius permutationis exempla, veluti כמן = חַמָּן Numid. 2. 3. 2, חִתִּי et כִּתִּי (v. ad Cit. 33). Sententiam aptam esse, nemo facile negabit, quum urbes eiusdem originis et conditionis saepe *ἀδελφαὶ* vocentur, cf. *ΑΔΕΛΦΩΝ ΔΗΜΩΝ* in numis Seleucidis ap. Eckhel III, 267 cf. IV, 275. 339. Spanhem. l. c. I, p. 568. Satis magna autem Sidonis est modestia, parem tantum cum Tyriis dignitatem sibi tribuentium. אף *item*, *neque non*, *adeo*, quod languidius videri possit, a stilo solenniore huius epigraphes non alienum est.

Nostrae interpretationi similem, cui olim assensi, proposuerat Koppius l. c.: לצדנם אם ככר אף אחת צר *Sidoniorum*, *matris circuli s. orbis*, *imo vero sororis Tyri*, cui quid obstet, iam diximus. In similem autem nobiscum sententiam, scribendi compendia in illis litteris latere, inciderat iam Bellermannus, qui tamen litteris, ut diximus, male definitis, non potuit non in singulis definiendis a vero aberrare. Eius enim interpretatio haec erat:

לצדנם	*Sidon*
אמבמר	*mater in Maratho*
ארקבת	*Arado*, *Caphtore*
צר	*Tyro*

in qua praeter litteras male acceptas displicet etiam 1) locutio: *mater in* Maratho rel. Quanquam enim in numo Laodiceno (no. IV) recte dicitur: *mater in Canaane*, quae regio est, dici tamen non potest: *mater in Maratho* pro Marathi. 2) quod קבת *Caphtorem*

s. Cretam interpretatur vir venerabilis, quum huius vera scriptura כפתר ex V. T. satis cognita sit. Quod enim Swinton ex numo quodam exsculpserat כבדך כבדר, plane de nihilo esse, infra videbimus (no. XXIII). Pellerinii, Tychsenii, Bayeri huius epigraphes explicationes taceo, quippe iam ab Eckhelio recte explosas.

6. Singularis est inscriptio in postica nonnullorum Sidoniorum ab utraque parte duorum cornuum copiae, apud Mionnetum tab. XXIV, no. 24—27 (apud nos litt. Y. Z. AA. BB) partim litteras continens punctis distinctas (in quibus una est valde insolita §. 34, 1), partim numerales post שת (i. e. שנת anno), quae valent CXX, XLVI, CXLV, CXLVI. De illis litteris autem earumque significatione nil definio, quanquam singulae notae sunt.

III. *ACCO seu PTOLEMAIS.*

Acco (עַכּוֹ Iud. 1, 31 et apud Talmudistas v. Lightfooti Opp. T. II p. 218, *Ἄκη* Strab. XVI, 2 §. 25. Stephan. Byz. Suid. Harpocr. h. v., arab. عَكَا et عَكَّة Abulf. Syr. p. 82. 83. Gol ad Alferg. p. 131. Schultens. ind. geogr. h. v.), postea etiam Ptolemais dicta (v. Reland. Palaest. p. 534—42), hodie St. Jean d'Acre, urbs maritima Palaestinae septentrionalis, Iud. 1, 31 (pariter atque Sidon) Asseritarum tribui, sed a Graecis constanter Phoeniciae accensetur. Huius numi exstant phoenicie inscripti tum aurei, tum argentei sub Alexandro Magno cusi, perparvi omnes moduli, quos delineatos dederunt *Barthélemy* in *Journal des Savans* 1760. *Pellerin*, *Rois* Pl. II, 1. 2. 3. *Melanges* I, p. 140. tab. 4, 5. *Suppl.* IV p. 61. *Dutens* diss. II, tab. 2. descripserunt *Mionnet* I, p. 520. tab. 21, no. 1—10. Suppl. III, pl. 2, no. 1—7. Lindberg p. 49. cf. Bellermann l. c. II, 12. III, 38. Kopp II, 204 al.

Aureorum typus hic est:

Caput Palladis galeatum ad dextr.)(*Victoria stans ad sin., dextra coronam, sinistra tridentem tenens. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.* Ad pedes litterae עך, additis annorum numeris (23—33). Vide nos litt. I, de quo infra.

Argenteorum hic:

Caput Herculis iuvenile, imberbe, exuviis leonis tectum ad dextram.)(*ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Iupiter ad sin. sedens, dextra extensa aquilam, sinistra hastam, infra dextram* litterae עך perparvae cum cifris. Vide litt. A ex Dutens Diss. II, tab. 2. Plura eius exempla in Museo Britannico vidi, litteris ita parvis, ut oculis inermibus vix cerni possent.

Quas nos dedimus epigraphas, eae petitae sunt litt. B. C. D. ex Mionneti tab. 21, litt. E. ex exemplo Musei Britannici, litt. F. G. H. ex Mionneti Suppl. III tab. 2, omnes paullulum in maius auctae.

Duas litteras עך legendas esse et idem esse quod עַכּוֹ, primus docuit Barthelemyus l. c., neque dubitare debebat Eckhelius III, 408. Utcunque enim diversa est alterius litterae

figura, omnes eas formas Caph esse, plane indubitatum est (p. 32. 33): *Vau* autem in עכר omissum est ex lege orthographica (p. 57). Apud Mionnetum quidem tab. 21 no. 5 *Caph* male pictum est (deesse videtur uncus superior) et no. 10 *Ain*, quod *Resch* litterae simile est: sed in tanta litterarum parvitate facilis erat error. In cifris pingendis quid peculiare habeant hi numi, videlicet numerum vicenarium signo rotundo instar ע litterae, denarium signo hemisphaerico expressum, iam supra dictum est (p. 87): quorum signorum *caussa* haud dubie haec est, quod ○ = ע scriptum est pro עשרים *viginti*, ∩ autem numeri vicenarii dimidiam partem exprimit. Itaque in litt. B est numerus 23, in litt. C 33, in litt. D 37 (septima monas est sub *Caph* littera cf. similem rationem apud Mionnet tab. 21, 5), litt. E 24, litt. F 36, G 33, H 30. De annorum autem computatione Lindbergius l. c. observat, in aureis reperiri annos 23—33, in argenteis 6—37. Idem: „In uno Mionnetiano, inquit, 1, p. 521 no. 160 praeterea monogr. AP, quod numum sub imperio Aradensium esse cusum evincit, additur, et duplex aera, scilicet Acensis an. X et Aradensis an. 43, ex quo numo aeram Acensem anno 226 a. Chr. n. incepisse colligo." Aradensis enim orditur ab anno 259 (Eckhel D. N. III, p. 394). Sed quomodo in *Alexandri Magni* numo anni possint ab anno 226 a. Chr. computari, vir doctus non docuit. — Praeterea multo maior numerus reperitur in praestantissimo exemplo aureo, cuius recens acquisiti ectypum Parisiis misit ill. Rochettius (vide litt. I), in quo praeter vestigia litterarum עכ paene deleta eo loco, ubi cifrae esse solent, leguntur litterae כא, quae non possunt non *centenarium* numerum designare, ut saepius alibi (p. 87).

IV. *L A O D I C E A.*

Duae sunt huius nominis urbes, una *Laodicea ad mare* (πρὸς θάλασσαν) Strab. XVI p. 517. Cic. ad fam. 12, 14. Jos. de bell. iud. 1, 16, in boreali Syriae parte sita, altera *Laodicea ad Libanum* (πρὸς Λιβάνῳ) Strabo l. c. p. 520. Plin. 5, 23, ab oriente Beryti et Heliopolis, quam Ptolemaeus caput facit Laodicenae regionis. Atque huic quidem tribuendi sunt numi paullo rariores Phoeniciis litteris inscripti, quorum hic est typus:

Caput Antiochi (IV) *radiatum et diadematum ad dextram.*)(*ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ. Neptunus pallio indutus stans* (in alio *prorae navis insistens*), *d. pateram, s. tridentem*, in area *ΛΑ* et monogramma (al.). A sinistra parte litterae Phoeniciae ללאדכא אם בכנען. Æ. 2. Vide Barthélemy in Mém. de l'acad. XXX p. 427 (LIII p. 59 ed. in duod.), unde nostra figura hausta est. Simillimum exemplum in Museo Britannico vidimus. Pellerin Rois tab. 9 no. 9. Mionnet V p. 40. no. 346. 347. tab. 23, 2.

Caput Alexandri (II Sebinae) *diadematum ad d.*, pone monogramma .)(*ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Neptunus*, ut supra, *sed stans modium in capite gerens.* Eaedem litterae Phoeniciae. Æ. 2. Mionnet V p. 85 no. 753.

Litterae Phoeniciae citra omnem dubitationem, ut dudum vidit Barthelemyus l. c., legendae et explicandae sunt

ללאדכא אם בכנען *Laodiceae matris in Canaan,*

quicquid repugnat Eckhelius (III, p. 409), in una re probandus, quod Laodiceam ad mare (quam intellexerat B.) intelligi posse negat, quum ea nimis a Phoenicia remota sit, quam ut „mater in Canaan" vocari potuerit. Nam quod ad monogrammata provocat, ex quibus efficiatur, hos nummos non alius urbis quam Beryti esse (quam sententiam etiam Mionnetus sequitur), id nihil aliud probat, quam ad Beryti ditionem pertinuisse Laodiceam, quod a veri specie minime alienum est. In ipsis litteris nihil difficultatis est (cf. Kopp II, 204. Lindberg p. 10. 11): si vero quis offendatur littera א quiescibili a Phoenicibus servata, is memor sit, א non poni pro graeco *α*, sed pro *o*, et לאדכא vocalibus adscriptis efferendum esse לְאֹדְכָא (pag. 57). Arabes eandem urbem scribunt لاذقيا (v. Schult. ind. geogr. h. v.), in quo nescio an Elif prius Hamzatum fuerit (لَأْذقيا, لَأَذقيا). Graecum autem oppidi nomen servatum et Phoeniciis litteris utcunque expressum est iccirco quod antiquo et domestico nomine carebat haec urbs recentioris et graecae, ut videtur, originis: eodem modo atque in *Irenes Byzantiae* nomine factum esse vidimus in inscr. Athen. 3. Quod vero haec urbs, quae neque valde antiqua neque multarum aliarum mater fuisse potest, in huius numi epigraphe „*mater in Canaan*" appellatur i. e. metropolibus Phoenices honoris caussa annumeratur, id arguit, illum huius tituli abusum, de quo supra disputatum est (in numis Tyriis, no. I), iam Antiochi IV temporibus late patuisse.

V. *MARATHUS.*

Marathus (*Μάραθος*), magna et opulenta olim fuerat Phoeniciae urbs e regione Aradi in continente sita (Polyb. 5, 68. Arrian. 2, 13. Curt. 4, 1. Plin. 5, 20). Inter hanc et Aradios quum perpetuae ferme controversiae intercedebant (Polyb. l. c.), tum Ammonio Marathensibus, Alexandro Bala Syriae imperante (anno 162—166 Seleucidarum) Aradii insidiis turpiter structis Marathenis excidium parabant (v. Diod. exc. de legat. 29. T. X p. 76 Bip.) et licet tunc quidem pravum eorum consilium exsequi non possent, tamen paullo post urbe capta et eversa agros Marathenorum sorte diviserunt. Inde Strabo XVI pag. 518: *Μάραθος, πόλις ἀρχαία Φοινίκων κατεσπασμένη· τὴν δὲ χώραν Ἀράδιοι κατεκληρούχησαν.*

Huius urbis non pauci exstant numi epigraphis phoeniciis muniti, omnes autonomi et peculiari aera instructi, quorum typos in VII classes distributos accurate describit Lindbergius p. 19.

Caput iuvenile laureatum ad dextr. — al. *caput Apollinis laureatum ad d.* al. *caput muliebre velatum ad dextram.*)(*Vir togatus stans ad s.*, in aliis *columnae innixus*, *dextra acrostolium tenens* — it. *mulier stans ad s.*, *dextra acrostolium.* — *Victoria stans ad s.*, *dextra sublata corollam gerens.* Æ. 2. 3. 4. Vide Swinton

in Philos. Transactions Vol. L, tab. 31, no. 5. 6. LIV, tab. 11 b, no. 2. 3. Arigoni tab. II, no. 11—13. Pellerin Rec. II, tab. 80. Dutens diss. II, tab. I, 9. 10. II, 5. 6. Mionnet T. V. pag. 362. 363, cf. tab. 23. 24.

Nobis de epigraphe phoenicia, in qua legenda olim gravius peccatum est, agendum est diligentius: quam ob causam plures nummos integros dedimus, tum editos (A—G, v. Philos. Transact. L, tab. 31. LIV, tab. 11. Dutens diss. pag. 140), tum ineditos ex Museo Britannico (litt. H. I. K): quas enim Mionnetus dedit epigraphas pl. 23 11—21. pl. 24 no. 22. 23, eas nemo recte legat, quin litterarum in ipsis numis collocationem viderit.

Singulorum igitur numorum *triplex* est inscriptio.

Prima tres litteras continet מרת a tergo figurae humanae positas, quae מָרַת legendae sunt et nomen proprium urbis continent, quam graeci *Μάραθος* dixerunt, ut *Amathus* Cypri pro חֲמַת, *Rubricatus* Africae fluvius pro רו ברִיכַת (vide lib. IV, cap. 3 h. v.). Est autem מָרַת forma Phoeniciis in st. absol. perquam usitata (v. grammat. lib. IV, cap. 4) pro מָרָה (aqua) *amara*, a qua haec urbs nomen suum invenit eadem ratione atque מָרָה fons amarus in deserto Sinaitico Ex. 15, 23. Num. 33, 8, qua de re dubitare non sinunt verba Strabonis (XVI pag. 754 Casaub.) fontes apud Marathum ita describentis: *τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἀναθλιβὲν (ὕδωρ) τὸ τῆς θαλάττης ἐστί* (i. e. *salsa* est et *amara*)· *περιμείναντες δὲ τὴν τοῦ καθαροῦ καὶ ποτίμου ὕδατος ῥύσιν, ὑπολαμβάνουσιν εἰς ἀγγεῖα παρεσκευασμένα κ. τ. λ.* Non debebat haec negligere Hamakerus, qui etymon illud iam prius a nobis propositum in Miscell. p. 262 improbat iccirco, quod aqua Marathensis Maundrellio et Shavio testibus bona sit et copiosa, non amara, novamque propterea derivationem proponit, quam apud ipsum legat qui velit. Ceterum tres illae litterae in omnibus horum numorum exemplis plane constantes sunt, neque quicquam in iis notandum est, quam litterae *Mem* figura negligentior in exemplo Londinensi litt. I, quae Nun videri possit, sed cf. Cit. 7 (in כחם), Numid. 4, 3 (in כמן).

Secunda epigraphe e regione primae et ante faciem figurae posita annorum notationem continet cifris Phoeniciis scriptam, quibus praemissum est שת pro שנת *anno* (quod in uno exemplo Hauniensi plene scriptum repperit Lindbergius). Cifrae ab Acensibus paullulum diversae sunt, eaeque maxime vulgares: *decem* est —, *viginti* N, *centum* passim litteris מאת exprimitur. In exemplis nostris litt. A habet numerum CVI, litt. B. LXXXVII, litt. C. CVII, litt. D. LXIV, litt. H. I. CIV, in litt. E. K cifrae evanuerunt, in F. G plane desunt. Abs quo anno hi numeri computandi sint, a nemine, quod sciam *), quaesitum est praeter Lindbergium (p. 81),

*) Sine argumento certe Bellermannus (III, 19): „*Man frägt natürlich nach welcher Zeitrechnung? Meines Erachtens kann man hier nur an viererlei Aeren denken, die Seleucidische, oder die Aradische, oder an die Tyrische, oder an die Sidonische. Wenn, wie es wahrscheinlich ist, die Einwohner von Marathus, von welchen man keine besondere Aera kennt, nach der Weise der Tyrier rechneten, so ......*“ Nam *unde* probabile est, Marathenos eadem computandi ratione usos esse atque Tyrios, et *quidni* propria sua epocha usi esse censendi sunt?

qui: „Marathenses, inquit, *aeram Seleucidarum* in numis suis adhibuisse inde colligo, quod numos suos anno 166 signare desierint: hoc vero anno aerae Seleucidicae ab Aradensibus insidiis victi sunt eorumque ager inter victores sorte divisus. Cf. Foy-Vaillant Seleucid. imp. p. 249." Cui quidem coniecturae quominus adstipulemur, plura sunt quae nos impediant. Namque *primum*, quanquam Vaillantius l. c. Diodori Siculi (vel potius Polybii) narrationem de Aradiorum insidiis recte ad Alexandri Balae tempora retulit (Ammonium enim Marathenis sub Alexandro Bala imperasse, ex Josepho constat, Archaeol. XIII, 4 §. 6), minime tamen ex ista relatione consequitur, quod addit Vaillantius, illo ipso tempore Aradios vi oppressisse Marathenos, contra in haec verba desinit Diodorns: *οἱ δὲ Ἀράδιοι γνόντες διὰ τῶν κατασκόπων μεμηνυμένην τὴν ἰδίαν ἐπιβολήν, ἀπέστησαν, τῆς διὰ τῶν ἐπιστολῶν κακουργίας.* Haud multo post urbem ab Aradiis captam et agros sorte divisos esse, ex Strabone constat (v. supra): quod si eodem tempore illud factum esset, a Diodoro omitti non potuisset. De tempore igitur Marathi excisi nil constat, ut recte observat Mannertus VI, 1 p. 395. *Dein* qnod Lindbergius dicit, Marathenos nnmos cnsos esse usque ad annnm 166, id nullo argumento dixit. Neque mihi nota sunt horum nnmorum exempla, qui numernm supra CVIII ascendentem sibi inscriptum habeant, neque Lindbergius huius generis exemplnm indicavit. *Denique* faciamns, urbem anno fere 166 dirutam esse, et exstare exempla numorum, qui ipso anno 166 cusi sint, quid inde sequitur, quam posse annos ab aera Seleucidarum computari: sed poterant etiam ab alia quacunque computari aera Seleucidarum anteriore.

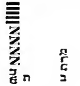
Tertia epigraphe, de cnins argumento non constat, duabus tribnsve litteris continetur, quae ab utraqne parte figurae e regione fere crnrum ita positae sint, ut numum consideranti ex adverso sint. Atque haec quidem epigraphe in aliis exemplis alia est, veluti litt. A בנך, litt. B בה, litt. C ב (ubi altera littera evanida), litt. D ממ, litt. E עא (יא), litt. F ברך, litt. G בם, litt. H. א, litt. I ברר (?); litt. K שם al. Quid eae significent, difficile est dictn. Namqne valorem numi indicare vix possunt, quum tanta harum litterarnm diversitas, nnmi autem omnes aenei et eiusdem fere moduli sint. Possunt vero per compendinm magistratnnm nomina indicare: qnae quidem coniectura eo commendatur, qnod numi eiusdem fere aetatis easdem litteras habere solent, cf. litt. A et C.

Hae autem litterae singulari cuidam et inveterato errori ansam praebuerunt, qui tandem ex Palaeographorum animis evellendus est. Etenim Barthelemyus, primus horum numorum interpres, ex eius generis exemplis iudicans, in quibus tertiae epigraphes prima littera (a tergo figurae et iuxta *Tau* vocis מרת posita) *Ain* erat (v. Mionnet pl. 23 no. 13. 17. 21. 22. 23. Dutens II, 2 fig. 5. 6), hoc *Ain* cum litteris מרת copulavit, urbisque nomen legit מרתע (lettre à Olivieri), quam lectionem repetunt praeter Tychsenium *) omnes, ut Pellerinius, Dutensius, Eckhelius, usqne ad Koppium (II, p. 216), qui novum errorem addit. Is enim pro *Ain* etiam inveniens i. e.

*) Bellermannus (III, 18) saltem concedit, esse numos, in quibus urbis nomen מרת scribitur מרתע.

Beth, novam inde repetit doctrinam, ע nonnunquam etiam ○ pingi, ridetque Tychsenium (ut solet in hunc iniquus esse), qui quartam litteram ad nomen proprium urbis pertinere negans numi valorem indicare coniecerat. Quid autem? Num *Ain* littera etiam figuram eandem habet atque *Mem*, ut litt. D, aut *Aleph*, ut litt. H, aut *Schin*, ut litt. K, aut adeo duarum triumve litterarum, ut litt. F. I! Id ut nemo statuet, neque sane Koppius fecisset, si eius generis exempla ante oculos habuisset: ita agnoverunt etiam abieceruntque errorem Palaeographi ea probantes, quae nos iam diu de vera harum epigrapharum ratione disputavimus (Allg. Litt. Zeit. 1825 no. 62 cf. Hohlenberg in Maanedsskrift for Litteratur T. I. p. 259. Hamakeri Miscell. 262). Unus Lindbergius (l. c. pag. 19) non solum repetiit inveteratum errorem, sed adeo acriter defendit in *epistola ad Hohlenbergium* danice scripta (vide ad Melit. 1) p. 16 sqq., ficticii nominis מרתע etymon proponens a רתע رتع *pastum ivit:* quod eo magis mirandum est, quum exempla, quae iuxta מרת litteram מ haberent, iam tunc quum haec scriberet Lindbergius in libris satis notis (Dutens p. 140. Mionnet pl. 23 no. 15) edita essent eique ignota esse non possent. Nunc certe inspectis eiusmodi exemplis qualia dedimus litt. D. H. I. K, ipse vir doctissimus illius opinionis, quae impotentiore disputandi genere commendari non poterat, vanitatem abiiciet, facientque id omnes, quibus est de his rebus iudicandi facultas.

De epigraphis Mionnetianis (tab. 23, no. 11—21. tab. 24 no. 22. 23), quas male dispositas esse diximus, haec addere placet. In no. 11 litterae מרת sunt *primae* epigraphes, מח secundae, cifrae inversae. In numo ipso omnes ita positae sunt

Idem valet de cifris no. 12. In no. 13 littera מ imperfectius picta est, ut apud nos in numo Britannico litt. I. In no. 15 habes מ post מרת, ut in nostro litt. D. Integra tertia epigraphe est מח. Litterae מאת *centum* ad secundam epigraphen pertinent. — In no. 16 secunda epigraphe est ||||| שת מאת i. e. *anno CV*, tertia tribus litteris constat ענך. — In no. 17 *secunda* epigraphe est: |||| שת מאת (nam pro *Resch* reponendum est *Aleph*), *tertia* continet litteras עאל; ultimum enim signum est *Aleph*, quod coaluit cum supposito *Lamed*. — In no. 18 tertia epigraphe constat littera ע et signis illis obscuris in extrema linea, in no. 19 litteris בנ.א, no. 20 בן, no. 21 עך, no. 22 עם, no. 23 ..ע. Ceterum etiam horum numorum exempla turpiter detrita esse solent, ut litterarum figura saepe aegre discernatur.

VI.

ARADUS, BERYTUS, CARNE.

1. In *Aradiorum* numis, qui in adversa plerumque *caput muliebre turritum* vel *caput virile barbatum*, in aversa *proram*, *cornu copiae*, *mulierem* (Astartem?) *prorae insistentem* gerunt (vide litt. A. B ex Philos. Transact. l. c.), et vel graeca

epigraphe *ΑΡΑΔΙΩΝ*, vel monogrammate AP. agnoscuntur (vide Pellerin III, tab. 119. Swinton in Philos. Transact. L tab. 31. Mionnet V, p. 454 sqq. Lindberg p. 33 sqq.), paucae litterae Phoeniciae sunt, plerumque duae, rarius tres quattuorve (Pellerin tab. 119 no. 2. 22), in aliis exemplis aliae, velut אן, בן, נן, ער, praeterea in ima aversa cifrae Phoeniciae aeram indicantes, quae plerumque centenarium numerum excedunt. In epigraphe ער, quam nonnulla exempla habent, Lindbergius *Aradi* nomen reperisse sibi visus est: quum vero huius insulae nomen in V. T. scribatur אַרְוַד Ezech. 27, 8. 11, eaeque litterae in paucis exemplis inveniantur, in aliis, quorum origo Aradensis multo certior est, aliae compareant, has litteras insulae nomen continere mihi non persuadeo: et videntur eae potius, ut in Marathensibus tertiae epigraphes litterae, per compendium magistratuum nomen indicasse. Ceterum quum admodum incerta sit de his numis disputatio, quibus neque Palaeographia neque lingua Phoenicia magnopere illustrari potest, eos paucis attigisse satis habemus.

2. Neque certiora de *Beryti* numis dixerim. In aliis (v. Pellerin Suppl. IV tab. 3) sunt duae litterae בר, quae urbis nomen (בֵּרֹתַי) continere possint: in aliis autem epigraphe ab aliis aliter picta (v. litt. C. a. b. ex Pellerinio l. c. et Mionneto V, 335), de qua, quum ipsum numum non viderim, tacere malo, quam ad temerarias coniecturas delabi.

3. *Carnae*, Phoeniciae oppido, in quo navale erat Aradensium (*τὸ ἐπίνειον τῆς Ἀράδου* Strab. XVI p. 753. Plin. 5, 20. Steph. Byz. v. *Κάρνη*) a Fr. P. Bayero (pag. 10 ed. germ.) tribuitur numus, quem dedimus litt. D ad Bayeri delineationem, litt. E secundum Mionnetum tab. 25, no. 88. Duarum epigrapharum quum tanta sit diversitas, nosque numum ipsum, qui perrarus esse videtur, non viderimus, certam sententiam dicere, temerarium est. Non displicet tamen Lindbergius (pag. 34), qui epigraphen litt. E legit: קרן צר *cornu Tyri*, quod cum Bayeri coniectura conciliari potest. Fortasse enim *Carne* קרן צר s. promontorium Tyri appellata est.

CAPUT SECUNDUM.

NUMI CILICII.

Antiquissimum numorum phoeniciis litteris inscriptorum genus est eorum, qui in variis Ciliciae urbibus sub Persarum imperio cusi sunt, quorum exempla in omnibus Museis non pauca exstant, saepe et edita et descripta (v. *Pellerin Recueil* III, tab. 122. *Dutens* diss. tab. 1. *Philos. Transactions* LVII tab. 12. *Eckhel Catalog. Mus. Vindob.* T. I, tab. 5. num. vett. tab. 16, *D. N.* III, 412 sqq. *Museum Wiczai* I, tab. 26. *Mionnet* III, p. 662 sqq. *recueil des planches* tab. 22. *Am. Peyron diss. de numis Tarsensibus*, in *Mem. della accademia di Torino* T. XXV. *Lindberg* p. 46), ab interpretibus autem admodum neglecta. Fabricae sunt tam elegantis, ut Panormitanis paene et Syracusanis palmam praeripiant, tantaque copia cusi, ut adeo in India exempla eorum inventa sint.

Antequam ad singulas earum classes describendas accedimus, nonnulla in universum praemittenda sunt:

Ac *primum* quidem ad Ciliciam pertinere huius generis monetam, quod nonnullis incertum visum est (Hamak. Miscell. pag. 145), recte iam effecerunt Pellerinius et Eckhelius (III, p. 412. 413). Namque non solum pleraque exempla ex Caramania allata sunt (cf. Sestini lettere III, p. 103 sqq.): sed etiam emblemata eorum in aliis Ciliciae numismatis comparent, de quorum origine quum aliunde tum ex epigraphis graecis constat: cui accedunt nonnullae inscriptiones Phoeniciae, quae non minus certae interpretationis sunt, velut בעל תרז. *Dein* bona pars horum numorum (litt. C. D. G. M. N) figuris ornata est, quae ad mores et religiones Persarum spectant ideoque originem Persicam prae se ferunt, et in aliis etiam Ciliciis graece inscriptis (veluti in Malli moneta, Dutens l. c. no. 6) comparent: alii Daricorum more nonnisi unam partem cusam habent, alteram rudem sine forma. Ex his iam Eckhelius recte confecit, pleraque, nisi omnia, huius monetae genera Alexandri Magni aetatem excedere et imperii Persici tempore cusa esse (cf. ad no. VII): quo posito facile etiam intelligis, quid caussae sit, quod (ut diximus) usque ad Indiam disseminati sunt hi numi. *Tum* litterarum, quae in argenteis admodum distinctae esse solent, passim adeo ornatae (ita quidem, ut litterae pro lineis punctorum consertorum serie constent), in aliis, maxime aureis, eximiae parvitatis et saepe laesae, singularis quaedam indoles est, quae ad scripturae Hebraeae et veteris Aramaeae characterem quodammodo accedit (vide tab. 3. 4), et in eo maxime cernitur, quod litterarum capitatarum (Ain, Beth, Resch) capita superne aperta sunt. *Denique* illud admodum molestum est in his numis, quod, cuius urbis singuli putandi sint, certa ratione in paucis monstrari potest. Aliorum enim epigraphae minus certae lectionis sunt: aliorum lectio quidem satis perspicua est, quae vero urbes nominibus propriis Phoeniciis ארקמלך, עיבעל, בעלמלך indicentur, definiri non potest, quum Graeci scriptores, in historia coloniarum Phoeniciarum in Asia minore illustranda omnino parciores *), vulgaribus urbium nominibus perraro vetera et domestica addere soleant. De unis Tarsensibus certiora dici possunt. Hos igitur et qui his cognati sunt, separatim tractabimus.

VII. *T A R S U S.*

Numorum, qui vel ipsius Tarsi sunt vel Tarsensibus certe imaginum epigrapharumque similitudine finitimi, praestantiores fere hi sunt:

A. **) *Iupiter solio insidens ad sin., dextra sceptrum tenens*, in area *spica et uva.* Pone epigraphe בעל תרז. Sub sella et ante litterae solitariae מ et ך. AR. 6½.)(*Leo taurum devorans*, infra *muri urbis munitae*, supra undeviginti litterae

*) Vide quae admixtis suis coniecturis collegit *Bochartus* in Canaan I, cap. 5 — 10.

**) Litterae A — T referuntur ad ea numorum exempla, quae ipsi dedimus tab. 36, 37.

Phoeniciae, de quibus infra. Ex exemplo Parisino ap. Mionnet. l. c. p. 668 no. 676 quocum per omnia convenit hoc quod ex Incisae Abbatis numophylacio dedit Amad. Peyron l. c. In epigraphes delineatione ap. Mionnetnm tab. 22 no. 35 littera tertia et decima minns bene expressa est. — Alii in aversa habent *leonem*, *qui ad dextram graditur et serpentem calcat.* Epigr. מזרך. Exemplum habeo a Rochettio missum, ex Mnseo Parisino.

B. *Iupiter solio insidens ad sinistram super dextra aquilam tenens, sin. hastam*, in area *spica et uva.* Pone בעל תרז.)(*Leo taurum devorans*, epigraphe מזרך. In area נת, infra מ. Ex exemplo Parisino. AR. 6½. In aliis, quorum plura in Museo Britannico vidi, in aversa infra leonem sunt litterae כם. In aliis aversa habet *leonem*, *qui cervum devorat.*

C. *Iupiter solio insidens ad dextram*, in area *uva*, *spica et vasculum*, sub *sella anterior pars tauri.* Pone בעל תרז.)(*Vir cultu Persico sellae insidens ad dextram*, *ante eum globus alatus* et *caudatus* (Ferver s. genius tutelaris), inferins *arcus.* Pone litterae חכנמג? Ex exemplo Londinensi, cf. Dutens p. 20.

D. Eadem adversa.)(*Duo viri ex adverso stantes*, *quorum alter nudus*, *alter peregrino cultu vestitus est.* In medio eorum *arula* l. *candelabrum* et epigraphe חכנמג? Ex exemplo Parisino, ni fallor, inedito, quod meum in usum delineavit Hohlenbergius (tablette 61).

E. *Caput adversum muliebre diadematum sparsis crinibus.*)(*Caput modice barbatum galeatum ad sinistram.* Ante חכנמג. Ex exemplo Parisino cf. Pellerin pl. 122 no. 7. Dutens pl. 1 no. 5. Bellermann 1, 27.

Ut ab emblematis initium faciamus, *Iovis imago* in plurimornm adversa, ad impensiorem Iovis apud Cilices et maxime Tarsenses cultum pertinet, in qnorum numis etiam imperatoriis eadem Iovis imago comparet (Eckhel III p. 71. 72): quanquam eadem figura etiam in moneta Nagidi Ciliciae reperitur (Eckhel p. 61. 413) et augustissimum totius Ciliciae templum Iovi consecratum erat Olbae, cuius summi sacerdotes longe ditissimi et potentissimi ab antiquis inde temporibus Trachiotidis dynastae et domini fuerunt (v. Strabon. XIV p. 989) multosque numos cuserunt, de qnibus erudite egernnt Belleyus (Mémoires de l'acad. XXI p. 421) et Eckhelius (III, p. 62 sqq.). — De imaginibus adversae, in qua partim leo est taurnm cervumve devorans, partim vir cultu persico indutus, olim ita statuebam, ut exempla cultum Persicum prae se ferentia (ut C. D. E) ad Persicam Ciliciae aetatem, reliqua cum leone taurum cervnmve devorante, quod etiam in aliis eius regionis numismatis comparet, ad Alexandri Magni victoriam ad Issum reportatam referrem (v. Ephemer. litt. Hal. 1825 T. 1. p. 520). Nunc tamen non dubito, quin hoc quoque emblema ad Persiam pertineat, arguentibns id eius generis numis in quibus leo taurum devorans cum emblematis Persicis copulatus est (litt. F). Est autem hoc imperii Persici emblema simillimum illis, quae in monumentis et cylindris (i. e. annulis signatoriis) Persepolitanis et Babyloniis comparent, in quibus modo *leo* comparet *unicornem* devorans (Ker Porter Travels T. I pl. 35) i. e. ni fallor Persia vicinorum regnornm nnum

devincens et perdens, modo *rex Persiae* bestiam alatam et cornutam (vide Dan. 7, 4. 6. 7. 8) gladio confodiens (Ker Porter l. c. tab. 52. 53. 54 cf. num. nostr. litt. N et plures cylindros Musei Britannici, quos sulphuri impressos ante oculos habeo) i. e. populum quendem hostilem fortem quidem et celerem exitio dans: neque dissimile est emblema, quod in moneta Anglicana in India orientali post Tippo-Saibi cladem cusa comparet, in qua *leo* (Angliam repraesentans) sistitur tigridem (Tippo-Saibum) dilacerans, hac epigraphe (ex numismatis Muhammedicis petita) اسد الله الغالب i. e. leo Dei victor.

His praemissis ad *epigraphas* explicandas accedamus. Ac *prima* quidem, quam habes in adversa numorum A. B. C. D. E, citra dubitationem legenda est בעל תרז, ut primus docuit *Swinton* (Philos. Transactions LVII p. 266): et vix memoratu digni Hamakerus (Miscell. 143), qui dubitat, utrum תרז an תרץ legendum sit, et O. G. Tychsenius, qui adeo בעל צבא legere volebat (v. Bayeri Vindic. III, pag. 88). Alteram huius epigraphes vocem תרז *Tarsum* urbem significare, et omnes consentiunt et vix dubitari potest: neque obstat quod Berosus (ap. Euseb. in chron. armen. T. I p. 43. Ancher.) Tarsum olim Tarsim (תרשיש?) appellatam fuisse tradit: horum enim numorum longe maior certiorque, quam illius scriptoris in hac historia fides est. Utrumque autem vocabulum בעל תרז omnes, quod sciam, *dominum* s. deum *Tarsi* explicant (coll. בעל צר inscr. Melit. 1) et *Iovem Tarsensem* intelligunt, cuius imaginem exhibet numus, ut in numo Hadriani apud Vaillantium (Eckhel III, p. 73) legitur *ΔΙΟΣ ΤΑΡΣΕΩΝ* *), et Iovis attributum *Ζεὺς Τέρσιος* i. e. *Τάρσιος* memoratur apud Eustath. ad Dionys. Perieget. 872. Nec displicet haec interpretatio: quanquam etiam alia habet quo se commendet. Potest enim בעל defective scriptum esse pro בעלי (lib. 1 §. 40), et בעל תרז = בעלי תרז *cives Tarsi* significare, ut numis Gaditanis et Tingitanis inscriptum est: מבעל אגדר *a civibus Gadium*, בעלת הגדר *civitas Gadium*, מבעל תנת *a civibus Tingis*, idque magis fere placet, quum nullum exemplum numi exstet, cui numinis tutelaris imago insculpta et insuper eiusdem nomen appictum sit, contra *civium* s. *civitatis* mentio in numis frequens sit atque solennis.

De litterarum figuris, quae in omnibus huius epigraphes exemplis eaedem esse solent, unum monendum, in exemplo B Zain scriptum videri ʅ, cf. simile Zain infra litt. G.

Sequatur longior illa inscriptio aversae, quae diuturna interpretum crux primum ab *Amadeo Peyrone* laudabiliter tractata est in dissertatione, quam supra laudavimus, dein magis invita Minerva a Lindbergio l. c. et Hamakero, Miscell. p. 144, quorum

*) Nisi forte Vaillantius ex exemplo male conservato hoc exsculpsit pro *ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΤΑΡΣΕΩΝ*, quae vulgaris est numorum Tarsensium Hadriani epigraphe, v. Mionnet III, 624.

neutri Peyronis interpretatio innotuisse videtur. Et hic quidem a victoriae emblemate, ut videtur, profectus illas litteras legit et interpretatur

מזכא זא על עבדזהר וג חלך

Victoria haec super Abedeserum, principem Ciliciae.

Abedeserum Ciliciae montanae principem fuisse suspicatur a Tarsensibus ingenti proelio victum, cuius memoriae caussa haec moneta cusa sit. Sunt in hac lectione nonnulla, quae bene observata et rata videntur, veluti על עבדזהר et ultima vox חלך *Cilicia* (cf. Bocharti Canaan 1, 5, qui Ciliciae nomen primum parti asperae, Tracheioti, inditum censet a חלקים lapillis): sed primi secundique vocabuli interpretationem Palaeographis, quinti et Palaeographis et Philologis vix persuadebit. Namque primum vocabulum, quod in multis aliis exemplis (litt. B) solum comparet, salvis legendi regulis non aliter legi potest quam מזרך, ut recte viderunt Dutensius, Bellermannus, Lindbergius: quamquam horum interpretatio (B. *diadema tuum*, coll. נֵזֶר diadema; L. *diadema*, a rad. syr. quadril. ܙܗܠ *superbus fuit* (!)) admodum laborat. Tertiam enim litteram *Resch* esse, non *Caph*, ex littera ר in עבדזהר manifestum est, quartam et sextam vero *Caph* esse, non *Aleph*, ex ultima totius epigraphes figura apparet, quae semper in his monumentis Caph est. Neque sane cel. Peyron in lectionem מזכא זא *victoria haec* (quae vocabula Syra nobis offert) incidisset, si vulgaris lectionis commodam interpretationem invenisset, nisique victoriae emblemate deceptus esset. Quantopere vero fallantur, qui ubique emblematis et epigraphes quasi concordiam anquirunt, tum aliunde constat tum ex numo mox memorando apparet, qui eidem emblemati additam habet inscriptionem: *oculus regis magnus.* — Quintam vocem quo iure Peyron legerit וג, difficile est dictu, et quantumvis magno eruditionis apparatu (collatis *Βάγος*, *Bagoas* [quae tamen Persica sunt] et arab. وجيه spectabilis, princeps, a وجه facies) vix et ne vix quidem probavit, tale vocabulum, quod Phoenicium esse posse nego, *principem* notare. Sed haec praetermitto, quum altera littera Vav esse nullo modo possit. Quibus ita disputatis et in marginem expulsis Lindbergii et Hamakeri commentis *), quid nobis videatur, paucis exponemus. Nos enim epigraphen legendam censemus:

מזרך זך על עבדזהר כג' חלך

stella tua lucida super Abd-Sohar, pontificem magnum Ciliciae.

*) Lindbergius legit: מזרך זך על עבדלן בצר חלך *diadema purum super Abdlano in angustiis vitae* eumque numum in memoriam defuncti cuiusdam Abdlani a Tarsensibus, qui vitae miseriam illo erepto doluerint, cusum censet. Peius etiam Hamakerus l. c. p. 144: (vel מְזֻדֶּךָ (מְדַבֵּךְ זך על עבדן כרת וחלך „*piaculum sincerum a servis solvendum est felicitas et beatitudo perennis*, vel simpliciter *longa vita* i. e. hoc demum mortalibus beatam vitae diuturnae conditionem affert, quod numen debitis sacrificiis expiatoriis sibi conciliare student.“ Quae eo solo consilio apposuimus, ne lectores nostro de his iudicio auctoribus iniuriam factam esse existiment.

Ordiamur a nomine proprio, quod iam A. Peyron bene explicuit *cultor Veneris*, coll. زُهَرَة quod Venerem et Artemidem Persicam significare supra vidimus ad Athen. 1: עבדזהר igitur idem valet quod עברתנת. Duarum litterarum sequentium, quae inter עבדזהר et חלך interiecta sunt, posterior haud dubie est ג, prior in exemplo Parisiensi, cuius ectypum nunc cummaxime denuo examinavi, hanc habet figuram (non , ut apud Mionnetum), quae non alia est quam Caph littera. Peyron quidem ex alio exemplo delineans eam litteram dedit , et eodem modo Lindbergius (fortasse ex Museo Wiczay 1, tab. 26, quod ad manus non habeo), quae figura non alia est quam *Aleph:* sed subdubito tamen, et in omnibus exemplis eandem figuram haberi suspicor. Illud igitur כג, quod certius videtur, lego כהן גדל *summus sacerdos*, hoc אג (de quo subdubito) ארן גדל *dominus magnus* legi potest: fuitque Abd-Sohar vel *summus sacerdos* vel *princeps magnus Ciliciae;* quae utraque lectio et interpretatio bene quadrat in *Iovis pontifices* (ἀρχιερεῖς) *eosdemque tyrannos* et *dynastas* Olbes, quanquam posterior etiam ad principes regulosve tributarios applicari possit, quos sub imperio Persarum Tarsum tenuisse scimus (Xenoph. Anab. 1, 2). — Supersunt duae priores voces, quas מזרך זך legendas esse supra iam docuimus. Has autem ita explicamus, ut מזר idem vocabulum esse censeamus, cuius plur. מַזָּרוֹת legitur Job. 38, 32 (Chald. מַזָּלַיָּא) et litteris emollitis מַזָּלוֹת 2 Reg. 23, 5, quodque (quicquid de origine statues) *stellas*, *signa coeli* vel *zodiaci* recte iam veteres interpretati sunt. Singulari מזל (מַזָּל) autem in Targumim et in Talmude saepe utuntur de *sideribus*, ex quibus fata hominum dependere credebant, ita ut etiam ad *Fortunam* transferatur et saepe dicatur מזל טוב *sidus bonum* i. e. fortuna bona („quae vox optantis est et gratulantis" Buxt.). Inde מזרך זך על עבדזהר כג חלך est *stella tua lucida* (o Iupiter!) *sit super Abd-Sohar* cet. i. e. tu, o Iupiter, fausto tuo sidere faveas Ciliciae summo pontifici (dynastae): quod quam aptum sit, ii maxime intelligent, qui reputaverint, *Iovem Tarsensem* non aliud esse numen quam *Iovem Belum* Semitarum, maxime Babyloniorum, quem tanquam *Fortunae datorem* arab. سعد اكبر dictum, a Semitis cultum, cuique *Iovem planetam* sacrum fuisse scimus (v. quae copiosius disputavimus ad Jes. 65, 11). Quod vero מזרך *sidus tuum* vel *fortuna tua* in numo litt. B et similibus solum legitur, id mihi ita explicandum videtur, ut initium formulae pro integra formula positum sit *).

*) Hamakerus l. c. מזדך legit (quod per figuram non licet, cf. Daleth et Resch in עבדזהר bene distincta), idque מִזְדַּךְ pronunciandum, et Arabum speciem VIII. a rad. זכך *purus fuit* esse censet, ut arab. إِزْدَكَى, unde infinitivus Aramaeorum more formatus esse posset מזדך *piaculum*. Huic is iungit duas litteras סם [quae tamen in nonnullis tantum exemplis inveniuntur, quum in aliis aliae compareant!], quas coll. syr. et pers. ܣܐܡܐ, سيم *argentum* interpretatur, ut מזדך סם *piaculum argenti* significet i. e. numus argenteus Baali Taraz piaculi caussa dicatus, sive ut benefi-cium numinis agnoscerent, sive ut iram illius

Litteras solitarias in area positas, sive hae magistratus indicant, sive annos (quanquam anni in numis phoeniciis cifris indicantur), nunc mitto, ad *tertiam* inscriptionem me convertens, quae est in litt. C. D. E, et a Bellermanno (I p. 27) probabiliter legitur:

תכנמג,

vide maxime epigraphen in exemplis C et E, nam in D litterae minus perspicuae sunt. Secundam quidem litteram aliquis etiam *Resch* esse censere possit, collata eius figura in litt. A. B, in quibus *Caph* aliter pingitur: videtur tamen haec nostra figura, utpote caput habens depressius, ab illa paullulum differre. Differre eam a tertia, certissimum est, ut audiendus non sit Dutensius, qui תננמג legendum censebat. Praeterea extrema littera etiam *Vau* esse possit, cui adeo similior est, quum suprema pars in nonnullis exemplis rotunda sit. Quae quum paullulum incerta sint, etiam de interpretatione certam sententiam non dixerim. Ex priore illa (Bellermanni) lectione תכנמג explicari potest תֹּכֵן מָג *dirigens magus* i. q. רב מָג (Jer. 39, 3) *archimagus* (v. ad Cit. 11), quo nomine summus sacerdos Olbensis appellari poterat, cuiusque mentio a moneta Persicis figuris ornata profecto aliena non fuerit. Qui vero תרנמו legendum censeat, is pronunciare possit תֹּרֶן מוֹ (*malus aquae* cf. de מוֹ *aqua* ad inscr. 67 ter), quod pro domestico urbis cuiusdam Ciliciae (Malli?) nomine proprio habendum esset. De Flavii Ursini, Haymii et Swintonis nugis, qui ex quinque illis litteris Hannibalis nomen exsculpserunt, referre piget: nec nisi repugnans de Hamakeri in hanc quoque epigraphen coniecturis memoro. Is enim (Misc. p. 146) quinque illas litteras לרנמן legit, idque scriptum censet pro לְאִירְנִמִין ab אירנים *insula victorum*, quomodo de (falsa) Koppii sententia in numis Cossuraeis (v. no. 13) legitur: priorem autem nominis partem in gentilicio abiectam censet, ut יְמִינִי ducitur a בִּנְיָמִין. Cui sententiae ante omnia hoc obstat, ex quo omnis disputatio pendet, quod litterae ita, ut fecit H., nullo modo legi possunt: quum neque prima *Lamed* esse possit (quodammodo simile quidem est Lamed Numidicum, sed superne rotundum

---

averruncarentur (imo: averruncarent)." Cui quidem explicationi vir doctus aliam statim subnectit his verbis: „Quanquam adhuc subdubito, utrum alia vocis מזרך explicatio praeferenda sit, grammatica ratione multum, sensu leviter discrepans. Cum enim constet in dialectis variari in Zain et Tsade et ازص efferre Syros, quod reliqui צרק pronuntiant, item saepenumero Caph pro Koph substitui, cuius permutationis luculentissimum exemplum est in צחק et ضحك risit, nemo sane infitiabitur, quin זרך etiam pro זרק et צרק dici possit. Hoc vero in spec. II notat *stipem, eleemosynam, pecuniam* deo sacram largiri: eiusque participium passivum מְזֻרָּךְ ipsam igitur designabit *pecuniam Deo dicatam*: et tota inscriptio מזרך סס *stipem argenteam* significabit. Iam ex utravis interpretatione hoc constat sine detrimento sententiae omitti potuisse illud סס, quod ut ante dixi, in nonnullis exemplis desideratur (imo potius: pro quo in aliis exemplis aliae litterae comparent)." Quantopere in his linguae rationes torserit vir doctus, ut adscitis omnium dialectorum formis ex falsa lectione מזרך (pro מורך) sententiam quandam nugatoriam profecto et ridiculam (*piaculum argenteum* et *stips argentea*) exsculperet, nemo non intelligit, et talem explicationem ne memorassemus quidem, nisi a viro profecta esset, cuius de aliis litteris Orientalibus merita in debito honore habentur.

et super versum ascendens: quam figuram *Lamed* in Ciliciis habeat, vide in adversa eius numi: בעל תרז): neque, et multo minus, extrema *Nun*. Accedit quod in numis Cossuraeis non אירנם legitur, sed איבנם: et quod alii regioni, quam Ciliciae, hos numos tribuere, quum alias ob caussas (vide p. 276) tum propter emblemata Persica non licet. Quod quidem postremum quum ipsi Hamakero in mentem venisset, aliam is addit coniecturam, quae numum Ciliciae vindicet. Etenim רנמן (רְנִימִין) ab עיר רָנִים *urbs victorum* ductum, idque Phoenicium eius urbis nomen fuisse suspicatur, quae Graecis ab Alexandri M. victoria *Nicopolis* dicatur, sive ea ipsa Issus sit (v. Steph. Byz. v. Ἰσσός) sive huic certe vicina. Cui quidem alteri explicationi eaedem rationes palaeographicae obstant, quae priori: praeterea vero philologica repugnat, quod aegre tibi persuadeas, Phoenices *victores* appellasse רנים, quum רנן in V. T. semel tantum, ibique de *vino* virum superante reperiatur.

Sed pergamus ad alios numos Cilicios bis, de quibus disputavimus, cognatos. In his hic est valde eximius:

F. *Triremis cum tribus vectoribus galeatis clypeos tenentibus, cuius prora capite arietis ornata est.* In imo *equus marinus alatus.*)(*Leo taurum discerpens* addita epigraphe Phoenicia litt. F. AR. 2. v. Eckhel Mus. Vindob. I tab. 5.

Inscriptionem, qua nihil lectu facilius certiusque cogitari potest, iam Lindbergius (de numis Sextorum p. 15. inscr. Melit. p. 47) bene legit:

עין אלמלך גדל

Quod vero idem interpretatur: *oculus Regis* (i. e. Dei) *magnus* (est): id non placet, eique tum sententia obstat, tum sexus vocis עין: nec debebat vir doctissimus, ut אל articulum etiam in alio monumento nobis monstraret, provocare ad numum Marathensem Mionnet V, p. 363 (tab. 23, no. 17), in quo illud signum non ad מרת, sed ad tertiam epigraphen (v. pag. 273) pertinet. Nobis *oculus regis*, pariter atque *auris regis*, videtur notum illud in Persarum imperio munus designare a Satraparum munere vix diversum, cuius erat observare, audire et ad regem deferre, quidquid ubique in toto regno diceretur agereturque, ut verbo dicam *custodis curatoris*ve (*κατασκοποῦ καὶ κατηκόου* Herod. 1, 100) regii munus, quod solenni et domestico nomine *ὀφθαλμὸν βασιλέως* appellat Herodotus 1, 114. Ita Xenophon (Cyrop. VIII, 2 §. 7) de Cyro: *κατεμάθομεν δέ, ὡς καὶ τοὺς βασιλέως καλουμένους ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ βασιλέως ὦτα οὐκ ἄλλως ἐκτήσατο, ἢ τῷ δωρεῖσθαί τε καὶ τιμᾷν.* Suidas: *Ὀφθαλμὸς βασιλέως, ἀντὶ τοῦ μέγα δυνάμενος παρὰ βασιλεῖ. οὕτω δὲ ἐκάλουν τοὺς Σατράπας, δι' ὧν πάντα ὁ βασιλεὺς ἐπισκοπεῖ. ὡς βασιλέως ὦτα τοὺς ὠτακουστάς, δι' ὧν ἀκούει τὰ πραττόμενα ἑκάστῳ πανταχοῦ.* Adde quae ex Aeschylo, Aristophane, Aristotele, Dione Chrysostomo, Plutarcho, Tzetze, Heliodoro, Philostrato, Apulejo collegit Brissonii industria, de regio Persarum principatu p. m. 127 (al. 264), et cf. similem locutionem Aethiopum, apud quos *Kûl Hatze* i. e. *verbum regis* appellatur *interpres regis* (Bruce Travels in Abyssinia III, 265. IV, 76), fortasse etiam arab. اعيان oculi, dein proceres,

magnates Har. Cons. VI p. 198 Schult. (quanquam hi oculi vocari possunt qs. lumina regni, nam nunquam additur *regis*). Ego igitur illam inscriptionem explicaverim:

oculus regis magni

i. e. regis Persiae, cuius haec appellatio est propria et solennis (*βασιλεὺς ὁ μέγας* Aristoph. Plut. 170 ibique interpp., *μέγας βασιλεὺς* Av. 486. Acharn. 65. 113). Erunt fortasse, qui ex trita syntaxeos lege occurrant, ad hanc sententiam exprimendam articulum ante adiectivum repetendum fuisse; sed his respondemus, etiam in legitimo V. T. Hebraismo eiusmodi exempla reperiri (2 Sam. 6, 3: אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה. Jer. 2, 21: סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה. Ez. 39, 27: לְעֵינֵי הַגּוֹיִם רַבִּים. Gen. 32, 23: בַּלַּיְלָה הוּא. 19, 33. 30, 16. 1 Sam. 19, 10. Ps. 12, 8: הַדּוֹר זוּ, cf. Gen. 43, 14. Ps. 18, 18. Iud. 16, 5. 6. 15), Phoenices autem in articulo ponendo admodum parcos esse (v. lib. IV, c. 4). Persicum igitur Ciliciae Satrapam illa formula indicari numumque nostrum eius iussu cusum esse existimo, quod ad universam horum numorum rationem bene accommodatum esse nemo facile negabit.

Triremis imago in adversa, quae saepe comparet in Phoenico-Persicis (Mionnet VI, 641 sqq.), ad victoriam quandam navalem a Persis in Asia minore reportatam respicere videtur. Quarum licet plures sint, nulla tamen aetate Alexandrum Magnum proxime praecedente nobilior et illustrior, quam illa, qua Spartanorum classis duce Pisandro ab Artaxerxis II. et Persarum classe duce Conone ad Cnidum deleta est Olymp. XCVI, 3 (a. Chr. 394), quaque factum est ut in pace ab Antalcida composita Olymp. XCVIII, 2 (a. Chr. 397) Asiae minoris urbes cum Clazomenis et Cypro in Persarum potestatem transirent (Xenoph. Hellen. IV, 3, §. 10—12. V, 1 §. 31). Ad hanc igitur respici equidem suspicor. Atque ad eandem victoriam navalem pertinere videtur hic numus:

G. *Rex Persarum currui insidens ad dextram, ante eum auriga, pone figura stellam manu prae se ferens.* Supra quattuor litterae phoeniciae.)(*Triremis in fluctibus maris*, supra duae litterae phoeniciae. Ex Mionnet Recueil des Planches LXI, no. 1, cf. Bellermann III, p. 13. Kopp. II, p. 241.

Koppius l. c. utramque epigraphen copulatam ita legit:

מלכי בו

regere meum per id (naves),

numumque refert ad Antigonum, Asiae regem, eiusque victoriam navalem ad Cyprum reportatam anno a. Chr. 306. Sed quanquam Alexandrum M. post reditum ex India cultum Persicum Babylone assumsisse constat, tamen neque hunc, neque imperii heredes unquam tali cultu numis insculptos esse, compertum est: illum igitur regem non Antigonum habeo, sed Persiae quendam regem. Dein in epigraphe adversae altera littera Lamed esse non potest: neque facile monstret aliquis Vav litterae talem figuram, qualis est altera aversae littera. Legendum igitur potius:

מזרי בה

sidus meum (i. e. fortuna mea) *per hanc* (i. e. per hoc)

i. e. per navem, vel per naves. Etenim secundam primae vocis litteram Zain esse nil dnbito, idque antiquissimae illius formae, unde Graeci Zeta faciebant (lib. I §. 18). מזרי autem idem vocabulum est atque מזרך in numis A. B. Cum hac epigraphe bene congruit stella, quam vir pone currum incedens vel manu vel in baculo prae se fert, quam Iovis i. e. Fortunae stellam esse putaverim. Vide supra numnm A.

VIII.

INCERTAE CILICIAE URBES.

H. *Leo cervum devorans.* Epigr. לעיבעל.)(Sine forma. Ex exemplo Musei Britannici. In aliis aversa habet *Herculem ad s., dextra clavam, s. arcum.* Pellerin III, pl. 122 no. 10 (ubi tamen epigraphe male picta est). Mionnet T. III p. 663, no. 647. 649 (pl. XXII no. 20. 21), ubi in altero exemplo est עיבעל sine ל.

Epigraphe in exemplis Parisiensibus et Londinensi admodum distincta לעיבעל, עיבעל hanc monetam indicat in Ciliciae quadam urbe עיבעל (tumulus Baalis) dicta cnsam esse: sed quomodo haec a Graecis appelletur, discere malo, qnam docere: quum et adversae et aversae typus pluribus eius regionis urbibus communis sit. Num forte *Olba* est (*Ibal* sensim mutato in *Olba*), an *Anazarbus*, quae utraque urbs in monte sita erat? — Hamakerus in Miscell. p. 45 hanc epigraphen tractans secundam nominis proprii litteram Graeco *N* similem etiam in hac litteratura *Nun* esse contendit et magno apparatu demonstratum it, sed argumentis usus ad nihilum redeuntibus, quanqnam ipse hanc eius litterae potestatem ita probasse sibi videtur, „ut nihil ad certam rei demonstrationem desit.“ Provocat vir doctus 1) ad inscr. Numid. 3 lin. 2 litt. 1, ubi huius litterae inversae exemplum sit: sed hoc signum plane diversum *Schin* esse, nunc expositis scripturae Numidicae legibus nemo dubitabit; 2) ad Melit. 3, lin. 2 litt. extr., ubi hoc signum, ut alibi, *Jod* esse, et Hamakeri explicationem ferri non posse, snpra vidimus (pag. 107. 108); 3) ad numos nostros, quarum epigraphen legit ענבעל (עֵינְבַּעַל), sive viri nomen proprium sit (oculus Baalis), sive loci (*fons Baalis*). Sed עיבעל non minus aptum esse nomen proprium loci (viri nomen in his nnmis vix exspectes), nemo negabit: illius autem signi potestas *Jod* etiam aliunde ita probata est, nt dubitationi locus relictus non sit. Vide (quod ab Hamakero neglectum) numos Cossur. F. N. O (in איבנם) et Numid. 6 7, in qnibns hoc signum identidem repetitur. Unum, quod cum veri specie opponi possit, hoc est, in ipsis numis Ciliciis signum huic simillimum (in numo G) *Sain* esse, et propterea fortasse legendum esse עזבעל (עֹזְבַּעַל, עֻזִּיבַּעַל) *robur Baalis.* Quod quanquam non absonum fuerit: tamen duas litteras (in litt. G et in nostro) accnratius comparans facile intelliget, figuras earum inter se differre. (Ad litt. G cf. p. 27, ad litt. H p. 31 no. 16. 17).

I. *Hercules ad dextram, dextra sublata clavam, sinistra nescio quid tenens*)(. *Leo cervum depascens.* Epigr. בעלמלך. AE. Ad exempl. Paris. ex delin. Hohlenbergii. Cf. Mionnet l. c. no. 645. 646. (pl. 22, no. 18. 19). Pellerin l. c. no. 9.

Ex altero exemplo Mionneti no. 19 repetii epigraphen numo subscriptam, sub litt. I *bis*, למעל מלך, sed Hohlenbergius observat, scripturam ibi minime distinctam

esse, et Mionnetum ista ex analogia potius quam ex distinctis numi figuris dedisse. Quicquid est, etiam בעלמלך urbs Ciliciae nobis ignota videtur: ad verbum: *dominus regis* i. e. *locus regis*, *in quo rex est* (cf. בַּעַל גָּד, בַּעַל צְפוֹן), quod *regiam* significare possit, nisi rex potius *Baal* est s. Hercules. מעלמלך, si modo certa haec scriptura, idem valeret quod בעלמלך et ex eo ortum esset, ut חנמעל *Hannimal* pro *Hannibal* Numid. 1 (in postscr.).

K. *Hercules ad dextram*, *dextra clavam sublatam*, *sinistra arcum tensum.* In area *crux ansata.*)(*Leo cervum depascens.* Epigraphe phoen. duplex, altera supra, altera ad dextram. AV. Ad exempl. Mus. brit. Cf. Pellerin l. c. no. 11. Mionnet l. c. no. 641. 642.

Quantum ex tribus exemplis efficio, quae ante oculos sunt, epigraphe superior ita legenda est, ut eam sub numo litt. K. scripsi, id est מלכגנת, quod transferri possit: מלך גנת *rex coetus* s. populi (cf. ad Eryc. lin. 2), et n. pr. esse videtur. A dextro latere in exemplo Pellerini leguntur illa signa, quae secundo versu dedi: quaeque cifras esse non dubito.

L. *Caput barbatum galeatum ad sin.* Duplex epigraphe, una ante, altera pone.)(*Iupiter solio insidens cum sceptro*, *ad sin.* Pone epigraphe. Pellerin l. c. no. 8. Mionnet no. 669 ex delineatione Hohlenbergii.

Nisi in epigraphe adversae pingenda mirifice consentirent Pellerinus et Hohlenbergius, eam eandem esse putarem atque in numo E. Quid sit, ita ut nunc picta est, non expedio. Ceterum haec epigraphe litteris paullulum mutatis eadem esse videtur, quam habet numus

M. *Iupiter stans ad d.*, *dextra sceptrum*, *sinistra porrecta nescio quid tenens*)(. *Ferver viri Persici ad dextram.* Ex Museo Brit.

N. *Vir cultu persico* (rex) *ad sin. bestiam alatam gladio perfossurus.*)(*Vacca vitulum lactans.* Supra epigraphe בעגא. Dutens p. 140.

O. *Hercules leonem cauda prehensum perfossurus.*)(*Ovis agnum lactans*, supra phoenicium ב. Dutens p. 68. Mionnet III, p. 670 no. 687.

Dutensius l. c. hunc numum Vagae, Numidiae urbi, tribuit בעגא *Vagam* interpretatus. Sed Persico-Phoenicium i. e. Cilicium eum esse, arguunt prioris attributa. Quid vero sit בעגא, et sitne fortasse scribendum בעלא (nam numum non vidi et videtur ille rarissimus esse), non definio.

P. *Caput Palladis galeatum*)(. *Caput Palladis adversum*, *galeam utrinque cristatam gerens*, cum epigraphe לארק מלך. Ad exemplum Mus. Brit. cf. Dutens p. 78. Mionnet pl. 54. T. III, p. 663.

Nihil certius est epigrapha לארק מלך. Hanc Koppius (II p. 205) tribuit Arcae Caesareae ad Libanum, eique assensit Lindbergius pag. 11, assensi et ipse in notis ad Burckhardti itin. Syriae I p. 271 ed. germ., ubi plura de illa urbe congessi. Sed denuo hanc caussam recolentes plura huic sententiae obstare vidimus, verumque vidisse videntur Mionnetus aliique Numismatologi, qui hanc monetam Ciliciae tribuunt. *Primum* enim huius numi fabrica longe elegantior et nitidior, quam Phoeniciae

propriae numorum esse solet, Phoeniciam dissnadet. *Dein* monetae Arcensis vestigia certa desiderantur (v. Eckhel D. N. III p. 354): ipse vero hic typus alibi quoque in Ciliciae numismatis comparet (v. Mionnet l. c. no. 677—680, cf. 651. 681), cui etiam litterarum character simillimus est. *Denique* Arcen Libani ab ipsis Phoeniciis et in domestica scriptura per *Ain* (non *Aleph*) scriptam fuisse arguit hebraeum עַרְקִי Gen. 10, 17 arab. عرقا, عرقة Geogr. Nub. p. 118. Abulf. Syria et Schult. ind. geogr. ad Salad. v. *Arca*, syr. ܥܪܩܐ Barhebr. Chron. p. 262. Videtur igitur ארקמלך i. e. *terra regis* (cf. chald. אַרְקָא Jer. 10, 11) Ciliciae oppidum designare, cuius nomen graecum latet. Quid si *Argon* Ciliciae intelligas (Eckhel IV, p. 49)?

* * *

Quae hucusque disputavimus iam prelo parata erant, quum ill. Rochettii beneficio ad nos pervenirent quindecim numorum maximam partem Cilico-Punicorum recens ex Caramania in Museum Parisiense delatorum exempla gypso impressa. In his duo erant exempla eius numismatis, quod dedimus litt. C, duo eius quod apud nos est litt. D, quinque numi litt. K, unum, cuius adversa est ut litt. A, sed aversa *leonem* sistit *gradientem ad sinistram cum epigraphe* מזרך, unum numi Alexandri Magni Acensis (v. no. III), denique duo ni fallor inedita, quae damus litt. Q. R.

Q. *Hercules ad dextram, dextra clavam sublatam, sinistra arcum tensum tenens.* Ad dextram epigraphe phoenicia septem litterarum.)(*Pallas ad sinistram dextra hastam, sinistra clypeum tenens.*

Epigraphe has litteras continet: מלמרמכ^ satis perspicuas, nisi quod *Mem* litt. 3 a litt. 1 et litt. 5 paullulum differt, siquidem linea media directa fere dubia est, et litterae extremae nonnisi parvum vestigium superest. Legi et suppleri illae possint: (מל מרם כ(ן, מַל מְרֹם כֵּן *antica excelsi basis* s. fundamenti, vel מִלְּמְרֹם כֵּן *ab excelso fundamento*, sed nihil horum satisfacit, et hoc unum tenendum videtur, etiam in hac epigraphe, ut in reliquis Ciliciorum numorum, latere nomen proprium domesticum oppidi Cilicii aliunde ignotum.

R. *Iupiter solio insidens ad sin., dextra sceptrum, super sinistra aquilam tenens*, cf. litt. B. Ad dextram litterae peregrinae.)(*Leo alatus cervum devorans*, infra epigraphe peregrina.

Quattuor litterae in aversa Phoeniciae videri possunt, licet ex רכור vel רכגר non multum efficias: sed adversa eodem loco, ubi in aliis exemplis (litt. A. B) est בעל תרז, habet litteras, quarum ratio mihi adhuc ignota est, quaeque ad vicinam Pamphyliam pertinere videntur. In huius enim numis litterarum characteres comparent Phoeniciis similes et propterea subinde pro Phoeniciis habitae, probabiliter etiam ex Phoeniciis ortae, sed ita diversae a vere Phoeniciis, ut hucusque lectae non sint, nisi ab iis, qui sui ingenii somnia et commenta pro lectis venditare consueverunt. Exempli causa (litt. S) repetendum curavi numum (v. Mionnet III p. 472 no. 141 sqq. cf. Recueil des Planches tab. 22, no. 1. 3), cuius epigraphen interpres quidam Phoenicium esse censuit et legit: צבס מלך סרד *Zabes rex Sardiniae*, non improbantibus aliis

viris doctis, cum litterarum Punicarum tum rei numismaticae alioquin non imperitis (v. Muenter über Sardische Idole p. 12): quum ex imaginibus certum exploratumque sit, eum ad *Siden Pamphyliae* pertinere (v. Mionnet l. c.): litterarumque characteres a Phoeniciis maximam partem diversae ad antiquissimam Persarum scripturam pertineant (v. p. 71). Eodem modo Pseudo-Phoeniciis annumerandus est numus

T. *Sagittarius hippocampo super undas vectus*, infra *piscis*.)(*Noctua cum flagello et lituo*, ad dextram signa Phoenicia, v. Mionnet V, p. 643 no. 17—25. Recueil des Planches tab. 29 no. 9—14.

Huius quidem numi in nonnullis exemplis quum legantur signa |||| ∩ O, Bellermannus (phön. Münzen I p. 14 sqq.) duo priora legebat עי, et *Ai* (עַי), Palaestinae veteris oppidum, esse putabat. Quam sententiam vel hoc dissuadere debebat, quod in aliis pro ∩ O legitur solum O, in aliis adeo manifestum *Mem*. Sed quid multa! illa signa numeralia sunt, epocham numi indicantes, ita quidem ut O numerum *vicenarium*, ∩ *denarium*, מ *centenarium* significet (v. pag. 87 et 270): numus ipse autem recte observante Mionneto l. c. numis Persicis annumerandus est in Asia minore, ni fallor, cusis.

Ad Pseudo-Phoenicia semel delatus addo numum in Phoeniciis saepe recensitum

U. *Vir nudus equo vectus*.)(*Hircus humi cubans*, supra signa peregrina. Vide Mionnet T. III p. 568, cf. Recueil des Planches tab. 22 no. 9—12, qui ad Celenderin Ciliciae recte refert. Litterae vero his similes comparent in inscriptionibus, quas edidit perill. *de Hammer*, Reisen in die Levante pag. 189. 190.

CAPUT TERTIUM.

NUMI SICILIAE ET ADIACENTIUM INSULARUM.

Ipsius Siciliae numi Punice inscripti omnium, qui exstant, numorum Punicorum longe elegantissimi et magnam partem eximiae fabricae sunt. Exempla etiam, quippe maximam partem argentea (paucissima aurea sunt, v. Mionnet T. I p. 264, nec multa aenea Mionnet l. c. p. 270 sqq.), omnino bene conservata sunt. Eximia tamen litterarum (quas edita exempla non accurate imitari, sed in maius auctas exhibere solent) parvitate effectum esse videtur, ut nihilominus epigraphae non bene editae et iccirco magnam partem non intellectae sint. Etenim ante Koppium omnes numi Siculi Punice inscripti ad Panormum referri solebant (v. Mionnet I, p. 264 sqq.): hic nonnullos Heracleae vindicavit (v. no. X): quibus nos *Syracusanos* addemus et *Motyenses*. Sunt autem hi numi, ut bene observat Eckhelius (D. N. T. I p. 230), Carthaginensibus Siciliae imperantibus ab artificibus Siculis cusi, ut mutuo cum reliquis insulae incolis commercio inservirent Poenique Siculorum, apud quos argenti signati usus erat, moribus assuefierent, quum Carthagine, ut videtur, argento rudi uti

solerent. Vilioris et materiae et fabricae sunt numi Cossurenses et Gaulitani, qui omnes aenei, hanc ipsam ob caussam autem satis crebri sunt.

IX. *P A N O R M U S.*

Panormum a Carthaginensibus una cum Motye et Solunto (*Σολόεις, — εντος, Σολοῦς* ea civitas graece scribitur, lat. Soluntum) conditam esse auctor est Thucydides nobili loco lib. 6, 2, eandemque florentissimam eorum in Sicilia urbem fuisse refert Polybius (1, 38), qui *βαρυτάτην πόλιν τῆς τῶν Καρχηδονίων ἐπαρχίας* appellat. Graecum *Πανόρμου* nomen ei ab Aeolibus Siciliam adeuntibus propter portus pulchritudinem datum esse, Diodorus narrat (22, 17): sed iam prius Punicum quoddam nomen a conditoribus ei inditum esse, quum aliunde probabile est, tum ex his numis apparebit, quorum ratione epigraphes has sex classes constituimus.

1. ***Caput muliebre iuvenile eleganter comtum intexto arundine ad sinistram,*** circum ***quattuor pisciculi.*** (Mionnetus Proserpinae caput existimat, Lindbergius auctore Muentero Astarten, nos Arethusam esse putamus, vide infra de numis Syracusanis). Al. ***Caput Herculis imberbe exuviis leonis tectum ad dextram.***)(***Caput equi affabre factum ad sinistram***, pone ***palma arbor.*** Infra sex litterae עם מחנת. Exempla nostra A — F ex Museo Britannico sunt, de quorum varietate infra dicemus. Alia plus minusve accurate dederunt Barthelemyus, Mémoires de l'acad. LIV p. 59 (ed. in duod.) no. 8, Swinton in Philos. Transactions 54 tab. 11. Pellerin Peuples et villes III, tab. 121, Dutens diss. 2 pl. 1. diss. 3 pl. 1. no 2. 3. 4. Mionnet T. I. p. 268 no. 486 sqq. Recueil des Planches tab. 20, no. 15. 16. tab. 66, no. 5. 6. Cf. Lindberg de inscr. Melit. p. 16.

Sex illas litteras (cum Barthelemyo, Swintone, Koppio, Tychsenio, Lindbergio al.) legendas esse עם מחנת (non עם מחרת, ut volebant Bayerus p. 14 ed. germ. et Bellermannus I, 7. 15, vel מחלת, quod idem in aliis exemplis reperisse sibi videbatur p. 15. 17) certum est et indubitatum in omnibus, quae examinavi, exemplis Parisiensibus et Londinensibus; מחנת autem, sive hoc מַחֲנֹת pronunciandum est sive, quod malim, singulari numero מַחֲנַת (ut מָרַת, אִיַת, מְלָכַת, בַּעֲלַת, צִיעַת et alia multa, vide ad inscr. Carthag. 3, p. 168 et infra lib. IV c. 4) Punicum fuisse *Panormi* nomen, primus vidit Barthelemyus l. c. similia nomina *Castra Julia*, *Castra Caecilia*, *Castra Hannibalis* comparans, quibus addendum ipsum מַחֲנַיִם, de oppido transjordanensi in V. T. saepe memorato. עם (עַם), ut ubique, *populum* significat, et *populus* urbis idem est, quod in aliis, ut Gaditanis Tingitanisque, *cives* (בעלי) eius, cf. עַם יְרוּשָׁלַםִ 2 Par. 32, 18; falluntur que Koppius (Bilder und Schr. II, p. 190) et Lindbergius (p. 17), qui עם מחנת „complexus portuum" reddunt atque graeco *Πάνορμος* accurate respondere putant. Nam מחנת *castra* significat, quae tentoriis constant, non *portum* sive *navale*, quod navibus: et עם ab Etymologis quidem redditur et reddi potest „complexus, coniunctio", sed in ipso linguae usu nunquam ita reperitur, imo gr. *πᾶν* est כֹּל, non עם.

Numos, quibus מחנת inscriptum est, revera Panormitanos esse, et מחנת huius, non alius, urbis Siculae nomen esse, colligunt a) ex attributis, quorum pleraque etiam in certis Panormitanis compareant (v. Mionnet T. I p. 277); b) ex eo quod hi numi argentei magna copia in vicinia Panormi reperti sunt; c) quod egregia eorum fabrica urbem patriam prodat magnam et opulentam, urbium autem Sicularum a Poenis conditarum nulla maior, nulla opulentior fuerit Panormo (v. Barthélemy l. c. et Dutens p. 207, qui bene contra Swintonem disputavit, hos numos *Menis*, parvo in Siciliae mediterraneis, oppido tribuenti). Ut dicam, quod res est, primum et tertium argumentum etiam cum eorum sententia conciliari possent, qui hos numos Syracusis tribuunt (v. infra de numo Golziano), in cuius moneta eadem attributa comparent: sed secundum, quod in quaestione de numorum patria permagni momenti est, vulgarem sententiam ita commendat, ut ei accedere nihil dubitem.

De sex exemplorum in litteris pingendis varietate haec observanda sunt. A et B exempla sunt omnium integerrima et elegantissima. In C *Ain* habet caudulam a sinistra (ut litt. G a dextra) cf. pag. 40. 41, in D punctum in medio, ut saepe Graecorum Omicron: in eodem *Nun* habet nescio quid a dextra parte, quod tamen vitiosum videtur. In litt. E notandum est *Mem* puncta habens pro lineis (cf. Cit. 20, lin. 1), et *Chet* prope accedens ad *Chet* scripturae quadratae. In *F* est idem *Chet*, reliqua legitima. Ceterum E et F recentissima exempla censeo.

2. Idem typus, sed paullo plenior epigraphe, addito articulo, quem sane ferebat huius nominis proprii ratio:

עם המחנת

Vide litt. G ex Museo Britannico, cf. eiusdem generis exempla apud Pellerinum III, 88 no. 8. Dutens diss. 2 tab. 2 no. 1. Bayer ed. germ. 1 no. 4. Mionnet tab. 20 no. 18.

3. *Caput muliebre* (Arethusa) *quattuor piscibus cinctum ad dextram* al. *Caput muliebre ornamento Phrygio ad sin.*)(*Leo gradiens ante palmam ad sin.*, al. *caput equi ad sinistram*, *pone palma.* Infra epigraphe

שעם מחנת *populi Machanath* (Panormi),

quod respondet epigraphae graecae *ΠΑΝΟΡΜΙΤΑΝ.* Vide litt. H ex Mionneti exemplo, T. I p. 268 no. 468 tab. 20 no. 14, quod dederat etiam Barthélemy l. c. no. 9. Aliud in Hispania asservatum expressit Bayer ed. germ. no. 5 (in quo prima littera non satis perspicua est et picta est pro , cf. inscr. Numid. 1 lin. 4), et tertium Lindbergius ex Museo Regio Daniae tab. IV, 9. Tum in exemplo Parisiensi tum in Hauniensi (ex quo hoc modo pinxit Lindbergius) prima littera tam manifestum est *Schin*, ut nemo eam non agnoscere possit, quam qui in Palaeographicis plane caecutiat. Quod Barthelemyus et Bayerus eam *He* esse existimant, id ex noto Barthelemyi errore pendet ab ipso postea correcto, quo illam litteram *He* esse putabat (pag. 15. 95), ut mireris haec repetita esse a Lindbergio (p. 17): Koppius eam *Mem* putabat, quod magis ferendum est, quanquam hic breviorem caudam neglexerat (cf.

Mem in מחנת). De מ genitivi nota, vide mox no. 4, inscr. Sard. lin. 1, Tugg. lin. 6, et ab initio epigraphes in numis Iubae I (no. XX).

Eundem numum litteris inversis, quasi graeco more ad dextram curreret scriptura, habes litt. I ex exemplo Mionneti T. I p. 267 no. 478 cf. tab. 20 no. 7 et tab. 66 no. 7, quod iam dederat Barthélemy l. c. no. 10. Singulae litterae hunc in modum inversae subinde in numis reperiuntur, ut *Lamed* in Gaditano C, in alio Panormitano, Mionnet suppl. VIII, 50, et eodem modo in Graecis reperitur pro *Gamma* (Boeckh C. F. no. 3 p. 6), et *Pῶ* al. cf. litteras *Caph* et *Mem* in scriptura vulgari Samaritanorum (tab. 3): cuius rei caussa apud Phoenicios in quadam Graecae consuetudinis imitatione quaerenda est (v. numum Heracleensem litt. F), apud Graecos in scriptura *βουστροφηδὸν* currente.

4. *Caput Herculis imberbe, pelle leonina tectum ad dextram.*)(*Caput equi ad sin.*, *ante caduceus* (in aliis clava, quae et ipsa ab aliis abest), *pone palma*. Infra epigraphe:

מחשרם

Vide litt. K ex Museo Britannico, in quo tria eius exempla exstant, cf. Dutens diss. 2 pl. 2 no. 2. Mionnet I p. 269, no. 495. 497, tab. 20, 19. Lindberg p. 47, qui vero epigraphen neque loco ab ipso citato „tab. VI, 2“, neque alibi dedit. In quinque illis litteris prae ceteris quarta dubia esse potest, quam *Beth* esse statuunt Lindbergius l. c. et Hamakerus (Miscell. 138), quum cauda eius apud Mionnetum paullulum dextrorsum inflexa sit. Quae inde prodit, lectio מחשבם, eam Hamakerus מְחְשָׁבֶם (imo מְחֻשָּׁבֶם), l. מְחֻשָּׁבֶם pronunciat et ad *Aspiden* Africae urbem trahit, quam a Poenis חָשַׁב = خشب *asperam* dictam fuisse coniicit, quanquam eam urbem ab Agathocle, Syracusarum tyranno, conditam esse constat (Cellar. Geogr. ant. II, p. 881 sqq.): quod multis verbis refellere piget, cum numi origo et patria ex attributis et eximiae elegantiae fabrica certa sit. Nec minus ab horum numorum ratione et consuetudine alienum, quod Lindbergius fingit: מְחַשְּׁבִם *praefecti monetae* (pr. artifices). — Praeterea etiam in tertia litterâ constituenda haeserunt interpretes, quam *He* esse statuit Dutensius de noto Barthelemyi errore (de quo diximus no. 3), ex מחהרם *Imacharam* Siciliae exsculpens: *Mem* esse putabat Koppius, Dutensii exemplum מחמרם vel מחמרם legens, de quo interpretando quum ipse desperasset, Hamakerus illud מְחֻמָּרִם *Himerensium* legi et explicari posse censuit. — Ut de lectione quaestionem ante omnia expediamus, exemplis Londinensibus et Parisiensi inter se comparatis, certum exploratumque est, tertiam litteram (cuius caudula multo brevior est quam primae) esse *Schin* (non *Mem*): neque minus nobis persuasum est, quartam esse *Resch*, quum in exemplis Londinensibus et apud Dutensium caudam rectam habeat, paullulum inflexam quidem in Mionnetiano et teste Lindbergio in Hauniensi, quod ipsum tamen non impedit, quominus *Resch* sit (v. pag. 44 lin. 31. 32 adde *Resch* in numo nostro litt. M). Litterarum מחשרם interpretationem iam aggredientibus nobis, hoc firmiter

tenendum est, hunc numum prioribus classibus per omnia similem non alius urbis esse posse, quam Panormi, et iccirco מחשרם significatu suo haud procul abesse a מחנת, et עם מחנת. Haec nobiscum reputantes legimus

מח' שרם *Panormus Romae* s. *Romana:*

ex 'מח per compendium pro מחנת, ש nota genitivi, et רם Roma (v. Tripol. 1). Intelligenda igitur *Panormus colonia Romana*, cuius nummos latine inscriptos exhibent Eckhel D. N. 1, 232. Mionnet I, p. 280. 281. cf. Strabo VI, p. 188: *Πάνορμος Ῥωμαίων ἔχει κατοικίαν.* Dio Cass. 54 §. 7 et Schiavo de Panormo colonia in Torremuzzae opere p. 189 sqq.

5. *Palma arbor*, ab utraque parte trunci litterae מחנת.)(*Equi frenati pars anterior ad d.*, supra *victoria advolans eumque coronans*, *ad d. granum hordei.* In aliis exemplis supra in loco victoriae est *granum hordei*, in aliis utrumque deest. Infra litterae קרת חדשת.

Vide litt. L ad exemplum Mionneti, cf. Bellermann I p. 7. In Museo Britannico tria exempla exstant, in quorum duobus epigraphe extrema detrita, in tertio paullo aliter picta est, ut litt. M. Epigraphas N et O paullo negligentius vel sculptas vel (quod malim) depictas repetivimus a Mionneto Suppl. 1 tab. 8. no. 48. 49; litt. P, quae in fine manca est, ibid. no. 5, cf. pag. 411. et Lindberg p. 24. Alia exempla dederunt Castellus, Siciliae vett. numi tab. 100. Auctar. II tab. 9. Barthelemy l. c. no. 7. Dutens III tab. 2. Mionnet 1, 331, tab. 20, no. 9.

Primâ epigraphe, quae in adversa est, hos numos Panormitanos esse evincitur: קרת חדשת, quod in aversa est, haud dubie significat *urbem novam:* ambigitur vero, utrum ita dicta sit Panormi ea pars, quae *νέα πόλις* dicebatur (Polyb. 1, 38 §. 9), an *Carthago*, sub cuius imperio hi numi cusi sunt, cuiusque attributum erat *caput equi* (Virg. Aen. 4, 447. Sil. 2, 40. Iustin. 18, 5). Ac posterior quidem sententia Barthelemyi est, quem plerique secuti sunt, prior Koppii (II, 189), quae non parvam commendationem habet a numis Syracusanis (no. XI), in quorum epigraphis similiter Syracusarum aliqua pars (אַיִנת *Nasos*, Insula) comparet. Quanquam nihil certi definio. Quodsi enim verum, quod complures veteres tradunt, *Carthaginis* nomen *novam civitatem* significare (Boch. geogr. s. p. 167), etiam hoc vix aliter scribi poterat atque קרת חדשת.

De exemplo litt. M observandum est, intercapedinem inter ק et ר inde ortam esse, quod *Koph* littera ante equi pedem comparet. Praeterea notanda *Resch* et *Daleth*, caudis inflexis. — Exempla N. O. P vix recte delineata sunt (vide קר in litt. O, ח in litt. P), quod vix aliter fieri poterat, quum exempla, quae vidi, valde detrita sint. Iccirco in mira devia delati sunt, qui certam exploratamque horum numorum originem et epigraphas parallelas nil curantes corruptis illis ductibus inhaerentes inde pro lubitu interpretationes exsculpserunt, ut Hamakerus, qui (diatr. p. 43) inscriptionem litt. N legit: הרתעסת „numum sive ad Tartessum referens Hispaniae,

sive ad Tortosam (!), cum ambae urbes et Phoeniciae fuerint et eadem utriusque videatur fuisse appellatio“, et (diatr. p. 58) litt. O: בקת חדשת, quod pro בקרת חדשת scriptum existimat.

Ad eandem classem referri possunt a) ea exempla, in qnibus typus quidem idem est, atque in his quae modo descripsimus, in antica autem infra palmam solae litterae חת compareut, in aversa iufra equum ח. Mionnet T. I p. 331 no. 39. 40. 41. Bellermann III, 17 (qui infra equum חת scriptum refert). Quod B. litteras חת ad Chettaeam Marmaricae referri posse censet, eodem modo iudicandum est, atque Hamakeri commenta, quae nunc cummaxime perstrinximus. Contra statui poterit, breviores illas epigraphas significatione non differre a vulgaribus illis plenioribus: sive חת, ח' dictum est pro חדשת (omisso קרת), sive pro חנת (omisso מ servili), qua de re nihil definio, quum fortasse una alterave littera deleta sit. b) exempla a Mionneto (Suppl. I p. 411) et Lindbergio (p. 24) descripta, quorum hic typus est: *Caput muliebre ad sinistram*, pone epigraphe קרת חד(שת).)(*Equus iuxta palmam gradiens ad sin.*

Denique memorandus est numus bilinguis a Golzio editus et repetitus a Barthelemyo (XXX p. 427), qui in antica habet *Palmam* et קרת חדשת (quanquam male sculptum), in postica *anteriorem partem equi cum victoria* et sub hac *ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ*. Quae inscriptio graeca si genuina esset, omnes hos numos non Panormi, sed Syracusarum esse evinceret. Sed non genuinam esse atque a Golzio, ut multa alia, fictam, ostendit Eckhelius D. N. I p. 258 (cf. Prolegg. p. CXLVIII), ad cuius disputationem lectores remittimus.

6. Sextam quandam classem constituunt *numi aenei* in omnibus Museis magno numero exstantes et ad Siciliam haud dubie pertinentes, quanquam de Panormo patria dubitari potest, quorum hic typus est:

Caput Cereris spicis coronatum ad sinistram.)(*Equus ante palmam stans ad dextram* al. *caput equi.* Infra litterae solitariae: א, ב, ח, ט, מ, צ al. Vide litt. Q. R et Mionnet I, p. 270 sqq. tab. 20, no. 24 sqq. Lindberg p. 64. Eiusdem generis multi exstant illiterati (v. Mionnet I, p. 273 sqq.).

X. *HERACLEA.*

Heraclea, cognomine Minoa, Siciliae urbs maritima erat (v. Cellar. not. orb. ant. I, p. 989), cui vetus Macarae nomen fuisse tradit Heraclides Ponticus (apud Gronov. ant. gr. VI p. 2831): *Μινώαν τὴν ἐν Σικελίᾳ Μακάραν ἐκάλουν πρότερον.* Quid valeat vetus illud nomen et quam egregius sit veteris novique nominis consensus, docebit praestantissimus huius urbis numus, quem a nemine hucusque recte delineatum et lectum esse video. Typus eius in omnibus exemplis hic est:

Caput muliebre (Arethusae) *quattuor piscibus cinctum ad dextram* (in uno ad sin.), ut in Panormit. II.)(*Vir stans in citis quadrigis ad d.*, supra *victoria coronam tenens advolat.* Infra septem litterae Phoeniciae.

In his legendis Palaeographi omnes partim exemplis detritis et male delineatis decepti, partim ad discrimen inter litteras *Schin* et *Mem* non satis respicientes plus minusve a vero aberrarunt. Ac Barthelemyus quidem (Mémoires LIII p. 59) falsam quam exhibet delineationem legebat עם מנקרת, Lindbergius (p. 8) עם מלקרת, reliquis melius Koppius (II p. 192) ex exemplo Eckhelii (sylloge num. vett. tab. 2 no. 13) רם מלקרת *excelsum Herculis*, numum, qui prius Panormitanis annumeratus est, recte ad Heracleam Minoam referens. In una tamen littera etiam hic a vero aberrasse censendus est. Nam in *quinque* exemplis Londinensibus, quae examinavi quorumque ectypa ad manus sunt, in Parisiensi (Mionnet T. I p. 267. no. 487), quem in hac littera non recte imitatus est Mionnetus tab. 20 no. 53, Viennensi apud Eckhelium (vide litt. F.) littera secunda caudae brevitate tam manifesto distinguitur a tertia, quae *Mem* est, et *Schin* esse evincitur, ut errari nequeat: et eodem modo in Hauniensi exemplo legi spoponderim, licet Lindbergius (tab. 5, no. 41) utramque litteram paene eandem faciat. Legendum igitur

רש מלקרת *caput Herculis*

i. e. promontorium Herculis. רש pro ראש (ראשׁ) vide Sard. 4, apud Phoenices antem *caput* translatum esse ad ***promontorium*** et ***urbem maritimam in loco edito sitam***, testantur nom. pr. Punica urbium maritimarum ***Rusaddir*** ראש אדיר, ***Rusci-nona***, ***Rusibis***, ***Rusicibbar*** al. (vide lib. IV, cap. 3 hh. vv.). In nomine *Μάκαρα* autem facile agnoscas Punicum Herculis nomen מעקר *Mocar*, *Macar*, contractum ex מלקרת, de quo vide Trip. 2, 1, et lib. IV cap. 2 s. vv. מלקר, מלקרת, מעקר, מקר. Eiusdem originis est *Μακαρία Macaria* (Plin. Ptol.), urbs Cypri et filia Herculis (Pausan.), fortasse etiam *Μακαρῶν νῆσοι* in Africa Herod. 3, 26 proprie erant ***Her-culis*** (אי מעקר) non ***beatorum insulae.***

Superest, ut sex exemplorum nostrorum (A—F) rationem reddamus. Quinque priora (A=E) ex numis Musei Britannici desumta sunt, ubi etiam sextus est, is tamen non bene conservatus. In *primo* et secundo manifesto legitur:

רש מלקרת

In tertio (C) prima et extrema littera desunt et legitur אש מלקר, quod supplendum est: (ר)אש מלקר(ת), ita ut in hoc ראש plenius scriptum habeatur. In quarto (D) prima littera vel *Vav* est vel *Resch* imperfectius. Si Vav est, supplendum (ר)וש מלקרת, cf. רוש Deut. 32, 32 (quod tamen ibi de *papavere* dictum, v. Lex. man. p. 916). In *quinto* (E) prima littera iterum *Aleph* esse videtur (supplendum 𐤀), quod iudicandum est, ut in litt. C. Valde memorabile autem et in suo genere unicum est exemplum litt. F (ex Eckhelii libro laud. tab. 2 no. 14), cuius litterae partim graeco more a sinistra ad dextram currunt, partim inversae sunt, more litterarum Graecarum. De hoc Phoeniciae scripturae graecissantis specimine vide lib. 1 §. 41.

XI. *SYRACUSAE.*

Numorum Siculorum Punice inscriptorum omnium qui exstant elegantissimorum nullum genus ad Syracusas, Siciliae urbium longe splendidissimam, referendum videri, saepe diuque miratus sum, mecumque mirati sunt alii rerum antiquarum scrutatores *).. Tandem non sine magna laetitia inveni, duos nobilissimos numos Siculo-Punicos, qui reliquis volumine, pulchritudine et nitore tantum praestant, quantum Syracusae splendore et opulentia reliquis Siciliae urbibus antecellunt, testibus epigraphis Punicis non alias quam Syracusanas esse et ad antiquissimam Syracusarum partem, quae *Nasos* sive *Insula* appellatur, pertinere.

1. Prior est numus argenteus omnium Punice inscriptorum maximus:

Caput Cereris spicis coronatum et inauribus ornatum ad sin.)(*Pegasus volans ad dextram*, in uno exemplo (Bayer. l. c. tab. IV no. 18) *equus tolutim incedens ante palmam.* Infra quinque litterae Punicae, quarum prima in nonnullis exemplis deest. Ediderunt eum d'Orville in Siculis tab. 1, 4, ad exempla Parisiensia Pellerin Recueil III, pl. 88 no. 6. Mionnet T. I p. 267 no. 476. 477, et Recueil des Planches tab. 20, 6. tab. 66 no. 4, ad exempla in Hispania asservata Bayer ad Sallust. p. 376 (tab. IV no. 18. 19 ed. germ.), ad Monachiense Caroli a Gemming Wihl de inscr. phoen. in titulo, quibus nos addimus duo exempla Londinensia litt. A. B. Epigraphe litt. C ex altero Bayeri exemplo petita est.

In epigraphe legenda in alia omnia abierunt interpretes. Ut enim nuperas Wihlii nugas taceam, qui (p. 51) in oratione de hoc numo habita רצרצת *cursorem,* „*Schnell-Läufer*" (imo genere feminino: Schnell-Läuferin) interpretatur idque Pegaso, eo tamen *volanti* non currenti, adprime accommodatum censet (quasi vero necesse fuisset, verbis declarare, quid illa imago repraesentaret): Pellerinus (Recueil III p. 20. 21) et Lindbergius (pag. 42) eam legerunt בקרקת et קרקת, quod *Carthaginis* nomen esse coniecerunt, falsam de littera secunda et quarta sententiam secuti (v. supra p. 20); Bayerus l. c. et Bellermannus (I, pag. 20) בארצת (male, quum litt. 2 et 4 manifesto eadem sit), quod *Byrsam* Carthaginis significare censuerunt; unus Barthelemyus et post eum Pellerinus priora retractans (Supplem. IV p. 78) recte vidit legendum esse

באראת

-licet de interpretatione dubitaret. Vide quae de illius litterae potestate disputavimus pag. 20. 21. Ut a lectione ad interpretationem progrediamur, iam prius nos (Ephemerid. Hal. 1825 no. 63. Palaeogr. Studien p. 66) quinque illas litteras in duas voces dispescendas esse et

באר את (בְּאֵר אֹת) *fons signi* s. *miraculi*

*) De Golzii numo adulterino, qui ad Syracusas referebatur a Barthelemyo, v. supra ad numos Panormitanos, no. IX extr.

interpretandas esse coniecimus, qnae sententia nunc exemplo altero Londinensi B, in quo intercapedo est inter tertiam quartamque litteram, ita confirmatnr, ut dubitationi vix locus relinquatur. Porro iam qnaerens, quae Siciliae urbs a Phoeniciis באר את *fons signi* s. *miraculi* appellata sit, olim (ll. cc.) *Thermas Himerenses* cogitavi, Poenorum coloniam (Diod. 13, 79), a fontibus calidis dictas, quas Minerva vel Nymphae in usum Herculis ibi aperuisse ferebantur (v. Boch. Canaan. col. 515): quam quidem sententiam licet non improbet Grotefendius (Blätter für Münzenkunde. 1836 pag. 179), tamen aliam proponit sibi probabiliorem, *Lilybaeum* intelligi, primariam Carthaginis Punicao urbem, quae et ipsa a *puteo* (בְּאֵר) nomen invenerit (Diod. 13, 54: *ὁ δ' Ἀννίβας ἐκβιβάσας τὴν δύναμιν, κατεστρατοπέδευσεν, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ φρέατος, ὃ κατ' ἐκείνους μὲν τοὺς καίρους ὠνομάζετο Λιλύβαιον, μετὰ δὲ ταῦτα πολλοῖς ἔτεσι πρὸς αὐτῷ κτισθείσης πόλεως, αἴτιον ἐγενήθη τῇ πόλει τῆς ἐπωνυμίας*), et a Phoenicibns fortasse באר את *puteus signi* (militaris), non *puteus miraculi* dictus sit. Quae Grotefendii coniectura quanquam ingeniose excogitata est, tamen ad Lilybaeum pertinere hos nnmos, non credibile est, qnum huius moneta imagines prae se ferat a nostri numi imaginibus plane diversas (Mionnet T. I p. 249): neque magis eandem ob caussam ferri possent *Thermae Himerenses* (Mionnet ibid. p. 239 sqq.): contra et *Cereris*, quae Syracusis impensius colebatur, et *Pegasi* imago frequentissima est in *Syracusarum* moneta (v. Eckhel D. N. I, pag. 243. 244. 245. Mionnet T. I p. 290 sqq. 316 sqq.). In hac igitur urbe *fontem miraculi* quaerere iussi, haud ita diu haesitabimns Syracusarum situm locique naturam reputantes. Etenim in Syracusarum *Insula* s. *Naso* i. e. antiquissima urbis parte nobilissimus erat *fons Arethusae*, incredibili magnitudine pisciumque multitudine insignis, quem Alphei, Peloponnesi fluvium, esse, qui per ima maria in eam insulam permeaverit, vulgaris erat opinio (Strabo VI p. 187. Senecae quaest. natur. 3, 26. Plin. 31, 5), a plebe, qui mira quaeque (veluti *fimum* eum *redolere per Olympia*) de eo ferebat, atque a poëtis varie exornata (Aen. III, 692. Metam. 5, 573 sqq.): ut summo igitur iure *fons miraculi* vocari posset. Si quis forte miretur, fontis cuiusdam, etsi nobilissimi mentionem fieri in numo, eum memorem esse iubeo, etiam in graecis Syracusanis reperiri epigraphen *ΑΡΕΘΟΣΑ* (Eckhel D. N. I, pag. 246. Mionnet 1, 297): imaginem autem Arethusae non solnm in Syracusanis, sed etiam in reliquis Siciliae numis frequentissimam esse: legatque is, quae ad caussam nostram egregie accommodata scite observat Eckhelius in Prolegomenis ad numos Siculos (D. N. T. I p. 185). „Amabant, inquit, Siculi in moneta sua proponere fluviorum suorum nomina et effigies. Eorum octo sunt comperti, Acragas Agrigenti, Amenanus Catanae, *Arethusa Syracusarum*, Asine Naxi, Chrysas Assori, Galas Gelae, Hipparis Camarinae, Hypsas Selinuntis. Eorum effigies sunt forma humana etc." Qui vero nobis occurrat (v. Grotefend l. c.), באר *puteum effossum* (*φρέαρ*) magis qnam *fontem* significare, eum remittimns ad Gen. 16, 7 coll. 14. 24, 11. 13. 16, ex quibus locis apparet, eosdem fontes, qui באר vocati erant, mox עין vocari: neque facile aliquis dicat, Arethusae fontem sponte in superficie terrae, nec forte fodiendo ortum esse, ut באר recte

vocari non possit (vide de vocc. באר et עין discrimine thes. ling. hebr. T. I. p. 175). Ceterum nostram de huius numi origine sententiam magis etiam confirmabunt, quae de altero numo Syracusano statim disputanda sunt.

2. Huius hic typus est:

Caput Arethusae quattuor piscibus circumdatum (v. Panorm.) *ad sinistram.*)(*In citis quadrigis vir stans ad sinistram, supra victoria advolans corollam tenens.* Infra tres litterae Phoeniciae. AR. 6½. — Vide litt. D. ad exemplum Londinense, quocum convenit Parisiense apud Mionnetum T. I. p. 267 no. 484, tab. 20, no. 12, a quo non multum abest exemplum Parisiense no. 483 (no. 11), nisi quod unus tantum pisciculus iuxta epigraphen est. Contra in tertio exemplo Parisiensi no. 482 (no. 10), quod dedimus litt. E, tertia littera eadem est atque prima.

Imagines huius numi, quae simillimae erant in moneta Heracleensi, Syracusas suadere, nemo facile negabit. Caput enim muliebre piscibus cinctum non aliud esse quam Arethusae, docet eiusdem typi epigraphe graeca *ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ* (Eckhel I, p. 240) et in simili *ΑΡΕΘΟΣΑ* (ibid.): quadrigae autem in Syracusanis numis frequentissimae sunt (Eckhel p. 242. Mionnet I, p. 291 sqq.), ob caussam ab Eckhelio (p. 185) expositam.

Inscriptionem neminem tractare memini, praeter Bellermannum (III, p. 11. 12), quem consulto praetereo, et Hamakerum (diatr. p. 53. Miscell. p. 137), qui de errore, quem paullo superius refellimus (pag. 284) mediam huius epigraphae litteram etiam alibi obviam *Nun* esse sumens, אנא et אנה legebat, ad *Ennam* Siciliae hunc numum referens, cui praeter epigraphen (ut videbimus) etiam imaginum ratio repugnat, in Ennaeis plane diversa (Mionnet I p. 233). Cum post ea, quae pag. 31 laudata sunt, dubitari non possit, hanc figuram et puncto munitam (ut litt. D) et puncto carentem (litt. E) *Jod* litteram esse, certa est lectio

litt. D אית

litt. E איא

i. e. אִית, אִיא i. q. אִי *insula*, quarum formarum prior in Phoeniciis in stat. absol. usitatissima est (v. lib. IV cap. 4), quod h. l. non potest non nomen proprium loci esse.

Quae vero *Insula* intelligenda sit, ex nobilissima Syracusarum descriptione apud Ciceronem (Verr. Act. II. lib. 4 c. 52. 53) lectores discant. „Eorum (portuum) coniunctione, inquit, pars oppidi, quae appellatur *Insula*, mari disiuncta angusto, ponte rursum adiungitur et continetur. Ea tanta est urbs, ut ex quattuor urbibus maximis constare dicatur: quarum una est ea, quam dixi, *Insula:* quae duobus portubus cincta, in utriusque portus ostium aditumque proiecta est . . . in ea sunt aedes sacrae complures: sed duae, quae longe ceteris antecellunt: Dianae una, et altera, quae fuit ante istius adventum ornatissima, Minervae. In hac insula extrema est fons aquae dulcis, cui nomen Arethusa est . . . . Altera autem urbs est Syracusis, cui nomen Acradine est. . . . Tertia est urbs, quae, quod in ea parte

Fortunae fanum antiquum fuit, Tycha nominata est: . . . . . Quarta autem urbs, quae quia postrema aedificata est, Neapolis nominatur. . . ." Graece antiquissima haec Syracusarum pars *Νᾶσος*, *Νῆσος* appellata est (Strabo VI p. 415. Diod. XI, 67), cui ad amussim respondet phoenicium אִיָא, אִיַּה, quod ipsum fere nominis proprii vim induit, ut apud nos *Islandia*, *Isle de France*. Pertinet igitur hic numus ad eandem Syracusarum partem, in qua etiam priorem illum numum, qui *Arethusae* nomine insignitus est, cusum esse vidimus, nisi forte a Poenis *Insulae* (אִיַּה) nomen ab antiquissima urbis parte ad universam urbem significandam translatum est *).

In omnibus autem numis Syracusanis non alia emblemata reperiuntur, quam quae Siciliae domestica sunt, nulla, quae Carthaginis imperium prodant, ut in Panormitanis: unde recte colligas, hanc monetam a civitate Syracusarum in usum commercii cum Poenis, non a Poenis ipsis cusam esse.

XII. *MOTYE.*

Motye (*Μοτύη*) urbs Lilybaeo promontorio vicina, Thucydide (6, 2) et Pausania (Eliac. 1, 25) testibus a Phoenicibus et Libybus habitata, auctore Diodoro (14, 68) Carthaginiensium colonia erat, domorum copia et specie magnifica, nec non incolarum divitiis insignis. Huic urbi tribuo numum argenteum parvitate sua nobilem, de cuius inscriptione mira quaeque commenti sunt interpretes. Eius typus hic est:

Caput Medusae adversum.)(*Palma arbor*, in al. *Pagurus*, cum epigraphe quattuor litterarum. AR. 2. Vide litt. A. B ex exemplis Mionnetianis cf. T. I p. 269. 270 no. 502—505. tab. 20, no. 22. 23, ubi prior epigraphe male picta est. Non satis accuratae etiam delineationes Barthelemyi lettre à Olivieri tab. 4. Pellerinii Rec. III tab. 121. Suppl. IV, 13. Aliud exemplum, cuius duae tantum litterae postremae supersunt, dedit Neumann, num. inedit. T. II tab. 4.

In tertia maxime littera pingenda magnus est delineationum dissensus, sed in duobus exemplis Parisinis perbene conservatis, quorum ectypa ante oculos habeo et in tabula mea exhibui, haec littera vix alia esse potest quam *Vav*, unde oritur lectio

מטוא i. e. *Motye*,

quod ex usu loquendi Hebraeorum est *locus ubi netur* (Spinnerey) a rad. טָוָה nevit, ex usu Arabum, qui primariam radicis potestatem servarunt, *convolutio*, *complicatio* vel, quod malim i. q. طِيَّة (pro طوية a طوى) *hospitium*, *quod quis petit*, *spec. longinquum*, a deflectendo, divertendo (cf. גור, דור). Quidquid autem de etymo statuis, orthographia certa est, et refellitur his numis coniectura Bocharti (Can. p. 509), qui *Motyam* a Phoenicibus מטוחה scriptam esse putabat. — Quod Lindbergius (p. 37) epigraphen nostram מטרה legendam et *Mazaram* Siciliae intelligendam censebat, id

*) Ceterum non desunt exempla typorum et epigrapharum, qui ad magnarum quarundam urbium *partes* referantur, veluti ad *Tychen*, tertiam Syracusarum partem (Eckhel I, p. 246), Neapolin Panormi (v. supra pag. 292).

per se non ineptum est: sed tertia littera in exemplis Parisinis Resch esse nequit. Longe autem a vero aberrat Hamakerus, qui (diatr. p. 41) אבבא legit et *Hipponem* Africae intelligit, falsa Mionneti delineatione (tab. 20, no. 22) deceptus, in qua pro prima littera Mem pictum est *Aleph*, pro tertia Beth. Sed poterant haec corrigi ex altero exemplo no. 23.

XIII. *COSSURA.*

Cossura, *Cosūra*, *Cosyra* (*Κόσσυρα* Ptol. 4, 3, *Κοσσούρα* Strab. VI p. 191, *Κόσυρος* Steph. Byz.) parva est insula cum urbe cognomine inter Lilybaeum, Siciliae promontorium, et Africam sita, hodie Pantellaria dicta et plane deserta, olim licet sterilis (Ovid. Fast. 3, 567) tamen habitata et haud scio an metallurgis nobilis, id quod colligo partim ex Cabiri imagine in multis numis comparente (v. litt. E—O, cf. infra numos Malacae), partim ex numis aeneis magna copia in hac insula cusis, qui late per oras maris mediterranei disseminati esse videntur. Permulti in vetere Tolosa reperti sunt (v. d'Ennery catalogue p. 113): paene quinquaginta in insula Minorca (v. Alberto della Marmora Saggio sopra alcune monete fenicie delle isole Baleari. Torino 1834. 4, pag. 8, cf. Ephemerid. litt. Hal. 1836 no. 100).

Exempla horum numorum ediderunt d'Orvillius in Siculis tab. 15, no. — 10, Castellus, Siciliae vet. numi, tab. 96. Barthélemy, in lettre à Oliviéri tab. 4, Swinton in Philos. Transactions LVIII p. 235, Bayer ad Sallust. p. 364 (cf. p. 31 sqq. et tab. 1 ed. germ.). Pellerin III, tab. 97. Neumann, numi inediti T. II tab. 4. Mionnet T. I. p. 340. tab. 20, no. 51.

Ratione epigraphes Punicae tres earum classes constituendae videntur:

1. *Caput mulieris peregrino cultu ad sinistram* (in Parisiensi exemplo ad dextr.), ante *victoriola corollam prae se ferens*, quae in aliis deest.)(Intra *coronam lauream* quinque litterae Punicae. Vide litt. A ad exemplum Pellerinii, quocum consentit Parisiense, nisi quod caput muliebre in antica ad dextram spectat; litt. B ad exemplum Bayeri tab. 1, no. 7. litt. C ad ex. Swintonis l. c.

His exemplis inter se et cum secunda classe comparatis nemo litterarum Phoeniciarum vel mediocriter peritus dubitabit, quin epigraphe legenda sit

איבנם

Etenim *Aleph* in litt. B vulgare est, in litt. A et C eius generis, de quo dictum est lib. I §. 12 no. 1—3. 13—20, ubi eius potestas Aleph (non *Koph*) abunde probata est. Secunda littera *Jod* non minus certa est, et tres variae figurae egregie se invicem illustrant (cf. lib. I §. 21, no. 9. 20. 22): tertia littera in exemplo Pellerinii litt. *Resch* videri possit, sed in omnibus reliquis (B — O) et quotquot ipse inspexi, cauda sinistrorsum flexa est, ut nil dubitandum sit, eam *Beth* habendam esse, sive Pellerinius caudae flexum neglexit, sive Beth in hoc exemplo cauda recta pictum est, ut sine dubitatione factum est Tripol. 2, 1 (in רב) cf. p. 22.

Pellerinii autem exemplo non tantam fidem habuerim, in quo etiam *quinta* littera (quae in eo *Nun* est) male picta et ita supplenda esse videatur (solent enim hi numi detriti esse), ut *Mem* sit, quod omnia reliqua exempla habent. Praeterea non negligendum est, litteras huius epigraphes hoc habere sibi proprium, quod caudis scapisque munitae sunt longioribus, quibus impleatur area vacua (vide pag. 18), et vel hanc ob caussam *Beth* litterae caudam minus inflexam esse. Quanquam igitur omnibus exemplis comparatis de illa lectione dubitari non potest, tamen Palaeographi in alia omnia abierunt. Ac Barthelemyus quidem quinque litteras (Mémoires de l'acad. XXX, p. 414 sqq.) legit קשרנם *Cossuranim*, Phoenicium insulae nomen cum graeco consentire ratus, cuius errorem licet saepe refutatum (v. Pellerin et Bayer ll. cc.) et ab ipso agnitum et retractatum (lettre à Oliviéri p. 43. Recherches sur les origines de Toulose p. 14. 15) tamen repetierunt Bellermannus (I p. 22) et Lindbergius p. 69., qui hoc uno errore ad plures alios eosque multo maiores deductus est (vide pag. 20. 31. 32), quippe qui hac lectione innixus plures figuras, quae *Aleph* sunt, Kophim facit, plures, quae *Jod* sunt, Schin. Tres litteras (קשר) male legerat Barthelemyus et qui eum sequuti sunt: in duabus, secunda et tertia, legendis aberrat etiam Bayerus, qui אשרנם legit et *Istonim* s. *Iston*, *Udenoen*, Libyae insulam (v. Steph. Byz. v. Ἰστός) intelligere vult: et in una tertia Koppius (Bilder und Schriften II, 196), quem sequitur Hamakerus (Miscell. 146); legens אירנם „*insula victoriarum*" vel „*insula victorum*", cui quid etiam a linguae rationibus obstet, iam supra (p. 282) dictum est.

Quid autem est illud איבנם? Equidem nil dubito (v. Ephemerid. Hal. 1825, no. 63. Palaeogr. Studien p. 64) quin pronunciandum et explicandum sit

אִיבְנִם *insula filiorum* s. *iuvenum*

(v. בָּנִים Cant. 2, 3); quo nomine apte appellari poterat *colonia*, iuventute ut plurimum constans: et levissimum sane est, quod nobis occurrit Hamakerus, id nominis ita aptum esse, ut cuivis fere coloniae tribui possit, certae cuidam designandae iccirco minus accommodatum: cui argumentandi generi respondimus in exercitatt. palaeogr. p. 64. 103. Illud autem non alius *insulae coloniaeve* nomen proprium esse quam *Cossyrae*, id ea horum numorum exempla evincunt, in quibus pro inscriptione Punica reperitur latina COSSVRA. Pellerin III, 97, no. 2. Mionnet I, 340, vide nostr. litt. D (in quo, ut hoc in transcursu observemus, figura intra coronam comparens non est „machina triangularis", ut vult Lindbergius, sed vulgaris illa Baalis atque Astartes imago, v. inscr. Carthag. 1—3). Castellus de Turre Mucia habet etiam bilinguem numum, in quo praeter Punicam inscriptionem est *ΚΟΣΣΥ*: sed de auctoritate eius subdubito, memor eorum, quae narrat Eckhelius (D. N. I, 259).

2. Secunda classis tum typo differt a priore, tum epigrapha, quae partim tribus cifris aucta, partim negligentius scripta est, et ita, ut litterarum figurae ad scripturam Punicam recentiorem s. Numidicam propius accedant: unde consequitur, huius classis exempla priore classe recentiora esse.

Cabirus (s. Pataecus) i. e. *nanus deformis succinctus dextra malleum, sinistra plerumque serpentem tenens: capite tribus cornibus s. radiis munito.* Ab utroque latere litterae Phoeniciae solitariae.)(Inscriptio אבנם cui accedunt tres cifrae, in nonnullis intra coronam, in aliis intra margaritulas in orbem positas. Exemplum litt. E ex Museo Lond. cf. Bayer tab. 1, 7. litt. F. G. ex Neumann. num. vett. inedit. II, tab. 4, litt. H ex Alberti della Marmora libro cit. tab. 1, litt. c, litt. I ex eodem litt. b, litt. K ex eodem litt. a. Cf. Mionnet T. V p. 471. tab. 30 bis, no. 3. 4.

Figurarum varietas in litteris אבנם Palaeographiae studiosis ad observandum utilissima est. *Aleph* in E. F. K vulgare, in G. H. I Numidico more pictum est: *Jod* in E. F. K vulgare est in Hispanicis et Numidicis, in G. H. I negligentius etiam pictum: *Nun* in his omnibus vix tale esse agnosceres, nisi ex primae classis figuris id certo constaret (cf. p. 38). Nulla enim certior est tutiorque via ad litterae cuiusdam incertae potestatem indagandam, quam ea quae in variis eiusdem epigraphae numariae exemplis comparandis cernitur (lib. I §. 11. Kopp II, p. 204): siquidem litterarum figurae temporis decursu facile mutantur, nomen ipsum perraro mutatur. Quam ipsam ob caussam non audiendus est perill. Alb. della Marmora (l. c. p. 10), qui in huius et tertiae classis exemplis aliter atque in prima legendum existimat, modo אבחם „*insula Baeticorum*", modo אבחא „*insula Baetica*", hosque numos insulis Balearicis tribuit, quas Baeticas appellatas fuisse existimat. Nemo enim facile negaverit, epigrapham in omnibus his numis (A — O) in universum eandem esse: variasque quintae litterae figuras *Tau* habere, per leges palaeographicas non licet. Possit ea *Schin* videri (vide pag. 46 no. 17. 18 ex numis Iubae): sed quis sibi persuadeat, nomen אבנם postea mutatum esse in אבשם (insula pudefactorum)? posset etiam pro *Jod* haberi, nisi huius ipsius litterae alia eaque certa forma statim praecederet: at *Nun* eam esse, et priorum exemplorum analogia evincit et bene explicari potest. Omnes enim istae figurae ex iis ortae sunt, quas ex numis maxime Sidoniis petitas supra in Palaeographicis (pag. 38) sub no. 14—17 recensuimus. De extrema littera nil dubii est: ea *Mem* legitimum est in E. F. K, Numidicum in reliquis, Aleph in nullo.

Difficilior est quaestio de tribus signis secundi versus, de quibus explicandis desperat Barthelemyus ad Olivierium p. 15, mira quaeque coniicit Lancius apud Alb. della Marmora p. 15. Nobis ea cifrae esse videntur, quarum extrema semilunaris etiam alibi *denarium* numerum indicat (p. 87), duae priores formae *H* (ut E. F. H. I. K) vel ה (litt. G) vel *Λ* (litt. L) nescio an *vicenarium* designant. *H* eandem potestatem habere atque *N viginti* ex aliis etiam numis apparet (vide p. 87): ἅπαξ λεγομένων autem *H* et *Λ* potestas ex analogia conficitur, si modo certa est horum signorum auctoritas. Coniicere enim possis, pro ה in ipso numo (solent enim valde detrita esse haec numismata) *H* fuisse, pro *Λ* — *N*. — Quid sibi velit iste numerus *quinquagenarius* si quaeris, pro numi cusi anno ille haberi vix potest, quandoquidem in nimis multis varii commatis numismatis idem numerus compareat: fortasse annus

quidam in historia insulae memorabilis, v. c. libertatis vel autonomiae adeptae, indicatur.

Quotus sit ille Cabirus, quomodo appelletur, Sidik an Esmûn, non disquiro: lectores coniecturarum amantes remittens ad b. Muenterum et Alb. della Marmora l. c. pag. 27. Id unum observo, Cabirorum imaginem officinas metallicas indicare videri, ut in numis Malacäe (no. XIX).

In uno exemplo, quod dedi litt. L, omisso אי, legitur tantum בנם (ut apud Eckhelium, syll. tab. 7), in quo eadem ellipsis esse videtur, atque in שָׁלֵם Gen. 14, 18. Ps. 76, 3 pro יְרוּשָׁלַם, יַעַר Ps. 132, 6 pro קִרְיַת יְעָרִים, et in linguis nostris *St. Pauls* sc. *church.*

3. Tertiam classem constituunt tres eximii bilingues, quibus in lucem protrahendis nuper meruit perill. DELLA MARMORA in libello iam memorato, tab. 1 litt. d. e. f, apud nos litt. M. N. O.

M. *Caput principis nudum ad dextram.* GERMNICVS CAES.)(*Cabirus*, ut in cl. 2, a sinistra איבנם, a dextra INS AVG. (insula Augusti).

N. *Idem caput*, sine epigraphe.)(Eadem aversa, ut litt. M.

O. *Idem caput.* Circum AVGERM TI CAES.)(ut in litt. M. N.

De epigraphe Punica non est quod multi simus, nisi quod *Nun* novam etiam formam assumsit a Palaeographis diligenter notandam (v. lib. I §. 25 no. 19). *Mem* extremum, ut solet in scriptura Numidica, non multum differt ab *Aleph* initiali, at *Mem* esse eam litteram (non Aleph, ut volebat perillustr. della Marmora) docent exempla, quae laudavimus in Palaeographia (§. 24 ad no. 23). Plus difficultatis est in latina et in rationibus historicis. Numus M in honorem Germanici Caesaris cusus esse debet, cui multi coloniarum numi, etiam post obitum a Caligula filio, dedicati sunt (Eckhel D. N. VI p. 211. Rasche II, 1 p. 1419). Sed in numo O scriptura edita, quae supplenda esset *Augustus Germanicus Tiberius Caesar*, mihi suspecta est. Nam Tiberius Augustus nunquam, quod sciam, Germanicus appellatus est, neque legitimus ordo videtur: Aug. Germ. Ti. Caesar. Facilius *Caium Caesarem* s. *Caligulam*, Germanici filium, cogites, qui usque ad annum urbis 792 *Germanici* cognomen gessit, et haud scio an legendum sit AUGERMNI (Augustus Germanicus) pro AVGERMTI. *Insula Augusti* autem non potest non honorificum nomen fuisse, nunc primum quod sciam in lucem emergens, quod *Cossura* ab Augusto, sive Tiberius hic erat, sive (quod malim) *Caligula*, obtinuerat. Insularum Balearium unam intelligere mavult Alb. della Marmora: sed, ut vidimus, caussa idonea nulla.

XIV. *G A U L O S.*

Gaulos (*Γαῦλος*), freti Siculi insula prope Melitam, cum oppido cognomine teste Diodoro (5, 12) portuum commoditate praestans, a Phoenicibus primum frequentata (*Φοινίκων ἄποικος*), hodie *Gozzo* dicta. *Γαῦλον πόλιν* memorat Scylax in Periplo p. 118: *Γαῦλον* autem, *Gaulon* (per l) scribunt tum scriptores veteres (Steph. Byz. h. v. Plin.

3, 8. Mela 2, 7. Sil. Ital. 14, 275. Solin. Martian Capella al.) tum inscriptionum auctores (v. Spon. Miscell. p. 190. 192), praeter unum Strabonem, apud quem libri manuscripti habent *Γαῦδος* (I p. 44. VI p. 277. VII p. 299 Casaub.), quae forma a Criticis vix sollicitanda confirmatur arabico غودش apud Edrisium p. 197 et melit. *Gawdesch* (Vassalli Lex. melit. p. 323), unde ortum videtur hodiernum nomen Gozzo. Hamakero (Miscell. p. 141. 142) haec posterior forma primaria et nativa esse videtur a Phoeniciis fortasse גודש scripta q. d. *νῆσος φακόεσσα insula lenticularis*, unde litteris d et l permutatis ortum sit *Gaulos*, quod tamen parum credibile est: contra *Γαῦδος* غودش, *Gawdesch* recentior videtur forma ex illa per corruptionem orta, et *Γαῦλος* graeca vox esse videtur, origine eadem atque *γαυλός* (secundum Grammaticos etiam *γαῦλος*, v. Schweighäuser ad Herod. 3, 136) navis oneraria, maxime Phoenissa (Herod. 3, 136. 137. 8, 97).

Huic insulae vulgo tribuuntur, nec (ut videbimus) sine magna veri specie hi numi *φοινικικῶς* inscripti:

A. *Caput muliebre velatum et diadematum ad dextram.*)(*Osiris cum flagello et lituo, pedibus arcte iunctis, ab utroque latere duae figurae eum adorantes.* AE. Supra tres litterae אנן. Vide litt. A ex exemplo Musei Britannici. Eundem numum dederunt Swinton in *Allgemeine Welthistorie* T. XV. Bres Malta illustr. tab. 1. Muenter antiq. Abhandl. tab. 1. Lanci de monum. Carpentoract. tab. 2 (quae quidem delineatio ornatior est quam accuratior). Mionnet I p. 341 no. 8.

B. *Caput nudum ad dextram, crinibus et barba crispatis* (ut in numis Iubae). Ante *caduceus.*)(*Intra coronam lauream tintinnabulum*, infra litterae אנן. Æ. Ex eodem, cf. Pellerin Rec. III, tab. 104. Mionnet I, 341.

C. Ut litt. A.)(*Tripus*, ab utroque eius latere bis repetita epigraphe אנן. Ex eodem, cf. Bres Malta illustr. tab. 3.

D. Eadem adversa.)(*Caput arietis ad dextram*, infra אנן. Ex eodem, cf. Dutens diss. 1. tab. 2 et p. 118 in fronte. Pellerin l. c.

Praeter quattuor hos numos integros litt. E. F. G exhibemus tria epigraphes exempla ex numis Gothanis (v. Kopp. II, 194), et litt. H. 1—36 triginta sex alia a Lindbergio (tab. 4. 5) ex numis Hauniensibus (perfrequentes enim hi numi) petita, quorum nonnullis, de quibus subdubito, interrogandi signum apposuimus. Tot autem cumulavi exempla, ut tandem de huius inscriptionis, admodum perspicuae illius, lectione conveniret inter eruditos, quorum mira est in his legendis licentia, tantusque dissensus, quantus vix esse solet in rebus ex sola coniectura pendentibus. Legunt enim, ne Fourmontium memorem similisque farinae Palaeographos de quibus retulit Eckhelius III, 418, modo אלל (Bayer ad Sallust. p. 349. Lanci de monum. Carpentoract. p. 54 sqq.), modo אלן (Hamaker. diatr. 29 sqq. Miscell. 48. 141, qui dubius haeret inter אלל et אלן), modo קנן (Dutens p. 58. Lindberg p. 29), et adeo קלן (Swinton in Philos. Transact. LX p. 91) atque ארן (O. G. Tychsen ap. Hartmann II, 2 p. 598.

603); unus Koppius (II, p. 197), quod sciam, recte legit אגן, quod tam certum est, ut non possis non illam eruditorum discordiam cuidam artis palaeographicae infantiae tribuere. Nam *prima* littera in aliis est Aleph maxime vulgare (vide litt. A. C. F. G. H. 5—8. 11—14. 17. 18. 19. 20. 22. 29. 31. 32. 34. 36) in aliis (B. D. E. H. 2. 3. 4. 9. 10. 15. 16. 23—28. 35) figuram habet a dextra clausam, quam primariam et nativam huius litterae fuisse ostendimus p. 19. 20. 21, in paucis (H. 30. 33) imperfectiorem illam, quae etiam Athen. 3. Cit. 20, 1. 33, 1. 3 habetur: et plane repudianda Lindbergii opinio, qui falsa monetae Cossuraeae lectione deceptus et errore inde hausto paene occaecatus a Gaulitanis et Cossurensibus certe ק litteram ita scriptam censet, ut ab *Aleph* vix differret. „Quomodo Gaulitani et Cossurenses, inquit, inter א et ק distinguerent, ob monumentorum penuriam definiri nequit: id tamen verisimile videtur, eos א figura a vulgari haud parum diversa scripsisse [imo scribebant א ipso vulgari modo]. Ceterum [ita ipse fatetur L.] per se facile intelligitur, *insuetas* litterae ק formas [sed unde apparet, eas ק esse?] ex his numis collectas ad alia monumenta explicanda non temere esse adhibenda.“ — Secunda autem et tertia littera, *quae in omnibus exemplis eadem est*, ubique crus habet femore multo longius, et propterea *Nun* est, non *Lamed*.

Missis igitur omnibus interpretandi periculis, quae a falsa lectione profecta sunt, de quibus vel uberius referre taedet *), videamus, quid significare possint litterae אגן, quas *Gauli insulae* Phoenicium nomen continere admodum probabile est (vide quae de nominibus urbium et locorum Phoeniciis disputavimus infra lib. IV, cap. 3). Duplex autem in his interpretandis ratio iniri potest, prout אגן aut simplex vocabulum esse statuimus aut compositum. Si prius est, אגן litteras pronunciare licet אָגֹן vel אֳגָן, ut idem valeat quod אֳנִי *navis*, et nomen Phoenicium congruat cum graeco *Γαῦλος*, quod navem mercatoriam significare supra vidimus. Ita Koppius (II, p. 197), in una re vituperandus, quod ן appellativis adiectum nominibus propriis formandis inservire putat, ut אֳנִי sit *γαῦλος*, אגן *Γαῦλος*. Nil vero obstat quominus אגן (sive אָגֹן, sive אֶגְוֹן, אֳגָן pronunciandum) idem significare et ab eodem verbo ductum censeatur, unde אֳנִי navis, ad similitudinem formarum הֵרֹן a הָרָה, נֵדֶן, חָזֹן a נָדָה, חָזָה, גָּאוֹן a גָּאָה al. — Sin autem compositum est אגן, pronunciari potest אִי־נוּן *insula piscis* vel *piscium*, vel אִי נִין *insula prolis* s. *sobolis*; quod idem fere valet ac אִי בָּנִים (Cossura); sed illud tamen praefero, cum אי insula in Cossurae nomine plene (אי) scribatur (cf. tamen כבעל pro עיבעל Numid. 1).

Superest quaestio de patria huius monetae, quam plerique quidem *Gaulo*, alii tamen (ut Honor. Bres, Hamakerus l. c.) *Melitae* tribuunt: quanquam neutri argu-

*) Lancius אלל explicat: אֵלֵל pro אֵלְאֵיל *deus aries* et *Jovem Ammonem* intelligit, collata arietis imagine in litt. D; Hamakerus אֵלֹן *quercus*, quod fortasse Melitae insulae nomen fuerit; Swinton קלן effert *Caulin* fortasse i. q. Gaulos; Lindbergio קגן idem significare videtur quod *γαῦλός* (uter, cadus) coll. ܩܘܠܬܐ, قنينة ampulla, sam. קלצן canistrum.

mentis usi sunt ad persuadendum satis idoneis. Qui pro Melita stant et אנך hanc insulam (non Gaulum) significare putant, provocare possint ad cultum Osiridis (litt. A) etiam in aliis Melitensium numis conspicuum (Eckhel 1, 268. Mionnet 1, 342), adque alia quaedam sacrorum Aegyptiacorum in hac insula vestigia (v. ad עבדאסר Melit. 1): Gauli vero patroni ad monetam nostrae similem (quanquam non eandem), cuius typus hic est:

Caput muliebre supra lunulam.)(*Miles gradiens dextra hastam intorquens*, hac epigraphe *ΓΑΥΛΙΤΩΝ* Mionnet I p. 341: eique praeterea favent, quae supra de congruentia vocc. *Γαῦλος* et אנך dicta sunt, quum contra *Μελίτη* ipsum nomen Phoenicium esse videatur (p. 92). Poterat etiam Osiridis cultus apud Gaulitanos non minus vigere, quam apud vicinos Melitenses. Sed ut verum dicam, desunt rationes prorsus certae et indubitatae, quae hos numos Gaulo vindicent, et quanquam credibilis est haec eius origo, non tamen certa et explorata. Ceterum numus Bodlejanus nostro litt. A similis, sed bilinguis, additam habens epigraphen graecam *Βασιλίσσης Φιλίστιδος* (Swinton, in Phil. Transactions LX p. 80) ita suspectus est, ut in hac caussa nullus eius usus sit (v. Eckhel 1, 265).

CAPUT QUARTUM.

NUMI PUNICI HISPANICI.

Moneta in Hispaniae Baeticae urbibus maritimis, ut Gadibus, Abderae, Malacae, cusa et Punice inscripta, maximam partem aenea, multo rudiore arte facta est, quam Siculo-Punica, et litteris inscripta, quae pleraeque inferiorem aetatem produnt et in multis ad scripturae Numidicae similitudinem accedunt: id quod confirmant etiam nonnulli bilingues, qui Tiberii imaginem nomenque gerunt. Prioris aevi Palaeographi et Numismatologi plerosque huius generis numos Gadibus tribuerunt: a quibus segregandos esse Abderitanos primus docuit Bayerus, Sextanos et Malacenses addidit Lindbergius, quibus nunc accedent Belani. — De Florezii, Velasquezii, Sestini libris, qui una cum reliquis numismatis Hispanicis etiam Hispanicas Punicas illustrarunt, v. pag. 6. 7.

XV. *GADES.*

De veterum Gadium situ, mercatura, divitiis et opulentia v. prae ceteris Strabonem III p. 168 Casaub. sqq. et quae docte congessit Bochartus, geogr. sacr. I c. 34. Nomen eius apud Phoenices et Poenos fuisse *Γάδειρα*, *Gadir* (גָּדִר) et *septum* significare complures veteres observant, ut Dionys. Perieget. 456. Hesych. *Γάδειρα, τὰ περιφράγματα, Φοίνικες.* Sallust. fragm. apud Prisc. 5, 648. 698. Festus Avien. descr. orbis 268. 615. Plin. 4, 36.

Numos urbis Punice inscriptos, qui in omnibus Museis exstant (in solis Hauniensibus Lindbergius 82 exempla vidit) multi vel ediderunt vel descripserunt, ut Florez Medallas de España tab. 37. Velasquez Ensayo tab. 17. Sestini p. 49. 50. tab. extr. Dutens diss. II p. 152. III tab. 2. Bayer ad Sallust. p. 373 (tab. 4 ed. germ.), de numis hebraeo-sam. tab. 5. Vindic. p. 1. Mionnet T. I p. 12 no. 77 sqq. cf. tab. 19 (ubi quidem plures male picti sunt). Lindberg pag. 13, praeterea tractarunt Bellermannus I, 29. Koppius II, 206.

Secundum epigraphen tres eorum classes facimus:

1. Primae classis praecipui typi sunt:

Caput Herculis imberbe exuviis leonis tectum ad sinistram, pone *clava* (in aliis: ante clava).)(*Duo thynni situ parallelo*, inter eos *lunula cum globulo et littera* א. Supra מבעל, infra אגדר. AE. Vide litt. A ad duo exempla Londinensia, cf. Bayer tab. 4, 14 ed. germ.

Eadem adversa.)(*Thynnus unus ad sin.* Eadem epigraphe partim supra, partim infra. AE. 5. 3.

Eadem adversa.)(*Delphinus ad d.* Eadem epigraphe. AE. 3. 2. Exempla in Museis Hauniensibus et Londinensi obvia sunt.

Epigraphe in plerisque tam perspicua et bene conservata, ut dubitationi locus relictus non sit, et nil fere differt ab his, quas dedimus litt. A et C-bis (ex Museo Brit.). Reliqua exempla, quae notatu digniora videbantur, D—H ex Parisiensibus desumta sunt, quae Hohlenbergius nostrum in usum comparavit (litt. D. Mionnet no. 86., litt. E inedit., litt. F. Mionnet no. 83. 84., litt. G no. 89. litt. H inedit.), atque in litt. F observanda *Daleth* et *Resch* capitibus infra apertis, ut in Abderitanis, in G *Lamed* ad sinistram versum (vide pag. 290), in H, ubi altera pars manca, Ain auritum. In Mionneti horum numorum delineationibus (tab. 19) plura sunt, quae emendes. Nam no. 5. 6 convertenda sunt, ut summa ima fiant, no. 10 et 12 litterarum Daleth et Resch teste Hohlenbergio caudae inflexae esse non debent, no. 13 litterae Daleth cauda restituenda est, no. 14 in ipso numo (no. 88) est vulgare illud מבעל, non מטעל, quod teste Hohlenbergio in nullo exemplo Parisiensi reperitur. Non minus dubitandum de exemplo Bayeriano no. 16 in quo *Lamed* pictum est duplici crure, quod nunquam factum esse spoponderim. Ridiculo denique errore, quem suum fecit Lindbergius (pag. 13), Sestinus in uno pro מבעל dedit litteras latinas COER. Quovis enim pignore certabo, eum in numo vidisse

idque nonnullis lineolis ex ingenio additis legisse

i. e. COER, cf. infra Swintonis artes in numis Iubae.

39

De interpretatione non multum dubii est. Litterae, quas iam Rhenferdus (Opp. p. 735) recte legit

מבעל אגדר

interpretandae sunt

מִבַּעֲלֵי אַגָּדר *a civibus Gadium.*

מ est מן auctoris, ut in moneta Beli F. F bis. G (non in Panorm. H. I., ubi *Schin* legitur) cf. de hoc eius particulae usu Jes. 22, 3. 28, 7. Lex. man. p. 585. בעל pro בַּעֲלֵי, ut שן בן pro שְׁנֵי בְּנֵי Melit. 1, cf. numos Sextanos et Tarsenses, nihil enim est quod opponit Hamakerus (Misc. p. 85 inf.), vocabulorum בן pro בני et בעל pro בעלי aliam esse rationem. Articulus in hac numorum classe ubique א est, ut in altera ה. Reddidi autem: *cives Gadium*, non, ut Velasquez, Dutens, Lindbergius, *domini Gadium*, ét in secundae classis epigraphe: בעלת הגדר *civitas Gadium*, non *senatus* s. *dominium* Gadium (Hamak. Misc. p. 85): tum propter loquendi usum Veteris Testamenti, in quo בַּעֲלֵי עִיר nunquam non sunt *cives urbis* (v. Thes. ling. hebr. I, p. 224), non domini eius (licet fuerint, qui nonnullis in locis ita interpretarentur), quocum convenit Phoenicum usus (v. Athen. 3), tum propter ipsius rei naturam. Sive enim autonomi sunt hi numi, sive sub Romanorum imperio cusi, omnes hae civitates olim liberae et mercatura florentes, tam acres erant civium libertatis propugnatores, ut vix et ne vix quidem numos a *dominio* l. senatu, non a *civibus* s. civitate cusos concessissent: Romani vero in his rebus non difficiles urbibus hanc libertatis speciem facile indulgebant.

Quod Bayerus et Tychsenius (N. Act. Upsal. VII, p. 98) pro מבעל legunt מפעל *opus Gadium* et in secundae classis numis פעלת (פְּעֻלַּת) eadem sententia, id non adeo ineptum est, quum secunda littera revera etiam Pe esse possit (p. 41), sed *primum* tres illae litterae 𐤁𐤏𐤋 = בעל tam frequentes sunt in Phoeniciis, ut alio atque vulgari modo eas legere religio sit (palaeogr. Studien p. 65); *dein* מִפְעָל et פְּעֻלָּה *opus* in Vetere certe Testamento nonnisi poëtice dicuntur pro מַעֲשֶׂה *opus*, *fabrica*, et magis de Dei operibus frequentantur, quam de fabrica humana; *denique* prior lectio commendatur similitudine numorum Tarsensium, in quibus lectio בעל non dubia est. Non magis probandae sunt aliae nonnullae lectionis vulgaris explicationes, ut Koppii (B. und Schr. II, 208) מִבַּעַל אגדר „propter dominum (in honorem domini) Gadium“ i. e. Herculis; Dutensii et Bellermanni (I, 29) מְבַעֵל אגדר *dominator Gadium* (nam Piel in hoc verbo non usitatum est): Dan. a Coelln (ad Zeph. p. 8) מ׳ בעל pro מלך בעל.

Denique observatu dignum est, exstare etiam exempla, quae in antica supra *delphini* imaginem pro מבעל unam litteram מ, infra pro אגדר unam litteram א habeant (Lindb. p. 14 cl. IX), in quibus igitur litterae מ et א manifesta scribendi compendia sunt indici nostro p. 54 contexto addenda. Intelligimus autem ex hoc exemplo, cuius explicationem sola coniectura nemo unquam recte assecutus esset, nisi integra epigraphe tam crebra esset, quantum lucis lateat in litteris illis solitariis, quae haud dubie integrarum

formularum compendia sunt, si modo certum eas interpretandi fundamentum exstaret. — Quod in nonnullis, quos laudat Lindbergius p. 15 pro אגדר — אג legitur, de eo dubito, utrum compendium sit an pars commatis perierit, quum אג in margine numi compareat.

2. Secunda classis multo rarior hunc typum habet:

Caput Herculis, ut cl. 1.)(*Delphinus tridenti implicitus ad sin.* Supra et infra epigraphe בעלת הגדר. Vide litt. B sec. Bayerum tab. IV, no. 16 (ubi tamen altera delineatio minus fida), litt. I ex Paris. inedito, quem Hohlenbergius mihi delineavit, litt. K ex Mionnet no. 98 (delineatum ab Hohlenbergio, quocum convenit Lindbergius tab. IV no. 4), litt. L ex Paris. inedito, in quo Tau et Aleph vix integra, litt. M ex Velasquez Ensayo tab. 17 no. 14.

Huic classi peculiare est, quod pro א articuli ubique ה scriptum est, et soli negligentiae tribuendum censeo, quod Lindbergius (p. 14) eam legit בעלת אגדר (cf. tab. IV, 4). Pronuncianda et explicanda autem inscriptio:

בַּעֲלַת הַגָּדֵר . *Civitas Gadium*

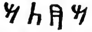
non: *senatus* (v. ad no. 1), multoque minus: „*dominantes Gades*“ (pr. domina Gades), ut Koppius (1, 208), nedum *praedita munimento* (Hamak. Miscell. p. 85), ut בעלת הגדר integrum sit Gadium nomen, ut בעל מעון et מעון, בעל חצור et חצור. Est autem בעלה *civitas* abstractum pro concreto positum, *civium*que *universitatem* significat, ita ut femininum eandem vim habeat atque Pluralis (v. gramm. hebr. §. 105, litt. c) et בעלת הגדר idem sit quod בעלי הגדר. Intelligis iam, quid sit quod idem oppidum in septentrionali parte Judae situm, quod בַּעֲלָה vocatur Jos. 15, 9. 1 Par. 13, 9, etiam בַּעֲלֵי יְהוּדָה appelletur 2 Sam. 6, 1, cf. Thes. ling. hebr. p. 226.

3. *Caput Herculis.*)(*Thynnus ad dextram.* Epigraphe supra et infra מהלם אגדר. Vide litt. C. ex Bayeri exemplo l. c. cf. Florez tab. 27.

Si certa est huius epigraphae, quae perrara esse videtur (neque Parisiis est neque Londini), scriptura, recte eam legerunt et interpretati sunt Bayerus et Tychsenius:

מהלם אגדר *percussura* (*κόμμα*) *Gadium* (Gepräge von Gades),

a הלם feriit, percussit, quod ad pecuniam cudendam transferri poterat, ut arab. ضرب, lat. *ferire*, gr. *κόπτειν*, nostr. *Geld schlagen*, hisp. *herir moneda.* Est autem *percussura Gadium* non minus apta inscriptio, quam in innumeris turcicis ضرب في قسطنطنية *cusus est Constantinopoli*, id quod Koppio respondendum est, qui monetae nomen (quanquam non hoc, sed *percussura* memoratur) in moneta frigidissimum esse affirmat. Ceterum subdubito, sitne in numo ipso scriptum

quod legerim מחתם a חתם signavit, sigillum impressit arab. ختم signavit, pecuniam signavit. — Quod Koppius et Lindbergius dant: מהנם אגדר (מֵהֹנֵם אֲגָדֵר) *ex divitiis Gadium*, vel *ex divitiis, Gadibus*, neque per litterarum figuras, neque per gram-

maticam licet, neque aptum est ad sententiam, quia ad numum cupreum parvi moduli cudendum non opus erat divitiis.

XVI. *SEXTI.*

Monetae Gaditanae simillimum est aliud horum numorum genus, quod olim *Canacae* aut *Concanae* tribuerunt (v. Rhenferdii peric. Phoen., Velasquez Ensayo p. 154. Bayerum ad Sallust. p. 371 sqq. p. 48 ed. germ. Bellermann II, p. 23), *Sextis* nuper vindicatum ivit Lindbergius, in Commentatione de numis Punicis Sextorum, olim Canacae et Concanae tributis, quae ex Miscellaneis Hauniensibus seorsim typis exscripta est Hauniae 1824. 8.

Exempla eius dederunt Velasquez tab. 17. 18. Florez tab. 27. Sestini tab 2. Bayer ad Sallust. 371, tab. 4 ed. germ. Mionnet I p. 12. tab. 18, no. 1—3. 19, no. 19. Suppl. I, p. 25. tab. 5, no. 3. 8. 9, ex his Lindbergius in tabula libello suo adiecta. Duae maxime eius classes sunt:

1) *Caput Herculis imberbe exuviis leonis tectum ad dextr.* (raro ad sin.), pone *clava* (in al. *sinistro humero imposita*).)(*Duo thynni ad sin.* (in all. ad dextr.), inter eos epigraphe margine quadrato cincta, quam Lindbergius legit מבעל צבץ. Infra lunula cum globulo, in nonnullis supra est stella. In aliis exemplis lunula et stella sunt intra pisces, epigraphe partim supra partim infra. AE. Vide litt. A ad exemplum Bayeri no. 1. (tab. 4, 7). Cf. Velasquez no. 1. 3. 5 et 2. 4.

2) *Caput Herculis*, ut supra. In aliis: *Caput virile nudum imberbe ad d.*, item *caput galeatum ad d.*)(*Duo pisces*, inter quos צבץ, in aliis *piscis unus ad d.* infra eadem epigraphe, in aliis *prora navis*, supra epigraphe. Vide litt. H. I. K ex exemplis Bayeri tab. 4, no. 9. 10. 11. Quibus fortasse accedit tertia:

3) *Caput barbatum ad sinistram.*)(*Duae spicae.* A sinistra litterae חנח, v. N, in alio (v. litt. P) מבעלי חנתנח.

In duabus prioribus classibus urbis nomen est, cui in priore accedit מבעל i. e. מִבְּעָלֵי *a civibus*, plane ut in Gaditanis, nisi quod litterarum formae ad Numidicam formam propius accedunt. *Mem* enim, quod recte et primus fere omnium agnovit Lindbergius (pag. 17 sqq.), quum priores interpretes, in his Hamakerus (Miscell. p. 84) *Tau* esse putarent, in plerisque cruciforme est, ut in Malagensibus (cf. p. 36 no. 18), in uno (litt. Q) dubium. Eo maior autem difficultas est in urbis nomine, quod in aliis exemplis aliter pingitur, quamvis vix dubitari possit, quin idem ubique nomen sit (cf. numos Cossuraeos, no. 13). De qua varietate, quae forte maior etiam est in editis exemplis, quam in ipsis numis (quorum pauciores ipse examinare potui), ut integrum esset lectorum iudicium, in variis epigraphes exemplis depingendis non parcus fui, quorum fontes h. l. indicare placet. Initium autem fecimus ab iis, quae certioris fidei sunt. Ac litt. B est ex ectypo Mionneti, Gad. no. 79 (Mionnetus enim hos numos inter Gaditanos recenset). litt. C, in quo punctum est inter duas voces, ex eod. no. 78. litt. D. ex Velasquez tab. 18, 3. litt. E. ex eodem no. 1. litt. F. Sestin. tab. 2, no. 11. G. ex exemplo Parisiensi, quod delineavit Hohlenbergius, v. Mionneti tab. 19 no. 19. H. I. K. ex Bayerianis (v. supra). L. ex Parisiensi

(Hohlenb.). M. ex Mionneti suppl. I pl. 5 no. 3. N. ex exemplo Parisiensi ab Hohlenbergio delin. Mionnet. no. 678. O. ex alio Mionnetiano eiusdem typi atque N. P. ex Velasquez tab. 18, 7. Q. Bayer tab. 4 no. 8. R. Florez. tab. 27, 6. S. Lindberg no. 10 (cuius fontem indicatum non reperi). T. Mionnet tab. 18, 3 (in quo scapus litterae Tau omissus est, ut litt. F.

In legendo urbis nomine pristinam eorum sententiam, qui קנק (Canacam, Concanam) legebant, nihil moror, tum quia prima et ultima littera ק esse non possunt, tum quia illae urbes tam exiguae sunt et nullius momenti, ut vix memorentur a geographis. Non contemnenda autem Lindbergii ratio, qui tres litteras (ut diximus) legit צכץ et Hispaniae Baeticae urbem maritimam intelligit *Sex* (Ἕξ), item *Sexti* (orum) et ***Firmium Julium*** dictam, inter Malagam et Abderam sitam, de qua videndi sunt Strabo, Mela, Plinius ap. Cellarium I p. 74. צכץ enim domesticum eius urbis nomen fuisse statuit, quod Latini in *Sex* contraxerint, ut פִּלֶּגֶשׁ *παλλακίς* contractum est in *πάλλαξ*, *pellex.* Nam media littera in plerisque exemplis (A. C. D. H. I. K. L. Q) manifestum est *Caph:* prima et tertia in multis omnino litterae *Zade* similis est (vide maxime A. B. C. R. S, in F et T scapus a sinistra deest). Propterea ei toti assensimus in Ephemerid. Hal. 1825 no. 64 et exercitatt. palaeogr. pag. 65, de etymo quoque, quod intactum reliquerat Lindbergius, conjecturam addentes (צכץ pro צכצך, ut שַׁרְשֹׁת catenae Exod. 28, 22 pro quadril. שַׁרְשְׁרוֹת, idque pro צחצח *apricus*, ח et כ inter se permutatis, ut אכת pro אחת soror, in Sidoniis). Postea tamen dubitationes nobis subortae sunt, novaque sententia (quam supra tetigi pag. 47. 117) placere coepit, tres illas litteras חנת (חֲנִית) legendas esse, quod proprie ***Tanaïtin*** s. deam Coelestem Poenorum (p. 117. 168) significaret, h. l. autem n. pr. sit oppidi *Tingis* (*Τίγγις*) in Mauritania, e regione Gadium siti, quod ab illius deae cultu hoc nomen acceperit. Namque 1) littera media in exemplo F manifestum est ***Nun:*** eandem vim habere possunt figura in litt. E et omnes, quae Caph litterae speciem habent, quum huius figurae Nunim etiam alibi exstent (p. 37. 38). 2) In prima et tertia littera offendebat pars dextra nimis longa et deorsum flexa v. c. l. K, offendebant etiam figurae superne rotundae in B. D. E. L, quae hanc litteram *Tau* esse suadebant, cf. Tau scripturae aramaeo aegypt. (tab. 4) et Palmyrenae (tab. 5). Accedebat 3) tertiae classis epigraphe (v. N. O. P), in qua prima et tertia littera manifesto *Tau* est, altera in N. O. ***Nun*** esse videtur, cuius femur periit, in qua igitur lectio חנת admodum probabilis est. חֲנִית s. חנית *Tinnith*, *Tinnis* efferri poterat *Tingis*, sicut latine permutantur ***annus*** et ***agnus***, ***stannum*** et ***stagnum*** (thes. ling. hebr. p. 340). Nec improbabilis videbatur eximia haec pecuniae Gaditanae et Tingitanae similitudo, quum hae urbes parvo freto separatae, mercaturae commercio arctissime iunctae essent, adeoque *Tingitana* sub recentioribus imperatoribus Hispaniae provinciis annumerata sit (Isid. Etym. XIV, 4. Mannerti Geogr. X b, p. 393). Nihilominus fatendum est, etiam huic conjecturae plura obstare. Minime enim certum exploratumque est, illam tertiae classis epigraphen (N. O. P.) eandem esse, quae in reliquis habetur: et haud paucae mediae litterae figurae (B. M. N. O. R. S. T) ita comparatae sunt, ut (quae nostra est Palaeographicae artis

scientia) ad neutrum, neque ad Caph, neque ad Nun, referri possint. Fortasse igitur tertia classis a duabus prioribus separanda, et haec cum Lindbergio, *Sextis*, illae ex nostra coniectura *Tingi* tribuenda est: quanquam nihil certi definio, donec multa horum numismatum exempla ipse examinavero.

De nonnullis exemplis pauca dicenda supersunt. Namque in litt. G. Lindbergius (l. c. p. 28 sqq.) signa vocalia agnoscere sibi visus est, quae in Phoeniciis neque reperiri neque exspectari posse iam supra (p. 56) diximus. Quattuor priores litterae integrae sunt, duo *Zade* autem inversa et praeterea fracta, cf. Mionnet pl. 19, no. 19. — In Q prima littera (quam non bene imitatus est Lindbergius no. 2) mihi suspecta est et fortasse non differebat a figura in reliquis. In litt. P plenior est epigraphe:

מבעל

חנחנת

Sed num certum sit adiectum נת et quid significet, in epigraphe ἅπαξ λεγομένῃ difficile dictu. Potest *fortunam* significare i. q. גד, cf. עת pro עמת populus, לת pro לֶדֶת) et non absurdum est, deam חנת et propterea etiam urbem ab ea appellatam, חנחנת appellatam cogitare, ut in V. T. בַּעַל גַּד de oppido ad Libanum Jos. 11, 17. 12, 7.

XVII. *ABDERA.*

Abdera (Ἄβδηρα, Αὔδηρα) oppidum erat Hispaniae Baeticae maritimum, ibi situm, ubi hodie *Adra*, teste Strabone a Phoenicibus conditum (III p. 157 Casaub.). De numis eius docte et subtiliter egit F. P. Bayer ad Sallust. (p. 46 ed. germ.), penes quem quadraginta erant huius monetae exempla omnia in vicinia Adrae reperta. Praeter eum hos numos ediderunt Florez tab. 27. Velasquez tab. 27. Sestini tab. 1. cf. Mionnet I, 13 tab. 19 et Suppl. I, p. 9. 10. 117, tab. 5. Typi eorum sunt:

Templum quattuor columnarum.)(*Duo thynni ad sin.*, inter eos epigraphe עבררת. AE. Vide nostr. litt. A. ex Bayero tab. 4 no. 2 ed. germ. litt. B. ex exemplo Parisiensi (simile habet Bayerus no. 4). litt. C. item ex Paris. (cf. Bayer no. 1).

Caput galeatum ad d.)(*Thynnus et delphinus*, inter quos eadem epigraphe. AE.

Caput nudum ad d.)(*Delphinus*, infra epigraphe. AE.

Caput Tiberii laureatum ad d. AVGVSTVS. TI. CAESAR DIVI. AVG. F. *Templum quinque columnarum*, quarum secunda et quarta piscis formam habent: in fronte inscr. Punica, intra columnas ABDERA. Vide litt. D. ad exempl. Paris. cf. Bayer no. 6.

Epigraphen, quamvis variis modis scriptam, legendam esse

עבדרת

et ad amussim respondere inscriptioni latinae *Abdera*, explosis superioribus interpretibus, quorum alii litteras Punicas cifras arabicas (19990), alii piscatus instrumenta esse crediderunt, evicit Bayerus l. c., ut mireris novum Hamakeri commentum, qui (diatr. p. 50) numi bilinguis, quem dedimus litt. D, inscriptionem עלנן *(Superi)* legendam putabat.

Quae quanquam satis certa sunt, tamen de litterarum figura variisque exemplis nonnulla animadvertenda sunt: in quibus non negligendum est hoc, apud Bayerum alias accuratissimum litteras בדר in עבדרת paene sine discrimine pictas esse, quod secus est in ectypis Mionnetianis et in ipsis numis ex delineatione Hohlenbergii, quam in plerisque secutus sum. In exemplis autem nostris eum secuti sumus ordinem, ut ab iis profecti, quae plenas et legitimas haberent litterarum formas, ad ea progrederemur, quorum figurae mancae sunt et negligentiores. In litt. B בדר satis bene distincta sunt, *Tau*, ut in Numidicis. In C litterarum בדר capita infra, in D a dextra parte aperta sunt (p. 22. 24. 45). Quae sequuntur epigraphae repetitae sunt litt. E ex Mionneti suppl. I pl. 5 no. 6. F ex exemplo Dresdensi. G. Mionnet tab. 19 no. 18. H ex exemplo Parisiensi (Hohlenb.) cf. Mionnet suppl. I pl. 5, no. 1.

Nomen proprium עבדרת Phoeniciae originis esse, in colonia Phoenicia (v. supra) satis credibile est. Iam Bochartus quoque (Geogr. s. p. 617) etymon circumspexit, sed, quod proponit ابزار *propugnacula*, *munimenta*, ipsis numis nostris, qui veram orthographiam monstrant, refellitur.

De meliore etymo litterarum עבדרת mihi non constat, fortasse tamen viam ad illud inveniendum munit epigraphe nostra litt. H, quae esse videtur

עבדרעת

unde contractum esse possit עבדרת, ע abiecto.

XVIII. *BELUS SEU BELON*,

pariter atque Abdera, Hispaniae Baeticae oppidum maritimum, extra columnas Herculeas ad ipsum fretum et ad fluvium cognominem situm erat, ubi plurimus in regionem Tingitanam traiectus. Strabo III p. 140: *καὶ μετὰ ταῦτα* (Mellaria) *Βελὼν πόλις καὶ πόταμος. ἐνταῦθεν οἱ διάπλοι μάλιστα εἰσὶν εἰς Τίγγιν τῆς Μαυρουσίας, καὶ ἐμπόρια καὶ ταριχεῖαι.* Marcianus Heracleota: *ἀπὸ δὲ μενλαρίας εἰς Βελῶνα πόλιν στάδια οὐ πλεῖον ρμ', οὐχ' ἧττον στάδια ρ'.* Eodem modo appellat Plin. 5, 1. Mela 2, 6, Steph. Byz. v. *Βέλων*, sed Ptolemaeus 1, 4. *Βαίλων* (quod reprehendere non debebat Vossius), Plinius 3, 1 *Baelon*, et Steph. Byz. *Belus* et *Melus*, *Βῆλος*, *Μῆλος* v. hac voce, ubi tamen confundit cum Mellaria, quod recte observat Berkelius. In numis scribitur *Bailo* (v. Eckhel 1, 16. Mionnet I p. 7), hodie est *Bolonia*. Huius urbis nomen בעלת (בַּעֲלָת) scriptum i. e. *civitas* (cf. in V. T. בַּעֲלָת a Salomone renovatum 1 Reg. 9, 18, it. בַּעֲלָה de duobus oppidis in tribu Judae Jos. 15, 9 et 29) in non paucis legitur numis Hispanicis, qui hucusque inter incertos errarunt. Typus est:

Caput barbatum nudum ad sin.)(*Duae spicae* (vel *folia*), a dextra epigraphe בעלת. AE. Vide litt. H ex exemplo Musei Britannici. Simile descripsit Lindbergius p. 41 ex Museo Monradii.

Caput barbatum nudum ad dextram.)(*Uva et spica*, supra בעלת, infra phoenicium י. Vide litt. D et E, ad exempla Parisiensia Mionnet Suppl. I p. 117 no. 676. 691 pl. 7 no. 7, quae delineavit Hohlenbergius.

Caput Herculis exuviis leonis tectum.)(*Spica*, supra בעלת. Lindberg p. 41, cuius epigraphen dedi litt. A. — Litt. B. C ex duobus aliis Hauniensibus apud eundem tab. 5, 48. 49.

Illas litteras בעלת legendas esse recte vidit Lindbergius l. c., in eo tamen erravit, quod hanc vocem appellative acceptam *Senatum* (cuius urbis?) interpretatus numumque propterea inter incertos retulit. Quid autem dicamus de Hamakero, qui (diatr. 40. Miscell. p. 136) epigraphen nostram litt. D צבך legebat et ad *Zeugitanos* referebat? — — In litterarum figura nonnulla sunt peculiaria et a Palaeographis non negligenda, veluti *Tau* littera in exemplis A et D (cuius figuram pag. 48 adnotare neglexi), et *Lamed* in exemplo E.

Ceterum Belo s. Beloni etiam hunc numum tribuerim, quem describit Mionnet Suppl. I p. 118, cf. tab. 5, 12 et mihi delineavit Hohlenbergius:

Caput Augusti. AVGVSTVS.)(*Caput nudum et barbatum adversum*, com *sceptro* et epigraphe litt. F a, in qua fortasse nihil omissum est, ita ut legenda sit: מבעלת (מִבַּעֲלַת). Disertis verbis observat H., eam a Mionneto (quo errore nescit) perperam ita descriptam esse, ut dedimus F bis. Ibidem exstat numus cum inscr. AG. et tribus litteris litt. G i. e. .... מבע. — Verbo memoro, Hamakerum, ut solet ex his monstra exsculpere, etiam in hac inscriptione sibi constare, quam legit (diatr. p. 40): מצעכנן *a Zeugitanis.*

XIX. *MALACA*

(hodie Malaga), quinta Hispaniae urbs maritima, cuius numi Punici supersunt, inter mare et montana tum vitibus tum metallis abundantia sita erat et vel domuum specie originem Phoeniciam prae se ferebat. Strabo III, p. 156 Casaub. postquam dixit de montium iugo auro aliisque metallis feraci, quod oram a mediterraneis dividat: *πόλις δὲ ἐστὶν ἐν τῇ παραλίᾳ ταύτῃ πρώτη Μάλακα, ... ἐμπορεῖον δ' ἐστὶν ἐν τοῖς ἐν τῇ περαίᾳ σαίμασι· καὶ ταριχείας δὲ ἔχει μεγάλας*, et paullo post, ubi a Maenaca, graecanica urbe distinguendam esse docuit: *ἡ δὲ Μάλακα καὶ πλήσιον μᾶλλον, Φοινικικῇ τε τῷ σχήματι.* Cf. Thomas a Pinedo ad Steph. Byz. v. *Μαλάκη*. Atque hi *Μάλακα* scribunt, Plinius vero 3, 1 et Avienus *Malacha*, quod praestat, ut mox videbimus, quamvis inde non collegerim, cum Bocharto, Th. de Pinedo al., id nomen scribendum esse מלחה *salsamentum.* Nam veram eius orthographiam exhibent nobis numi Punici, hac epigraphe

מלכת

quam recte legit Lindbergius (p. 21) *), interpretatur autem *reginam:* ego *opificium* interpretor, ut מלכת *(Malàchat)* sit i. q. מלאכת opificium, h. l. *officina* max. fabrorum cf. מְלֶאכֶת חָרָשׁ Ex. 35, 35: idque duplicem ob caussam. Una est in forma

*) Hamakerus (Miscell. 32) legerat תלבת, *Taluhath* Getuliae urbem vel *Telepten* Byzacii intelligens, in duabus litteris satis manifestis a vero aberrans.

nominis *Μάλακα*, accuratius *Malacha* cum vocali *A* in altera syllaba et כ raphato: quum מלכת (מְלָכָה מְלֶכֶת) graece et latine efferendum esset *Μάλχα*, *Malca: Malacha* autem ad amussim exprimit phoen. מלאכת, Schwa primae syllabae in *a* mutato, ex noto Canone (v. lib. IV cap. 4. Lehrgeb. p. 69). Altera in re ipsa: Malaca enim, quam officinis metallurgicis abundasse quum propter situm ad montem metalliferum credibile est, tum Cabirus testatur (sive Vulcanus sive alius quispiam) cum forcipe in eius numis conspicuus, apte poterat מלאכת *officina* vocari, *regina* vix poterat, quum haec urbs ipsa libera inter alias urbes liberas et maritimas sita esset. Ceterum haud scio an מלכת ubique cum forcipe coniunctum etiam legendo cum hoc fabrorum instrumento et emblemate copulandum sit, ut plenius urbis nomen fuerit מלכת חרש *opificium fabrorum* (Exod. l. c.), cf. infra ad numos Vaccae in Numidia.

Numos eius ediderunt Velasquez tab. 16. Florez tab. 57. Sestini tab. 3. Barthélemy lettre à Olivieri tab. 4. Muenter Rel. d. Carthager tab. 2. Mionnet VII tab. 30. cf. Lindberg p. 21.

Typus est:

Caput Cabiri (Vulcani) *barbatum et pileo tectum ad d.* (al. *ad sin.*), pone *forceps* et inscriptio מלכת, quae in aliis exemplis ante faciem est.)(*Caput muliebre adversum radiatum*, in aliis *stella octo radiorum*, in aliis *templum tetrastylum*. AE.

Exemplum litt. A. dedit Bayerus tab. 4, no. 17 cf. Velasquez tab. 17, no. 4. Epigraphas B. C. D. E a Lindbergio repetivimus tab. IV, 19. 20. 21. 22, hic ex exemplis Hauniensibus, F. G. H a Velasquezio l. c. no. 5. 6. 7, quae minus certae fidei sunt.

In uno exemplo D pro *Tau* esse videtur *He*, itaque מלכה ipsum *Malacha*, pro מלכת, quae posterior forma in Phoeniciis usitatior est.

CAPUT QUINTUM.

NUMI PUNICI AFRICANI.

Quum ipsius Carthaginis sive liberae sive Romanae numi Punice inscripti non exstent *), contra probabile sit, Carthaginenses liberos moneta signata usos non esse (v. Eckhel. D. N. IV pag. 137): cuncti, qui exstant, numi Africani Punice inscripti vel regii sunt a Numidiae regibus Iuba I et II signati, vel autonomi urbium in honorem Augustorum cusi. In utrisque ea depre-

*) Licet enim קרת חדשת (urbs nova) in nonnullis numis legatur et pro *Carthaginis* nomine proprio haberi possit (v. p. 289): hos tamen numos non Carthagine, sed Panormi cusos esse constat. Quod vero alia quaedam numorum genera v. c. numi Pegaso insignes (p. 294), ad Carthaginem relata sunt, id falsae epigrapharum lectioni tribuendum est. — Carthaginis Romanae numi *latine* inscripti plures exstant, quorum unum dedimus tab. 16.

henditur litterarum forma, quam supra Numidicam appellavimus; utrique non raro bilingues sunt et praeter epigraphen Punicam etiam latine inscripti esse solent.

A. N U M I R E G U M.

XX. *I U B A M A I O R.*

Iuba I, Hiempsalis II filius, quo anno Numidiae imperium capessiverit a patre hereditate acceptum, non satis constat. Videtur tamen Hiempsal pater mortuus esse paullo post annum V. C. 673 (a. Chr. 81), quo post insignem Domitii Ahenobarbi et Iarbae cladem eam etiam Numidiae partem, quae prius Iarbao fuerat, a Pompeio impetraverat. In bello civili Pompeianas propterea partes secutus Iuba Caesaris duces Africam infestantes magnis detrimentis affecit: tandem vero ad Thapsum a Caesare victus una cum Petreio inter epulas mutuis vulneribus occubuit anno V. C. 708 (Hirt. bell. afr. 94. Epit. Liv. 114. Flor. 4. 2).

Huic regi recte tribui videntur hi numi:

REX IVBA. *Caput regis barbatum bene capillatum* (quibus verbis de Iuba utitur Cicero de leg. agrar. 2, 22 cf. de Mauris comam in cincinnos cogentibus Strabon. XVII, p. 1184) *ad dextram, cum sceptro.*)(*Templum octo columnarum* cum undecim litteris numidicis. Vide nos litt. A. cf. Pellerin III, pl. 120 no. 1. Mionnet VI, p. 597. 598. tab. 30, no. 18. Exstant satis multa exempla aurea et argentea, cf. Lindberg p. 22. In Museo Britannico quattuor vidi.

Caput Iovis Ammonis ad d.)(*Elephas stans ad dextram* cum eadem epigraphe duabus litteris aucta. Vide litt. B, cf. Pellerin l. c. no. 2. Mionnet tab. 30, no. 2. Aliud exemplum in Museo brit. exstat.

Caput mulieris (Africae?) *exuviis elephanti tectum ad dextram.*)(*Leo gradiens ad d.*, eadem epigraphe tredecim litterarum. Vide litt. C. Pellerin l. c. no. 3.

REX IVBA. *Caput iuvenile galeatum ad s.*)(*Equus currens.* Epigraphe eadem. Mionn. VI, p. 598, no. 6. Exemplum in Museo britannico vidi.

In inscriptione legenda nemo, quod sciam *), ingenium exercuit praeter Lindbergium (p. 21), qui alteram eius partem legit רם מלכת. Et recte quidem. Integra autem epigraphe minor undecim litterarum, ut iam docuimus (exercitatt. pag. 99), legenda est:

יצב עי רם מלכת

i. e. *qui erexit ruinam altae sedis imperii:*

---

*) Nisi forte memorandae sunt Swintonis nugae, qui primi versus litteras Phoenicias latine IUBAI legebat (v. Pellerin III, p. 146): aliorumque ingeniosissimi lusus, qui ex alterius versus litteris vel exsculpebant רחתלז *Rutilius* (Bellerm.), vel cifras ess Romanas esse statuentes, Iubae annos ex iis computabant (v. Eckhel. D. N. IV p. 155).

maior, quae tredecim litteris constat ita:

שיצב עי רם מלכתן
eius qui erexit ruinam altae sedis imperii nostri

i. e. metropoleos. Quod in priore epigraphe est יצב (יָצַב), in posteriore plenius effertur שיצב (שֶׁיָּצַב) praemisso Schin praefixo: עי *ruina* in Phoeniciis obvium (vide ind.): רם מלכת (רָם מַלְכַּת) et רם מלכתן (רָם מַלְכֻתֵנוּ) pr. *excelsum imperii* (cf. רָמִים excelsa coeli Ps. 78, 60) s. *alta sedes imperii* urbem regiam i. e. Cirtam designare videtur, urbem munitissimam cum arce in *loco edito* exstructam (v. Strabo XVII p. 1188. Mannert X, 2 p. 311): quanquam, ut satis constat, imperii sedes alta vocari poterat, licet in planitie sita (v. Chr. B. Michaelis de not. superi et inferi §. 36 sqq). Saepius quidem in mentem venit, pro רם מלכת melius fortasse legi רש מלכת *caput imperii*, quod ad rem accommodatius etiam esset, et in hoc scripturae genere fortasse excusandum fuisset: sed obstat sane huic coniecturae, quod ש initiale alio modo sculptum est: abiiciendum quoque, quod in exercitt. l. c. רם מלכת interpretatus sum: *imperium Romanum;* id enim Punice appellatur מלכת רם (v. inscr. Tripol. 1). Neque ferri potest Lindbergii sententia, qui רם מלכת *magnum regnum* interpretatur, Numidiam (ut videtur) intelligens.

Quare autem Iuba I (ad hunc enim ea verba manifesto referenda sunt) appellatur *restitutor metropoleos*? Respondeo, id tituli a civibus ei datum videri propter metropolin, quae ab hostibus vastata erat, a se instauratam novisque aedificiis auctam et ornatam, quanquam de tali regiae urbis instauratione a Iuba profecta (Micipsae simile meritum tribuit Strabo l. c) nihil memoriae proditum est. Quum enim ante Hiempsalis II mortem in bello cum Domitio et Iarba gesto universa Numidia eximie devastata esset, admodum credibile est, Iubam, imperii novis incrementis aucti heredem, pace restituta ad ruinas regiae instaurandas se convertisse et inde hoc cognomen traxisse. Si quis hos quoque numos minori Iubae tribuere velit, is urbem Jol intelligere possit, quam a Iuba II auctam et ornatam esse scimus: sed obstat caput regis bene comatum, quum Iubae II paene calvum sit, regisque vultus ab illo diversus.

Iubae maioris autem etiam hic Bayeri numus (tab. 3, no. 7 ed. germ.) longe rarissimus esse videtur:

Caput regis (Iubae) *modice barbatum, galeatum, ad sinistram.* Pone epigraphe מלכת.)(*Intra coronam uva*, et litterae Phoeniciae. Vide litt. D.

De epigraphe anticae non dubito, quin ab initio ר evanuerit, et legendum sit רם מלכת, ut in aliis huius regis. Litterae posticae autem ita, ut a Bayero pictae sunt, valde obscurae sunt: una prima littera certo est *Schin*, secunda *Lamed* videri possit. Fortasse in illis figuris latet vulgaris huius monetae inscriptio שיצב עי: qua de re iudicent, qui numum examinare possint.

XXI. *IUBA MINOR.*

Iuba II s. minor, Iubae maioris filius, caeso patre paene infans Caesari victori traditus, Romae liberaliter educatus, ab Octaviano circa annum V. C. 724 (30 ante Chr.) paternum Numidiae imperium et cum eo Cleopatram, M. Antonii et Cleopatrae filiam, uxorem obtinuit: aliquot vero annos post Numidiam Romanis cessit et pro ea Mauritaniam Caesareensem et Tingitanam accepit, cui postea Gaetulorum provincia addita est. Mortuus est circa annum V. C. 772 (post Chr. 18) relicta praeclara sui memoria, quam moderatione et multiplici eruditione editis etiam libris comprobata promeritus est (v. Sevin in Mémoires de l'acad. IV, p. 457).

Huic autem Iubae plures numorum Numidice inscriptorum classes tribuendae sunt:

1. *Caput regis barbatum nudum ad sin.*)(*Eques equo ad d. currenti insidens sine ephippio et freno* (de Numidis hunc in modum equo vehi solitis v. Strabon. XVI p. 828). Infra epigraphe novem litterarum, quam ante nos nemo interpretatus est (v. palaeogr. Studien p. 100). Vide litt. A, ex Falbii recherches pl. VI, no. 4.

Caput regis barbatum diadematum ad sin.)(*Eques equo ad sin. currenti insidens.* Eadem epigraphe. Vide litt. B. Falbe l. c. no. 5. Descripsit numum etiam Mionnetus (inter Siculos) T. I p. 273 no. 548 eiusque epigraphen dedit pl. XX no. 49, quam repetivimus litt. C.

In epigraphe delineanda propter eximiam litterarum parvitatem facilis erat error. Quam ipsam ob causam lectio paullulum dubia est, nobisque, qui nullum numi exemplum vidimus, ex varia trium exemplorum scriptura contextus constituendus est. Qua quidem in re hoc certissimum est, quattuor litteras extremas, quae in tribus exemplis fere eaedem sunt, legendas esse מלכת (מַלְכַת) *regnum:* duas priores vestigia legens exempli B restituo ita ut feci litt. C bis (nam hoc exemplum, quod uncis inclusi, coniecturale est) בת = בַּיִת *domus:* media vox in exemplo C manifesto est קהם, quod ipsum probabile est in litt. A. B. Ita prodit epigraphe

בת קהם מלכת

בַּיִת קָהֵם מַלְכוּת

i. e. vel *domus perpetua imperii,*

vel *domus sustentans imperium,*

prout קהם, quod non potest non part. act. aramaeo more formatum esse a rad. קוּם, vel vulgari significatu intransitivo accipis, vel transitivum ei tribuis (coll. תּוּב redire et i. q. Hi. *reducere*, unde Samaritanorum Messias התהב dictus i. e. *reducens, restituens*), quanquam hic ex usu V. T. probari non potest. Ego plures ob caussas prius praetulerim, neque rara sunt exempla genitivi pendentis ex nomine regente, quod adiectivo munitum est, cf. Jes. 36, 9: פַּחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי. *Perpetua* autem *imperii domus* vel *familia regia* esse potest, vel, quod malim, *sedes imperii* s. *regia*, id est

Jol, quam Iuba II novi regni regiam sedem fecerat, novis aedificiis auxerat et Caesaream appellaverat (Mela 1, 6. Strabo XVII, pag. 1188), a cuius oriente erat commune regiae gentis monumentum (Mela l. c.), cuiusque nomen latinum *Caesarea* in huius ipsius regis numo exstat (Eckhel. IV, p. 156). *Perpetui* atque *aeterni* epitheto Numidas in diis, regibus, regnis magnopere delectatos esse vidimus inscr. Numid. 1, 2. — Quae quanquam satis credibilia sunt, non dissimulo, mihi displicere formam participii קדם, ab Hebraeae et Phoeniciae linguae indole alienam et solis Aramaeis dialectis propriam, quam ut in epigraphe Punica admittam, non nisi necessitate urgente a me impetro. Haud scio igitur an media epigraphes vox ita scribenda sit, ut feci litt. C bis, atque legenda ראש (Aleph huius formae in ipso vc. ראש vide in num. Heracl. litt. E), ut integra epigraphe haec sit:

בת ראש מלכת   *domus capitis regni,*

qua locutione *regia* et *sedes imperii* melius etiam exprimeretur (cf. ad Iub. I p. 315 Tripol. F. Ab his igitur, qui numi ipsius examinandi opportunitatem habent, humaniter peto, ut videant num litterarum ductus in numis conspicui coniecturae faveant nec ne.

2. REX. IVBA. *Caput iuvenile diadematum ad d.*)(*Caput barbatum adversum*, ab utraque parte tres litterae. Vide numum litt. D, ut eum edidit Falbius l. c. no. 10, et epigraphen separatim litt. E ex auctoritate Lindbergii (p. 22), qui exempla in Muenteri et Thomsenii numophylaciis vidit.

Idem caput barbatum adversum.)(*Inter uvam et spicam stella.* Supra et infra eadem epigraphe, vide litt. D bis. F. G. (Falbe l. c. no. 11. 12. 13). H. (Falbe no. 14, ubi hic numus inverso ordine stat).

Hos numos, qui diu incertis Hispaniae annumerati sunt, recte Africae et speciatim quidem Iubae minori vindicarunt Lindbergius et Falbius, bene provocantes ad numum litt. D, qui eandem habet epigraphen atque F. G. H et Iubae nomen in antica gerit, cui accedit quod omnes hi numi ex Africa allati sunt. Quod attinet ad spicae, uvae et stellae emblemata, ea in Hispaniae numis omnino frequentia iisque paene propria sunt (v. Eckhel D. N. I, p. 7. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 29. 31), utpote ad insignem Hispaniae interioris fertilitatem pertinentia: sed eandem, imo maiorem fuisse Mauritaniae fertilitatem docent Strabo (XVII, p. 1187), Mela (3, 10) al. Astrum etiam alibi quoque in Iubae II numis habetur (Eckhel IV, 156).

Epigraphen Lindbergius l. c. se legere posse negat. Equidem nuper (palaeogr. Studien p. 101) eam legi

מקם ימי   *locus dierum mearum* i. e. vitae meae

nunc persuasum est, eam legendam esse

מקם שמש   *locus* (s. urbs) *Solis.*

De priore voce in exemplis Falbianis D bis. F. G nihil dubii est, in Lindbergiano litt. E *Mem* ita pictum est, ut inversum videatur, cuius rei aliud exemplum in eadem littera habemus litt. K, ubi prius Mem recte collocatum, posterius inversum est; qua

de re mox). In posteriore voce ea littera, quae in imo numo prima et extrema est, sane congruit cum *Jod* scripturae Phoeniciae antiquioris et legitimae: sed in Numidicis hae formae *Schin* sunt (ad litt. E cf. Iuba mai. litt. B. C, ad litt. F. G cf. inscr. Numid. 4 lin. 3 in שמע) ex vulgari eius litterae forma *inversa* orta, ut, integro numo ita inverso, ut ima summa fiant, litteras שמש vulgari more scriptas habiturus sis et dubitare possis sitne fortasse epigraphe numo inverso contemplanda.

Numum litt. H in Falbii opere inverso ordine pictum fuisse iam supra diximus. Vel aristae et uvae imagines hoc docere poterant, quarum prior in omnibus his numis erecta stat, posterior deorsum pendet. Eo autem inverso eadem apparet epigraphe, quae in reliquis est, quanquam מקם non bene pictum est.

Quae Africae urbs sit מקם שמש *locus* s. *urbs* (cf. מָקוֹם de urbe, oppido Gen. 12, 6. 18, 24, ut apud recentiores Judaeos) *Solis*, pro certo affirmare non possum. Fortasse est *Apollinis Promontorium*, in Mauritaniae (quam possidebat Iuba minor) ora maritima haud procul ab Jol s. Caesarea situm (Mannert l. c. p. 421), a Solis templo procul dubio appellatum: nisi forte ipsa regia Jol i. e. יאורבעל *splendor Baalis* significatur a Baalis Solaris cultu ita dicta.

3. *Caput barbatum adversum.*)(*Inter uvam et spicam stella.* E epigraphe litt. K, Lindberg p. 23 ex Museo Muenteri.

Si certa est Lindbergii delineatio (solent enim epigraphae in his numis detritae esse) vix aliter legi potest atque מקם חנת i. e. ni fallor, *urbs Tingis*, cuius nomen iam supra in numis spicae imaginem habentibus deprehendimus (v. num. Sext. litt. N. P).

4. Idem typus, cum epigraphe L. Mionnet suppl. I, p. 117, tab. 5 no. 10. Lindberg p. 22, qui eam intactam relinquit. Lego:

מעכת מ̇ע̇רם

i. e. מעכת מלך עלם רם

imperium regis aeterni excelsi, et Mauritaniam intelligo; Iubae iunioris regnum. מעכת (lege: *Mocuth*) scriptum est pro מלכת, alibi מכת, plane ut מעקר pro מלקר, ex singulari illa linguae Punicae contractione saepius exposita (vide lib. IV, c. 4): מע in Numidicis per compendium dici pro מלך עלם et *Baalis* epitheton esse, vidimus inscr. 57 lin. 1. cf. 58 lin. 1. 60 lin. 1. רם *altus*, *excelsus* h. l. aliud eiusdem epitheton esse videtur, sed utpote minus usitatum sine compendio scriptum. Lindbergius addit: „In aliis eiusdem typi epigraphe *alia* (!) penes ill. Muenter, Thomsen, Falbe et Devegge.“ Utinam eam dedisset! Sed fortasse litterarum ductus evanidi erant, nec satis discernendi.

B. N U M I U R B I U M.

XXII. *A C H U L L A.*

Huius urbis in ora maritima Byzacenes sitae, etiam Acholla, Achilla, Acilla dictae (v. lib. IV c. 3 h. v.) unum habemus numum bilinguem:

Caput imberbe nudum ad dextram. ACHVLLA P QVINCTLI VARI.)(*Caput Augusti nudum ad sin. inter Caji et Lucii duo capita nuda.* AVG PONT MAX. Infra C et L et epigraphe Phoenicia litt. A. AE. Barthélemy lettre à Olivieri tab. 4. Lindberg p. 39. Eckhel IV, 133.

Epigraphen Lindbergius legit „קשר (Caesar?)“, ex noto eius errore palaeographico, quo signum 𐤓 Schin esse comminiscitur (p. 31. 32. 299). Vix autem dubium, quin illa legenda sit

קיר

(murus), quod nescio an vetus aliquod et domesticum eius civitatis nomen fuerit, ut in V. T. קִיר חָרֶשׂ, קִיר חֲרֶשֶׂת.

XXIII. *VACCA SEU VAGA.*

Vacca s. *Vaga* (*Βάγα* Plut. Mar. p. 409 sqq. *Οὐάγα* Ptolem. *oppidum Vagense* Plin. V, 4) Africae civitas erat ab occidente Bagradae fluvii sita, magna illa et opulenta forumque rerum venalium totius regni maxime celebratum auctore Sallust. Iug. 47. 69. Sponte Romanorum partes secuta postea defecit et a Romanis vastata est, Plinii autem tempore a civibus Romanis habitata, a Iustiniano denuo munita et Theodorias appellata (Procop. de aedif. VI, 5). Arabum Geographi باجة appellant, plenius باجة القمح *Badscha tritici* (v. Abulfeda ap. Büschingium, Magazin für neue Historie und Geogr. IV, 216. Jakut. in Moschtarek h. v.), ut distinguant ab aliis quibusdam oppidis cognominibus, ut باجة الزيت *Badscha olei*, quae est Vacca Byzacii apud Hirtium bell. afr. 74, aliisque, de quibus vid. Hamak. Miscell. p. 29. 30. In hac nostra hodieque forum frumentarium celebrari narrat Shavius (Voyages T. I. p. 209), qui etiam de situ urbis exponit. Prae ceteris autem memoratu dignum est, in vicinia eius, in ea maxime regione, quae inter *Badscham* (Vaccam) et Keff (Siccam) interiacet, multa monumenta Punico-Numidica tum litterata (Numid. 2. 3. 4) tum illitterata (vide pag. 210) reperta esse, unde recte colligi potest, et oppidum et vicinam regionem olim florentissimam incolisque celebratissimam fuisse.

De domestica nominis forma Hamakeri haec est coniectura (Miscell. p. 30), *Βάγα* olim בגא, ܒܓܐ scriptum fuisse, quod *hortum* significet, cuiusque scripturae vestigium in ipsa inscriptione Numid. 4 lin. 3 (vide pag. 207) reperiatur. Sed neque in hac tale quid legitur, neque illud veriloquii inveniendi periculum credibile est, quum ܒܓܐ *hortus* proprie Persicum sit (باغ), cuius originis vocabula in lingua Punica et Numidica vix exspectes. Genuinam autem nominis formam continere videntur hi numi, qui Boccho in libris numismaticis vulgo tributi sunt (cf. palaeogr. Studien p. 101):

A. *Caput Augusti nudum ad sin. in corona laurea.*)(*Duo capita, virile et muliebre* (Antonii et Octaviae cf. Pellerin pag. 147), *ex adverso posita*, cum epigraphe IV litterarum, v. Pellerin III, tab. 120, no. 4. Mionnet VI, 612.

B. *Caput muliebre bene cincinnatum* (Octavia) *ad sin.*)(*Clava*, supra et infra plenior epigraphe octo litterarum. Pellerin ibid. no. 5. Swinton de inscr. Cit. tab. 2. Alia exempla, sed minora sunt ap. Bayerum, in Museo Britannico et in Hauniensibus, v. Lindberg p. 25. 26.

C. *Caput Augusti ad sin.*)(*In corona oleae clava et thyrsus decussatim positi.* Epigraphe brevior. Pellerin ibid. no. 6.

D. *Caput Augusti ad dextr.*)(*Capricornus cum cornu copiae, inter pedes globus.* Epigraphe eadem. Pellerin ibid. no. 7. In exemplo Dresdensi est epigraphe *D bis.*

E. *Caput muliebre turritum* (urbem repraesentans), pone *arista.*)(*Clava et thyrsus decussatim positi*, in quattuor angulis eaedem quattuor litterae. Pellerin no. 8. Mionnet VI, 611. Aliud exemplum Dresdae repperi, in quo epigraphe *E bis.*

F. IMP TIB CAESAR AVG C. (Cos. III? v. Eckhel VI, 156). *Caput Augusti laureatum ad d.*)(AVGVSTA MATER PATRIAE. *Mulier velata sedens, ad d., dextra porrecta* (pateram? v. Eckhel VI p. 155. 156) *sinistra hastam tenens.* Infra epigraphe. Vide Falbe tab. 6, no. 7. cf. pag. 114. Eundem nummum describit Lindberg pag. 26 ex exemplo Timmii Hauniensis, sed male conservato: et nescio an idem sit, quem ex Theupoli cat. p. 664 citat Eckhelius l. c., ubi epigraphe ita exhibetur: AVGVSTA. MATER. PATRIAE. VIBII. Illud Vibii enim, de cuius integritate iam Eckhelius dubitat ex litteris Phoeniciis לבקי procul dubio exsculptum est (pag. 305. 310. 314).

G. *Caput Augusti ad dextram.*)(*Aquila et pavo* (aves Jovi et Junoni sacrae), inter quas epigraphe. Dutens diss. III, tab. 1. Mionnet VI, 611.

H. *Caput muliebre turritum.*)(*Caput barbatum*, cum epigraphe H. In Museo brit.

Quod Swinton in primis de hac litteratura periculis (inscr. Cit. p. 78 sqq.) pleniorem illam inscriptionem litt. B legit לבדץ כבדר *Lapethos Cabdor* i. e. Cypri, id memoratu vix dignum est, quanquam saepe ad hoc commentum provocatum est (Bellermann IV, 17), prioremque eius partem adoptarunt etiam Pellerinius (Rec. III p. 146, Suppl IV p. 82) et Dutensius, licet hi לבדץ *Leptin* esse coniicerent. At inde a Barthelemyo (Journal de Savans 1763) plurimi hanc priorem, in plerisque unicam, partem legebant לבקש *Bocchi*, nummosque ad Bocchum minorem referebant, quam sententiam etiam nuper tuiti sunt Lindbergius (p. 27) et Hamakerus (Miscell. p. 155), quorum ille pleniorem epigraphen (litt. B) legit לבקש מבקר *Bocchi* ...... (de hoc enim explicando fere desperat), hic לבקר מבקר (לְבֹקִי מְבַקֵּר) *Bocchi*, *armentorum pastoris* i. e. *Numidae.* Sed quominus Boccho, eique minori, tribuantur haec numismata, tum chronologicae rationes obstant (Bocchus enim mortuus est A. V. C. 721 biennio ante proelium Actiacum et Tiberii aequalis fuisse non potest, v. Hamak. p. 154. 155. Falbe Recherches p. 113. 114. cf. nummum nostrum F): tum numismaticae, siquidem in numis a rege libero cusis huius, non familiae Augustae, imagines desideres: tum maxime palaeographicae et philologicae. Primum enim vocabulum neque לבקש legi potest

neque לבקו, sed necessario est לבקי: quandoquidem tertia littera in exemplis F. G. H. et in Mionnetiano notissimas habet litterae Jod figuras, unde apparet, etiam figuram aliunde non cognitam in reliquis (eadem reperitur in incertis no. XXVI litt. A. B) *Jod* esse, quod ipsum bene explicari potest. Est enim illa Jod litterae figura no. 23. 24 (pag. 31) inversa, cuius generis formas in Numidicis iam plures observavimus (v. in numis Iubae II pag. 317. 318). Fallitur Lindbergius, qui eandem litteram in Cossuraeis secundo loco comparere observat (mihi tale exemplum non cognitum est, neque dedit Lindbergius): si vero compareret, idem hoc probaret, eam Jod esse, non Schin. Praeterea Bocchi nomen (de cuius vero etymo v. lib. IV, §. 18 h. v.), in quo *os*, *us* a Graecis et Latinis additum est, in ipsa lingua et scriptura Punica scribi non poterat בקש: ipsumque בקו Hamakeri probabili etymo careret. — Alterum autem vocabulum haud dubie legendum est מלקר (non מבקר), cf. ad secundam litteram Numid. 2, 1. 3, 1 (in מלך).

Prodit itaque integrae epigraphes haec lectio:

לבקי מלקר *urbis Herculis*

brevioris haec:

לבקי *urbis (Vaccae)*

quod ita illustro. Nimirum בקי mihi esse videtur vocabulum Aegyptiacum satis tritum ⲃⲁⲕⲓ *urbs*, quod in linguam Phoeniciam receptum est, ut tot alia Aegyptiaca (אָחוּ, יְאֹר) in linguam Hebraeam. Aliud eius vestigium in Punicis habes in verbis Plautinis (Poen. V, 2, 42): *mi bar bocca* i. e. מי בר בקי *quis filius urbis*, ex qua urbe oriundus es? (v. lib. IV §. 14), et in Heliopoleos Syrne nomine domestico apud Arabes servato بعلبک *Baalbek* i. e. *Baalis civitas*. Nomen proprium igitur urbis, in qua numus noster cusus est, integrum erat בקי מלקר *civitas Herculis*, utpote Herculi consecrata, ut innumerabilia alia oppida Punica, id quod egregie convenit cum *clavae* emblemate in postica et ipsius Herculis capite, quod in nonnullorum antica comparet (Lindberg p. 26 cl. IV). Brevius autem illa civitas, omisso מלקר, בקי appellabatur, quod proprie quidem *urbem* significans in nomen proprium abierat, ut *Cirta* Numidiae i. e. קרת urbs, apud Arabes مدينة النبى *urbs prophetae*, vulgo مدينة *Medina*, in Sacris עָר מוֹאָב *urbs Moabi*, brevius עָר (urbs) Num. 21, 15. Deut. 2, 9, atque sexcenta id genus alia v. c. *Colonia Agrippina*, brevius *Colonia*, unde *Cöln*, *Keulen* *). Pronunciabatur illud proprie *Baca* (בָּקִי cf. סִינַי LXX *Σινᾶ*, שָׂרַי *Σάῤῥα*), dein *Vaca*, *Vacca* (cf. illud Plautinum bocca), et c littera ex peculiari quodam Afrorum idiomate **) mitigata *Vaga*, *Báya* (arab. باجة), quod quanquam et ipsum antiquum et genuinum est, tamen apud Sallustium optimorum codicum scripturae, qui

*) Vide quae contra Hamakerum disputavimus in exercitatt. palaeogr. p. 102. 103.

**) Cf. Tucca, Dugga; معلقة *Malga* p. 162. Hodieque Mauri ق et ك in multis vocibus g pronunciare et tribus punctis scribere solent, v. c. ڨال vel ڭال *gâl* dixit.

Vaca, *Vacca* habent, anteponi non debebat, ut fecit Kritzius ad Iugurth. 29. Ex hoc autem etymo facile intelligitur, quid caussae sit quod *Vaga* باجة non unius, sed plurium Africae oppidorum nomen proprium factum sit, quae tam apud Poenos, quam apud Arabes addito genitivo distinguebantur (בקי מלקר, باجة القمح, باجة الزيت).

Imagines adversae omnes impensiorem domus Augustae cultum produnt, cui adulari solebant Africae civitates. Ex aversae imaginibus de clava iam diximus: capricornus quid significet, ignoro, sed idem etiam in Tripolitanis est (no. XXIV litt. C) et in numis Iubae minoris (Eckhel IV, p. 156).

XXIV. *SABRATHA seu TRIPOLIS.*

Sabratha (*Σαβαραθά* Procop. de aedif. 6, 4. *Σαβάθρα* Ptol.) civitas erat a Phoenicibus condita (Sil. Ital. 3, 256), Syrtim minorem contingens (Plin. 5, 4), Flaviae Domitillae uxoris Vespasiani, matris Titi et Domitiani (Suet. Vespas. 3) patria, una cum Lepti Magna et Oea a Septimio Severo Leptitano (v. ad Tripol. 1) *Tripolis* appellata (Solin. c. 27), quod quidem nomen postea soli Sabrathae cessit (v. Bocharti Canaan p. 479. Mannerti Geogr. X, b, p. 139), ita tamen ut etiam vetus et orientale nomen servaretur apud Arabes, quibus hoc oppidum صبرة et سبرة appellatur (Geogr. Nub. clim. 3 part. 2. Bochart. l. c.), qua auctoritate refelluntur duae de veriloquio eius coniecturae, quas proposuit Hamakerus (Misc. 274). Illud ipsum autem nobis offerunt eius urbis numi (de inscriptionibus in eius vicinia repertis v. lib. II, no. 64. 65):

A. *Caput Augusti nudum ad dextram*, *ad collum lituus*. CAESAR.)(*Caput barbatum cum modio* (Serapis?). Epigraphe לעמת צברתעל Pellerin III tab. 120 no. 9. Mionnet VI p. 592.

B. Eadem adversa, sed omnia intra *coronam oleaginam*. CAESAR.)(*Caput barbatum laureatum ad dextram*. Pone epigraphe צברתעל, infra מל.תי. Ad exemplum Mionneti l. c. no. 5. tab. 30, 12. cf. Barthélemy lettre à Olivieri tab. 4. Eckhel syll. 1. tab. 7.

C. *Caput Mercurii ad s.*, *pone caduceus*, ante epigraphe צברתל.)(*Capricornus* cum *cornu copiae ad d.*, infra *gubernaculum*, inter *pedes globus*. Pellerin l. c. no. 11. Mionnet VI, p. 610.

D. *Caput barbatum laureatum ad d.*, *ad collum stella.*)(*Templum pentastylum*, *in fronte stella*, infra צברתעל. Bayer p. 365. tab. 3, no 6 ed. germ.

E. Adversa et aversa ut litt. A. Epigraphe לי.מת צברתעל Mionnet VI, 592 no. 6. pl. 30, no. 13.

F. Idem typus, sed epigraphe longior: רם עם עכבר צברתעל. Mionnet ibid. no. 15.

G. Idem typus, epigraphe צברתל (ut litt. C) negligentius scripta. In Museo Britannico.

In his omnibus nomen urbis idem est. Plerumque illud sex litteris צברתעל scribitur, bis (litt. C. G) eiecto *Ain* צברתל, de qua lectione dubitari non potest,

quum litterae in plerisque exemplis admodum perspicuae et certae potestatis sint. Nihil igitur moror Dutensium (explication pag. 137), Lindbergium (pag. 56. 57) et Hamakerum (Miscell. 24), qui in Numidicis non satis versati צברכעת, צברקעת (Lindb.), צברקז (Hamak.) legentes *Tabracam* Numidiae intelligebant, nedum Bellermannum (II pag. 5), qui קברנעז legens hunc Numidiae regem fecit. Plenior forma צברתעל mihi orta videtur ex צברת בעל *tumulus* s. *collis Baalis* extruso ב, ut in חכמתעל pro חכמתבעל Numid. 4 lin. 2 et *Jugurtha* pro *Jugurthal*, *Jugurthbal* (timor Baalis), v. lib. IV cap. 3 h. v. Magis etiam contracta est forma צברתל in litt. C. G. Utramque latine efferebant *Sabratha* (pro *Sabrathal*) abiecto l, ut in *Jugurtha*, *Juba* aliisque, pro *Jugurthal*, *Jubal*. Arabes, ut diximus, سبرة et صبرة scribentes alteram integri nominis partem (בעל) plane abiecerunt.

Accedamus iam ad pleniores epigraphas in litt. A. B. E. F. Quod est in litt. A:

לעמת צברתעל

populi Sabrathae s. *Tripolis*,

prorsus certum est, cf. ad עמת pro עם Numid. 4, 2. 3. Cit. 24. Idem fere valere videtur, quod habet litt. E

לי·מת צברתעל,

quanquam in singulis explicandis magna est difficultas. Punctum enim, quod etiam in litt. B deprehenditur, vel otiosum est vel *Ain* litteram repraesentat, ut Omicron Graecorum subinde, velut in numis Arsacidarum, perparvum et puncto fere simile est. De posteriore sententia prodiret ליעמת צ׳ plene scriptum pro לְעַמַּת, de priore לימת צ׳, in quo י solutum esse possit pro לעמת, ut in Sigensibus (no. XXV) בילה pro בעלה civitas: quanquam neutrum mihi satisfacit. Maior etiam difficultas in litt. B., eiusque epigraphe

מל.תי צברתעל

de qua nonnisi timide hanc coniecturam propono, legendum et explicandum esse: מלעתי i. e. מִלְּעַתֵּי *a populis*, a מִן, לְ (cf. מִלְמַעְלָה) et עַתֵּי, quod esse possit plur. cstr. ab עת = עמת, עם populus (Numid. 1, 3. 6, 2. 3. 4). Magis apertum est, quid sit

רם עם עכבר צברתעל

in litt. F (ita enim legendum videtur, littera quarta, quae, ut nunc est, Cheth esset, suppleta in O), vix aliter transferendum quam:

regia populi Achbor, *Sabratha.*

Achbor (עַכְבּר), quod proprie *murem gliremve* significans etiam in V. T. duorum virorum n. pr. est (Gen. 36, 38. — 2 Reg. 22, 12. 14. Jer. 22, 26. 36, 12), conditor gentis fuisse videtur, unde ipsa gens עם עכבר appellatur, ut עַם יִשְׂרָאֵל, עַם יְהוּדָה. רם (רָם) autem *regiam sedem*, *metropolin* significare vidimus ad numos Iubae I.

Fortasse statui poterit, hunc ipsum gentis auctorem et conditorem repraesentari capite barbato et laureato in numis B. D.

XXV. *S I G A.*

Siga (*Σίγα*, *Σίγαϑα* Steph. Byz. h. v.), urbs maritima Mauritaniae, a Tyriis condita et urbibus metagoniticis annumerata, Syphacis, Masaesylorum principis, regia erat (Strabon. XVII, p. 1186. Plin. V, 2. Mela 1, 5 cf. Mannert l. c. p. 427). Huius esse videntur haud pauci numi a Numismatologis male vulgo auctore Swintone urbi *Jol* tributi, veluti

A. *Caput Augusti nudum ad d., ad collum lituus.*)(*Caput muliebre turritum ad d.*, e regione faciei epigraphe trium vocum spatiis distinctarum: בילת מעקר סיעת Pellerin III, tab. 120 no. 12. Mionnet pl. 30, no. 10, cuius epigraphen dedimus litt. E.

B. Eadem adversa.)(*Caput muliebre turritum.* Epigraphe ordine diverso: סיעת בילת מעקר. Pellerin ibid. no. 13.

C. Eadem adversa, ante littera C.)(*Caput iuvenile laureatum.* Epigraphe בילת מעקר. Ibid. no. 14. Mionnet pl. 30, 17.

D. AVGVSTVS TI CAESAR. *Caput Tiberii nudum ad sin.*)(*Caput laureatum (Apollinis) ad d., ante lyra.* Epigraphe סיעת. Pellerin tab. 121. no. 1. Bayer p. 366. Mionnet VI p. 593. pl. 30, no. 9. 11, quas epigraphas dedimus litt. F. G.

Alios typos, in quibus solum urbis nomen סיעת comparet, descripserunt Mionnet VI, p. 591 sqq. Lindberg p. 42. 43.

Ut ante omnia de urbis nomine agamus, quod in aliis exemplis sine accessione (litt. D), in aliis cum duobus aliis verbis copulatum reperitur, haud sane est quod Swintonem moremur, qui quattuor litteras ייעל legebat et ad *Jol* urbem referebat, approbante Pellerino (III p. 152. Melanges 1, 143) et Mionneto, aut Bellermannum (II, 9), qui כסען, Hamakerumve (Miscell. pag. 34), qui צוען (צוען) legebat et *Zeugitanos* interpretabatur, quibus omnibus palaeographicae rationes ita repugnant, ut eos refellere esset otio abuti. Enimvero etiam Lindbergio (p. 42) assentiri non possumus, qui כשעה legit, et *Cissam*, Mauritaniae municipium, intelligit. Haec enim lectio nititur falsa eius de signo 2 opinione, quod L. *Schin* esse putat, quum *Jod* sit (v. pag. 31. 32. 299 al.). Certissimae igitur tres posteriores litterae יעת: de prima nuper, quum hos numos tractarem in exercitt. palaeogr. p. 104, dubitavi, utrum *Caph* esset an *Zade* (inter quas litteras fluctuabant etiam Hamakerus et Lindbergius): nunc examinatis lapidibus Numidicis Neapolitanis (Numid. 6, 7) certus sum, hanc litteram non aliam esse quam *Samech* scripturae Numidicae, quod subinde etiam *Sin* litterae vicem teneat. Hac potestate hoc signum reperitur in Numid. 6 lin. 2 litt. 6 et lin. 5 litt. 2. Numid. 7 lin. 2 litt. 5, ibique manifesto distinguitur a *Zade* Numid. 6 lin. 2 litt. 10. A *Caph* autem ita differt, ut Caph litterae cauda sinistrorsum flexa sit (v. num. Iubae maj. in מלכת, Malac.), huius dextrorsum. In nostri numi exemplis ea optime picta est a Mionneto (litt. nostr E. F. G) et maxime legitima eius figura haec est,

quae deprehenditur in litt. E atque originem eius ex plenioribus antiquae litteratnrae formis (pag. 39) monstrat (vide append.). Legendum igitur

סיעת

quae non alia Africae urbs esse potest, quam *Siga* seu (secundnm Steph. Byz.) *Sigathà:* nam *Sicca* (Venerea), quae magis placere videtur Grotefendio (numismat. Zeitung 1836 no. 131), haud dubie scribenda erat סכה, סכת, solique Sigae favent et etymon (סִיעָא, in V. T. n. pr. viri Neh. 7, 47, Chaldaeis et Syris [ܣܝܥܬܐ] est coetus, societas, max. agmen militum, exercitus) et quae de urbis attributo statim dicentur.

Duae enim voces, quae litt. A urbis nomini praeposita, litt. B postposita sunt, et in litt. C solae sine nomine proprio comparent, ab Hamakero et Lindbergio infausta ave et lectae et explicatae *), sine controversia legendae sunt: בילת מעקר, ut integra inscriptio sit:

litt. A. בילת מעקר סיעת	*civitas Herculis, Sigata*
litt. B. סיעת בילת מעקר	*Sigata, civitas Herculis,*

quo attributo ad Sigae urbem nihil cogitari potest accommodatius, qnum Masaesylorum principes, Syphacis posteri, quorum regia erat Siga, genus suum ab Hercule ducerent teste Plutarcho (Sertor. 9). In litteris nihil dubii est, nisi quod ב in בילת litt. A male pictum est, corrigendum ex exemplo Mionnetiano litt. E, in quo posteriore *Resch* in מעקר collum habet paullulum flexum, quod quidem non impedit quominus Resch habeatur (p. 290 lin. 2. 3 a fine). Interpretatio autem utriusque vocis satis certa est. Nam בילת littera ע emollita dictum est pro בעלת *civitas*, ut apud Palmyrenos בול pro בעל v. c. עגלבול *Ἀγλίβολος* (Philos. Transactions T. XLVIII tab. 30), זבדבול pro זבדבעל al., et apud ipsos Numidas n. pr. *Bulla* (בולה), quod idem valere videtur atque בעלה *civitas.* De forma מעקר pro מלקר, מלקרת vide ad Tripol. 2, 1. p. 218, et quae infra disputata sunt lib. IV, §. 9. 18 hh. vv.

Quod in numo C omisso nomine proprio סיעת solum attributum comparet בילת מעקר *civitas Herculis*, id arguit, ipsum hoc attributum nominis proprii vim quodammodo induisse. Ceterum cave offendas in eo, quod in hoc exemplo מעקר a dextra

---

*) Hamakerus (Miscell. p. 34) litt. A legit בולן חעדר צועך *Bullenses conventus Zeugitanorum*, vel בולן ח׳ צ *Bulla, conventus Zeugitanorum* errores palaeographicos saepe a nobis refutatos cumulans, neque curans (ut videtur) epigraphen B., in qua legendum esset צועך בולן חעדר *Zeugitani Bulla conventus:* nulla sententia. Lindbergius (p. 43): „reliquas litteras לשלת מעקר, *si e lingua Hebraica iure Mauritanica epigraphe possit explicari*, לְשַׁלַּת מְעַקֵּר legendas esse censeo. שלת (ל praef.) pro שַׁלַּם dominus, praefectus: litteras ת et ט haud raro invicem permutari notum est; .... nisi forte potius a rad. שלל cum termino foem. ת explicare vis (cf. קהלת), adeo ut *praedatorem*, *devastatorem* proprie denotet. מעקר autem ad radicem עקר *eradicavit*, *funditus evertit* refero, ergo מעקר *qui funditus evertit* (cf. impr. ܥܩܪ Pa.) *devastator* i. e. *potentissimus.* Totam igitur epigraphen לשלת מעקר כשעת *domino potentissimo* (Augusto) *Cissa* explico."

legitur, בילם a sinistra, et propterea מעקר בילת legendum existimes: quum etiam in epigraphis latinis litterae variis modis currere soleant (cf. numum Sig. D et Coss. M. O.). Eadem vocum consecutio esse videtur etiam in alio Sigensi, quem, utpote incertiorem, ad sequentem paragraphum remisi.

XXVI. *AFRICAE ALIARUMQUE REGIONUM NUMI INCERTI.*

1. Numis Sigensibus simile est aliud genus, ad eandem urbem probabiliter referendum, cuius quidem epigraphe difficilior est ad explicandum.

Caput Augusti nudum ad sin. corona laurea cinctum.)(*Lyra*; ab utroque eius latere sex litterae Phoenicine. Litt. A, Pellerin III p. 121 no. 18.

Idem typus, sed epigraphe plenior trium vocum, quas dedimus litt. B. Mionnet VI p. 612. Tab. 30, no. 16.

Hamakerus (Miscell. p. 153) inscriptionem pleniorem litt. B legit חלק צוען ששר (חֵלֶק צוֹעַן שִׁשּׁוֹ) *regio* (vel nomus) *Zeugitanae sexta*, in erroribus palaeographicis, quos in Numidicis cumulare solet, sibi constans. In una re is verum vidisse cénsendus est, plenioris epigraphae mediam vocem eandem esse, quae in Sigensibus comparet, quanquam haec סיעת legenda est (non צוען). A סיעת in Sigensibus no. XXV quidem duae priores litterae differunt, sed secundam Jod esse, ex Vaccensibus constat, primam *Samech* esse censeo ex illo ortum, quod erat in Sigensibus litt. E. Reliquarum vocum una, quae in A a dextra est, in B trium postrema, non potest non legi מטי, quod Liby-Phoenicium esse et *pater meus* (fortasse patres mei) significare existimo, collata eadem voce in epigraphe Libyphoenicia Tuggensi (no. 56) lin. extr., quae ibi respondet Phoenicio אבי *pater meus* (cf. quae disputavimus pag. 195). Tertia vox, quae et ipsa in utroque exemplo comparet, חסק legenda videtur. Nam extrema littera certum est *Koph:* media eadem, quae in סיעת prima erat, itaque *Samech:* prima *Jod* videri possit: quum vero Jod in hac epigraphe bis obvium (in סיעת, מטי) aliam formam habeat, *Chet* ea habenda erit, eius fere formae, quae est in Panorm. E. F. et Numid. 4, 1. 2 (pag. 28, no. 11. 12) cf. Chet scripturae aramaeae aegyptiacae. חסק autem, quae radix in Semiticis rara est et paene dubia, pro חזק scriptum existimem, ut סכר pro זכר Athen. 1, 1, סך pro זך Tugg. lin. 7. Quibus ita positis epigraphen litt. A a sinistra numi parte orsus (ut Sig. litt. C) legerim

חסק מטי *munimentum patris mei*

litt. B autem:

חסק סיעת מטי *munimentum agminis* (Sigae) *patris mei*

quanquam dubito sintne verba apud Mionnetum (ut saepe) transposita, ut in ipso numo legatur:

סיעת חזק מטי *Siga, munimentum patris mei.*

Comparet igitur Siga in hac numorum classe alio attributo ornata, quam vulgari בילת מעקר, quod quidem ipsum ad Herculem referri videtur. Haud scio enim an *pater meus* (sive rex loquitur, sive civitas) urbis patrem s. conditorem significet, cuius *robur* s. *munimentum* urbs ab eo condita appelletur.

2. Longe difficilior ad interpretandum est alia epigraphe, et ipsa ad Africam pertinens, in tribus, quae vidi, apographis, paullulum diversa.

Caput Augusti nudum ad sin. IMP. AVG. P. P.)(*Caput muliebre velatum ad dextr.*, pone *sceptrum cruciforme.* Litt. C sec. Bayerum tab. 3, no. 4 ed. germ., litt. D sec. Pellerinum III, tab. 121 no. 17. litt. E secundum Falbium, recherches p. 119. 120 tab. 6 no. 21.

Duae litterae posteriores in C. E manifesto sunt צר, in D קר, quod vix probabile est. Tres priores in Falbii exemplo, quod reliquis distinctius et accuratius est, vix aliter legi possunt quam פטר. Integra igitur epigraphe esse videtur

פטר צר *primogenita Tyri*

quod urbis cuiusdam a Tyriis conditae et ultimam antiquitatem affectantis sive nomen domesticum sive attributum (cf. Sig. litt. C et supra litt. A) erat (cf. פֶּטֶר רֶחֶם in V. T. de primogenito). Sed cuius sit, id in medio relinquo.

3. Sic in numi, quem a Pellerinio (l. c. no. 25) repetitum dedi sub litt. F, aversa parte satis perspicue legitur

חץ נקב *telum pungens.*

Sed quid hoc sibi velit et quo pertineat numus, neque ego dicere possum, neque ab alio quoquam dictum est.

* * *

Addo alia quaedam rariora, ut videtur, numismata, ab aliis aliter delineata et edita: eo potissimum consilio, ut harum litterarum periti, quibus exempla eorum ad manus sunt, epigraphas denuo diligenter examinent et accuratius edant.

4. *Hercules nudus ad dextram gradiens*, *manu dextra extensa*, *sinistra clavam tenens.* In area duae litterae Phoeniciae בז.)(*Pagurus*, infra quattuor litterae phoeniciae. Vide Pellerin Suppl. III, 91. Mionnet V, p. 472. no. 910. 911, tab. 30 bis no. 9. 10. Bellermann IV p. 10—12. AE. 3.

Planta vel *folium.*)(Eadem aversa, v. Neumann num. ined. T. I. tab. 1, no. 13 cf. T. II tab. 4 no. 8. AE. 3.

Epigraphes Phoeniciae quattuor exempla dedi, litt. A ex Neumanni T. I. tab. 1., B. C ex Mionneto l. c., D ex Bellermanni delineatione. Valde diversae sunt interpretum de ea coniecturae (Eckel III p. 419). Bellermannus l. c. רחפי legit et *Raphiam* Palaestinae urbem intelligit, quod quum alias ob causas tum per litteras quamvis in variis exemplis diversas non licet: Pellerinus contra *Birth* numumque ad *Bruttios* retulit,

quod non magis credibile: quanquam hoc propius accedit ad litterarum potestatem, quae בהבי, בהרי, רהבי esse videntur. Ego nihil definio, quum de vera litterarum figura mihi non satis constet. Pagurus alibi in Cossurae moneta apparet et fortasse in eius vicinia numi patria quaerenda est.

5. *Duo capita virilia laureata iugata ad d., supra duae stellae.*)(*Duo equi gradientes ad d.* supra inscriptio Phoenicia, quam litt. L dedimus ad delineationem Mionneti tab. 20 no. 43 (T. I. p. 273), litt. M ad delin. Bellermanni (IV, p. 8).

In utroque apographo duae postremae litterae sibi constant, sed שף legendae sunt, non מת, ut fecit Bellermannus; prima a Bellermanno rectius picta Aleph esse videtur. Ita prodit

אשף

quod hebraice (אַשָּׁף) *incantatorem* significat, h. l. autem n. pr. urbis est. At cuius urbis cuiusve regionis sit, eo minus definio, quum ipse numum non examinaverim. Mionnetus l. c. eum Siculis annumerat: Bellermannus Amatho Cypri tribuit epigraphen legens אמת, quod posterius haud dubie falsum est.

6. Numus ex longo rotundus. *Avis* (aquila) *ad sinistram in tetragono.* Pone quattuor litterae, quas Bellermannus (II in tit.) ita pinxit, ut nos dedimus litt. N, Mionnetus pl. 30 bis no. 11, ita ut litt. O. Ante quattuor signa litt. P.)(*Taurus stans ad sin.*

Bellermannus (II, p. 20. 21) epigraphen legit שקלא *Sicilia:* sed Asiae minoris numum esse, universa eius ratio docet, et recte Mionnetus eum Persico-Phoeniciis annumerat. Ceterum, si modo certa est Bellermanni delineatio, lectio illa non reprehendenda erit, et שקלא vel urbis nomen vel *siclum* notare possit. *Aleph* litterae forma eadem est atque in numis Maccabaeorum.

7. Numos litt. Q. R a Bayero repetii tab. 3. no. 8. 9, qui eos Africae tribuit, neque usquam alibi depictos vidi.

LIBER QUARTUS
LINGUAM PHOENICIAM ILLUSTRANS.

CAPUT PRIMUM.
LINGUAE INDOLES ET HISTORIA.

§. 1.
Duplex eius cognoscendae fons.

Absoluta iam monumentorum quae Phoenicio charactere exarata sunt illustratione pro consilio nostro superest, ut de linguae Phoeniciae Punicaeque ratione et indole separatim agamus paullo copiosius. Cuius quidem cognoscendae duplicem habemus fontem: unum eumque sane locupletissimum in his ipsis monumentis domestica litteratura scriptis, alterum in glossis et nominibus propriis Phoeniciis, quae litteris Graecis Latinisque expressa apud veteres scriptores satis magno numero reperiuntur, quibus in Plauti Poenulo accedit nobilissimum integrae et continuae orationis specimen. Utriusque autem huius fontis suae quaedam propriae et virtutes sunt et vitia, ut neutro carere possit, qui universam linguae indolem cognoscere cupiat. Etenim monumenta illa secundo et tertio libro a nobis tractata *linguae* quidem *scriptae* imaginem fidam *oculis* nostris repraesentant et, quae linguam litteris exprimendi ratio (*ὀρθογραφία*) apud Phoenices Poenosque usitata fuerit, accuratissime docent: quae vero fuerit *sonorum* et *pronunciationis* ratio, id in dubio relinquunt haec monumenta eo magis, quum a vocalibus indicandis paene omnino abstineant (vide lib. I § 40). Contra verba Punica, quae apud scriptores Graecos Romanosque reperiuntur, *sonum* quidem litteris Graecis Latinisque utcunque expressum *auribus* tradunt et quibus vocalibus ea apud Poenos pronunciata fuerint, nos edocent: sed tamen in his ad etymon et orthographiam Punicam revocandis saepe permagna est difficultas, quum vulgaris pronunciandi ratio formas contrahere litterasque ad etymon cognoscendum necessarias negligere soleat: cui accedit quod exterorum scriptorum in Punicis explicandis auctoritas non ubique satis certa est. Quae quum ita sint, ad pleniorem linguae

cognitionem uterque ille fons adhibendus est, ut alter alterum suppleat, et omnibus numeris absoluta eorum duntaxat est verborum Punicorum notitia, quorum exempla in utroque fontis genere reperiuntur, ita ut de orthographia non minus quam de sono nobis constet. Verbi causa hebraeum ראש *caput* a Phoenicibus plerumque defective רש scriptum fuisse scimus ex numis Heracleae Siculae (pag. 293) et inscriptione Sardica (p. 156), sed *rûs* (non *rosch* more Hebraeorum) pronunciatum esse docent nomina propria urbium et promontoriorum Africanorum *Rusaddir* (ראש אדיר), *Rusconia* (ראש כנעה), *Rusicade* (ראש יקדה): Herculis nomen מלקרת, מלקר in inscriptionibus et numis etiam מקר (Tripol. 2, 1. num. Sig.) et מקרת (Tugg. lin. 2) scribi videmus, sed hanc posteriorem formam *Mokar*, *Mokart* pronunciatam esse docet n. pr. *Βαρμόκαρος* Polyb. 7, 9, et confirmat aliorum verborum analogia, in quibus pro *al* pronunciatum est *au*, *o*, ע scriptum pro ל. Alia huius generis exempla sunt:

in monumentis	in scripit. Graecis et Romanis	apud Hebraeos	
אשמן	*Ἐσμοῦνος*	. . . .	Aesculapius
בדעשתרת	Bodostor	. . . .	(servus Astartes) n. pr.
חכמשבעל	Hiempsal	. . . .	n. pr.
מלכת	Malaca	(מְלָאכָה)	n. pr. (officina)
מעשלים	Massyli	. . . .	
נחם	*Ναοῦμος*	נַחוּם	n. pr.
סיעת	Sigatha	. . . .	n. pr. oppidi Africani
צברתעל	Sabratha	. . . .	n. pr. Tripolis
רו	*rû*	רְוִי	irrigatio, pluvia
ש	si, sa	·שֶׁ, ·שַׁ	qui (pron. relat.)
שלש	salûs	שָׁלוֹשׁ	tres
שם	sim	שֵׁם	nomen
שפט	sufet (s)	שׁוֹפֵט	iudex
תנת	Tanaïtis	. . . .	Diana Persica.

de quibus vide indices cap. 2 et 3 contextos, ubi singulorum fontes laudati sunt.

2. Ex solo altero fonte hauserunt tantum non omnes, qui inde a renatis litteris de lingua Phoenicia et Punica egerunt. Quorum primus est Bernardus Aldrete, Canonicus Cordubensis, qui in libro praestantissimo: *Antiguedades de España* cet. (vide pag. 1) pag. 180—239 satis multa tum appellativa tum nomina propria ex veteribus scriptoribus collegit, ad litterarum ordinem digessit et pro illius aetatis modulo scite illustravit. Hunc excipiebant Thomae Reinesii „*Ἱστορούμενα linguae Punicae* errori populari Arabicam et Punicam esse eandem opposita, nunc post tot annorum latebras in lucem protracta operâ Tobiae Seifarti, Schol. Altenb. rectore. Altenburgi 1737", saepius recusa (Lipsiae 1660. 1670 et in Graevii syntagmate dissertationum rariorum 1702), libellus quanquam exiguae molis, tamen bonae frugis

plenus. Utriusque autem curas longo spatio post se reliquit Sam. Bochartus, qui *Geographiae sacrae* (Cadoni 1646. fol.) libro secundo s. *de lingua Phoenicum*, quaecunque in veteribus scriptoribus reperiri poterant, appellativa et nomina propria permulta collegit, ad ordinem scriptorum disposuit, et, qua erat doctrinae copia ingeniique sollertia, explicavit. Praeter eos, qui de locis Punicis apud Plautum egerunt (§. 11), his nuper accessit Hamakerus, qui *Miscellaneorum Phoeniciorum* libro quinto (pag. 164—307) tum Phoenicia, quae apud Sanchuniathonem deprehenduntur, tractavit, tum nominibus propriis hominum et locorum colligendis et ad etymon revocandis bene meruit, apud quem laudata etiam reperiuntur, quae Scaligerus (Canone isagogico, ad fragmm. Graecorum al.) et Mignotus (dissertatt. de Phoenicibus, in Mém. de l'acad. T. XXXIV—XXXVIII) in hoc genere tentarunt. Qui utroque illo fonte ad linguae indolem illustrandam usi fuerint, pauciores sunt, velut *O. G. Tychsenius* in commentatione de linguae Phoeniciae et Hebraicae mutua aequalitate (N. act. Upsal. T. VII) et nos ipsi in: *Bemerkungen über die phönizische und punische Sprache*, in hist. linguae hebraeae p. 223 sqq. *).

§ 2.

Linguae Phoeniciae indoles et cum hebraea necessitudo.

1. Linguam Phoeniciam Punicamque linguae Hebraeae admodum affinem esse, iam ex veteribus non semel observarunt Hieronymus et Augustinus, et hic quidem permagnae in hac re auctoritatis, quippe qui vigente adhuc lingua Punica in Africa vivens (§. 6) ipse se Poenum agnoscat (contra Julian. lib. 3 c. 17). Ita in Quaestionibus in Iudices lib. VII qu. 16 (T. III p. 477 ed. Bened.): *istae linguae* (Hebraea et Punica) *non multum inter se differunt.* Id. contra litteras Petiliani lib. 2, cap. 104 (T. IX col. 198): *Hunc* (Christum) *Hebraei dicunt Messiam, quod verbum linguae Punicae consonum est, sicut alia permulta et paene omnia.* In Ioann. tract. 15 (T. III, b col. 302): *cognatae quippe sunt linguae istae et vicinae, Hebraea, Punica et Syra.* De verbis Domini serm. 35, ubi explicat, quid sit Mammona: *Hebraeum verbum est cognatum linguae Punicae: istae enim linguae significationis quadam vicinitate sociantur.* Et libro I Locutionum in Gen. 8, 9: *et extendit manum suam. Locutio est quam propterea Hebraeam puto, quia et Punicae linguae familiarissima est, in qua multa invenimus Hebraeis verbis consonantia.* Neque aliter Hieronymus in Jerem. 5, 25: *Tyrus et Sidon in Phoenices littore principes civitates rel. Quarum Carthago colonia. Unde et Poeni sermone corrupto quasi Phoeni appellantur. Quarum lingua linguae Hebraeae magna ex parte confinis est.* Et in Jes. lib. 3 cap. 7: *Lingua quoque Punica, quae de Hebraeorum fontibus manare dicitur, proprie virgo alma appellatur.* Et Quaestionibus in Gen. 36, 24 de voce ימים: *nonnulli*

*) Alii, qui singularia quaedam philologiae Punicae capita tractaverunt, ut Bellermannus (p. 5), Schelling (v. infra §. 17) suo loco vel laudati sunt vel laudabuntur. Perexiguus est Matth. Norbergii libellus *de colonia et lingua Carthaginensi*, Londini Gothorum 1787. 4.

putant aquas calidas iuxta Punicae linguae viciniam, quae Hebraeae contermina est, hoc vocabulo significari. Concinit Priscianus lib. 5 p. 123 his verbis: ***maxime cum lingua Poenorum, quae Chaldaeae vel Hebraeae similis est et Syrae, non habeat neutrum genus.*** Contra falsa sunt, quae Hieronymus in Jes. 19, 18: „***non possumus***, inquit, ***loqui lingua Hebraea, sed lingua Cananitide, quae inter Aegyptiam et Hebraeam media est et Hebraeae magna ex parte confinis***, nisi forte pro ***Aegyptiam*** scribendum est ***Aramaeam***.

2. Idem recentiores quoque Philologi intellexerunt, quotquot linguae Phoeniciae reliquiis operam suam dicarunt vel de iis iudicium fecerunt *), quanquam hos in duas diversas sententias discessisse videmus. Alii enim praeter exiguum scribendi et pronunciandi discrimen linguam Phoeniciam eandem atque Hebraeam fuisse affirmant dialectorum cognatarum formis non infectam **), alii Hebraeae quidem similem, sed

---

*) Praeiverat iam Aben Esra ad Jes. 19, 18: וזה נלמוד כי הכנענים בלשון הקדש המדברים, valde improbante Abarbenele. Ex recentioribus Jos. Scaliger epist. ad Ubertum p. 362 (cf. infra §. 11). Id. castigat. in Festum v. Europa: *nemo paullo doctior dubitat, Phoenices Hebraice esse locutos.* Reinesius IV, 4: *Fuit autem Cananaea illa seu Phoenicia lingua vel ipsa Ebraea ea, quae Dei beneficio in V. Testamenti volumine etiam nunc post tot secula restat, quae sententia ill. Scaligeri est post Wilh. Postellum, refutata a N. Fullero misc.* 4, 4, *vel eidem admodum affinis Drus. l 4 Praef. ad Joh.* 12, 3." Seldenus de diis Syris, prolegg. c. 2. Walton apparat. bibl. Prolegg. III, §. 14—19. Clericus de ling. hebr. no. 5. Bochart Canaan cap. 1 (ubi Fullerum refellit, qui l. c. linguam Phoeniciam ab Hebraea longe abfuisse affirmaverat). Swinton in Allgem. Welthistorie T. XV §. 314, et alii ferme omnes. Vix autem dicas, *τί παθών Herderus* (Geist der ebr. Poësie T. I p. 317) scribere potuerit: *Es ist Eine der Fabeln unserer Zeit, deren Sinn ich nicht einmal begreife, dass man die Ebräische Sprache ausschliessend und ursprünglich für die Sprache der Cananiter hält.*

**) Ita post Verbruggium (vide §. 11). O. G. Tychsenius l. c. p. 89: *Quum lingua phoenicia litteris consignata nomine tantum et litterarum figuris ab Hebraea discrepet, sibi caveat interpres, ne ex affinibus Chald. Samar. ac Syr. dialectis nominum et verborum formas et structuras cuique dialecto peculiares repetat et ad earum constructionis leges adplicet.*" „*Nomina generis feminini sub duplici terminatione in omnibus reliquiis phoeniciis terminatione* ת *veniunt, quem morem et Arabes tenent* (p. 91)." [Cf. infra §. 29]. *A. Th. Hartmannus* in vit. Tychsen. II, s. 277. 283. 291 et saepe. Akerblad (de inscr. Oxoniensi p. 26): *Iure igitur statuere licet, linguam Phoeniciam antiquis temporibus eandem prorsus fuisse ac hebraeam, quae in libris hodie superstitibus exstat, quod probare conatus est Bochartus argumentis aliunde petitis, quibus nunc novam vim ac robur addunt haec monumenta, eius aevo nondum cognita.* Fabricy de Phoeniciae litteraturae fontibus p. 29. 221. Gesenius Gesch. d. hebr. Sprache u. Schrift p. 229: „*Für das Verhältniss des Hebräischen und Phönizischen ergeben sich folgende Resultate: 1) die meisten sicher entzifferten phönizischen Wörter coincidiren genau mit dem Althebräischen, selbst in Wörtern und Formen, die dem Hebräischen ganz eigenthümlich sind, und namentlich im Aramäischen anders lauten. Z. B.* ארון, עולם, בן, אשת, אלהים, *die Pluralendung* ים. *2) Nur selten erscheinen Abweichungen, welche für provinziell gehalten werden mögen, z. B. die Buchstabennamen Ἄλφα, Βῆτα mit einer Art* status emphaticus, *Edom für* דם *Blut, der häufige Gebrauch der Vocale* u *und* i *im Punischen. Vornehmlich in den Vocalen wird man die meisten Abweichungen zu suchen haben. 3) Die nicht kenntlichen Wörter sind es in der Regel in den übrigen Dialekten so wenig, als im Hebräischen.*" Re ipsa

formis tamen Arabicis, Syris, Chaldaeis, Samaritanis vario modo temperatam statuunt *), in qua posteriore sententia etiam atque etiam asseveranda omnem modum excedit Hamakerus, qui illam de lingua Phoenicia Hebraeae simillima atque proxima opinionem perversam atque temerariam appellans ex eruditorum animis eradicandam **), omnesque linguas Semiticas, prout coniecturis suis inservire posse videbantur, commiscens, linguam quandam Phoeniciam sibi fingit a vera longe alienam. Is enim Phoenicismum nulli dialecto Semiticae per omnia similem esse, modo ad Arabismum ***) modo ad Syriasmum inclinare †), nec raro Samaritanismum exprimere affirmat, quod quidem nemo miretur, qui Samaritanos a Sidoniis originem ducere sciat ††). Poenos non

---

eandem sententiam professi sunt F. P. Bayerus, Steph. Quatremere, et maximam quidem partem Bellermannus, Lindbergius, ut nescias maiorne sit ignorantia an arrogantia Wihlii, qui se primum huius sententiae inventorem iactat (de inscr. Phoen. p. 50).

*) Ita prae ceteris Bochartus, isque tamen et doctius et magis sobrie agens, quam qui temere eius vestigiis insistebant, Clericus, Mazocchius, Mionotius, Saffurnus (§. 11); et nostra quidem aetate Amadeus Peyron (v. p. 279), Koppius contra Tychsenium et Hartmannum disputans (Bilder und Schriften II, 183), Mich. Lancius, passim etiam Lindbergius, qui tamen omnes ad Syriasmum et Arabismum nonnisi necessitate urgente et, ut verum dicam, ubi Phoenicia male lecta ad Hebraismum referri non poterant, confugiunt. Punicam linguam ex pluribus dialectis mixtam esse etiam Adelungius affirmat (Mithridates I, p. 352).

**) Diatribes p. 65. Miscellan. praef. p. VIII.

***) Miscellan. pag. 112: Ego vero ..... hoc mihi certissime persuadeo, linguam istam (Phoeniciam) non Syriacis tantum vocabulis formisque, *sed Arabicis etiam scatuisse*, etsi Hebraicae, quam ceteris dialectis, similior fuerit. Quam sententiam tribus maxime de causis probavi. Nam primum multae inscriptiones sunt et nummi, ex quibus te nunquam expedias, nisi nunc ad Syriasmum nunc ad Arabismum confugeris, quod de numis praesertim inferius apparebit [vide de his Hamakeri explicationibus, quae tantum non omnes falsa lectione nituntur, supra pag. 204. 207. 266. 279—281. 290 al. cf. Miscell. p. 17. 20. 138. 139. 150 al.]: dein haud paucae glossae sunt et nomina propria, in quibus statim Arabicae linguae vestigia agnosces [cf. nos huius libri §. 16. 18. 21]: postremo idem docet diligentior investigatio eorum vocabulorum, quae a Phoenicibus accepisse videntur Graeci: quae res .... paucis declaranda est.“ Provocat dein ad tria vocabula graeca, quarum origo Arabica certissima sit: *βασιλεὺς* a باسل vir strenuus, heros [quidni, si modo Semiticae originis est, a מֹשֵׁל?]. *λαῖφος* pannus, velum navis a لِيف lanugo, filamentum [imo *λαῖφος*, una cum *λῶπος*, *λώπη* est indogermanicae originis et cognatum nostro *Lappen*, *Lumpen*], *Λοξίας* Apollinis attributum a لُغْز aenigma, oratio obscura [quod ipsum nescio an, ut multa alia Arabica, ex graeco *λοξὸς* originem duxerit]. Cf. infra §. 21.

†) Diatr. p. 65—67.

††) Jos. Archaeol. XI, 8 §. 6. XII, 5 §. 5, coll. Michael. spicil. P. I. p. 104 sqq. — Ad duo autem provocat Hamakerus (diatr. p. 67) ad probandam „amicam et plane singularem Samaritanorum et Phoenicum conspirationem: cuius arctissimae cognationis luculentiora indicia essemus habituri, si aut plura et maiora Phoenicum Poenorumque monumenta nobis suppeterent (?), aut puriora ad nos pervenissent veteris linguae Samariticae specimina.“ Unum ponit in masculino usu vocis חלד, alterum in א littera in utraque dialecto pro ה articuli usurpata, quum passim alibi tum in Versione Samarit. Gen. 1, 27 דכר ואנקבה *mas et femella*, et 25, 19: אלין אתילדות יצחק cui accedat tertium exemplum in epistola Samaritanorum ad Scaligerum (Repert. XIII p. 262), idque tamen incertum. Quae quid sint, paucis dici potest. Quod enim ad חלד attinet, id in monumentis Phoeniciis non legi, et Hamakeri com-

tantum vocabula derivata, sed etiam radices habuisse sibi privas et peculiares, sive ex antiqua omnium dialectorum Semiticarum matre sive ex Libyca derivatas in suam *): quae omnia quum alia monumenta Phoenicia commonstrent, quotquot exstent, tum omnium luculentissime inscriptio Tuggensis, in qua praeter pauca quaedam vocabula ארץ, בן, בעל, מצבת paene omnia nova sint et inaudita **). In quo viri doctissimi iudicio sub examen vocando praeter ea, quae iam in notis strictim observavimus, ita versabimur, ut ad eius sive opinionis sive erroris argumenta causasque redeamus, quarum utraque Hamakeri diatribe perlecta omnino duas esse intelleximus. Atqui prima, eaque praecipua, causa in falsa plerorumque monumentorum lectione posita est, quam tum malae fidei apographis tum maxime erroribus palaeographicis tribuendam esse vidimus ***): cuius *πρῶτον* quidem *ψεύδους* eam vim esse lectores meminerint, ut in multis inscriptionibus, maxime Numidicis (v. Tugg. Numid. 3. 4. Tripol. 1. 2) vix duas tresve litteras continuas ab Hamakero recte agnitas lectasque deprehenderimus. Male lecta autem ne Oedipus quidem Poenus ad legitimae linguae Phoeniciae analogiam revocaverit: erantque, quod fecit Hamakerus, omnes dialectorum cognatarum latebrae excutiendae, ut ex litteris sententia carentibus aliquid certe, etsi saepe satis ineptum exsculperetur †). Altera falsae opinionis causa in eo nititur, quod inde a Barthelemyo ea etiam monumenta, quae in Aegypto reperta dialecto Aramaea et peculiari quadam

---

mentum esse, supra vidimus (pag. 163. sqq.): א autem in locis laudatis Versionis Samaritanae reperitur quidem (זכר ואנקבה praeterea etiam Gen. 6, 19), sed neque locis laudatis neque usquam alibi articuli vim habet. Etenim אתילדות יצחק Gen. 25, 19 pronunciandum est אִתְיַלְּדוּת et est Verbale Ithpa., ut hebr. הִתְיַחֵשׂ stemma: אנקבה autem pro נקבה (quod ipsum Gen. 1, 27. 5, 2. Lev. 3, 1. 6 legitur) satis consueta est nominum Samaritanorum forma Aleph prosthetico munita, velut ארש pater, auctor i. q. רש, ראֹשׁ pr. caput; ארגן et ארכן i. q. דגן frumentum; אמלל = מלה verbum; אכה pro כה ita, ארתע, אשפר al. Articulum illis in locis vel per syntaxis leges locum habere non posse, ipse Hamakerus l. c. sensit quidem, sed excusare studuit: syntactico autem argumento novum accedit ex linguae usu ductum, siquidem Samaritani etiam ה praefixo rarissime (multis capitibus perlectis ne unicum quidem exemplum reperi) et ferme ubique statu emphatico Aramaeorum utuntur.

*) Diatribes pag. 42.

**) Ibid. pag. 66.

***) Inscriptionis Tuggensis explicationem, cui maximam partem nititur Hamakeri declamatio in diatribe pag. 66 sqq., ipse retractavit (v. nos pag. 185): plerasque alias coniecturas non minus retractaturus, si monumenta recens inventa (Carthag. 5. Numid. 1. 2) et quae inde ad litteras Numidicas recte legendas consequuntur, examinare potuisset. — Idiomata Syra atque Chaldaea, quae hunc in modum in inscriptionibus legere perperam sibi visus est Hamakerus, verbi causa haec sunt. דכר i. q. זכר *memoria* Athen. 1, 1 (pag. 113), דִּ qui, praeter Melit. 4, 3. Carth. 2, lin. 3. 3 lin. 4. דִּי quoniam Melit. 4, 6. אבינא דכתא pauperes Citiensium Cit. 20, 4. חרת = תִּירֹשׁ mustum, דעבד אתמן qui colitur hoc loco Carth. 2, 3

†) Adeo *graecam* quandam inscriptionem Hamakerus nobis ita explicuit, ut litteris a dextra ad sinistram lectis et ad alphabetum Phoenicium relatis *vocabulum Arabicum* inde eliceret. Quod enim in gemma quadam gnostica (Miscell. tab. 4 no. 28 b) manifesto legitur graecum *ΒΑΡΧΑ*, id auctor קאמרת legit i. q. قاطرة et *nodum* (magicum) s. *amuletum* intelligit, coll. aram. קְטַר i. q. קָשַׁר ligavit, radice vocis aramaea, forma arabica.

litteratura exarata sunt (lib. II, cap. 8), maxime lapis Carpentoractensis, Phoenicia appellari solita sunt, quem quidem errorem a Koppio iam detectum et castigatum, spreta utilissima hac observatione praeter Lancium etiam Hamakerus revocavit *), et praeoccupatae de dialecti Phoeniciae indole opinioni inde suppetias ferre non dubitavit. Quod quid valeat, non est quod copiose exponamus. Quum enim ista monumenta dialecto vere Aramaea paucis Hebraismis temperata aliisque litteris scripta sint atque vere Phoenicia, in alia quoque regione reperta, linguae vere Phoeniciae indolem ex iis eodem fere iure definias, quam si ex Chaldaeis Danielis et Esrae capitibus aut ex Targumis colligere velis, totius Veteris Testamenti orationem Syriasmis et Chaldaismis esse refertam.

§. 3.

Quae vera sit Phoeniciae linguae species et quasi forma habitusque, quid ab Hebraea differat, et vel sibi proprium et peculiare vel cum cognatis linguis commune habeat, id ex utroque fonte quem modo indicavimus (§. 1) uberius quidem docebitur tum secundo et tertio tum maxime quarto huius libri capite: ut intelligant autem lectores, quid de illa eruditorum discordia (§. 2, 2) sentiendum sit, statim nunc rei summam in brevi conspectu ponere linguaeque faciem paucis quibusdam lineis adumbrare visum est.

Ac *primum* 1. omnino hoc tenendum est, pleraque atque paene omnia cum Hebraeis convenire, sive radices spectas sive verborum et formandorum et flectendorum rationem, quam quidem rem exemplis illustrare supervacaneum est. Unum haud negligere iubemus, Phoenices etiam in usitatissimis vocabulis et vocabulorum formis, in quibus dialecti alias valde affines saepe a se invicem discedere solent, ubique Hebraeorum usum sequi v. c. אָב pater plur. אבת (aram. pl. אבהן); ארן dominus (non ܡܪܐ, raro רב), בן filius (syr. בר, arab. ابن), בת filia (aram. ברת, arab. بنت), אש pro איש vir, poët. גבר (syr. ܓܒܪܐ, arab. رجل), בעל dominus (arab. ذو), דבר verbum (non מִלָּה aut كلمة), אי insula, עם populus (non اهل, אמה), בוא venire (non אתא, اتا), שית ponere (non جعل); אנך ego (non אנא, انا), plur. masc. in ־ִים, raro in ־ִין, fem. in *uth* = ות (non *ath*) rel.

2. Ubicunque antiquiorum V. T. scriptorum usus a recentiorum scriptorum usu discrepat, lingua Phoenicia cum his potius quam cum illis convenit, quod nemini mirum videri potest, qui reputet, quae supra de nostrorum monumentorum aetate dicta sunt (lib. I §. 6). Ita nominis relativi plenior forma אשר nusquam comparet, ubique brevior illa et, ut videtur, recentior ש (*si*, *sa*), et של (שֶׁלְּ) ex אֲשֶׁר לְ, quod nonnisi in Ecclesiaste et Talmude reperitur: *regnum* ubique exprimunt voce מלכת (מַלְכַּת), ut in recentiore Hebraismo, nusquam antiquiore vocabulo מַמְלָכָה (v. Lex. man. his vcc.); *principem* plerumque recentiore vocabulo רב (raro שר): מזר *sidus* in V. T. ἅπαξ λεγόμ. (Iob. 38, 32) de *fortuna*, ut apud Phoenices, nonnisi

*) Vide supra pag. 60.

in Talmude frequentatur, ita etiam *chyr* imago Plaut. V, 1, 8 i. q. talmud כיור, *ἀδὰ* salix i. q. talmud. אירן, *ἀσίραχος* cicada i. q. talmud. איסקרא.

3. Paucae tantum inveniuntur voces vocumque formae, quae Aramaismum referunt, nec plures in linguae Phoeniciae reliquiis reperias Aramaismos, quam in V. T. libris. Ita בר *filius* nusquam in ipso linguae usu atque nonnisi in nominibus propriis reperitur (ברמלך), et nomina pluralia exeuntia in ־ִין haud frequentiora sunt, quam in Hebraeorum sermone poëtico. Plurima, quae huc referenda sint, in Plauti fragmento reperiri videntur, v. c. *thym* (תם) pro hebr. שם *ibi*, *thera* (תרע pro hebr. שער) porta, *rufên* medici (ad formam رُفَّا, hebr. רפאים), *avo* salvete (chald. חֲוו). Alia incertiora sunt, quum Graeci scriptores saepe Syriaca et Phoenicia confundere soleant v. c. *θὼρ* (תור, hebr. שור) taurus.

4. Pauciora etiam Arabismum imitantur, in quorum numero maxime memorabilis est articulus, qui semel plene אל scribitur (Cilic. F), saepe א, at saepissime tamen ה, ut apud Hebraeos. Alia verba quae nunc quidem non nisi ex lingua Arabica illustrari possunt, olim haud dubie, pariter atque multa V. T. *ἅπαξ λεγόμενα* cum solis Arabicis congruentia, non minus Hebraea erant quam Arabica.

5. In his, quae Phoeniciae Punicaeque linguae propria et peculiaria sunt, haec sunt notabiliora: a. In re orthographica scriptio defectiva, qua matribus lectionis quam parcissime utuntur (lib. I §. 40). b. In pronunciando Phoenices, certe Poeni, o productum (וֹ) saepe efferunt û, v. c. שׁוֹפֵט *sufes*, לו (ei) *lu*, *alonuth* (עלינות) *deae*, *bynuthii* בנותי filiae meae; pro Segol et Schwa mobile sonum obtusum extulisse videntur, quem y vocali exprimunt Romani, v. c. את (nota acc.) *yth*, הננו (ecce eum) *ynnynu*, חליץ *chylys;* alibi pro Schwa mobili pronunciant vocalem sequentem, veluti גבולים gubulim, מְלָכָה Malaca, חליץ chylys. c. *al* syllabam contrahunt in (au) *o*, ut gall. *cheval* (chevau), *chevaux*, quod modo ע littera exprimunt, modo omittunt, veluti מלכת contr. מכת et מעכת *mocût*, מלקר contr. מעקר et מקר *mocar*, Hannibal contr. Hanebo. d. Nomina feminina nunquam in ה exeunt, sed paene ubique in ת (raro in א): complura etiam nomina in feminino usitata sunt, quae hebraice nonnisi in masculino, veluti עמת et contr. עת populus, pro עָם; אית et איא insula, pro hebr. אִי.

6. Vocabula quaedam peregrina in linguam Punicam recepta et in ea civitatem nacta sunt, ut a) Aegyptiaca, ut בקי ⲃⲁⲕⲓ urbs, אשמן Aesculapius, fortasse תנת *ta-Neith* Tanaïtis (Neitha, v. pag. 117. 118); b) Graeca et Romana, maxime nomina propria, quae litteris Phoeniciis imitati sunt, veluti רם Roma, לארכא Laodicea, בזנתי Byzantium, הרנא Irene. Vocabula, quarum Libyca origo certa sit, in ipsis Punicis non reperi: Liby-phoenicia vero dialectus ex utroque sermone, Libyco et Phoenicio mixtus fuit (v. lib. II, no. 56 et lib. IV §. 14) **).

*) Scite Reinesius l. c. cap. 6: Quam Josephus et Porphyrius *τὴν Φοινίκων διάλεκτον* nominant, certissime Phoenicia illa vetus est ..... neque quidquam Arabicae linguae, nisi quatenus ex eodem fonte Ebraea scilicet sunt utraque, Arabica et Punica, admixtum habens.

**) Quae *Wahlius* (allgem. Gesch. der morgenländischen Sprachen pag. 450) affirmat: *In der*

§. 4.

Punica lingua quid differat a Phoenicia?

1. Linguam Punicam in Africa aliisque Carthaginensium in Hispania, Sicilia rel. coloniis usitatam a lingua Phoenicia proprie dicta, qua Phoenices tum in ipsa patria tum in coloniis utebantur, diversam fuisse, vulgo recepta est plurimorum scriptorum opinio etiam atque etiam iactata et paene in ridiculum aucta ab iis, qui in hoc studiorum genere hospites ex sola coniecturae probabilitate iudicabant *). Ut dicam, quod res est, nihil sane credibilius est, quam fuisse aliquam sermonis differentiam in regionibus a patria tam longe dissitis: at non ita magnam fuisse hanc varietatem, inde colligi potest, quod in monumentis saltem hodie superstitibus certa eius vestigia frustra quaeruntur. Etenim monumenta semitico-aegyptiaca (lib. II, c. 8) in hunc censum non venire, saepius iam observatum est, et, quod Adelungius in ipsius Phoeniciae proprie dictae numis duas dialectos sibi invenisse visus est **), id tantum non nugatorium est: in cunctis autem variarum regionum monumentis linguae sermonisque species et color omnino idem est. In una pronunciatione inter Phoenicum et Poenorum ***) dialectum aliquantum interfuisse videtur: eius certe pronunciandi rationis,

punischen Mundart ist eine Mischung africanischer und römischer Wörter und Ausdrücke mit ächt Khananitischen zu suchen. Die khananitische nahm frühe nicht nur aramäische, sondern persische, griechische und andere fremde Bestandtheile in sich auf .... Das Joch der Griechen verunstaltete die Mundart durch aufgedrungene Gräcismen, z. B. קרטסטוס *κρατιστος*, בולא *βουλη*, דמס *δημος*. *Die noch übrigen Münzen und Denkmale strotzen grösstentheils von Griechisch und Lateinisch z. B.* קלניא *colonia*" partim ficta sunt et commenticia, partim inde ducta, quod hic auctor inscriptiones Palmyrenas cum Phoeniciis confundit.

*) Iam Hieron. praef. ad lib. 2 epist. ad Gal. Unum est quod inferimus .... nec referre, si aliqua exinde corruperint, quum et Afri Phoenicum linguam nonnulla ex parte mutaverint et ipsa Latinitas et regionibus quotidie mutatur et tempore. — Nec aliter Reinesius de lingua Punica V, 1: „Fieri non potuit, quin perinde ut aliae linguae et ipsa Phoenicia temporis decursu iniuriaque et quod apud alias gentes negotiarentur Poeni, et quod advenae essent inter indigenas Afros, aliquid alieni contraheret et paullatim a fonte suo degeneraret." Sed prorsus ficta et commenticia sunt haec Wahlii (l. c. p. 445): „*Bey dem ausgebreiteten Handel, den Phönikier trieben, bey ihren immer zahlreicher werdenden Kolonien und Pflanzstädten, konnte sich die phönikische Sprache für Abartung in grössere und kleinere Mundarten nicht schützen. Sidonisch und Kuthäisch, Tyrisch, Hebreisch und Chetisch, Jebusäisch, Amoräisch, Gergesäisch, Hhewäisch oder Eudäisch* [?!], *Sinäisch, Aradisch u. s. w. sind alle von einander mehr und minder abweichende Dialekte gewesen. Die Phönikier breiteten sich durch ihren Handel schnell und weit aus ..... und wo sie sich niederliessen, brachten sie ihre Sprache mit. Hieraus wird die grosse Anzahl phönikischer Mundarten ersichtlich. Man könnte sie in inländische und ausländische theilen: doch bequemer ordnet man nach zwo Hauptmundarten. Diese sind die Phönikische und Punische. Jene prädominirte in Asien, die letztere aber in Africa.*"

**) „*Die Sprache der Küsten-Canaaniter oder Phönicier theilte sich in zwey Dialekte, den reinern Palästinensischen an der palästinischen, und den platten Syrischen an der syrischen Gränze, welcher Unterschied auch auf den noch übrigen Münzen sichtbar ist* (Mithrid. I p. 345)." Utinam hoc tale discrimen in Phoeniciae propriae numis nobis ostendisset vir doctus.

***) Apud scriptores Romanos vocabula *Phoenices* (*Phoenicius*) et *Poeni* (*Punicus*) vulgo quidem

quam apud Plantum in locorum Africanorum nominibus propriis usu venisse videmus, qua ו efferebant ú (§. 3, 5, litt. b), in Phoeniciae propriae verbis nullum exemplum reperi.

Ceterum ex quo scripturae Numidicae rationes extricare nobis contigit, longius etiam progredi atque hoc affirmare licet, Numidiae quoque et Mauritaniae linguam cum Punica convenire *). Inscriptiones certe et numi ad Numidiam pertinentes (lib. II, cap. 6. lib. III, cap. 5) sermonis colorem et formam nobis offerunt, quae nihil fere differt ab oratione Hebraea (cf. formulam מלך עלם שמע קלת עמת Numid. 1. 2. 3. 4. רשת למלכת רם קם עלם Tripol. 1. יצב עי רם מלכת num. Iub. I), et, quod etsi dubitabundus iam sumserat Hamakerus, nomina propria hominum atque locorum Numidiae et Mauritaniae (veluti *Massyli*, *Iugurtha*, *Adherbal*, *Hiempsal*; *Massaesyli*, *Bocchus*, *Rusaddir*, *Tingis*) etymon ex lingua Hebraea petitum non magis aspernantur, quam quae ad Carthaginem spectant (v. cap. 3). Imo, ut verum fatear, ne in unam quidem linguae proprietatem incidi, quae Numidicae dialecto peculiaris appellari possit: illius enim contractionis, qua *al* syllaba solvitur in (au) ô, cuius pleraque exempla in Numidicis monumentis reperiuntur, iam in ipsa Phoenicia adeoque in Vetere Testamento exemplum quoddam reperisse nobis videmur (§. 25).

---

ita distinguuntur, ut illo Phoenices proprie dicti eorumque coloni, hoc Carthaginenses aliique Afri a Phoenicibus originem ducentes cum colonis suis designentur: sed gr. *Φοίνικες* etiam Carthaginenses aliosque Poenos comprehendit (Herod. 5, 46. Eur. Troad. 222. Boeckh explanat. ad Pind P. I p. 72), quod imitantur Romanorum poëtae (Phoenix pro Poeno Sil. Ital. 13, 730. 16, 25): atque reapse vc. *Poenus* nihil aliud est quam ipsum *Φοίνιξ* ad latinae linguae rationem accommodatum, sicut *Punicus* ortum est ex gr. *φοινίκιος*, unde prisca forma *Poenicus*, (apud Catonem et Varronem), dein usitatior *Punicus* (cf. coerare, curare; moenia, munia, munire; poena, punio). Adiectivum gentilicium Graeci quidem vulgo forma *φοινικικός* exprimunt, et *φοινίκιος*, *φοινίκεος*, ut lat. *phoeniceus*, *poeniceus*, *puniceus* de colore purpureo frequentantur, sed olim eiusdem significationis fuisse has formas ostendit *dux Puniceus* i. q. Poenus Ovid. Ib. 283. — De origine graeci *Φοίνιξ* si quaeras, hoc mihi certum exploratumque videtur, non Semiticae originis esse vocabulum, neque בני ענק (Boch. Canaan I, 1), neque פנקים (Ar. Montan. al.), quum domestica gentis appellatio sit כנען כנענים, sed graecae: at unde ductum sit, dubitari potest. Videant autem eruditi, aitne *Φοινίκων* appellatio ducta a *φοίνιξ* purpura, cui affines sunt *φοινός*, *φοινήεις* (Il. 12, 202) purpureus, sanguineus (cf. *φόνος*), *φοινίσσω* rubefacio, ita ut *Φοίνιξ* appellative *purpurarium* designet.

Nos utrumque illud adiectivum (Phoenicius et Punicus, lingua Phoenicia et lingua Punica) Romano quidem more distinguendum putavimus, ita ut Africae Phoenicium sermonem *Punicum* appellaremus: *Phoenicia* tamen lingua ampliore significatu etiam Punicam complectimur.

*) Quae huc illuc fluctuantes viri docti ea de re opinati sint, vide pag. 50 not. *) **). Adde Pellerin Recueil III p. 145: *Il est tout naturel de penser, que ces deux peuples* (Numidiens et Mauritaniens) *parloient une autre langue, que les Carthaginois.* Lindberg de inscr. Melit. p. 43 de numis loquens, quos Cissae tribuit (nos Sigae tribuimus): *si e lingua Hebraica jure Mauritanica epigraphe possit explicari.*

§. 5.

Quibus in regionibus et ad quod usque tempus viguerit linguae Phoeniciae usus?

Ad hanc quaestionem in universum ita respondeam: Sermonis usum viguisse, ubicunque *scripturae* monumenta reperta sint (§. 5. 6): sed latius tamen patuisse, quum lingua atque dialectus Phoenicum multis fortasse seculis ante litteras ab iis inventas exculta sit, et hic illic inter plebeios et in rure etiamtum perdurasse videatur, quum scripturae usus iam exoluisset *): viguisse igitur praeter ipsam Phoenicen ubicunque Phoenices colonias collocarint, ibique perdurasse, donec primis post Chr. nat. seculis evalescens linguae Graecae et Latinae usus linguas barbaras in universo orbe Romano, prius in urbibus et apud nobiliores, aliquanto post in rure et apud plebeios, prorsus summoverit. Quum vero in ipsa coloniarum Phoeniciarum historia multa incerta sint et coniecturâ contineantur **), iis, quae iam lib. I §. 6 de scripturae Phoeniciae monumentis eorumque patria et aetate disputavimus, nonnisi ea addere placet, quae vel certa quadam veterum auctoritate nitantur vel ex nominum propriorum indole et origine probabiliter effici possunt.

Ut ab ipsa *Phoenice* initium faciamus, in hac huius sermonis patria perpauca tantum eius testimonia supersunt (lib. I §. 6, 1), quum neque domestici scriptores neque inscriptiones ad nostram aetatem pervenerint. Perduravit vero et vix unquam intercidet linguae Phoeniciae memoria in scriptis Hebraeorum, quorum sermonem cum Phoenicio paene per omnia convenire vidimus: sive eiusdem stirpis erant Phoenices et Hebraei sibique ut vicini ita etiam proxime affines, sive Hebraei, alienae stirpis gens, linguam Phoeniciam apud veteres Palaestinae incolas usitatam adoptasse censendi sunt, quae quidem ipsorum Hebraeorum sententia fuisse videtur (Gen. 9, 22 sqq. 10, 6. 15 sqq. coll. 21) ***). Quo tempore prisci sermonis usus in Phoenicia interciderit Graecoque cesserit, accurate definiri non potest, quanquam post Alexandri tempora et vigente Seleucidarum tempore id sensim accidisse debet: diutius tamen quam apud Hebraeos et usque ad Antoninos aliquo modo eum perstitisse quum alias ob causas credibile est (Hebraeorum enim lingua iam inde ab exilio ab invalescente Aramaea sede sua deturbari coeperat, quum contra pacatiores Phoeniciarum urbium res prisci sermonis usui faverent), tum numi ostendunt usque ad illa tempora Phoenicia lingua litterisque Phoeniciis inscripti (lib. III, no. I. II). Ex *Cilicia* praeter numos (lib. I §. 6, 2. lib. III cap. 2) eosque ad Persicam aetatem pertinentes certiora tum coloniarum Phoeniciarum tum sermonis vestigia desunt †): mature igitur intercidisse

*) Vide quae infra de Punicae linguae in Africa usu dicenda sunt.

**) Prae ceteris caute et non sine circumspecto iudicio legendus scriptor hac de re primarius, *Bochartus* geogr. sacrae P. II lib. I, quem in coloniis Phoeniciis per omnem fere orbem collocandis et in urbium locorumque nominibus ad etymon Phoenicium referendis nimium fuisse et ingenio suo plus aequo indulsisse satis constat.

***) Cf. hist. lingu. hebr. §. 7.

†) Vide Bochartum l. c. cap. 5. Historiae lacunam explevit novus iste Sanchuniathon I, 1. 10. VIII, 10 (pag. 90).

et tum Persico tum Graeco sermoni ibi cessisse videtur Phoenicius. *Cyprii* contra sermonis praeter inscriptiones (lib. II, c. 3) quaedam specimina in Hesychianis maxime glossis supersunt, quarum aliqua certe pars manifesto Phoenicia est (*γάνος* גן hortus, *ἀβαθ*, *αἶλα*) et infra (cap. 3 §. 16) explicabitur, quanquam maior et glossarum et nominum propriorum numerus graecae originis est *). De *Siciliae*, *Sardiniae* insularumque circumiacentium coloniis et monumentis dictum est lib. II, cap. 1. cap. 4 no. 41, lib. III no. 9. 10. 12. 13. 14 (cf. lib. I §. 6, 5), de *Hispaniae Baeticae* lib. III, no. 15—19, quibus quae aliunde addam, non habeo, praeter nonnulla urbium nomina propria, quae Phoeniciam originem produnt, velut in Siciliae oppidis maritimis *Himera* (חמר), *Mytistrata* (מתו עשתרת) al. *Ἀμήστρατος*, *Alontium*, in Sardinia *Nora* (נערה), fortasse *Caralis*, *Curulis* (גרל), in Hispania Hispalis s. Hispal (שפל), *Castalo* (קשת עליון), *Besippo* (בית יסו) alia, de quibus mox §. 20 agetur copiosius. In omnibus his regionibus primi Phoenices consederant: postea a Carthaginensibus depulsi **), quorum lingua in Sicilia iuxta Graecam, in Sardinia et Hispania et insulis iuxta Latinam ad primorum certe Augustorum aetatem obtinuit. Nusquam autem in universo veterum orbe et latius patuit et diutius perduravit Phoenicius vel potius Punicus sermo, quam in Africa: ubi praeter plurima variique generis monumenta non solum in nominibus propriis hominum et locorum a Tripoli usque ad Tingin certissima huius sermonis testimonia exstant: sed eius sermonis usum ad sextum adeo seculum permansisse memoria proditum est. Augustinus enim, episcopus Hipponensis ipse linguae Punicae guarus, compluribus locis hunc sermonem maxime inter dioecesis suae rusticos adhuc viguisse memorat ***): aliis de difficultate populum Punicum religionem christianam edocendi conqueritur, laetusque narrat, se quum novi episcopatus Fussalae paucis ab Hippone lapidibus condendi consilium cepisset, reperisse Presbyterum Punici sermonis gnarum †). Paullo prius Arnobius linguam Punicam in ea Africae parte, quae ad Garamantes pertineat, adhuc usitatam esse, memoriae

*) Vide Io. Meursii Cyprum p. 152 sqq. et passim. Hamakerus (Miscell. p. 115 sqq. p. 301 sqq.) multo plura, quam debebat, ad Phoenicias origines retulit, quum manifesto graeca sint, veluti *Aërias*, *Oxyporus*, *Penthylus*, vel persicae, ut *Pharnace*.

**) De Phoenicum dein Poenorum in Hispania sedibus v. Bochartum l. c. p. 600.

***) Exposit. epist. ad Rom. §. 13: Interrogati rustici nostri quid sint, Punice respondentes Canani, corrupta scilicet sicut in talibus solet una littera [accurate enim dicere debebant Chanani] quid aliud respondent quam Chananaei? Et paullo superius: Non arbitror praetereundum, quod pater Valerius animadvertit admirans. In quorundam *rusticanorum* collocutione cum alter alteri dixisset *salus* (שלוש), quaesivit ab eo, qui et Latine nosset et Punice, quid esset salus, responsum est *tria*: tum ille agnoscens cum gaudio, salutem nostram esse Trinitatem, convenientiam linguarum non fortuito sic sonuisse arbitratus est. Id. de haeresibus ad Quod vult Deum cap. 87: Est quaedam haeresis *rusticana* in campo nostro i. e. Hipponensi ..... Abelonii vocabantur Punica declinatione nominis. [Cf. pag. 135 inf.]. Sermon. 24 de verbis Apostoli: Proverbium notum est Punicum, quod quidem latine vobis dicam, quia Punice non omnes nostis. Punicum enim proverbium antiquum: nummum quaerit pestilentia, duos illi da, ut ducat se.

†) Epist. 209 (261) cf. 84 (242).

prodiderat *): imo sexto seculo Procopius Mauros Libyam ad Herculis usque columnas habitantes *Φοινίκων γλώσσῃ* loqui narrat **). Quae in Cypriani et Augustini scriptis atque in conciliorum Africanorum actis reperiuntur, oppidorum nomina pleraque Punica sunt, contra episcoporum nomina maximam partem Latinae originis ***): quod nemo mirabitur, qui meminerit, nomina propria locorum saepe per multa secula eadem manere et in alias linguas transferri, hominum vero nomina facile novae linguae novaeque religionis rationibus accommodari.

§. 6.

Punicae linguae vestigia num in hodiernis quibusdam linguis supersint?

Punicae linguae vestigia etiam nunc vel in Melitensium dialecto vel in Hibernica s. Irica lingua superesse, pervulgata est opinio ab ipsis maxime Melitensium et Hibernorum scriptoribus qualicunque similitudine deceptis summamque linguae suae antiquitatem affectantibus defensa, merito illa quidem iam saepius explosa, attamen, ut videtur, non ab omnibus abiecta †). Atque ad Melitensem quod attinet, mirum videri non potest, hanc linguam cum Hebraea leviter comparantium animos aliqua earum similitudine percussos esse, qua permoti eam vel veteris linguae Punicae filiam esse vel certe multa eius vestigia servasse crederent. Quum enim Melitensium dialectus ex vulgari Arabum per medium aevum Melitam tenentium lingua orta sit, quippe quae ad linguae Hebraeae analogiam propius etiam, quam sermo Arabicus in libris frequentatus accedit, fieri non potuit, quin utriusque linguae tum in vocibus ipsis (*ach* frater, *ben* filius, *bîr* puteus, *ghain* oculus, *hue* ille, *hie* illa) tum in earum flexione (*achi* frater meus, *abdu* servus eius) quaedam convenientia esset. Neglexerunt vero, qui hanc paucarum vocum formarumque congruentiam urgerent, has ipsas in lingua Arabica vulgari non minus haberi, omnes reliquas autem linguae Melitensis opes

*) Arnobius ad Ps. 104.

**) Procop. bell. Vandal. II, 10. Cf. epistolam synodicam concilii anno 393 habiti, apud Augustinum ad Ps. 36, et Cyprianum de concilio Carthaginensi anni 256.

***) Münterus de primordiis ecclesiae Africanae pag. 15 plura nomina barbara ex Cypriano et ex inscriptionibus collegit, quae sibi Punica videntur, sed vix tamen ad tale etymon revocari possunt, atque partim Libyca, partim adeo ex Graecis corrupta esse videntur, veluti *Faraxen*, *Dailun*, *Narruccius*; Aimnius vel Ahimnius (i. e. *Ἄυμνιος*), Machaeus, Monulus (a *μόνος*) al.

†) Pleraque ad hanc causam pertinentia iam attigimus pag. 252, ubi etiam (not. **) primarios quosdam eius opinionis et patronos et adversarios commemoravimus. Illis addendi sunt Io. Quintinus in descr. Melitae insulae (Graevii Thes. Sic. T. XV). Agii de Soldanis in locum Plautinum curae (§. 10 extr.). Io. Henr. Maji duo specimina linguae Punicae in hodierna Melitensium superstitis (ibid.). Onor. Bres Malta antica illustrata (Roma 1816) p. 147 sqq. C. G. Anton de indolis genuinae reliquiis in lingua Melitensium vel post magnam interpolationem conspicuis. Vitebergae 1812. 8. Adeo Tychsenius (Act. Upsal. VII p. 88) scribebat: „Exemplo est *lingua Punica in insula Melite*, quae tantas passa est mutationes, ut vix color ei nunc constet neque vultus “

cum Hebraeae linguae usu discrepare et cum una Arabica concinere: id quod iam alibi a nobis copiose disputatnm hoc loco denno persequi longum est. — Multo etiam dnriora et longius petita videntur, quae de linguae Pnnicae vestigiis in Irica conspicuis prolata video, in qua, quippe Celticae stirpis lingua, neqne radicum neque grammaticae declinationis cum Hebraea lingua concordia est: ut mirari subeat, etiam hodie esse qnibus Vallanceji somnia non displiceant *). Equidem ab his coniecturis singillatim examinandis eo magis abstinendum putavi, qno magis huins generis qnaestiones a libri mei consilio alienae sunt, in quo hoc nnum spectavi, ut genuinas atqne certas linguae Phoeniciae opes, ad qnas ceu ad lapidem Lydium coniecturarum licentia exigi posset, pro viribus illustratas lectoribus proponerem.

§. 7.

Phoenicum Poenorumque scriptores deperditi.

Phoenicibus Poenisque haud exiguam fuisse librorum aliorumque monumentorum litterariorum supellectilem qnum alias ob canssas credibile est, tum Plinius et Eusebius memoriae prodiderunt. Hic enim variarum Phoeniciae urbium res gestas publica auctoritate litteris mandatas et in templis asservatas esse docet (praep. evang. 1, 9 p. 21 al. 32): ille bibliothecas Carthaginenses memorat a Senatn Romano Africae regulis dono datas. De Magone enim Poeno loquens XVIII, 5: „cni quidem, inquit, tantum honorem Senatus noster habuit Carthagine capta, ut quum regulis Africae bibliothecas donaret, unins eius duodetriginta volnmina censeret in Latinam linguam transferenda, qnum iam M. Cato praecepta condidisset: peritisqne linguae Pnnicae dandum negotium, in quo praecessit omnes vir clarissimae familiae D. Silanus.“ Ipsorum scriptorum, qui parcius memorantur apud veteres, nunc satis magnum nnmerum recensere possemus, si fides habenda esset libri Sanchnniathoniani epitomae, quae nuper eruditorum hominum oculos in se convertit. Quum vero quotidie augeatur ingens suspicio, hanc epitomen non ex vetusto certaeque fidei libro haustam, sed recentiorum hominnm ingenio confictam esse (praef.), misso huius libri argumento eos tantum scriptores memorabimns qnorum apud antiquos scriptores mentio fit.

1. Atque horum quidem antiquissimus vulgo habetur *Sanchuniathon* (de varia nominis forma v. §. 19) teste Porphyrio, Ensebio, Theodoreto Berytius, anctore Suida

*) Charles Vallancey Essay on the Antiquity of the Irish language, Dublin 1772. 8. London 1808. 8. O'Connor Chronicles of Eri etc. from the original Mss. in the Phoenician dialect (?) of the Scythian language. 2 Voll. 8. London 1822. Phoenician Ireland. Auctore *D. Joach. Laurentio Villanueva*, Conchensis Ecclesiae canonico, Regio Ecclesiaste cet. Translated and illustrated with notes by *Henry O'brien.* London 1833. Henry O'brien the round tower's of Ireland or the mysteries of freemasonry, of Sabaism and of Buddhism. London 1834. — Eandem coniecturam Thom. Moorio placuisse accepi, in „history of Ireland, T. I.“ — De nonnullorum in locum Plautinum curis ex Irica et Vasconica linguis v. §. 10 extr.

Tyrius, cuius opus de Phoenicum historia tempore, ut ferebatur, bello Trojano priore (ἄνδρα, τῶν Τρωϊκῶν χρονῶν, ὥς φασι, πρεσβύτερον appellat Eusebius) ex urbium et Hierombali sacerdotis commentariis haustum, patrio sermone scriptum atque Abibalo Beryti regi inscriptum (Porphyr. contra Christ. lib. 4), Philo Byblius, Hadriani aequalis, teste Eusebio novem (secundum Porphyrium octo) libris digestum graece transtulit (Euseb. praep. evang. 1, 9. Porphyr. de abstin. 2 pag. 94). Vide Bocharti Canaan II c. 17. Fabricii bibl. gr. ed. Harles lib. I c. 28. T. I p. 222 sqq. Eius operis primum librum, qui de cosmogonia et antiquissimis Phoenicum mythis agit, in epitomen redegit et maximam partem servavit Eusebius de praeparatione evangelica 1, 10 *): fatendum vero, tum in universa harum fabularum indole, quae Alexandrinum ingenium sapiat, tum in Philonianae aetatis ad huiusmodi fraudes admodum propensae ingenio non unam suspicionis caussam inesse: quas qui reputet, in Dodwelli, Dalenii, Ursini al. sententiam facile inclinet, qui vel Sanchuniathonem recentiore quodam tempore vixisse vel illud opus a Graeco homine adhibitis et Phoenicum fabulis et illius aevi theologumenis et allegoriis Alexandriae conscriptum et antiquissimo illi scriptori suppositum statuerunt. Ea saltem, quae apud Eusebium graece leguntur, neque Phoenicii sermonis indolem ita redolere, ut ex eo videri possint ad verbum translata esse, neque duodecimi ante Chr. natum seculi ingenium referre, facile nobis concedent, quicunque non praeoccupata opinione haec fragmenta examinabunt. Magis etiam suspecti sunt philosophici libri, quos Sanchuniathoni tribuit Suidas, περὶ τῆς Ἑρμοῦ φυσιολογίας, et Αἰγυπτιακὴ θεολογία.

2. 3. 4. Praeter Sanchuniathonem tres alii rerum Phoeniciarum scriptores memorantur, quorum opera ex patrio eorum sermone graece translata sint, *Theodotus*, *Hypsicrates* et *Mochus*. Tatian. orat. c. Graecos §. 37: τὰ Φοινίκων οὕτως ἔχει· γεγόνασιν παρ' αὐτοῖς τρεῖς ἄνδρες, Θεόδοτος, Ὑψικράτης, Μῶχος· τούτων τὰς βίβλους εἰς Ἑλληνίδα κατέταξεν φωνὴν Χαῖτος. Pro Χαῖτος apud Eusebium praep. evang. lib. X pag. 493 B, ubi Tatiani locus laudatur, est Ἄσιτος, sed legendum esse Λαῖτος, ex Clemente Alexandrino (Strom. lib. I p. 326 Sylb.), ubi eadem res tractatur, apparet. *Mochum* autem Athenaeus quoque memorat (lib. III §. 100): παρὰ τοῖς τὰ Φοινικικὰ συγγεγραφόσι Σουνιαίθωνι καὶ Μώχῳ, et Josephus (Arch. 1, 3 §. 9): καὶ Μῶχος τε καὶ Εστιαῖος καὶ πρὸς αὐτοῖς ὁ Αἰγύπτιος Ἱερώνυμος, οἱ τὰ Φοινικικὰ συνταξάμενοι, atque Strabo XVI p. 757 Casaub. εἰ δὲ δεῖ Ποσειδωνίῳ πιστεῦσαι καὶ τὸ περὶ τῶν ἀτόμων δόγμα παλαιὸν ἐστιν ἀνδρὸς Σιδονίου Μόσχου (Medic. 3. 4. Mosc. Μώχου) πρὸ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων γεγονότος, ex quo loco apparet, Graecos in summa antiquitate his scriptoribus tribuenda admodum faciles et saepe nimios fuisse. — Hi quattuor (alii enim de rebus Phoeniciis graece scripserant, ut Menander Ephesius, Jos. Archaeol. IX, 14 §. 2, Philostratus ibid. X, 11 §. 1. Dius vel Dion id. c. Ap. 1, 17) Phoenices fuerunt, reliqui Poeni, quorum antiquissimus fuisse videtur

*) Separatim cum variis virorum doctorum observationibus edid. Io. Conr. Orellius. Lips. 1826. 8.

5 *Mago*, Carthaginensium dux, cuius octo et viginti volumina de re rustica Punico sermone scripta ex Senatus consulto latine (Plin. XVIII, 5. Colum. 1, 1 §. 13), a Cassio Dionysio Uticensi graece translata sunt (Varro de re rust. 1, 1, 10. Colum. 1, 1 §. 10), tum a Plinio tum a rei rusticae scriptoribus saepe laudata (vide fragmenta apud Heerenium, hist. Werke T. XIII p. 528 sqq.). Quum plures Magones habuerit Carthago, quis eorum intelligendus sit, certo dici nequit: admodum probabilis vero Heerenii est coniectura, „rusticationis parentem" (Colum. l. c.) non alium esse, quam nobilissimum illum Carthaginensis potentiae conditorem saeculo sexto exeunte florentem, Magonianae gentis, quae ultra centum annos reipublicae principatum tenebat, auctorem (Iustin. XIX, 2. cf. eius gentis stemma apud Heeren. p. 543). De eodem argumento scripsit

6. *Hamilcar*, et ipse dux Poenus, teste Columella XII, 4 §. 2: „Parvarum rerum curam non defuisse Poenis Graecisque auctoribus, atque etiam Romanis, memoria tradidit. Nam et Mago Carthaginensis et Hamilcar, quos secuti videntur Graecae gentis non obscuri scriptores Mnaseas atque Paxamus, tum demum nostri generis, postquam a bellis otium fuit, quasi quoddam tributum victui humano conferre dedignati non sunt ...." de quo lubens assentior Heerenio (l. c.), qui hunc Hamilcarem Magonis illius filium fuisse suspicatur, huius autem filios *) censet

7. 8. *Hannonem* et *Himilconem*, Carthaginensium duces, quorum ille *Africae* *περίπλουν* et suscepit et Punica lingua consignatum in Saturni templo exposuit, hic occidentalem Europae oram a se circumnavigatam in simili monumento descripsit,

---

*) Magonianae enim gentis stemma hoc est:

Mago (550—500 a. Chr.)

Hasdrubal — Hamilcar † in Sicilia 480 a. Chr.

Himilcon exercitus Siculi dux — Hanno, auctor τοῦ Περίπλου — Giscon.

De quibus Heerenius (hist. Werke XIII p. 528): „*Ich glaube nicht zu irren, wenn ich unter Mago (der über den Feldbau schrieb) den Feldherrn verstehe, der zuerst Carthago's Herrschaft gründete .... Hamilcar ist dann sein Sohn. ... Will man die hochwahrscheinliche Vermuthung gelten lassen, dass* d e s s e n *Söhne, Hanno und Himilcon, die Entdekker und Colonienstifter an den Küsten von Africa und Europa sind, die jeder das Andenken davon in ihrem Periplus erhalten hatten, so fällt ein Lichtstrahl in die glänzendste Periode der Carthagischen Geschichte, und das Gedeihen eines Staates erklärt sich, an dessen Spitze ein Heldenhaus stand, das ihm durch 3 Generationen Häupter gab, die als Feldherrn, Schriftsteller und Entdecker glänzten; und, nach der Sitte wahrhaft grosser Männer, darum nicht weniger der Natur getreu, sobald das Vaterland es ihnen vergönnte, wieder zur Pflugschaar zurückkehrten.*"

quod laudat Festus Avienus, in descriptione orae maritimae p. 412: *Haec olim Himilco Poenus Oceano super spectasse semet et probasse rettulit: Haec nos ab imis Punicorum annalibus prolata longo tempore edidimus tibi.*" Prioris graeca interpretatio superest, saepius edita, ut in Geographis minoribus ed. Hudson T. I. De aetate eius nil constat, praeter verba Plinii (V, 1), qui „Punicis rebus florentissimis" iter illud maritimum susceptum tradit: variarum autem opinionum (v. Dodwell de periplo Hannonis, Mannert Geogr. T. I p. 49) nulla verisimilior est, quam illa Heerenii, de qua uterque frater quinto a. Chr. natum seculo tribuendus esset. Quodammodo huc referri potest

9. *Hannibal*, de cuius inscriptione res a se gestas narrante iam supra dictum est pag. 90. Eandem a se visam et in res suas conversam memorat Polybius III, 33.

10. *Hiempsal*, Numidiae rex, isque numero secundus (pag. 198), cuius libros de originibus populorum Africanorum memorat Sallust. Iug. 17: „Sed qui mortales initio Africam habuerint ...... uti ex libris Punicis, qui *regis Hiempsalis* dicebantur, interpretatum nobis est, utique rem sese habere cultores eius terrae putant, quam paucissimis dicam". Genitivo *regis Hiempsalis* non auctorem, sed possessorem librorum indicari Heerenius (l. c. p. 21) existimat: cui quidem sententiae et linguae usus et ipsius rei ratio obstare videtur. Ut enim multum intererat lectoris scire, a quo scripti essent illi libri, ita perparvi, ex cuius bibliotheca exempla eorum depromta fuerint. *Qui — dicebantur* modeste scripsit Sallustius, quia, Punicae linguae ignarus, etiam de titulo et auctore nonnisi ex interpretum fide indicare poterat. Numidiae autem regulos non solum librorum amatores et collectores fuisse (Plin. XVIII, 5), sed litterarum etiam studiis deditos, Iubae iunioris exemplum docet, cuius permulti libri de rebus Libyae, de artis et picturae historia deque re herbaria exstabant *). Ceterum quod h. l. Numidiae regem libros Punica lingua scripsisse legimus, id egregie convenit cum iis, quae de Punicae linguae apud Numidas usu supra docuimus (§. 4 extr.).

§. 8.

De linguae historia et indole his ita disputatis in eius opibus hodie superstitibus colligendis illustrandisque ita versabimur, ut capite secundo linguae reliquias, quae in ipsius populi monumentis patrio charactere inscriptis i. e. in inscriptionibus et numis deprehenduntur, exhibeamus ad litterarum ordinem digestas; capite tertio praemissa in locum Plautinum exercitatione (litt. A) reliqua linguae specimina apud scriptores veteres servata Graecis Latinisque litteris scripta, partim appellativa (litt. B), partim nomina propria (litt. C. D) collecta atque disposita illustremus: quarto denique capite ex utroque illo fontium genere grammaticas linguae leges, quoad id fieri potest, exponamus.

*) V. Harduini ind. auctorum ad Plin. v. Iuba.

CAPUT SECUNDUM.

PHOENICIAE LINGUAE RELIQUIAE EX INSCRIPTIONIBUS ET NUMIS.

§. 9.

Quod in sequentibus exhibemus vocum Phoeniciarum Lexidion ex vernaculis populi monumentis haustum, id quo maxime consilio a nobis concinnatum sit, iam supra diximus. Eodem praeterea Palaeographorum quoque rationibus consultum iri speramus, quorum in novis monumentis legendis multum interest scire, quae linguae voces, formae locutionesque in iis reperiantur, quae iam probabiliter et lectae et explicatae sint. Si qua essent vocabula, de quarum genuina pronunciatione aliunde constaret, hanc apposuimus: reliquis hebraicam pronunciandi rationem addidimus uncis inclusam, ut de formae rationibus lectori utcunque constaret, quanquam non nescimus imo infra docebimus copiosius, Poenorum pronunciationem ab ea, quae punctis Masoreticis continetur, saepe declinasse. Ceterum fortasse memoratu non indignum est, in hoc indice omissa esse, quaecunque in monumentis Aramaeo-Aegyptiacis reperiuntur voces, quippe quae Phoeniciae non sint: contra etiam verba quaedam incerta et coniecturalia in eum recepta esse: quod nemini frandi esse poterit, quum ex ipso commentario (lib. II. III), ad quem semel remittimus, abunde appareat, quid certum, quid probabile sit, quid sola coniectura nitatur.

א

א praefixum i. q. ה praefixum articulum significat a pleniore אַל (q. v.) velut אגדר Gades, num. Gadit. A. D—H (alibi הגדר litt. B. I. K. L. M); אשמש sol Cit. 22, 2. אחשב textor Cit. 7, 4, אככב, אחיק stella, sinus Eryc. lin. 4. — In mediis vocibus חנאאשמן Cit. 8, שמראדם (ex שמר, א et רם) Tugg. 2.

אב (אָב) *pater*, c. art. הָאָב Sard. 2. 3, cstr. אבי (אֲבִי) Cit. 13, 2, c. suff. אבי (אָבִי) pater meus Melit. 4, 5. Cit. 3, 2. 23, 3. Tugg. lin. 7. Plur. אבת (אָבוֹת) patres Cit. 1, lin. 3.

אבן (אֶבֶן) *lapis* Melit. 3, 4. 5. 4, 4.

אבע n. pr. in fine fortasse abbreviatum Cit. 5, 2.

אגדה (אֲגֻדָּה) *turma*, pl. cstr. אגדת (אֲגֻדֹּת) Numid. 5, 2.

ארן (אָדוֹן) *dominus*. Usurpatur 1) de principibus, regibus. Sq. ל imperii, cui hic praeest, ארן לממלכת עלם dominus imperii aeterni Numid. 1, 2, ארן לממכת Numid. 4, 2, sq. genit. ארן ממכת Numid. 5, 1. Absolute חכמשבעל ארן Hiempsal dominus (rex) Numid. 2, 2. 2) de numinibus, maxime Baale. לארן בעל חמן (כמן) Numid. 1, 1. 2, 1. 3, 1, לבעל כמן ארן Numid. 4, 3, לבעל ארן Numid. 5, 1, לבעלן לארן לבעל חמן Carth. 1. 2. 3. 5. 6. Cum suff. לארנן למלקרת Melit. 1, 1

אהבת (אַהֲבַת) amor, amica, n. pr. puellae, gemm. no. 67.

אח (אָח) *frater*, ואחי (וְאָחִי) et frater meus Melit. 1, 2.

אח (אָח) *gemitus*, pl. cstr. אחי (אֲחֵי) Eryc. 2.

אחר (אַחַר) *post* Cit. 22, 2.

איא (אִיָּא) et אית (אִיַּת) insula, inde n. pr. *Insula*, *Nasos*, pars Syracusarum in Ortygia insula sita, num. Syr. C. D.

אבנם (אִיבָּנִם) insula filiorum, n. pr. Phoenicium Cossurae insulae, num. Cossur.

אים v. איא.

אכת probabil. i. q. אחת (אָחוֹת) *soror*, num. Sid. T.—X lin. 3.

אל i. q. arab. artic., אלמלך ὁ *βασιλεύς* num. Cilic. F.

אלמן (אַלְמָן) *viduus* Tugg. 6.

אם (אֵם) 1) *mater*, אם בשת mater ignominiae Melit. 2, 3, c. suff. אמי mater mea Tugg. 6. 2) De urbibus: *mater* aliarum urbium (coloniarum), *metropolis*. אם צדנם mater Sidoniorum, num. Tyr. N., אם כמב num. Sid. T—X, lin. 2, אם בכנען num. Laod.

אמן (אֹמֶן) *firmitas* Cit. 1, 2.

אמתעשתרת (אֲמַתְעַשְׁתֹּרֶת) serva (cultrix) Astartes, n. pr. mulieris Cit. 2, 3.

אנך (אָנֹכִי) *ego* Cit. 2, 1. 3, 1.

אנן (אָנִן navicula, vel אִי־נוּן insula piscium) n. pr. *Gauli* insulae, num. Gaulit.

אסרשמר (אֹסִרְשָׁמַר quem Osiris custodivit) n. pr. viri Tyrii (gr. Sarapion) Melit. 1, 2. 3.

אעבד (אֶעֱבֶד ὁ δοῦλος i. e. δοῦλος τῶν θεῶν) n. pr. viri Tugg. 3, vide appendicem.

אעבדא (idem) n. pr. viri Cit. 23, 2.

אף (אַף) *etiam*, *item*, num. Sid. T—X, lin. 3.

אר (אר vel אֲרִי) n. pr. viri Cit. 10.

ארכתא (אֲרִי כִּתָּא leo Citii) n. pr. viri Cit. 23, 4.

ארמן *palatium*, unde ארמנתי Cit. 1, 1. 2.

ארק מלך (אֶרֶץ מַלְכָּה terra regis) n. pr. loci in Cilicia, num. Cilic. P.

אש (pun. *ŷs*, hebr. איש) *vir* Cit. 29, 2. Saepe pleonastice cum participiis et adiectivis, אש נדר (אִישׁ נֹדֵר) vir vovens, v. נדר, אש יעף Cit. 23, 2 (v. append.), אש יעץ Cit. 33 cf. Cit. 8, אש חכם vir sapiens (philosophus, medicus) gemm. 67 ter., maxime gentiliciis אש כתי Athen. 2, 2, cf. Melit. 3, 2. 4, 2.

אש pro אִשֶּׁה *sacrificium* Numid. 6, 5. 7, 2.

אשמן (pun. *Esmûn*) 1) *Esmunus* i. e. Aesculapius Phoenicum, v. ad Cit. 5. Inde multa nomina propria ut בראשמן, נצבאשמן, חנאאשמן, עבדאשמן, et quae statim sequuntur. 2) n. pr. viri (pro עבד אשמן) Cit. 5, 1. 22, 1.

אשמנחן (אֶשְׁמֻנְחַן quem Aesculapius donavit) n. pr. viri (Asclepiodorus) Cit. 21.

אשמניתן (אֶשְׁמֻנְיִתֵּן quem Aesculapius dat) n. pr. viri, Carthag. 8.

אשמנעיד (אֶשְׁמֻנְעֵיד quem Aesculapius restituit) n. pr. viri Cit. 17.

אשרמלכתך (אַשְׁרֵי מַלְכֻתֶךָ beatum est regnum tuum) n. pr. viri Cit. 24.

אשש *fundavit*, inde fut. יאשאש Cit. 1, 2.

אשת (אֵשֶׁת) *mulier*, constr. Cit. 4, 1.

את (אֵת) nota acc. Tripol. 2, 3.

את (אֵת) *cum*, inde pro אִתִּי *mecum* Cit. 2, 2. 29, 2.

את (אוֹת) *signum*, *miraculum*, v. באר את.

אתבעל (אִתּוֹ בַּעַל mecum est Baal) n. pr. viri Gerb. 1, 2.

ב

ב praep. praefixa 1) *in*. בכלת הזה in hoc claustro Melit. 2, 2, אם בכנען mater in Canaan num. Laod. De tempore: בחים in vita, בחיי in vita mea (v. חים). — בחסד in pietate Tugg. 7. 2) *per*, c. suff. בה (בָּהּ) *per eam*, *per id* num. Cilic. G. Similitudinem exprimit, pariter atque כ, Eryc. 4, בלב שלג instar mediae nivis.

באר את (בְּאֵר אֹת puteus signi i. e. miraculi) n. pr. Phoenicium Arethusae fontis in Insula Syracusarum, num. Syrac. A. B. C.

בראשמן (בַּרְאֶשְׁמֻן i. q. עבד אשמן servus s. cultor Aesculapii) n. pr. Cit. 3, 3.

ברמלקרת (בַּרְמֶלְקַרְת servus Herculis) n. pr. viri Carth. 5, 5.

ברעשתרת pun. *Bodostor* contr. *Bostor* (servus Astartes) n. pr. viri Carth. 2.

בוא *venire, intrare*. Fut. יבא (יָבֹא) *veniat* Sard. 5. Inf. cum כ praef. et suff. כבאה

(בְבֹאה) quum intraret Tugg. 5. Construitur sq. acc. Sard. Tugg.

בוש *erubescere*. Niph. נבש (נָבוֹשׁ) erubuit. Eryc. 5.

בזנתי *Byzantium* Athen. 3.

בטם Numid. 3, 3 prob. compendium scribendi pro בעל טעם praefectus.

בילה i. q. בעלה *civitas*. Inde בילת מקר civitas Herculis, attributum Sigae urbis, num. Sig.

בן (pun. *byn*) *filius*, sexcenties in inscriptt. Melit. 1. 2. Athen. 1. 2. Cit. 2. 3. 5. 8. 10. 12. 14. 15. 16. 20. 24. 29. 30. 31. 32. Sard. vas Panormit. Carth. 1—5. 8. 9. Tugg. lin. 1—4. Numid. 1. 2. 6. 7. Gerbit. Plur. בנ (pro בְּנֵי) Melit. 1, 3.

בנאך (fortasse i. q. בן אח filius fratris) n. pr. viri, gemm. no. 70.

בנה (בָּנָה) aedificavit. Inde בנה (pro בְּנָהוּ) aedificavit illud Tugg. lin. 7.

בנחדש (בֶּןחֹדֶשׁ filius novae lunae gr. Numenius) n. pr. viri Citiensis, Athen. 2, 1.

בנרש (בֶּן רֹאשׁ filius capitis s. principis) n. pr. principis Sardorum, Sard. lin. 6. 7.

בענא n. pr. urbis Ciliciae, num. Cilic. N.

בעל (*Baal*) *dominus*. Inde 1) sq. nomine urbis: *civis* eius. מבעל(י) אגדר a civibus Gadium, num. Gadit. מבעל(י) צבץ a civibus Sextorum. Fortasse בעל תרז cives Tarsi (num. Tars.). Cf. בעלה no. 1. 2) epitheton deorum. Sq. genit. urbis בעל צר dominus i. q. deus tutelaris Tyri (de Melicerta) sq. genit. cultorum v. c. לבעלן לאדן לבעל חמן Carth. 1. 2. 3. 5. 3) *Baal* κατ' ἐξοχήν, supremum Phoenicium et Poenorum numen. Ponitur a) nude. Melit. 4, 3. Numid. 4, 2. b) cum variis epithetis, בעל אדן Baal dominus Numid. 5, 1. Gerbit. 2. בעל חמן et בעל כמן Baalis Solaris (v. חמן, כמן). בעל מעקר Baal Hercules Tripol. 2, 1. בעל הלבי Baal (s. Hercules) Libys Numid. 5, 2. Eodem pertinent innumera ferme nomina propria hominum (בחבעל, מלכבעל, יעשרבעל, חכמבעל, הנבעל, מחנבעל, מטשיבעל) et locorum (v. cap. 3) cum בעל compositorum: in quorum nonnullis ב extrusum est, velut חכמתעל pro חכמתבעל Numid. 4, 2, צברמעל adeoque צברתל Sabratha (q. v.). In aliis extruso ע scribitur בל, ut שעתבל, חכמתבל.

בעלת (בַּעֲלַת) fem. praecedentis, 1) *civis* urbis, cstr. בעלת בזנתי Athen. 3. 2) *civitas*, בעלת הגדר civitas Gadium, num. Gadit. B. 3) n. pr. urbis *Belo* in Hispania Baetica, num. Bel.

בעליתן (בַּעַלְיָתֵן quem Baal dat) n. pr. viri Cit. 14.

בקי (fort. *bucca*, *bocca*) i. e. aegypt. ⲃⲁⲕⲓ pr. *urbs*, בקי מלקר (urbs Herculis) et ellipt. בקי n. pr. *Vaccae*, urbis Numidiae, num. Vacc.

בר (בַּר) *purus* Tugg. 7.

ברי (בְּרִי fontanus) n. pr. viri principis Carth. 8.

בריאת (בְּרִיאַת pinguis) n. pr. urbis prope Tripolin, prob. Barathiae, inscr. Trip. 2, 4.

ברך *benedixit*. Inde fut. Pi. יברכם (יְבָרְכֵם) benedicat iis Melit. 1, 4.

ברמלך (filius regis i. e. Baalis) n. pr. viri Melit. 2, 4.

ברר *purus, candidus fuit*. Fut. יבר (יָבֹר) Eryc. lin. 4.

בשת (בֹּשֶׁת) *ignominia* Melit. 2, 3.

בת (בַּת) *filia* Cit. 2, 3. 26, 2. 31, 3. Carth. 8, 1. Eryc. lin. 1. 2. 7. Numid. 6, 2. gem. no. 67.

בת (בַּיִת) *domus*, ubique in st. cstr. בת עלם domus aeterna Melit. 2, 1, de sepulcro. De eodem בת מלא domus plena Tugg. lin. 5. בת רש domus capitis i. e. dormitorium (cf. מנחא Gerbit. 1) Sard. lin. 1. Sed בת ראש מלכת num. Iubae 2 (modo ita legendum) est sedes imperii, regia. Ex vulgari scriptura בת קדם מלכת domus perpetua imperii, v. pag. 316. C. suff. בתי domus mea i. e. templum meum Cit. 1, 3.

בתבעל (בַּתְבַּעַל filia Baalis) n. pr. mulieris, Carthag. 8.

בתנעם (בַּתְנֹעַם filia iucunditatis) Iucunda, n. pr. mulieris Cit. 26.

ג

גבר (גֶּבֶר) *vir* Tugg. 6.

גדל (גָּדֹל) *magnus*, num. Cilic. F.

גדעשתרת (גַּדְעַשְׁתֹּרֶת fortuna Astartes) n. pr. viri, scribae Carthaginensis Carth. 3.

גדר (pun. *Gadir*, hebr. גָּדֵר septum) n. pr. *Gades*, civitas Hispaniae, hodie Cadix, num. Gadit.

גל (גַּל) *fons* Tugg. lin. 7.

גמת (גַּמַּת) *coetus* i. q. hebr. מְגַמָּה Eryc. lin. 2.

געל (גָּעַל) *posuit, deposuit* i. q. arab. جعل. Niph. נגעל depositus i. e. sepultus est. Melit. 2, 1.

גת (גַּת) prob. pro גַּדַּת i. q. גַּד fortuna, num. Sext. p. 310.

ד

דבר *verbum*. Plur. c. suff. דברי (דְּבָרַי) verba mea Melit. 3, 6.

דמליתא (דַּמְלִיתָא sanguis nobilis) n. pr. viri, gemm. no. 67.

ה

ה praef. articulum indicans, v. gramm. cap. 4.

הא (הָא, הוּא) pron. pers. tertiae personae Sard. lin. 4.

היה *fuit*. Inde ויהי et erat Tugg. lin. 5.

הרבשמא (הַרְבְּשְׁמָא magnum fac nomen) n. pr. regis Numidici, Tugg. lin. 2.

הרנא i. e. Ἐρήνη, Εἰρήνη, n. pr. mulieris Byzantinae, Athen. 3.

ו

ו (וְ, וּ) Vav copulativum, *et*, Melit. 1, 1. Cit. 3, 2. Eryc. 2, 4. Carth. 1, 1. 2, 1. 3, 1. 5, 1. 6, 1. Numid. 3, 3.

ז

זה (זֹה) *haec*. Cum art. הַזֹּה Melit. 2, 2.

זך (זַךְ) *purus*, num. Cilic. A.

זכר (זֵכֶר) *memoria*, Tugg. lin. 5.

ח

חג (חַג) *refugium*, Cit. 15, 1.

חדר (חֶדֶר) *conclave* Melit. 2, 1.

חדש (חָדָשׁ) *novus*, inde קרת חדשת urbs nova, num. Panorm.

חית (חַיַּת) *vita* Tripol. 2, 2.

חים (חַיִּים) *vita*. בחים in vita i. e. inter vivos, de monumento inter vivos posito Athen. 1, 1. Cit. 20, 1. 23, 1. Cum suff. בחיי in vita mea Cit. 2, 2, plene בחאיי Cit. 3, 1, cstr. בחי pro בְּחַיֵּי Carth. 9, 1.

חיק (חֵיק) *sinus*, c. art. אחיק Eryc. lin. 4.

חלך n. pr. *Cilicia*, v. num. Cilic. A.

חכבעל (חַכְבַּעַל pro חכמבעל) n. pr., ut videtur, idem quod *Hiempsal*. Numid. 2, 3. Similius etiam est Ἐκήβολος, quod vide in indice hominum et deorum §. 18.

חכם (חָכָם) *sapiens*, inde *philosophus*, *medicus*, gem. 67 ter, ubi vide commentarium.

חכמבעל (חֲכַמְבַּעַל quem sapientem fecit Baal) n. pr. *Hiempsal*, Numidiae rex, Micipsae filius Numid. 1, 2.

חכמבל (idem, sed forma contractiore) n. pr. *Hiempsal*, Numid. 2, 3.

חכם־די־חילא (חֲכַם־דִּי־חֵילָא praefectus exercitus, forma syriaca) n. pr. viri Cit. 8, 2. 3.

חכמשבעל (חֲכַמְשֶׁבַּעַל sapiens Baalis i. e. quem Baal sapientem fecit) n. pr. *Hiempsal* (II.) rex, Hiempsalis filius Numid. 2, 2.

חכמתעל (pro חכמתבעל extruso ב, sapientia Baalis) n. pr. Hiempsal Numid. 4, 2.

חכמתה (חָכְמָתֹה sapientia eius sc. Baalis) n. pr. viri Numid. 3, 2. 3.

חמלכת (pro חֲנַמַּלְכַּת gratia regni) n. pr. viri Carth. 8. fortasse idem quod *Himilco*.

חמן (חַמָּן aut חָמוֹן), ubique בעל חמן *Baal Solaris* s. Solis deus Melit. 3, lin. 3, 4. Carth. 1, 1. 2. 2, 2. 3, 2. 3. 4, 2. 5, 2. Numid. 1, 1, pro quo Numid. 2, 1. 3, 1.

4, 3 בעל כמן (כ et ח permutatis). Vide pag. 170—172.

חמש *quinque* Cit. 8, 5.

חמת (חֹמֹת) *moenia* Cit. 1, 2.

חנא חַנָּא n. pr., fortasse *Anna*, soror Didonis, quam divino cultu prosequebantur Poeni, unde עבדחנא q. v. Inde n. pr. viri (pro עבדחנא) Carth. 5, 5.

חנאל (חֲנִיאֵל gratia Eli i. e. Saturni) n. pr. viri Cit. 3, 1.

חנאאשמן (gratia Esmuni s. Aesculapii, comp. ex חן, א art. et אשמן) n. pr. viri Cit. 8, 1. 2.

חנמעל (חֲנִימַעַל pro חֲנִיבַעַל) n. pr. viri, ut videtur, artificis, qui insculpsit inscriptionem Numidicam primam, Numid. 1 in appendice.

חסד (חֶסֶד) *pietas* Tugg. lin. 7.

חסק i. q. חזק *robur*, *munimentum*, numi incerti (no. XXVI) litt. A. B.

חץ *telum*, חץ נקב vide pag. 327.

חר (חֹר nobilis) n. pr. viri Cit. 2, 1. 15, 1.

חרב (חָרֵב bellator i. q. حارب) n. pr. viri Cit. 10, 2. 3.

חרש (חָרָשׁ) *faber* Cit. 4, 3. 10, 3. 4. n. pr. viri Cit. 11, 1.

חשב (חֹשֵׁב) *textor artificiosus* Cit. 7, 4.

חתי (חִתִּי) i. q. כִּתִּי Citiensis, Cit. 33, 5.

ט

טמי voc. Libyphoenicium, fort. *pater meus*, num. incert. A (no. XXVI, 1), cf. inscr. Libycam Thuggensem lin. 7 extr.

טען *confodit*, *immolavit*, fort. pass. (pro טֹעַן) *confossus est* Numid. 6, 1. 7, 1.

י

יאובעל (יְאוּבַעַל splendor Baalis) n. pr. *Iubal* (vulgo *Iuba*) Cit. 26.

יגע (יָגֵעַ) *fessus*, max. aetate, *senex*. Trip. 2, 3.

ימן consuevit Cit. 2, 2, ubi vide.

ימלחי n. gentilicium incertum Melit. 3, 2.

יסד *fundavit*, (cippum) *posuit*, inde pass. יסד (pro יָסוּד) Cit. 23, 3.

יעף *fessus* Cit. 23, 2, v. append.

יעץ *consuluit*, imp. עץ consule, sq. ל Tripol. 2, 1. Part. יעץ consiliarius (regis) Cit. 33, 4.

יעשרבעל (יַעֲשִׁרְבַּעַל quem ditat Baal) n. pr. viri Numid. 7, 1. 2.

יפמי (יְפִימִי pulchritudo seminis i. e. prolis, vel pulchritudo faciei, v. p. 223) n. pr. viri, gemm. no. 67 ter.

יפשפת (יְפִישְׁפַּת splendor populi) n. pr. viri, Tugg. lin. 1. 3.

יצב *statuit*, *restituit*. Praet. שיצב (שֶׁיָּצַב) qui restituit, num. Iubae II. B. C. Part. יצב (יֹצֵב) ibid. litt. A.

יצר (יֹצֵר) *figulus*, Marsal. lin. 2.

כ

כ praef. 1) *ut*, *sicut*. כאלמן ut viduus Tugg. lin. 6. 2) ante infinit. *ut* = *ubi*, *simulatque*. כבאה (כְּבֹאָה) ut intravit. Tugg. lin. 5. כשמע ubi audivit Melit. 1, 4. 3, 5.

כבא (כְּאַבָא dolor, ὠδῖν) n. pr. viri Cit. 18, 2.

כבס (כֹּבֵס) *fullo*, c. art. הכבס Carthag. 9.

כבר (כביר) *multum* Cit. 15, 4.

כברחים (כְּבִיר חַיִּים longaevus) n. pr. viri, Eryc. lin. 1.

ככב (כּוֹכָב) *stella*, inde *album oculi*, cum art. אככב Eryc. lin. 4.

כל (כֹּל) *universitas*, inde *omnes*. כל דברי (כֹּל דְּבָרַי) omnia verba mea Melit. 3, 6. Cum art. הכל (הַכֹּל) omnia Eryc. lin. 2. C. suff. כלא (כֻּלָּא pro כֻּלָּה) omnis ea Cit. 2, 2.

כלת (כְּלֹת pro כְּלֹאת) *locus clausus*, de sepulcro Melit. 2, 2.

כנס *coacervavit*. Part. כנס (pro כֹּנֵס) coacervans Cit. 15, 4.

כנען (כְּנַעַן) *Canaan*, *Phoenice*. אם בכנען mater in Cananaea, num. Laod.

כעס (כַּעַס) *moeror*, *luctus* Tugg. lin. 5.

כרך n. pr. incertum Cit. 25.

כרסכל (בַּרְסָכָל) pro זְכַרְסָכָל memoria sapientis) n. pr. viri Tugg. lin. 4 cf. lin. 5 extr.

כתי (כִּתִּי) *Citiensis* Athen. 2, 2. Plur. כתן (כִּתִּין) Cit. 1, 1.

ל

ל praep. praef. 1) nota dativi, ut שלם לעם salus populo Cit. 33, 6. עץ לקלתם consule precibus eorum Trip. 2, 1. 2. מהשלג לה יבר אכבב prae nive ei nitet stella (oculi) Eryc. 4. Saepe ponitur a) ante nomen sepulti, cui cippus consecratus est. Athen. 1, 1: לעבדתנת. 2, 1: לבן־חדש. Cit. 2, 2. 3. 3, 3. 5, 1. 6, 1. 10, 1. 11, 1. 12, 1. 13, 1. 15, 1. 16, 1. 17, 1. 20, 1. 21, 1. 24, 1. 25, 1. 26, 1. 29, 1. 30, 1. Eryc. 1. ante nomen numinis, cui monumentum consecratum est, velut לבעל חמן Melit. 3, 4. Carth. 2, 1. 3, 1. 5, 1. Numid. 1, 1. 2, 1. 3. 1. 4, 3. 5, 1. Ubi plura nomina per appositionem copulata sunt, ante singula ל repeti solet, v. c. לרבת לשתל *dominae Sutul* Eryc. 1. לרבת לתנת ולבעלן לארן לבעל חמן Carth. 2, 1. 2. 3, 1. 2. 5, 1. 2. Contra tamen omittitur Numid. 1, 1: לארן בעל חמן. 2, 1. 3, 1. 4, 3. — c) de dativo possessoris (v. Lex. manuale hebr. s. לְ A, 4 litt. b), v. c. לסרגד Sargado (est haec gemma), gemm. 67 bis, ubi graece et latine Genitivo utuntur. לסראסר no. 68. לעיר בעל Marsal. — d) de dativo auctoris (Lex. man. A, 4 litt. c), maxime in numis, ubi ל praefixum est nominibus civitatum, a quibus hi numi cusi sunt, velut לצר a Tyro, s. Tyri, num. Tyr., לצדנם Sidoniorum, num. Sid. ללארכא Laodiceae, num. Laod. לעמת, לארקמלך, לעיבעל, לבקי, לבקי מלקר, צברתעל. Praeterea in cippis ante nomen eius, a quo cippus positus est, ita quidem ut duorum Lamed prius praecedat nomen eius cui cippus consecratus est, posterius praeponatur auctori eius. Numid. 5, 1: לבעל ארן לעדריחן *Baali domino ab Adricheno*. Cit. 23, 3: לאבי לארכתא *patri meo ab Aricitta*. Cit. 33. Cf. Ps. 22, 31: יְסֻפַּר לַאדֹנָי לַדּוֹר *narrabitur de Domino populo*. — c) Phoenices pariter atque Hebraei (v. pag. 199), Lamed particula utuntur post מלך (מֶלֶךְ לְ) Cit. 1, 1. 2), ארן Numid. 1, 2. 4, 2, et etiam alibi pro Genitivo, ut רשת לממלכת רם principatus imperii Romani Tripol. 1, משל לשתבל imago Scheotbalis Numid. 4, 1.

2) *propter*, *de* (v. Lex. manuale litt. A, 6. 7). כעש ל moeror, luctus de aliquo Tugg. 5.

Cum Suff. exstat לך tibi gemm. no. 67, Eryc. 4, לה ei (fem.) Eryc. 4, לכם vobis Eryc. 5, eaque pronomina passim redundant Eryc. 4. 5.

לארכא (לְאָרְכָא) *Laodiceae*, nomen origine graecum, num. Laod.

לב (לֵב) *cor*, inde medium, לב שלג cor nivis, nix media et intacta Eryc. 4.

לבב (לֵבָב) id., c. art. הלבב Eryc. 5.

לבי (לְבִי, לָבִי) *Libys*, בעל הלבי Hercules Libys Numid. 5, 1. 2.

לבשה (?לִבְשָׁה) n. pr. viri Cit. 29.

לה ei, v. לְ.

לך tibi, v. לְ.

לכם vobis, ibid.

לכת (fort. לְכוּת pro מַלְכוּת, מַלְאָכוּת) *Lacuthus* n. pr. principis in regione Tripolitana. Tripol. 2, 4.

לם pro לְמִי Cit. 2, 2.

לסמי nom. gentil. incertum Sard. lin. 8.

מ

מ (מִ) praefixum i. q. מִן, 1) *a*, *ab*. בר מפעל purus a facinore Tugg. lin. 7. De auctore, v. c. מבעל אגדר a civibus Gadium, num. Gadit. מבעל צכץ a civibus Sextorum, num. Sext. מבעלת a Belo, num. Bel. 2) in comparatione מהשלג יבר

nive purior est (stella oculi) Eryc. lin. 4. Sine tertio, quod vocant, comparationis גבר משמיר vir (fortior) adamante Tugg. lin. 6.

מאמעל (magnus s. potens Baalis i. e. iuvante Baale) n. pr. viri Cit. 32, 1. 2.

מאעלם (potens in aeternum) n. pr. viri, cui consecratum erat mausoleum Tuggense, Tugg. 1.

מאת (מְאַת) *centum*, num. Marath.

מהלם (מַהֲלֹם) *percussura* (monetae), num. Gadit. C.

מזר (מַזָּר) *sidus*, max. faustum, *fortuna*, c. suff. מזרי sidus meum, num. Cilic. G, מזרך Cilic. A.

מחנת (מַחֲנַת castra) n. pr. *Panormi* in Sicilia, num. Panorm. A—I.

מחר (מְחִיר) *praemium* Cit. 15, 4.

מטוא (מַטְוָא) n. pr. *Motye*, Siciliae civitas, num. Motyes.

מיכמש (aqua i. e. semen Camosi) n. pr. gentis Siculae, Eryc. 2.

מך (lege: *môch*, contr. ex מלך v. cap. 4) *rex* Tugg. lin. 1. 3.

מכת (lege מֹכַת *mochût* contr. ex מַלְכַּת) *regnum* Numid. 1, 2. 4, 2. מכת בעל הלבי regnum Herculis Libyis Numid. 5, 1.

מלא (מְלֹא) *plenitudo*, בת מלא domus plena i. e. orcus Tugg. 5.

מלך (מֶלֶךְ) *rex*. Cit. 1 quinquies, sq. לְ populi. Cit. 33, 4. 5. C. art. אלמלך Cilic. F: אלמלך גדל rex magnus i. e. rex Persiac. מלך ע i. e. מלך עלם rex aeternus, attributum Baalis Hammoni Numid. 2, 1. 3, 1, brevius מ׳ ע׳ 1, 1. — In nominibus propriis, veluti ברמלך, עבדמלך cet. מלך non rex humanus, sed Baal esse videtur.

מלכה (מַלָּכָה) pro מְלָאכַת num. Mal. litt. D, alibi מלכת (מַלָּכַת) num. Malag. A—C. E—H. *Malacha*, *Malaca*, Hispaniae urbs maritima, hodie Malaga (appellat. officina sc. ferraria).

מלכת (מַלְכַּת) *imperium*. מלכת רם imperium Romanum Tripol. 1. רם מלכת alta sedes imperii i. e. regia, num. Iubae maj. A (nisi forte legendum רש מלכת). בת קדם מלכת (fortasse בת ראש מלכת) num. Iubae min. Cum suff. מלכתן imperium nostrum Sard. lin. 5. 6. num. Iubae maj. B. C.

מלכאסר (מַלְכַּאסִר rex Osiridis) n. pr. viri Melit. 4, lin. 1. 2.

מלכבעל (מַלְכִּיבַעַל rex Baalis) Melit. 3, 1. 2.

מלכיתן (מַלְכִּיתַן quem Rex i. e. Baal dat) Cit. 4, 2. 20, 2.

מלקר i. q. מלקרת Hercules, בקי מלקר civitas Herculis, num. Vacc. B. Cf. עבד מלקר et pag. 173.

מלקרת (contr. ex מלך קרת rex urbis) *Melcarthus*, nomen Phoenicium Herculis, ut numinis Tyriorum tutelaris Melit. 1, 1 (ubi vide). רש מלקרת caput (promontorium) Herculis, *Heraclea*, num. Heracl. Plenam hanc nominis formam (*Μελίκαρθος* Hesych.) habes praeterea in עבדמלקרת, בדמלקרת, מלקרתעיר; sed idem vario modo contrahitur et decurtatur a) מקרת, lege מָקְרַת vel מֹקְרַת, in עבדמקרת Tugg. 2, cf. *Βαρμόκαρος* Polyb., b) מלקר, abiecto ת (q. v.), cf. Hamilcar, Bomilcar; c) מעקר pro מלקר q. v.

מלקרתעיר (מַלְקַרְתְּעִיר) n. pr. viri Cit. 16.

מנחא (מְנֻחָא) *quies*, *locus quietis*, *sepulcrum* Gerbit. 1.

מנך (מָנֹךְ proles) n. pr. viri Cit. 3, 2.

מנת (מֻנַּת = מְנוּת) *fides* Eryc. lin. 2.

מסלח (fort. i. q. מצלח felix) n. pr. viri, vas Panorm.

מסן (מַסִּין) *tentationes* i. e. calamitates Tugg. lin. 6, nisi legendum מבסן (מְבַסִּין) conculcationes.

מעכת (mocuth) i. q. מלכת regnum, num. Iubae II. litt. L.

מעל i. q. בעל, in nom. propriis מאמעל, חנמעל.

מעקר (lege *Mokar*) i. q. מלקר Trip. 2, 1. בעלת מעקר civitas Herculis, num. Sig.

מעשיבעלן (מַעֲשֵׂי בַעֲלֵנוּ opus s. creatura Baalis nostri) i. q. משיבעל n. pr. *Micipsa*, Numid. 2, 2 vide

מעשילים (מַעֲשִׁילִים, gentilic. a מַעֲשִׁיאֵל, מַעֲשִׁיאֵלִי) *Massyli* i. e. Numidae Numid. 1, 3. Negligentius scriptum משלכן Numid. 4, 2.

מעשנתן (מַעֲשֵׂי נִתְּנֵן creatura Neithae nostrae) n. pr. *Masinissa*, Numid. 1, 4.

מצבת (מַצֶּבֶת) *cippus* Athen. 1, 1. Cit. 2, 1. 3, 1. 20, 1. 22, 1. 23, 1. 29, 1. 31, 1. Tugg. lin. 1.

מציתבעל (מְצִיתבַּעַל robur Baalis) n. pr. fortasse idem quod *Mezetulus* efferunt Romani, Mezetul pro Mezetbal. Numid. 1, 4.

מצר (מְצֹר) n. pr. viri, inscr. Marsal.

מקרת i. q. מלקרת Hercules, v. עבדמלקרת.

מקם (מָקוֹם) pun. *macom* v. Plaut. Poen. 5, 1, 1) *locus* Eryc. lin. 6, *urbs*, *oppidum*, מקם שמש n. pr. urbs Solis, oppidum Numidiae vel Mauritaniae, num. Iubae min.

מרף (i. q. מַרְפֵּה) *remissio* Melit. 2, 3, rad. רָפָה.

מרת (מָרַת amara) n. pr. *Marathus*, oppidum Phoeniccs, ab aquis amaris dictum, num. Marath.

משיבעל (מַעֲשֵׂי בַעַל pro מְשִׁי בַעַל) n. pr. Numid. 1, lin. 3.

משכב (מִשְׁכָּב) *lectus*, *thalamus* Cit. 2, 2.

משל (מָשָׁל) 1) *imago* Numid. 4, 1. 2) *carmen*, *cantus* Eryc. 2.

משל (מֹשֵׁל) *princeps* Numid. 6, 4.

מתנבעל (מַתַּנְבַּעַל donum Baalis) n. pr. viri Numid. 7, 1.

נ

נגד (נָגִיד) *princeps* Sard. 2, n. pr. viri ibid. lin. 7.

נדר *vovit*. Indo part. נדר (נֹדֵר) vovens, in formula, אש נדר (אִשׁ נֹדֵר) vir vovens Melit. 1, 1. Carth. 1, 2. 2, 3. 3, 3. 4, 2. 3. 5, 3.

נדר (נֶדֶר) *votum* Melit. 4, lin. 5.

נור (נוּר) *lucere*. Praet. נר luxit Cit. 22, 2.

נחם (נַחוּם) n. pr. viri *Nahum*, gr. Ναουμος v. cap. 3.

נחת (נַחַת) *quies*, c. suff. נחתי quies mea Cit. 2, 2.

נצאינה (fort. flos vini) n. pr. viri Cit. 3, 2.

נצב (נָצַב) *statuit*, *posuit*. Melit. 3, 1. Inde

נצב (נְצִב) *columna*, *cippus* (in V. T. semel Gen. 19, 26: נְצִיב מֶלַח columna salis). Cit. 10, 1, et plene נציב Melit. 4, 1. Nonnunquam per compendium נצ' Cit. 11, 2, נ' 8, 1.

נצבאשמן (נְצִבְאֶשְׁמֻן columna Aesculapii) n. pr. viri Cit. 33, 3.

נקה = נָקִי *innocens*, *purus* Melit. 2, 2.

ס

סבל (סָבַל) *portavit* Tugg. 6.

סגר (סָגַר) *clausit*. Hithpa. Part. מסתגר clausus, occlusus Cit. 29, 2.

סטראצדת (comp. ex סטר = שֹׁטֵר cf. arab. ساطر scriba, inde praefectus, א art. et צֵידָה venatus: praefectus venatus) n. pr. viri Numid. 6, 2. 3.

סיעת (סִיעַת agmen, cohors, ex usu Syrorum) n. pr. oppidi Mauritaniae, *Siga*, *Sigatha*, num. Sig.

סך (סַךְ) *tectus*, vel i. q. זַךְ purus Tugg. lin. 7.

סכל (סָכָל i. q. שָׂכָל) *sapiens*, *intelligens* Tugg. lin. 5.

סכר (סֶכֶר) i. q. זֵכֶר *memoria* Athen. 1, 1.

סלל (סָלַל) *complanavit* (viam), inde *prosperavit* (vitam). Pract. 2 pers. סלת (סַלֹּתָ) Tripol. 2, 2.

סלמן fort. Salamin, Salaminius, Cit. 3, 3.

ספר (סֹפֵר) *scriba*, munus in republica Carthaginensium Carth. 3, 4.

סרגר (סַרְגַר i. q. שַׂרְגַר princeps fortunae) n. pr. viri, gemm. 67 bis.

ע

עבד (עֶבֶד), c. suff. עבדך *servus* (s. cultor) *tuus* (o Baal) i. q. *ego* copulatur cum prima persona Melit. 1, 2, cum tertia Cit. 7, 2. Saepe per compendium scribitur ע (pag. 54). Vide ad Melit. 1, 2.

עבדא (עַבְדָא servus sc. deorum vel Baalis) n. pr. viri Cit. 24, 2. gemm. Sard. (no. 45)

עבדה (עַבְדָה id., vel עַבְדּהּ servus eius sc. Baalis) n. pr. viri Cit. 15, 2.

עבדאסר (עֲבַדְאֹסַר servus Osiridis) n. pr. viri Melit. 1, 2. Cit. 2, 1.

עבדאשמן (עֲבַדְאֶשְׁמֻן servus Aesculapii) n. pr. viri Cit. 12, 1. 20, 1. Carth. 2, 3. 5. 8, 1. 2. 9, 2.

עבדזהר (עֲבַדְזֹהַר servus Veneris, زهرة) n. pr. pontificis Ciliciae, num. Cilic. A.

עבדלשלמם (servus amicis l. amicorum) n. pr. viri Cit. 3, 3.

עבדמל Cit. 14, 2 n. pr. prob. mutilum.

עבדמלך (עֲבַדְמַלְכָּה servus regis i. e. Baalis) n. pr. viri Cit. 2, 3.

עבדמלקר (עֲבַדְמֶלְקַר servus Herculis, Heraclius) n. pr. viri, Carth. 1, 2 et 3, 5. Atque hic quidem idem esse videtur, qui Carth. 5, 3 plenius scribitur:

עבדמלקרת (עֲבַדְמֶלְקַרְתְּ id.) sufes Carthaginensis. Alius est Athen. 2, 1.

עבדמקרת (עֲבַדְמַקַּרְתְּ id.) Tugg. lin. 2.

עבדמן (עֲבַדְמְנִי servus deae Meni i. e. fati) Cit. 12, 2.

עבדנער n. pr. incertum, Cit. 13, 1.

עבדססם (עֲבַדְסֻסִם servus sc. cultor equorum sc. sacrorum) n. pr. viri Cit. 2, 1.

עבדרה n. pr. *Abdera*, Hispaniae urbs maritima, num. Abder.

עבדשמש (servus s. cultor Solis) n. pr. viri, qui graece Ἡλιόδωρος appellatur Athen. 1, 2.

עבדתנת (servus Tanaïtidis i. e. Dianae Persicae) n. pr. viri Sidonii Athenis degentis gr. Ἀρτεμίδωρος. Athen. 1, 1.

עבדתנין (cultor crocodili) n. pr. viri Cit. 18, 2. 3, nisi legendum עבדתנית (cultor Dianae) v. praec.

עבעל (עבעל, nisi forte ita scriptum est pro עבדבעל) n. pr. viri Numid. 1 in appendice inscriptionis.

עדרחן (עֲדַרְיָחַן grex pulcher) n. pr. reguli Numidiae, Numid. 5, 1.

עץ consulere, imp. עץ, v. יעץ.

עטם (fort. i. q. عظيم fortis) n. pr. viri Cit. 16.

עי (עִי) *ruina*, num. Iubae I.

עיבעל (עִיבַּעַל ruina, vel tumulus Baalis) n. pr. oppidi Ciliciae, num. Cilic. H.

עין oculus. St. cstr. עין אלמלך oculus regis (i. e. satrapa) num. Cilic. F. Plur. cstr. בעין (בְּעֵינֵי) Numid. 4, 1.

עירבעל (עֵירְבַּעַל quem suscitavit Baal) vas Panorm.

עך (עַכּוֹ) n. pr. *Acco* s. Ptolemais, Phoeniciae oppidum, num. Acc.

עכבר (עַכְבָּר mus, glis) n. pr. conditoris Sabrathae, quae עם עכבר appellatur, num. Sabr. F.

על (עַל) *super* Cit. 1, 2. 2, 2. Numid. 6, 3. num. Cilic. A.

עלם (עֹלָם) *aeternitas*. לעלם כלא Cit. 2, 2. מכת מלך עלם epitheton Baalis, v. מלך. מכת עלם imperium aeternum, attributum Numidiae, v. מכת. In Acc. absol. עלם i. q. לְעוֹלָם in aeternum, Tripol. 1.

עם (עָם) *populus* Cit. 33, 6. עם מחנת, שעם מחנת עם המחנת populus Panormi, populi Panormi, num. Panorm. עם עכבר populus Achbori, num. Sabr. F.

עמחר (עַמִּיחַר cognatus nobilis) n. pr. viri, gemm. Cit. no. 40 bis.

עמת (עֲמַת) i. q. עַם populus. In statu absol. קלת עמת voces populi Numid. 4, 3, cstr. עמת שר populus Schuri Cit. 24, 1.

לעמת צברתעל a populo Sabrathae, num. Tripol. A.

עצמבעל (עֲצַמְבַּעַל fortis s. heros Baalis) n. pr. inscr. Gerbit.

עשה *fecit*. Fortasse עש pro עָשָׂה Numid. 6, 5. 7, 2.

עשתרת (עַשְׁתֹּרֶת) *Astarte*, numen Phoenicum Cit. 1, 3. Praeterea in multis nominibus propriis virorum, ut ברעשתרת, גרעשתרת, Abdastartus, Delacastartus, Gerastartus, Metuastartus al. et mulierum, ut אמתעשתרת.

עשתרתיתן (עַשְׁתֹּרֶתְיִתֵּן quem Astarte dat) n. pr. viri, Cit. 30.

עת (עַת?) contr. ex עַמַּת *populus* Num. 1, 3. 6, lin. 3. 4 (lin. 3 sq. masc.). Praeterea in nomine יפשעת (splendor populi).

פ

פגע *percussit*. Part. פגע (פֹּגֵעַ) qui percussit. Numid. 5, 2.

פטר (פֶּטֶר) fort. i. q. hebr. פֶּטֶר רֶחֶם quod uterum rumpit, *primogenitus* (m), num. incert. p. 327.

פעל (פֹּעַל) *facinus* Tugg. 7.

צ

צברתעל (צַבְרַתְעַל pro צברת בעל tumulus Baalis) et contractius etiam צברתל n. pr. *Sabratha*, postea *Tripolis*, urbs Africana, Tyriorum colonia.

צדן (צִדֹן) n. pr. *Sidon*, num. Sid. P—S. Inde gentilicium

צדני c. art. הצדני *Sidonius*. Athen. 1, 2. Plur. צדנם Sidonii num. Tyr. N. Sid. A—L. T—X. fortasse צדנן num. Sid. N (incert.).

צכץ fort. *Sex*, *Sexti*, oppidum Hispaniae maritimum, num. Sext. cf. pag. 309. 310.

צנכים citharae, Eryc. 2 ubi vide.

צנאנת (scutum Neithae, ex צַן = צִנָּה, א art. et נת Nith, Neitha) n. pr. Cit. 29, cf. append. ad h. l.

צר (צֹר) n. pr. *Tyrus*, num. Tyr. A—N. Sid. T—X. בעל צר dominus (deus tutelaris) Tyri Melit. 1, 1. קרן צר cornu Tyri, fort. Carne, Phoenices oppidum pag. 275. פטר צר primogenitum Tyri p. 327.

ק

קבר (קֶבֶר) *sepulcrum*. Melit. 2, 1. Marsal. Carth. 8.

קום surgere, *stare*, *perstare*. Praet. קם stat, manet Tripol. 1.

קיר (קִיר murus) in numis Achullae, eiusque fortasse n. pr.

קל (קֹל) *vox*, cum suff. קלם vox eorum Melit. 1, 4. Plur. קלת (קֹלֹת) voces, preces Numid. 1, 2. 2, 2. 3, 2. 4, 3, c. suff. קלתם preces eorum Tripol. 2, 2.

קנת (קִינוֹת) *naeniae*. Eryc. lin. 5.

קרת חדשת (קֶרֶת חֲדָשָׁת urbs nova) n. pr. vel *Carthaginis* vel *Neapolis* Panormi, num. Panorm. L—O. p. 291.

ר

ראש v. רש *caput*.

רב (רַב) 1) *magnus*. מלך רב כתי rex magnus Citiensium. Cit. 33. 2 *princeps*. C. art. הרב Carthag. 8, 2. Sq. genit. רב בריאת princeps Berioth (Barathiae). Tripol. 2, 4. In appositione, רב חרש princeps faber i. e. ἀρχιτέκτων. Cit. 4. Est etiam attributum deorum, ut בעל מעקר רב Baal Hercules princeps (fort. deorum), Tripol. 2, 1.

רבת (רַבַּת) *princeps*, *domina*, de deabus Carth. 2, 1. 3, 1. 5, 1, de mulieribus mortalibus Eryc. lin. 1.

רו (pronunciandum *ru*) *pluvia* i. q. hebr. רְוִי arab. رِى, a rad. רָוָה. Cit. 22, 2 ubi vide.

רוח *respiravit*, *quievit*. Praet. רח requievit i. e. mortuus est. Cit. 7, 2.

רח (רוּחַ, רֻחַ) *spiritus* Melit. 2, 2. Eryc. 1.

רם (רָם) *altus* num. Iub. 2, L, spec. *alta sedes*, *regia*. רם מלכת alta sedes imperii

num. Iub. 1. רם עם עכבר alta sedea populi Acboris, num. Sabrath. F.

רם (רֹם) *Roma* Tripol. 1. num. Panorm. K.

רמי (רֹמִי) gent. *Romanus* Numid. 5, 2.

רצה dolectatus est, benevole excepit. Part. Pi. מרץ pro מְרַצֶּה qui gratiam sibi comparat Gerbit. 2.

רש (hebr. pro ראש, pun. pronunc. *rûs*, v. cap. 3 indicem urbium et locorum) *caput.* רש מלקרת caput Herculis i. e. promontorium Herculis (cf. Rusaddir, Rusconia, Rusicade al. in ind. geogr. cap. 3). In nonnullis plene scriptum fuisse videtur ראש, fortasse etiam רוש (vide pag. 293. 317), בת רש domus capitis Sard. (v. בת).

רשת (i. q. רֵאשִׁית) *principatus* Tripol. 1.

ש

ש praefixum (hebr. ־שֶׁ, ex pronunciatione Poenorum *si*, v. §. 32) 1) pronomen relativum decurtatum ex אֲשֶׁר. שטבל qui portavit Tugg. lin. 6. שיצב qui restituit, num. Iub. 1. שישת quem posuit Numid. 6, 3. — 2) nota genitivi. בת רש שנגר dormitorium principis Sard. 1. 2. מח' שרם Panormus Romae i. e. Romana, num. Panorm. K. שהאב qui pater (erat) Sard. 2. Ab initio שעם מחנת populi Panormi, Panorm. H. I. In mediis nominibus compositis, velut חכמשבעל (ex חכם, ש, בעל), יסשעת (יסף-ש-עת). Cf. infra של notam genitivi.

שגה *vidit, spectavit.* Part. Hoph. משגת (מֻשְׁגָה) spectatus. Numid. 4, 1.

שטרארם (ex שֹׁטֵר, א art. et רם praefectus regiae, cf. רם) n. pr. viri Tugg. lin. 2.

שית *ponere.* Praet. 1 pers. שתי (שַׁתִּי) posui Cit. 2, 3. Fut. ישת (יָשִׁית) Numid. 6, 3.

שכך (שָׂכַךְ) *texit.* Part. pass. שכך tectus Eryc. 4.

שלג (שֶׁלֶג) *nix.* Eryc. 4 (bis).

שלגי (שַׁלְגִּי niveus) n. pr. viri Tugg. lin. 4.

שלח (שֶׁלַח propago) n. pr. Cit. 13, 2.

שלם (שָׁלֵם) 1) concr. *integer* (fortasse שָׁלֹם) Sard. lin. 3. 4. 2) abstr. *integritas, pax* Sard. lin. 4. 5.

שלשל (catena) n. pr. incertum Cit. 8.

שם (hebr. שֵׁם, punice pronunciatur *sim*, v. Plaut. Poen. V, 1, 10.) *nomen* Tugg. 7.

שמיר (שָׁמִיר) *adamas* Tugg. 6.

שמע *audivit.* Inf. cum praef. כשמע ut audivit, simulatque audivit Melit. 1, 4. 3, 5. Part. שמע קלת qui exaudivit voces (preces) Numid. 1, 1. 2 al. (v. קל). שמע אבת qui exaudivit patres Cit. 1, 3. fut. c. suff. ישמען exaudiat nos ibid.

שמש (שֶׁמֶשׁ) *sol.* Cum art. אשמש Cit. 22, 2. מקם שמש locus s. oppidum solis, cf. מקם.

שנים pl. estr. שן (pro שְׁנֵי) *duo* Melit. 1, 3.

שנת *annus.* Plerumque per compendium שת anno, sq. numero epochae, num. Marath. (semel plene שנת pag. 272 lin. 30).

שעתבעל (vel שְׁעַת בַּעַל visio Baalis, vel שֶׁעַתְבַּעַל qui *populi Baalis* est, ex populo Baalis) n. pr. viri, Numid. 4, 1.

שפט (שֹׁפֵט, ex pronunciatione Poenorum *sufet*, lat. sufes, sufetis) *iudex*, *Sufes* Carthaginensium Carth. 5, 4.

שקלא siclus? in numo Cil. incerto pag. 328.

שר (שַׂר) *princeps*, c. art. השר Tugg. lin. 3.

שר (fort. (שֹׁר)) n. pr. loci Cit. 24, 1.

שרדן *Sardi*, Sardiniae incolae Sard. 2. 3.

שתל (שָׁתַל planta) n. pr. puella Eryc. 1.

ת

תאום Cit. 18, 1 et תאם (תְּאֹם geminus) Cit. 2, 3 n. pr. Thomas, Didymus.

תארא (תָּאֳרָא i. q. תֹּאַר forma, inde concr. formosa) n. pr. mulieris Cit. 4, 1.

תגנץ (תַּגְנֵץ corolla florum, q. d. Stephanus) n. pr. viri Athen. 2, 2.

תכן מג (director magus?) Cilic. C. D. E.

תנת (תָּנִית) 1) *Tanaïtis* s. *Diana* Persica (= Ἄρτεμις Athen. biling. 1, 1), dea caelestis Carthaginis Romanae, Carth. 2, 1. 3, 1. 5, 1. Cf. עבדתנת Athen. 1, 1. 2) fort. *Tingis* Mauritaniae v. num. Sext. N, P. cf. pag. 309. 310.

תנתנת v. pag. 310.

תרז *Tarsus*, Ciliciae urbs, num. Tars.

CAPUT TERTIUM.

PHOENICIAE LINGUAE RELIQUIAE APUD SCRIPTORES GRAECOS ET ROMANOS.

A.

PUNICA APUD PLAUTUM.

§. 10.

Varia interpretum conamina.

Punicae orationis paullo longioris et continuae (praeter inscriptiones Erycinam et Tuggensem) unicum specimen habemus in nobilissima Planti fabula, quae Poenulus inscribitur, ubi actus quinti scena prima *decem* habentur integri *versus* Punici Latinis litteris scripti (reliqui enim sex Libyphoenicii sunt, §. 13), quibus scena secunda et tertia quattuordecim accedunt breviores sententiae Latino dialogo intermixtae.

In his partim refingendis partim interpretandis et ad linguae Hebraeae analogiam revocandis inde a Ios. Scaligero, qui „Poenuli dictionem ab Hebraismi puritate parum abesse" affirmaverat (pag. 352), permulti desudarnnt, licet plurimi nonnulla tantum vocabula nonnullasque sententias attigerunt *), pauciores omnia trium scenarum Punica interpretanda sibi sumpserunt. Atque horum quidem princeps censendus est Samuel Petitus, qui in *Miscellaneorum libris novem* (Parisiis 1630. 4) p. 58 sqq., trium scenarum Punica ad verba Hebraea revocavit et Latine transtulit, quam interpretationem additis etiam *Goldasti* in multos versus periculis illustravit adeoque paraphrasi poëtica amplificavit *Io. Phil. Pareus* in Planto tertium a se edito (Francofurti 1641. 8. **)), repetierunt plures Plauti editores, ut Boxhornius, Operarius, Gronovius,

---

*) Videantur prae ceteris *Ios. Scaliger* ad fragm. Graecorum p. 32. *Aldrete* antiguedades p. 207. *Io. Selden* de dis Syris. prolegg. cap. 2 (explicatur Vers 1). *Steph. le Moyne* varia sacra p. 100. 113. *Hyde* ad Peritsol p. 45. *Reinesii* *ἱστορούμενα* linguae Punicae cap. 12. *Velthusen* das Hohelied Salomo's, Braunschw. 1786. pag. 271 sqq. *O. G. Tychsen* in Novis Actis Upsaliensibus Vol. VII pag. 100. 101, aliique minoris momenti, quos laudat Fabricius bibl. lat. I p. 5, et post eum Plauti editor Bipontinus Vol. I p. XIX.

**) In prima et secunda editione (1610. 8. et Neapoli Nemetum 1619. 4.) Pareus parum scite textum Punicum transscripserat quidem litteris hebraeis adeoque vocalibus muniverat, sed quae dedit non magis Semitica sunt, quam Sinica aut Mogolica, ut ipse fateatur, se paucissima tantum vocabula (v. c. עלינים Vers. 1) interpretari posse. Hic igitur ex interpretum numero plane eximendus est.

Ernestus. Quo in primo periculo nonnulla quidem (v. c. Sc. I. V. 1. *macom syth* מקום זאת; V. 6. liful לפעל, V. 8. חק זאת נשא, sc. 2, 67) satis recte explicata sunt, ut adeo Bochartus ex iis subinde emendari possit: sed pleraque tamen et commenticia sunt et linguae indoli contraria, quum Petitus spreta interpretationis Plautinae auctoritate saepe in alia omnia abeat et etiam Libyphoeniciam cantici partem ad analogiam Hebraeam revocet. Exempli causa tres priores versus adscribere placet, quas ita restituit et transscripsit:

Neth alonim valonoth secor eth isi macom sith
Chyni lachchu utmimi sty almoth ibarti mischi
Liphoc anethy bymi Thu ad aedin bymi Thu

נם עליונים ועליונות זכור את־אשי מקום זאת
חיני לקחו ותממי שתי עלמות עברתי מזתי
ליפק אנתי בימי תהו עד עדן בימי תהו

Inclinate, o di deaeque, memoria virorum huius civitatis,
deprecationem meam accipite et integritatem meam. Duas filias generavi, robur meum,
ut egrederentur occasionem dedi in diebus Taauthi ad hortos, in diebus Taauthi cet. *).

Multo magis laudandae et auctore suo omnino dignae sunt, quae sedecim annos post Petitum in publicum prodierunt magni Bocharti in primam scenam curae (geogr. sacra, P. II lib. 2 c. 6, Cadoni 1646 fol. postea saepius recusa in Opp. 1692. 1707. 1712), ita quidem comparatae, ut etiam nunc post duo ferme secula sint quidem, qui in singulis locis verbisque interpretandis probabiliora dederint, sed qui in toto cantico explicando felicius versatus sit exstet nemo. Is enim, postquam intellexerat, sedecim primae scenae versuum nonnisi decem priores Punicos, sex reliquos Libycos esse, in utrisque autem eandem sententiam contineri, quae in undecim versibus Latinis habeatur, vulgatam contextus Punici scripturam satis sobrie emendatam hunc in modum transscripsit et latine vertit:

1 *N'yth alonim valonuth sicorath jismacon sith*
2 *Chy-mlachai jythmu mitslia mittebariim ischi*
3 *Liphorcaneth yth beni ith jad adi ubinuthai*
4 *Birua rob syllohom alonim ubymisyrtohom*
5 *Bythlym moth ynoth othi helech Antidamarchon*
6 *Ys sideli: brim tyfel yth chili schontem liphul*
7 *Uth bin imys dibur thim nocuth nu' Agorastocles*
8 *Ythem aneti hy chyr saely choc, sith naso.*
9 *Binni id chi lu hilli gubylim lasibit thym*
10 *Body aly thera ynn' ynnu yss' immoncor lu sim* **)

*) Quum Petitus ipse ampliorem paraphrasin magis quam interpretationem dederit, ego verbum de verbo verti, ut intelligant lectores, qua sententia is singula acceperit.

**) Recepit haec in editionem suam editor Bipontinus. Praeterea Petiti et Bocharti explicationes repetitas habes in Plauti editione in usum Delphini T. II. p. 209. in *Hervas* Saggio prattico p 243. *Adelungii* Mithridates I, p. 351 et alibi.

1 נא את עליונים ועליונות שכורת יסמכון זאת׃
2 כי מלכי נתמו ׃ מצליח מדבריהם עסקי ׃
3 לפורקנת את בני את יד עדי ובנותי ׃
4 ברוח רב שלהם עליונים ובמשורתהם ׃
5 בטרם מות חנות אותי הלך אנתידמרכון ׃
6 איש שידע לי ׃ ברם טפל את חילי שכינתם לאפל ׃
7 את בן אמיץ דבור תם נקוט נוה אגורסטוקליס ׃
8 חותם חנותי הוא כיור שאלי חוק זאת נושא ׃
9 ביני עד כי לו האלה גבולים לשבת תם ׃
10 בוא די עלי תרע אנא; הנו אשאל אם מנכר לו שם ׃

Rogo deas et deas, qui hanc urbem tuentur,
ut consilia mea compleantur: prosperum sit ex ductu eorum negotium meum.
Ad liberationem filii mei a manu praedonis et filiarum mearum.
Dii (inquam id praestant) per spiritum multum qui est in ipsis et per providentiam suam.
Ante obitum diversari apud me solebat Antidamarchus,
Vir mihi familiaris: sed is eorum coetibus iunctus est, quorum habitatio est in caligine (i. e. mortuus est).
Filium eius constans fama est ibi fixisse sedem, Agorastoclem (nomine).
Sigillum hospitii mei est tabula sculpta, cuius sculptura est deus meus: id fero.
Indicavit mihi testis eum habitare in his finibus.
Venit aliquis per portam hanc: ecce eum; rogabo numquid noverit nomen (Agorastoclis).

Qua in interpretatione quanquam insunt, quae quum alias ob causas displiceant tum linguae rationibus adversentur (v. c. Vers. 1 נא את עליונים. Vers. 10 בא די עלי תרע venit aliquis per portam), nihilominus fatendum est, virum sagacissimum bonae certaeque interpretationis fundamenta iecisse, atque dolendum, eum infelici Petiti conatu a reliquis etiam Punicis (sc. 2. 3) explicandis deterritum esse. Qui Bochartum proxime excipit Io. Clericus in *bibliothèque universelle et historique* T. IX p. 256 (anni 1688), in universum eius vestigia legit, praeterea autem observat, singulos versus Semitarum more duobus constare hemistichiis, quae in homoeotelenta exeant: quod quam verum sit, infra demonstratum ibimus (§. 12 fin.), nec sane erat quod Clericus, ut hos rhythmos monstraret, verba Punica tam saepe pro arbitrio vel mutaret vel transponeret (V. 2: chi nittam *milchi*, umithdabre *iski*; V. 5: bnoth scheninghu *li*, u ben *achi*). Duo alii nostri loci interpretes Bocharti de dialecti Punicae indole sententiam emendaturi in opiniones delati sunt sibi prorsus contrarias. Quum enim Bochartus, et recte quidem, in interpretatione sua nonnullas formas Aramaeas magis quam Hebraeas admisisset (V. 9 תם ibi, pro hebr. שם, V. 9 תרע porta pro hebr. שער), Ge. Henr. Sappuhn (in „commentatione philologica, qua nobilis linguae Carchedonicae reliquiae ab Accio Plauto Sarsinate actu V sc. I et II fabulae, quae Poenulus inscribitur, adservata explicatur et ad dialectum aramaeam

refertur.“ Lipsiae 1713. 48 pagg. 8.) nova decem versuum interpretatione proposita probare voluit, Sermonem Punicum Aramaeae dialecto quam Hebraeae propiorem esse: contra OTTO VERBRUGGE (de nominum Hebraeorum plurali numero ed. 2. Erlangae 1752 pag. 146 sqq.) id ipsum, quod Hebraismo Syriasmum admiscuerit, Bocharto vitio vertit, et in sua, quam excogitavit, analysi omnia ad purum Hebraismum revocavit: quorum quidem neuter sententiam suam probasse et explicationibus maximam partem contortis Bochartum emendasse censendus est. Quae in nostrum locum commentati sint *Finettus* (trattato della lingua ebraica e sue affine, Venezia 1756. 8. p. 129—136), *Dorhoutus* (animadverss. in loca selecta V. T. Leovardiae 1765. p. 309—350), *Fabricy* (de Phoeniciae litteraturae fontibus. 1803. p. 255 sqq. 261 sqq.), mihi ad manum non sunt, neque alibi excerpta reperi. Duo igitur recentissimi integri loci interpretes supersunt, Io. IOACH. BELLERMANNUS (Versuch einer Erklärung der punischen Stellen im Poenulus des Plautus. Stück 1—3. Berlin. 1806—1808. ed. 2. 1812) et ROBIANUS comes (Études sur l'écriture, les hiéroglyphes et la langue de l'Égypte et sur l'inscription de Rosette, suivies d'un essai sur la langue Punique, par Mr. l'abbé comte de Robiano. Paris, imprimerie royale. 1834. 4.), quibus (quanquam hic illius curas ignorare videtur) hoc commune est, quod ambo relicta verissima Bocharti observatione infra uberius vindicanda (§. 13) omnes sedecim prioris scenae versus Punicos habent et ad Petiti exemplum ad linguae hebraeae analogiam utcunque revocare student: quanquam Bellermannus Bochartum secutus in universum intra certos Hebraismi fines se continet, Robianus contra modo Syriaca modo Arabica arcessit pluresque praeterea linguae Punicae virtutes hucusque incognitas, velut crebras litterarum c, d, l, n insertiones, sibi invenisse videtur, quarum quidem fides penes auctorem sit *). Exempli causa ex Bellermanni libello sex priorum versuum analysin excerpimus, quae ad Bochartianam prope accedit et plura continet satis probabilia:

אֶת־עֶלְיוֹנִים וְעֶלְיוֹנוֹת זִבַּרְתִּי יִסְמְכוּן זֹאת
כִּי מְלָאכַי יִתַּמּוּ מַצְלִיחַ מִדִּבְרֵיהֶם עִסְקִי
לָבוֹא קְנוֹת אֶת בֶּן־אָחִי יְדִידִי וּבְנוֹתַי
בְּרוּחַ רַב שֶׁל עֶלְיוֹנִים וּבְמִשְׁמַרְתָּם
בְּטֶרֶם מוֹתִי חָנוֹת אִתִּי הֵלֵךְ אנטידמרכון
אִישׁ שֶׁיָּדַע לִי: בְּרָם טָפַל אֶת־חַיִל שְׁכֵנָתָם לְיִפְעָה

*) „Ce n'étoit donc ni Basque, ni de l'Irlandois, que l'on parloit à Carthage, mais bien du Phénicien, partagé entre le Syriaque et l'Arabe et remarquable par des insertions assez frequentes des consonnes *c*, *d*, *l*, *n* et l'usage du duel inconnu aux Hebreux, du moins sous cette forme“ (p. 78). Cuiusmodi sint hae insertiones, quas linguae Punicae tribuit R. lectores ex his fere exemplis discant. Vers. 1 pro *alonim valonuth* auctor scribit אלדהים ואלדהות, quibus Nun inserto esse censet. Vers. 10 *Body* scribitur בעה (peto), inserto d *body*. Idem (pag. 63) docet, Hebraeorum אב (pater) arabice scribi أنب (!) inserto *Nun*, et quod Arabes pro אתה scribant أنت, id (ibid.) Nunnationem appellat. — Quod praeterea illustr. comes secundae et tertiae scenae Punica ante se a nemine explicata putat (pag. 80), id satis mirari non possumus, quum *Petiti*, *Reinesii*, *Sappuhni*, *Tychsenii*, *Bellermanni* in haec fragmenta coniecturae exstent.

Deos deasque invocabo, (qui) tuentur hanc (urbem),,
dum consilia mea impleantur, (dum) prosperum sit ex edictis eorum (nutu eorum) negotium meum,
ut adveniam redemtum filium fratris mei dilectissimum et filias meas,
per potentiam magnam deorum et per providentiam ipsorum.
Ante mortem ipsius diversari apud me solebat Antidamarchon,
vir qui cognoscebat (amabat) me; in coelo coniunctus est cum coetu (eorum quorum) habitatio in splendore rel.

ex Robiano scenae secundae nonnulla fragmenta, velut

Vers. 38 *Avo* ויחי. *Donni* אדני. V. 41 *Mebar bocca* מבחר בקש a iuvenibus quaero. V. 46 *ruf enico ist ain* רפא אנכי יש אין medicus ego non sum. V. 50 *Muphursa* מפרש distincte! *Mi vulechi anna?* quid et hospites dicunt? V. 53 *Lech lachananim limini chol* לך לכנענים לימיני כל veni ad mercatores, in dextra mea (est) summa. V. 56 *Is ama rui nam* איש אמה ראה אנאם vir ancillas videre rogans eas cet.; quae vereor ut idoneis rei arbitris probari possint.

Quos hactenus recensui omnes ex lingua Hebraea, subinde in subsidium vocato Chaldaismo et Syriasmo, sermonem Punicum illustrarunt, et recte quidem. Longius a vero aberrarunt, qui vel ad veterem Arabismum confugerent, ut *Casirius*, qui (bibl. Escurial. T. II. p. 27) duos priores versus ex arabico illustrare studet, vel adeo Melitensium idioma (§. 6) arcesserent, ut *Agius de Soldanis* (dissertazione cioè vera spiegazione della scena della comedia di Plauto in Poenulo. Romae 1751. 4.): ne eorum somnia memorem, qui e Vasconum et Hiberniae linguis huic causae succurri posse opinati sunt, ut *Ch. Vallencey* (pag. 342), *de l'Ecluse* grammaire Basque, Toulouse 1826. 8. *Bartholomaeus de Santa Teresa* apud Robianum p. 78, de quibus copiosius referre piget.

§. 11.

Scripturae varietas in libris manu scriptis.

Percensitis his superiorum interpretum conatibus, antequam nostra in singulis pericula eruditorum hominum arbitrio permittimus, ante omnia *de codicum Plautinorum* ratione et scriptura videndum erit, cuius rei ab omnibus Punicorum interpretibus neglectae *) eo maior est in hac re auctoritas, quo certius est omniumque Criticorum consensu approbatum, Plautinarum fabularum exempla, nedum Punicam Poenuli orationem, librariorum inscitia et incuria naevos contraxisse sine antiquiorum meliorumque librorum auxilio vix sanabiles. Atque octo priorum Plauti fabularum quum permulti codices exstent, duodecim posteriores, in quibus Poenulus est, nonnisi in tribus codicibus manu scriptis integris reperiuntur, in duobus Palatinis Camerarii, quorum unus s. „vetus codex" omnes fabulas continens nunc Romae est, alter s.

*) Scripturae varietatem ex praecipuis libris editis, quorum quidem auctoritas vel secundaria vel nulla est, dedit Bellermannus p. 21. 22.

decurtatus, duodecim posteriores complectens, Heidelbergam rediit, atque in codice Lipsiensi, quibus accedit editio princeps (Venet. 1472) textum exhibens Lipsiensi simillimum. Quattuor horum librorum etiam in Punicis eadem ratio est, quam in Latinis apparere monstravit Ritschlius *): longe enim praestantissimi sunt duo libri Palatini, minus certae auctoritatis, quippe varie interpolata, editio Veneta, magis etiam corruptus liber Lipsiensis: omnes quattuor, ex quibus vulgata editionum scriptura hausta est, in universum idem vel certe simile exemplum referunt, siquidem scripturae varietas praeter voces pro arbitrio fere divisas non ita magna est. In hac igitur quattuor librorum consensione credere possis, textum Punicum non male descriptum et sic satis sanum esse. Atqui scrupulum iniicit antiquissimus Palimpsestus Mediolanensis, litteris maiusculis et continua serie scriptus, ad Antoninorum fere aetatem pertinens, ex quo praeter pauca alia fragmenta sc. I. versus 11 — 16 *) exsculpsit ediditque *Angelus Maius* (M. Acci Plauti fragmenta inedita .... inventore Angelo Maio. Mediolani 1815. 8. p. 25. 26), nuper ad calcem editionis suae repetendos curavit Tauchnizius. Hic enim liber sex versuum Liby-phoeniciorum, qui apud ipsum decem sunt, exemplum nobis offert, quoad ex Maianis iudicari potest, a vulgato admodum diversum, idque tamen partim plenius, partim vocabula continens, in quibus originem et indolem Punicam longe facilius, quam in vulgatis, agnoscas **), unde hoc certe colligas, sex illos versus eo temporis spatio, quod inter cod. Medio-

---

*) Rheinisches Museum für Philologie, T. III. Allgem. Litt. Zeit. 1834. no. 143. 144.

**) Nil dubitandum est, *decem* versus a Maio ex palimpsesto exscriptos nihil aliud continere quam quod in codicibus Palatinis et in editione principe *sex* versibus postremis (V. 11 — 16) continetur, id est non *Punicam*, sed *Liby-Phoenicium* cantici partem. Qua de re, ut ipsi lectores iudicare possint, h. l. ipsum Maii exemplum praemissa brevi eius observatione adscribere, infra hoc cum reliquorum codd. scriptura componere placet. Maii verba haec sunt:

„Versus Punici decem tantummodo in codice sunt, iique immaniter differunt ab editionibus: sed codex etiam h. l. cario et posteriore scriptura male habitus est. Nos ea quae potuimus aegre eruere damus et quidem litteras continuas indiscretis verbis, ut melius codicis facies ipsa se prodeat (sic!) et quisque pro suo libito tam vexatum a Criticis Plauti locum legat. Litteras autem dubias de more nostro parenthesi inclusimus."

V, 1, 1. YTHALONIMVALONIVTHSICORATHIISTHYMHIMAHYMACOMSYTH
2. CYMB(AL)IVMAMITALA(VE)LOTHA(MITA)
3. IVLECAN(TH)ECONAALONIM(D)ALVMBAR(ID)ECHOR
4. (DAT)SI(L)L(I)THIVNESO(B)INESVB(I)CS(I)LLIMBALIM
5. (ESSE)MI(TE DAMOSSONAL(t)MVEDVBERTEFET
6. DENOTVN(MI)VN(E)CCALTHVMVCOMMV(T)ROLVFVL
7. ALTANIMAVOSDVBERITHEMHNAACHARISTOLEM
8. StH HDA)....NASOE(BASY)HELTCOT
9. ALEMVSDVBERIMINP(I)MVCOPSVESTITI
10. AOCCAANEOL(IS)ORBODES ....AS(T)ILIMLIMMIMOCLVS
2, 67. GVNEBBALSAMIML(I)RILA
3, 22. AVAMMA(LLI).23.M(I)PSTA.

lanensem et Palatinos, reliquorum praestantissimos, interiectum est, magnas mutationes subiisse, imo non paucos naevos contraxisse. Quum autem credibile non sit, reliquam barbarae orationis partem feliciore sorte usam esse, habebunt saltem, quo se excusent, qui etiam in vere Punicis de vulgari scriptura explicanda desperantes ad coniecturas paullo audaciores animum applicent.

Nos, ut eam certe scripturam, quam libri manuscripti offerunt, lectoribus nostris futurisque, si qui fuerint, interpretibus integram offeramus, ad ipsorum codicum, a superioris aevi editoribus raro diligenter collatorum, auctoritatem redeundum putavimus. Nec sine fructu. Utriusque enim codicis Palatini scripturam quanquam summa fide a se dari affirmat Pareus (edit. II, not. crit. p. 235), tamen plura minus accurate lecta esse docet et nova Heidelbergensis libri collatio, quam Baehrius v. cl. misit, et Romani, quam Ritschlio acceptam referimus. Idem vir egregius editionis principis longe rarissimae in bibliotheca Rhedigeriana Vratislaviensi exstantis *) apographum nobiscum communicavit: Lipsiensem autem codicem nobis excerpsit Beerius. Quas quidem opes criticas *) ita in brevi conspectu posuimus, ut Heidelbergense exemplum integrum litteris maioribus describeremus, singulisque versibus scripturae varietatem ex reliquis codicibus apponeremus.

1. ***Ythalonim ualonuth sicoratsima comsyth***

Ythalonim) Lips. Sytalonium. Ed. pr. (n) Ythalonim. *ualonuth*) ita cod. Heidelb. teste Baehrio (Pareus: ualon ut) et Lips., sed Rom. et ed. princ. *valon uth.* — *sicoratsima*) ita iunctim cod. Heidelb., separatim Pareus. Rom. si corathisyma. Lips. sicorathisima. Ed. pr. si corathisima. Post *sima* Pareus male quattuor puncta posuit, quasi aliquid deesset: in cod. nil nisi spatium est paullo maius. — *comsyth*) ita etiam Rom., ed. pr., sed Lips. consith, Cam. consyth.

2. ***Chym lah chunyth mumysthyal mycthibaru imisehi***

chym) Lips. chyn. — *lah chunyth*) Rom. lachun yth. Lips. lach chun yth, ed. pr. lach chunyth. — *mumysthyal*) Rom. (corrupte) mumysthral. Lips. et ed. pr. mumis tyal. Sine auctoritate Gronovius munys thal. — *mycthibaru imisehi*) Rom. apud Pareum mycthi bar ui mysehi, ex nova collatione mycthibaru imischi. Lips. nucthibarii imischi.

3. ***Liphocanethyth binuthu adaedin bin uthu***

Liphocanethyth) ita etiam Rom., sed ed. pr. vocibus ita divisis *lipho canet hyth*, Lips. *lipho canet hyth.* — *binuthu*) Rom. by nuthi, ex nova collatione bymithi, Lips. bynuthyy, ed. pr. bynuthii. — *ad aedin*) Rom. ad edyn sec. Pareum. Lips. adaedem. — *bin uthu*) Rom. binui. Lips. binutyi. Ed. pr. bynuthii.

4. ***Birnarob syllohomalonim uyby mysyrthoho***

birnarob) ita etiam Lips., ed. pr. byrnarob, Rom. bymarob. — *syllohomalonim*) ita iunctim cod. Heidelb. (non syllo ho malonim, ut Pareus): vocibus aliter divisis Rom. *syllo homalonim*(ur). Lips. syllo homalonim. Ed. pr. syllo homalonin. — *uyby*) Rom.

*) Quod Bellermannus (p. 21) editionem Mediolanensem anni 1500 Comici principem facit, errore nititur; quanquam haec editio principem fere κατὰ πόδα sequitur.

(m)urby. Lips. iuby. Ed. pr. uby. — *mysyrthoho*) ed. pr. misyrthoho. Lips. corrupte mysyithobo.

5. ***Bythlim mothyn moctothuulechanti dasmachon***

bythlim) Rom. et ed. pr. bythlym. Lips. bithilim. — *mothyn*) ita Rom. et ed. pr., Lips. mothin. — *moctothuulechanti*) ita iunctim Heidelb. Rom. noctothu ulechanti. Lips. noctothu ultchanti. Ed. pr. noetothii nelechanti. — *dasmachon*) ita etiam liber Lips. et pr., sed Rom. ex nova collatione damaschon (Par. clamaschon).

6. ***Yssiddobrim thyfel yth. chyl! ys chon them liphul***

Yssiddobrim) Rom. sec. Pareum yssid dobrin, ex nova collatione yssid dobrim. Lips. yssido brim, ed. pr. yssidele brim, quod omnes editiones invasit. — *thyfel — ys chon*) ita Heidelb. (non ysehon iunctim). Rom. secundum Pareum thyfel. yth? chil? ys! chon!, ex nova collatione thyfel yth chylys chon, Lips. typhel ith chil is chon, ed. pr. thyphel yth chyl ys chon. — *them liphul*) ed. pr. them. liphul, Lips. tem liphul, Rom. chem liful!.

7. ***Uthbinim ysdibur thinnocuthnu agorastocles***

uthbinim) ita etiam Lips., at divisim: uth binim. Baehrius in Heidelbergensi legit Uthbiram. Rom. ap. Pareum yth! binim!, sed ex nova collatione uth bynim, ed. pr. uth. bynim. — *ysdibur*) ita omnes. — *thinnocuthnu*) Rom. ap. Pareum thinnochot nu, ex collatione nova thinno chot nu, Lips. thinno cut nu, ed. pr. thyinno cuth nu. — *agorastocles* omnes.

8. ***Ythemaneht ihy chirsae lychot sith naso***

ythemaneht ihy) Rom. ed. pr. ythe manoth ihy —. Lips. corrupte ythemanche ihy. — *chirsae lychot*) ita etiam ed. princ., Rom. secundum Pareum chir saelichot, sed ex nova collatione chyrsae lychot, Lips. chyrse lycot. — *sith naso*) ita Rom. ed. pr., Lips. sit naso.

9. ***Bynny id chil luhily gubulim lasibithym***

Bynny) Rom. ex nova coll., Lips. ed. pr. bynni. — *id chil*) divisim Heidelb. Rom. Lips. ed. pr. (male Pareus idchil). — *luhily*) ita etiam Lips., ed. pr. luhili, Rom. luchily, ex nova coll. luchili. — *gubulim*) ed. pr. gubulin. — *lasibithym*) ita iunctim Heidelb. (non lasi bithyn, ut apud Pareum) Rom. lasibitthim. Lips. lasibithim. ed. pr. lasibit thym.

10. ***Bodyalit heraym nynuys lymmonchot lusim***

Bodyalit) ita Heidelbergensis, ex quo male Pareus *Bothyalit*, ed. pr. bodyalyt. Lips. bodyalit. Rom. ap. Pareum bodialy th —, ex nova collatione *bodyalyt*. — *heraym*) Rom. ed. pr. herayn, Lips. herayti. — *nynuys*) ita quoque ed. pr., Rom. nynnurs. Lips. nynnius. — *lymmonchot*) Rom. lymmon chot, ed. pr. lym moncoth, Lips. lym mochot. — *lusim*) Lips. lusin. In Romano adduntur verba: *hiannio* (nov. coll. hianno) *punicae*, et in spatio maiore, quod inter comma 10 et 11 interiectum est, litteris maiusculis PHONVS (nov. coll. PHONOS) DV. In Heidelbergensi inter V. 10 et V. 11 unius versus spatium est: in Lipsiensi vero omnia continua serie scripta sunt.

11. ***xa nolim uolanus succurrati misti maltim acum esse***

Reliqui omnes *Exanolim* et *succurratim*. Tres postremas voces Lips. ita exhibet: istum athieum esse, ed. pr. *mistim attioum esse*. Apud Maium primus hic versus Libycus

ita legitur, ut Punico versui (V. 1) multo similior sit, plura tamen addat: *Yth alonim valoniuth sicorathi is thym himahy macom syth.* Pro *misti malti* hic codex habet *is thym himahy*.

12. *Concubitum abello cutim beat lulacanti chona enus es.*

Ita ad amussin Rom. — Lips. obello — beant lulabant thona. Ed. pr. beant lalacant. Ex Maii collatione huc pertinent Vers. 3 *iulecan (th)econa*, et *thuneso(b)ines.* Sed his interiecta sunt *alonim (d)alumbar(id)echor(dat)si(l)l(i).*

13. *Huiec silihc pan esse athidmascon alem uiduberte felono buthune*

Pro *felono*, quod legit Baehrius, Pareus habet *felone.* Rom. ex nova collatione: silic panasse ... (Pareus male: aiem). Lips. huc ecsiliech panes se athid mascon alm ..... selono .... Ed. pr. silic panesse .... induberte felono buthune. In cod. Mediolanensi his respondent V. 4. 5. 6: *ub(i)c s(i)llimbalim (esse) mi (te) damosson al(i)m veduberte fet denotun (mi) un(e)c.*

14. *Celtum comucro lueui atenim auosouber hent hyacharistoclem*

Eodem modo Rom. et ed. princ., licet voces subinde aliter divisae sint. Lips. at eim. In Palimpsesto Mediol. respondent Vers. 6. 7: *calthum ucommu(t)ro luful altanim avos duberithem hna acharistolem.*

15. *Etteseanehc nasoctelia helicos alemus duberter micompsuespti*

Pareus dederat: etteseanehc nasocctelia. Rom. ex nova collatione: et te se anec .... mi comps vestipti (Pareus: eite). Lips. et te staneth nasoch telia elicos .... Ed. pr. et te se anechc. .... In Mediolanensi his respondent V. 8. 9: *sih (iida)* .... *nasoe (basy) helicot alemus duberimin* p(i) *mucopsvestiti.*

16. *Aodaenehc lictor bodes iussum limum colus.*

Male Pareus dederat: aodenehe — bocles. Rom. et ed. princ. Aodeanec .... limnim colus. Lips. aode anec .... limium. .... Sed in Mediolanensi: *aocca aneo l(is)or bodes* .... *as(t)ilim limmim oclus.*

Sc. 2. V. 34. *Avo.**

V. 35. *Annon muthumballe becha edre enehe.*

Rom. anech. Lips. et ed. pr. Hanno ...... (reliqua ut Rom.)

V. 38. *Vo .. Donni.*

Pr. domni.

V. 41. *Avo nonne* mihi hic.

Rom. *Avo nonni* mihi hic. Lips. et ed. pr. *avo.* nonne hic.

V. 42. *Meharbocca.*

Ita etiam Rom. Lips. *Me harboccha.* Sed ed. pr. *Me bar bocca.*

V. 46. *-rufen nuco istam.*

Ita etiam Lips. et princ. Rom. *rufeen.*

V. 50. *Muphursa.* Ibid. *Muiulechianna.*

(Pareus: Muuilechianna). Rom. Mivulec hianna. Lips. Mu uilechianua. Ed. princ. Moinlec hianna. Male Bellermannus editionis principis lectionem hanc facit *Miphulech ianna.*

V. 53. *Laleh claheananam limnchot* (sic!)

Rom. laech lachananim limini chot. Lips. Lalech lach ann mlin ii chot, ed. princ. lalech labcaua ni liminicoht.

V. 56. Poen. *Issam.* Mil. *Arbinam* quidem.

Ita etiam Rom. et ed. princeps, nisi quod ed. pr. Isam. Lips. habet Issain.

V. 57. *Palum erga dectha.*

Ita etiam editio princ. Rom. detha. Lips. Paluin erga decha.

V. 63. *Muphonnium sucoraphim.*

Rom. muphonnium succorahim, sed Lips. Mu fonnium sucoraim, ed. pr. Muphonnium succoram.

V. 66. *Gunebel balsameni erasan.*

Ita etiam Rom. sed Lips. balsamem. Ed. princ. balsamen. Palimpsest. Mediol. *gunebbalsaminl(i)rila*, corrupte pro .... *ierasan.*

Sc. 3, 22. 23: ***Haudones illi havon bene si illi in mustine Me ipsi et eneste dum et alamna cestinum.***

Ed. princ. haudones. illi havon Bene si illi in mustine me ipsi. et eneste. dum et alamna cestinum. Lips. haudonis illi havori benest illi immustine mi ipsi et eneste dum et alumne cestimum, quae omnia Giddenemac tribuuntur et sine interpunctione copulantur cum „quaestum corpore". Mediol. V. 22: *avamma(lli)* .... V. 23: *m(i)psta.*

V. 33. *Lachanam vos.*

Palatt. et priuc. Lips. Lachanan.

§. 12.

Interpretatio decem versuum Punicorum

Act. V, sc. I, v. 1—10.

Apparatu critico hunc in modum disposito nostrae singulorum versuum expositioni pauca quaedam in universum disputata praemittimus. Ac *primum* quidem quae de codicum nostrorum corruptela sola coniectura vix ubique sananda diximus, non ita intelligi volo, quasi de plerisque certe versibus sententiisque probabiliter et restituendis et explicandis desperandum sit. Quanquam enim nonnulli versus (V. 2. 7. sc. 3, 22. 23), varias quidem ob caussas, ita comparati sunt, ut vulgatae scripturae neque medela neque explicatio probabilis inventa sit: tamen plerique levi passim mutatione adhibita vocibusque recte dispositis Punici sermonis exemplum nobis praebent, quod tum linguae Hebraeae ope intelligi atque cum ipsius Plauti latina interpretatione conciliari potest, tum linguae Semiticae habitum coloremque prae se

fert, tum denique, quod maximi quidem momenti est, cum linguae Punicae natura et virtutibus aliunde cognitis prorsus convenit *), qua ipsa re vel minima significatio suspicionis ab Adelungio olim motae **) tollitur. Quae si explorata sunt, non multum attinet quaerere, unde hanc Punicae linguae cognitionem hauserit Plautus, cuius rei non una caussa cogitari potest. Poterat is (quod ipsum complures suspicati sunt) in Africa stipendia meruisse vel alia quacunque de caussa aliquantisper vitam degisse: sed poterat etiam in ipsa urbe Punice didicisse, ubi eius, id est belli Punici secundi, aetate permultos fuisse Punice doctos quum per temporum rationes satis credibile et aliunde notum est (Plin. XVIII, 5) tum id ipsum arguit, quod Plautus homines Punice loquentes in scenam ducere non dubitavit.

2. Eximium quoddam interpretationis subsidium temere a nonnullis spretum, ad quod ceu ad lapidem Lydium omnis Punici sermonis explicatio exigi potest, habemus in ipsius Plauti interpretatione metrica „deos deasque veneror rel.“ quam genuinam, certe Plauti aetate factam esse, agnoverunt omnes fabulae interpretes, unus quod sciam Bellermannus nuper in dubium vocavit (I p. 19), versusque illos et a Plauto profectos esse et Punicorum sententiam recte reddere negavit, argumentis usus ad persuadendum minime idoneis. Nam quod Punici sermonis sententiam latinis versibus liberius quam accuratius redditam esse observat, id ut facile concedimus ita Plautinae origini favet magis quam adversatur, quum talem interpretationem, quae

---

*) In *pronunciandis* vocalibus Plautus pro ô (וֹ) plerumque ponit û, ut *alonuth* עלונות, *bynuthii* בנותי, *liful* לפעול, *lu* לו, *rufen* רפאין, *gun nebel* גאון נבל, quae linguae proprietas etiam aliunde nota est v. c. *sufes* שופט, *salûs* שלוש tres, *rûs* ראש caput, *alsun* לשון lingua; Schwa mobilis instar sequentis vocalis pronunciati exempla habes in *gubulim* גבולים, *muphursa*, *Muthumballes*, ut alibi in *Iugurtha*, *Subur*, *Tubur*, *Inibal*, *Malaca* al.; r litterae eiectae in *Liphocanet* pro *liphorcanet* l. lipharcanat, ut in *atzikurur* pro חציר קרור. Idem de ipso vocabulorum usu earumque forma dicendum. Dii appellantur *alonim* (עלינים) sc. 1. V. 1. 3, ut in n. pr. *Abdalonim* עבדעלינים; *locus*, *urbs* est *macom* V. 1, ut in nominibus proprils *Macuma*, מקם שמש; deus coeli *Balsamen* 2, 66 ut apud Philonem Byblium; relativum (nota genit.) *si*, *sa* (V. 1. 8), ut constanter in monumentis (pag. 356): *ego* est *anech* 2, 35, ut אנך in titulis Citiensibus, *bod* בד = עבד servus V. 10 cf. Bodostor, בדעשתר; salutandi formula *Avo donni* 2, 38 congruit cum *Αὔδονις* Meleagri.

**) Mithridates I, p. 348 de scenae secundae Punicis loquens: „*einige einzelne für Punisch ausgegebene Brocken.*“ pag. 350: „*Ich unterdrücke den Gedanken, dass in einem solchen Dichtwerke, wo alles, folglich auch das Gebet des Hanno, Dichtung ist, wohl auch die Sprache erdichtet seyn könnte, welcher Gedanke sich so natürlich (?) darbietet, und dadurch Nahrung erhält, dass der Name Antidamas in des Plautus eigener Uebersetzung in dem punischen Texte nicht angetroffen wird.*“ [Sed vide modo Vers. 5 Antidamaschon]. Pag. 356 de Libycis versibus: „*Indessen wird der Verdacht einer Erdichtung hier noch stärker: worauf besonders die vielen, fast möchte ich sagen, sinnlos angebrachten Lateinischen Wörter führen.*“ Cf. quae bene respondit Bellermannus I, p. 43—45. Non minus inconsiderate iactata, ut multa in libro isto inveniii, sunt haec *Wahlii* (Gesch. der morgenl. Sprachen p. 452): „*Plaut's Poenulus nur enthält, wie jeder Kenner gestehen wird (!!), kein ächtes punisches Ueberbleibsel.*“

Punica totidem verbis exprimat, ab umbratico homine exspectes, ab ipso poëta Comico exspectare non possis: Punica autem male intellecta et male reddita esse, vir doctissimus non magis probavit, quam latinum horum versuum sermonem a Plautini sermonis indole alienum esse: ne de metro dicam, quod ipsum legitimum et Plautinum est, Bellermannus vero ne verbo quidem attigit.

3. Quod a Clerico iam animadversum esse supra vidimus, singulos versus more Arabum aliarumque Semitarum duobus constare hemistichiis, quae in homoeoteleuta exeant, id nobis eo videtur verosimilius, quo certius simile homoeoteleutorum specimen etiam alibi in monumentis Punico-Libycis exstare vidimus (vide ad inscr. Tugg. p. 191). In multis enim versibus ipsa codicum lectio homoeoteleuta offert (V. 1. alonuth — syth. V. 3. bynuthii (ben achi) — bynuthii. V. 9. gubulim — thym. V. 10. ym — sim), in reliquis eadem levi mutatione facta vel alias ob caussas necessaria (V. 4. syllohom — — thohom pro — thoho) versibusve paullo aliter divisis (Vers. 8) facile restituuntur, modo memor sis etiam aliorum poëtarum ea in re magnam quandam licentiam esse *).

His ita disputatis Punica primum emendatius Latine scripta, dein Hebraicis litteris transscripta et ad verbum Latine expressa exhibemus, mox brevi commentario illustranda.

1	*Yth alonim valonuth*	*siccarthi simacom syth*
2	*Chym lacchu yth tummy*	*'sthyal mytthibariim ischi*
3	*Liphocaneth yth byn achi*	*iadidi ubynuthii*
4	*Birua rob syllohom*	*alonim ubymysyrthohom*
5	*Bythlym moth ynn*	*ochoth li velech Antidamaschon*
6	*Ys sid dobrim thyfel-*	*yth chylys choa them liful*
7	*Yth binu ys*	*dibburt hinn ocutnu Agorastocles*
8.	*Yth emanethi hy chyr saely*	*choc syth naso: Bynni*
9.	*Id chi llu hily gubulim*	*lasibit thym*
10.	*Body aly thera ynnynnu ysl ym*	*moncor lu sim.*

1	את עלינים ועלינות	זכרתי שמקום זאת
2	כי אם לקחון את תֻּמִּי	ישתאל מדבריהם חשקי
3	לפרקנת את בן אחי	ידידי ובנותי
4	ברות רב שלהם	עלינים ובמשרתהם
5	בטרם מות הן	אחות לי ולך אנתידמסכון
6	איש זד דברים תפל-	ות חליץ כה תם לפעל
7	את בנו יש	דבורת הנה אחותנו אגרסטקלס
8	את אמנתי היא כיר שאלי	חק זאת נשוא ; בינני

*) Vide Anecdota Orientalia fasc. I p. 8 sqq.

9 עד כי לו אלה גבולים לשבת תם
10 עבדי עלי תרע הננו אשאל אם מנכר לו שם

i. e.

1 Superos Superasque celebro huius loci,
2 ut, ubi abstulerunt prosperitatem meam, impleatur iussu eorum desiderium meum
3 servandi filium fratris mei e manu praedonum et filias meas
4 virtute magna, quae diis (est) et imperio eorum.
5 Ante mortem *ecce* amicitia (erat) mihi tecum, o Antidama:
6 (qui erat) vir contemnens loquentes fatua, strenuus robore, integer in agendo:
7 Filium eius est fama hic (esse) cognatum nostrum Agorastoclem:
8 Foedus meum (i. e. tesseram foederis), imaginem numinis mei, pro more fero, indicavit
9 testis, quod hae regiones ei (sunt) ad habitandum ibi.
10 Servi ad ianuam: ecce hunc interrogabo, num cognitum ei sit nomen.

Ipsius Plauti translatio liberior et metrica haec est:

1 Deos deasque veneror, qui hanc urbem colunt,
2 ut, quod de mea re huc veni, rite venerim.
3 Measque hic *) ut gnatas, et mei fratris filium
4 reperire me siritis: di vostram fidem!
5 quae mihi surruptae **) sunt, et fratris filium;
6 Sed hic mihi antehac hospes Antidamas fuit.
7 Eum fecisse aiunt, sibi quod faciundum fuit.
8 Eius filium hic esse praedicant Agorastoclem:
9 Deum hospitalem ac tesseram mecum fero:
10 in hisce habitare monstratu 'st regionibus.
11 Hos percunctabor ***), qui huc egrediuntur foras.

V. 1. *Yth alonim valonuth*) Pro *yth* in veteribus libris scriptum etiam fuisse videtur *hyth*, unde natum *nyth* ed. pr. et *syth* in Lipsiensi. Illud recepit Bochartus, *nyth* scribens נא את, invita huius particulae syntaxi. „*Alon* linguâ Punicâ esse deum" Sisenna Scholiasta ad h. l. notavit: paullo contractior haec forma est (עֶלֹּן, עלון) pro עֶלְיוֹן,

*) Ita Rom. et Heidelb.

**) Ita Rom., reliqui surreptae.

***) Ita omnes libri mss. pro vulg. percontabor.

quam habes etiam in n. pr. Abdalonimus עבדעלנים (servus Superorum): *alonûth* ex vulgari Poenorum pronunciatione pro —ôth. — *siccarthi simacom syth*) Nihil certius est duabus postremis vocibus שמקום זאת, ut dudum viderunt Petitus, Verbruggius al. quorum auctoritatem deserere non debebant Bochartus, Bellermannus. מקום autem h. l. de oppido s. urbe dicitur, ut supra in numo Numid. מקם שמש urbs solis (p. 317). Cum feminino hoc nomen copulatur, ut Gen. 18, 24. Iob. 20, 9. Tertium a fine vocabulum, quod in codd. est *sicorathi* olim legendum putavi שֶׁקְּרָאתִי, sed relativum h. l. vix locum habere possit: malo igitur cum Bellermanno *siccarthi*, cui favet etiam *succurrathi* in Liby-Phoeniciis V. 11. זָכַר, quod in Hebraismo inusitatum est, vix diversum censendum est ab הזכיר *laudavit*, *celebravit*. Bocharti שכורת ex ש et כורת = *χώρα regio* ferri non potest, quum vocabulorum graecorum in linguam Punicam receptorum certa exempla desint.

V. 2. Locus omnium difficillimus, in quo neque superiores interpretes mihi satisfecerunt, neque ipse mihi satisfacio. Bocharti et Bellermanni interpretationes supra dedimus, Petiti, Sappuhni, Robiani vix dignae sunt, quae repetantur. Quod vero O. G. Tychsenius ita transscribit: כִּי מְלַּתוּנִי תָּמִים יִשְׁתַּלְּמוּ דְּבָרִי עִם יִשְׁעִי „quum vectarint me incolumem, ut exsequantur rem meam in salutem meam", in eo non potest non error latere, quum neque radix מלת exstet, neque ulla huic similis vectandi significatum habeat. Mihi duae hunc versum transscribendi rationes tentari posse videntur. Una (Bochartianae similis): *Chy mlachai ythmu mystlya mytthebariim ischi* כִּי מְלָאכַי יִתַּמּוּ מצליח מדבריהם חשקי ut negotia mea compleantur, et prosperans (sim) iussu eorum desiderium meum: altera, quam supra dedi: *Chym lacchun ythummy, 'sthyal mytthebariim ischi* כי אם לָקְחוּן את תֻּמִּי ישתאל מדבריהם חשקי *ut*, *ubi abstulerunt salutem meam*, *impleatur iussu eorum desiderium meum* (אם part. temporis (Lex. man. no. 4), תֹּם incolumitas, prosperitas, salus i. q. שָׁלוֹם Iob. 21, 23. Ps. 41, 13, *abstulerunt salutem* pro pass. ablata est salus, ut saepe in V. T., quanquam verbum plurale etiam ad deos referri potest: *ysthyal* ישתאל significatione nostri: *erbeten werden*, precanti concedi). Magis placet haec ratio propter rhythmum in תֻּמִּי, חֶשְׁקִי, quanquam in hoc versu fortasse vulnera non sanabilia latent. Unum satis certum videtur, postremum vc. *ischi* esse חֶשְׁקִי *desiderium*, *optatum meum*, non chald. עסקי, multoque minus יִשְׁעִי (Tychsen), nam ש ubique latine est *s*, non *sch*.

V. 3. Tertio et quarto versui in Latinis tres respondent V. 3. 4. 5, ita ut postea Versus Punicus sextus Latino septimo respondeat, et ita porro. *Liphocaneth*) cum Bocharto scribo לפרקנת, quanquam retineri posse censeo vulgatam *liphocaneth*, sine r, quod Poeni in pronunciando subinde omisisse videntur, ut Angli in *horse*, *warm*, vide infra §. 23. *byn achi*) ita cum Bellermanno lego pro *binuthu*, *bynuthyy*, quod scripsisse videntur librarii, ut hoc vc. conveniret cum postremo huius versus: sed *u* vel *ii* ex parte ad sequens vocabulum pertinet, ut legatur: *iudedi u* (pro *i ad edin*). Hoc posterius esse possit יד עדי *manus praedae* (Boch.), sed deesset מן ad hanc sententiam necessarium, cui accedit, quod in Hebraismo עֲדִי ornatum, עַד prae-

dam significat. Cum Bellermanno igitur scribere malo *iadedi* ידידי dilectum meum, cf. syr. ܝܕܝܕܐ, in quo *a* primae syllabae itidem servatum est. Postremum *ubynuthii* respondet formae בְּנוֹתַי (non בְּנוֹתַי), ut עֵדֹתִי Ps. 132, 12, ut desinat hemistichium in *i*, ut *byn achi.* — Tychsenius integrum versum minus feliciter scribit: לְמַה קָנוֹת אֶת־בֵּן אָחִי הַצָּר אֶת־בְּנוֹתַי „ad hic recuperandum filium fratris mei surreptum cum gnatis meis." Ut enim reliqua mittamus, quo tandem iure הַצָּר *venans*, *qui venatur* h. l. passive reddatur *surreptus*, nemo facile dicat.

V. 4. Perbene ita iam Bochartus, praeter postremum vocabulum, quod hic במשורתהם scripserat „per providentiam suam, a שׁוּר providere", quod nusquam hoc significatu reperitur. Substitui igitur cum Tychsenio בְּמִשְׂרָתָהֶם *imperio eorum* (cf. מִשְׂרָה Jes. 9, 5. 6). Ferri etiam possit במשטרהם imperio s. gubernatione eorum, a מִשְׁטָר Iob. 38, 33, sive *mysytrohom* legere placeat, sive cum vulgata *mysyrtohom*, litteris traiectis. In *syllohom alonim* שלהם עלינים *iis* (sc.) *diis* notus inest pleonasmus, in lingua Aethiopica longe frequentissimus, v. Lehrgeb. §. 195, 2. de Sacy gramm. arabe II, §. 637 ed. 2. Cf. infra sc. 2 vers. 63. Exeunte versu cum Bocharto reposui — *hom* pro *ho*, flagitante et sententia et, quod accedit, rhythmo.

V. 5. *Bythlym moth*) בטרם מות Boch. Bellerm., fortasse etiam בטרום מותו cf. טֶרֶם ⇌ טְרוֹם Ruth 3, 14 Chethibh, et ita ut suffixum in מותו coaluerit cum sequenti vocali. Reliqua, quae iidem dederunt: חנות אותי הלך א׳ *diversari apud me solebat Antidamas*, mihi bene Hebraea non esse videntur. Itaque litteras in codicibus traditas *ynmoctothuulech* ita repono: *ynn ochoth liulech* (LIULECH pro UULECH) vel cum ed. pr. ..... *velech* i. e. הִנֵּה אחות לי ולך *ecce fraternitas mihi et tibi.* *ynn* est הֵן vel הִנֵּה, cf. *ynnynnu* הִנֵּנוּ V. 10: *ochôt* autem idem esse videtur quod ܐܚܘܬܐ fraternitas, hebraice אַחֲוָה Zach. 11, 14. Potest etiam servata vulgari scriptura *octoth* conferri arab. عُقْدٌ, عَقْدٌ *foedus*, *pactum*, a rad. עקד ligavit, in Hebraismo quoque usitata (Gen. 30, 35 sqq. 31, 8 sqq.).

V. 6. In hoc versu interpretando procul a vero abesse videntur Bochartus et Bellermannus (cui consentit Muenterus, Religion der Carthag. p. 132), quorum uterque turgidam mortis descriptionem verbis Punicis contineri putat, in quam sententiam vulgo etiam verba latina „eum fecisse aiunt sibi quod faciundum fuit" interpretantur. Mihi hoc versu viri defuncti probitas, integritas atque in agendo strenuitas describi videtur, quam sententiam praebet codd. Palatinorum scriptura unica littera (*choa* pro *chon*) mutata. דברים תפלות *loquentes insipida s. fatua adeoque impia* sunt *homines insipidi stulti*, *impii*, דִּבְרֵי כָזָב Ps. 5, 7. 58, 4. דֹּבְרֵי שָׁקֶר Ps. 63, 12; et contra דֹּבֵר אֱמֶת Ps. 15, 2, דֹּבֵר מֵישָׁרִים Jes. 33, 15, דֹּבֵר תָּמִים Am. 5, 10. — *chylys choa*) prius vocabulum esse חלוץ (imo חליץ), iam Verbruggius vidit, idem *liphul* recte scribit לפעל. — De rhythmo ita statuendum videtur, in tyfel-yth alteram partem ad secundum hemistichium relatam esse, qua licentia in Arabicis nihil frequentius est.

V. 7. In Bocharti huius versus analysi plura sunt, quae displiceant. Ac primum אמיץ דִּבּוּר esset quidem *strenuus sermone*, at minime *fama constans:* dein

נקום נוה *capere habitationem*, inde *sedem figere* locutio est facticia ex linguae usu non probanda, quod etiam Bellermanno opponendum est, qui versum ita scribit: את בן אמיץ דִּבְּרוּ תם נקום נוה א׳ *filium* (illius viri) *strenui dicunt hic fixisse sedem*, cui accedit quod chald. תם est *ibi*, non *hic*. Mihi satis certum videtur, *ysdibur* esse יֵשׁ דִּבּוּר *est sermo*, s. *fama*, unde colligo pro *uthbynim* legendum esse *ythbynu* את בנו *filium eius*. In *thinn* latere potest הֵנָּה هُنَا *hic*, t littera fortasse iungenda cum *dibbur* (dibburt): in *ocuthnu* אחותנו pr. fraternitas, cognatio nostra, pro concreto frater, cognatus noster (ut angl. a relation of mine). Quae tamen postrema minus certa videntur.

V. 8. *Ythemanethi*, quod Bochartus et Bellermannus reddunt חותם חנותי *sigillum habitationis meae* fidenter scribo *yth emanethi* אֶת אֲמָנָתִי i. e. *foedus meum* (cf. אֲמָנָה أَمَانَة Neh. 10, 1), quod h. l. ponitur pro *signo* s. tessera *foederis*, ut in V. T. בְּרִית Gen. 17, 10. 13 dictum est pro אות בְּרִית ibid. Vers. 11. — *hy chir saely*) Boch. „הוא כיור שאלי, malim eadem sententia היא כיר שאלי. כיר est pictura, tabula cui aliquid insculptum est i. q. talmud. כִּיּוּר, a כַּיֵּר figuravit, pinxit, v. Buxtorf. Lex. chald. p. 1025. 1033. — *choc sith naso*) *choc* (חק) pro *chot* iam Petitus et Bochartus emendarunt, qui tamen חק praecedentibus iunxerunt, *insculpti* significatu, et reliqua legunt זאת נוֹשֵׂא *hoc fero*. Malim חק h. l. morem, consuetudinem significare (Iud. 11, 39), ut sententia sit: *mos* (est) *hoc ferre*. Ad sententiam cf. sc. 2, 88: tesseram Conferre si vis hospitalem, eccam attuli. et 92: haec mihi hospitalis tessera cum illo fuit. *Bynni* (hebr. בֵּינָי), quod codd. ad sequentem versum referunt, quocum sane construendum est, huc traxi propter rhythmum.

V. 9. Nihil certius hoc versu, ut bene intellexit Bochartus. In pronunciatione Punica autem plura sunt notatu digna. Ac primum *chil lu* כי לו, qua in re Poeni eandem pronunciandi rationem secuti videntur atque Hebraei in מַה־זֶּה, אֲכַלְתָּ שָּׁם Deut. 27, 7, קוּמוּ צְאוּ Gen. 19, 14, Arabes in vulgari sermone v. c. قلت لك kultullak (Caussin p. 56), Itali in *della* pro de la, *alla* pro a la, *sullo* pro su lo, cf. Lehrgeb. p. 85. Dein *gubulim* dixerunt pro גְּבוּלִים ex eadem lege, qua LXX שְׁלֹמֹה, סְדֹם scribunt Σολόμων, Σοδόμ (Lehrgeb. p. 69), qua de re vide, quae infra §. 32 copiosius disputata sunt. תם (שם) a Poenis *thym* pronunciatum esse vel rhythmus docet (thym, gubulim).

V. 10. Posteriorem huius versus partem bene interpretatus est Bochartus, priorem, in qua infelix eius conatus, nil fere dubitans ita interpretor: עבדי(ם) עלי חרש הֵנֶּנִּי. In *Body* vel *Bodi* latere עבדים, docet usitata in vc. עֶבֶד aphaeresis litterae ע, in בדמלקרת, בדאשמן (v. cap. 2), בד autem subinde *bod* pronunciatum esse, docet n. pr. *Bodostor* pro בד עשתרת (servus Astartes). *Body* pro *Bodim* videtur forma decurtata esse, ut in Hebraeis ־ֵי pro ־ִים v. Lehrgeb. p. 524. Ewald gr. min. ed. sec. p. 225. Sequitur dein pronomen singulare: הנני אשאל *ecce eum interrogabo:* sed hoc nihil refert, unum enim e pluribus compellare vult Hanno. Singularem cum suffixo (body = עבדי) sententia non fert. — *moncor*) ita pro *moncot* iam Bochartus coniecit: potest enim מנכר (מֻנְכָּר) part Hoph. esse non contractum pro מֻכָּר. Minus placet

מַגִּיד (indicatum) apud Bellermannum; quauquam in eo t servatum est. — Ad sententiam cf. sc. 2, 82: Antidamae filium, Quaero. commonstra, si novisti, Agorastoclem. Ecquem adolescentem tu hic novisti Agorastoclem?

§. 13.

De versibus Liby - Phoeniciis.

sc. I. v. 11—16.

De his vocibus primus veram sententiam dixit Bochartus, cuius verba integra adscribimus: „Vir amplissimus D. D. Sarrau monuit me per litteras virum maximi nominis de Punicis versibus qui habentur initio Actus quinti sic statuere. Bis in iis id ipsum Punice poni ex duplici scriptura, quod statim Latine subiicitur. Ego re perpensa accuratius, sentio e sedecim versibus decem priores esse Punicos, sex posteriores Libycos, in utrisque haberi quae in Latinis undecim, quibus scenam Poëta claudit. Punice nimirum et Libyce loquens Hanno Poenus inducitur, quia utrumque idioma Poenis erat in usu" (geogr. sacra II, c. 6. p. 720). Cf. supra pag. 12 not. ***). Et postquam decem versus Punicos explicavit: „Iam in iis quae sequuntur sex versibus longioribus eadem quae supra repeti multa suadent. 1. Initium simile. Nam e Punicis Nyth alonim valonuth sicorath cet. haec proxime recedunt Exanolim volanus siccuratim etc. 2. Quod Antidamaschi et Agorastoclis s. Aristoclis nomina utrobique leguntur in paribus prope intervallis. 3. Quod decem versuum quos explicavimus ultimus palam claudit orationem: *venit aliquis per has fores* (imo: servi sunt ad portam) *ecce illum rogabo numquid* (Agorastoclis) *nomen noverit.* Si quid addidisset Hanno, illi periisset occasio hominem conveniendi. Itaque sequentes versus nil novum exhibent. Tantum diversa lingua idem repetitur. 4. Eodem facit quod Plautus in Latina versione solum hos decem versus exponit, ut ex collatione probavimus, etiam aliquos expositurus, si quid aliud in iis haberetur. Tamen cum hi versus a praecedentibus distent immensum quantum, illos non scripturâ tantum, sed et totâ dialecto differre puto, atque id ipsum Libyce efferre quod Punice decem priores. Ut oleum et operam perdant quotquot hos versus ex Hebraea lingua conantur interpretari. Hebraismi certe vestigium in iis nullum agnosco, nisi quod prima verba *anolim valonus* videntur esse corrupta ex Punicis *alonim valonuth.* Sed haec sunt deorum nomina, quae Poeni facile potuerunt in Libycam linguam transfundere (ibid. p. 726)." Ei subscripserunt *Walton* in prolegg. ad bibl. polygl. no. 17. *Grotius* epist. ad Gallos pag. 116. *Salmas.* ad Solin. 1, 18. *Adelung* Mithridates I, pag. 335 et ex locorum Punicorum interpretibus *Clericus, Verbruggius, Sappuhnus:* neglecta desertaque egregia hac observatione veteres errores renovarunt Bellermannus et Robianus. Qui quanquam vel ipso successu parum prospero, quo in his versibus ad analogiam Hebraicam revocandis usi sunt, causam suam defendi non posse docuerunt, nonnulla tamen argumenta addere placet, quibus Bocharti sententia egregie confirmatur. Etenim 1. in codicibus Palatinis inter V. 10 et 11 intercapedo est (p. 364), unde apparet, inde a V. 11 novam orationem ordiri. Quod praeterea in codice Romano in hac intercapedine comparet obscurissimum PHONUS. DU., quomodocunque illud sive supplebis et explicabis sive emendabis,

non potest non *Poenae* orationis *duplicem* quandam ἔκδοσιν significare. 2. In Palimpsesto Mediolanensi oratio Libyca non in *sex*, sed in *decem* versus digesta est, ut decem Pnnici versus totidem Libycis respondisse videantur. Qui qunm Punicis breviores essent, in sex lineas dein contracti snnt. 3. Idem iste Mediolanensis Pnnicos versus plane omisisse et nonnisi Libycos habuisse videtur: quanqnam in tanta Maianarum observationnm brevitate ea de re nihil definiam, donec eximius hic liber denuo his in locis examinatus fuerit. 4. Quibusdam, ut Bellermanno (II, p. 44), non credibile imo absonnm visnm est, ea, quae modo Pnnico sermone dicta erant, dein Libyco, mox tertium Latino sermone repeti; cnius quidem rei idonea ratio cogitari potest. Videtur enim vel ipse poëta vel quicunqne fabulam scenae rationibns accommodavit hoc canticnm, in quo patrii sermonis usus aptissimus videbatur, duplici Africae dialecto dedisse, ut actores, prout huius illiusve peritiores essent, nnt hos aut illos versns recitarent: si neutros bene pronunciare viderentur (qnod sine aliqna linguae exercitatione fieri non poterat), latinis versibns uterentur. 5. Quae de Punicae et Libycae (rectius Libyphoeniciae) orationis consensu Bochartns observat, nunc post ea, quae de Libyphoenicia Tnggensis tituli parte disputavimus (lib. 2 no. 56), paullo accuratius definiri possunt. Nam hoc quoque Libyphoeniciae lingnae specimine confirmari videtur, quod supra observavimus, eam linguam Punicae linguae vocabula et radices haud paucas, licet vario modo corruptas, recepisse: qua de re certius etiam et accuratius iudicare possemus, si Mediolanensis codicis scriptura magis integra superesset. Vel sic tamen mnlto plnra, quam Bochartus vidit, in sermone Libyco sunt, quae cnm Pnnicis congruant, ita ut Libycorum integrum fere tenorem seqni et monstrare possimns. Maxime conspicnus consensus, quem iam Bochartus observavit, est in Vers. 1 coll. Libyc. v. 11, praecipue in Mediolanensi:

Pun. *Yth alonim valonuth sicorathi si macom syth*
Libyc. { Mediol. *Yth alonim valoniuth sicorathi* isthym himahy *macom syth*
Libyc. { Rom. *Ex anolim volanus succurrathim* isti maltim *macum esse.*

Vers. 2. Pnn. *Chym lacchun*
Libyc. { Mediol. Cym b......
Libyc. { Rom. Con cubitnm cet.

Vers. 4. ... *alonim* ...
Libyc. ... alonim (Mediol. v. 3).

Vers. 5. *li velech Antidamaschon*
Libyc. iec silic (lege: lec vilic) .... Atidmascon.

Vers. 6. *Ys sid dobrim thyfelyth*
Libyc. { Rom. alemin duber tefel
Libyc. { Mediol. al. mue duber tefet

Vers. 7. *Uth binim ys diburt hinn ocutnu Agorastocles*
Libyc. { Rom. at enim avos duber hent hy Acbaristoclem
Libyc. { Mediol. altanim avos duberithem hna Acbaristolem.

V. 8. 9 in Libycis contractiora esse videntur, sed vide possitne initium textus Libyci ita fere legi et intelligi:

Ette se anech naso oct eli helicos
את זה אנך נשא עקר אלי הֲלכות
hoc ego fero, foedus (signum foederis) secundum viam (morem).

Quidquid est, satis certus est utriusque concentus in V. 10, cuius textum Libycum ita disposuerim et ad etymon Phoenicium revocarim:

Aode anec lisor bode si ussul im nimco lu s(im).
יורע אנך לשער בדי שאשאל אם מנכר לו שם
videns ego ad portam servos, quos interrogabo, num notum ei nomen.

Ex hoc maxime versu apparet, Liby-Phoeniciis multa inesse Phoenicia, sed varie corrupta, maxime decurtata, v. c. *nimco* (fort. minco) pro *moncor*, *lus* pro *lu sim* al. ut in Tuggensi מפע pro מפעל, מר pro אמר, עש pro כעש. Ceterum *lisor* (לשער) ex Mediolauensi recepi pro vulgato *lictor* (לחצר).

§. 14.

Sententiae Punicae in Act. V sc. 2 explicantur.

Quas secundae scenae Plautus passim inspersit locutiones Punicas, eae carent quidem genuina ipsius poëtae interpretatione, et raro tantum ex antecedentibus sequentibusve earum significatio colligi potest, velut V. 35 (cf. V. 36). V. 46 (cf. 45); attamen in ioculari facetaque Milphionis explicatione egregium textus Punici constituendi subsidium habemus, ut, quum de scriptura certius constet, adiecta interpretatione minus aegre careamus. Quum enim vis comica totius scenae in eo cernatur, quod Milphio scurrili quodam modo Agorastocli Punica ita interpretatur, quasi huius linguae soni Latinae similes sint: ex nugatoria hac Milphionis interpretatione, quae sono ubique cum Punicis convenire debet, lectionis varietas in Punicis egregie indicari potest. Ut nostram Punicorum analysin lectoribus ante oculos ponamus, integrum diverbium inde ab eo loco, ubi Hanno Punice loqui incipit, adscribemus, Punica autem hebraice transscripta et latine versa in notis illustrabimus. De scripturae varietate in his notis diiudicanda redeundum ad §. 11, superiores autem huius scenae interpretes laudavimus pag. 360. Quorum facile praestantissimus est Bellermannus, in una tamen re vix probandus, quod Milphionem linguae Punicae fere imperitum cogitat, et perversas eius interpretationes non scurrili eius petulantiae, sed ignorantiae tribuit. Eandem Salmasii sententiam fuisse video (ad Vers. 54).

Mil. vin' appellem hunc Punice?
Ag. An scis? Mil. nullus est me hodie Poenus Punior.
Ag. Adi atque appella, quid velit, quid venerit,
Qui sit, quoiatis, unde sit: ne parseris.

Mil. *Avo* ! quoiates estis? aut quo ex oppido?
חוו
Salvete

Han. *Hanno Muthumballe bechaedre anech.*
חנון מתובעל בקרתא אנך
Hanno Muthumbalis ex Carthagine ego

Ag. Quid ait? Mil. Hannonem sese ait Carthagine,
Carthaginiensem Muthumbalis filium.

Han. *Vo* ! Mil. salutat. Han. *donni* ! Mil. *doni* volt tibi
Salve — אדני
חוו — mi domine
Dare hinc nescio quid? audin. pollicerier?

Ag. Saluta hunc rursus Punice verbis meis.

Mil. *Avo donni*, hic mihi tibi inquit verbis suis.
חוו אדני
salve domine

Han. *Mi bar bocca?* Mi. istuc tibi sit potius, quam mihi!
מי בר בקי
Quo ex oppido es?

Ag. Quid ait? Mil. *miseram* esse praedicat *buccam* sibi.
Fortasse medicos nos esse arbitrarier.

Ag. Si ita est, nega esse: nolo ego errare hospitem.

Mil. Audi tu, *rufen nu lo, is tam!* Ag. sic volo,
רפאין אנו לא איש תם
medici nos non (sumus), vir bone!
Profecto vera cuncta huic expedirier.
Roga, numquid opus sit. Mil. tu, qui zonam non habes,
Quid in hanc venistis urbem, aut quid quaeritis?

Han. *Muphursa.* Ag. Quid ait? Han. *Mure lech iamna.* Ag. quid venit?
מפרשה — מורה לך יענה
Explicationem. — Doctor tibi explicabit.

Mil. Non audis? *mures Africanos* praedicat
in pompam ludis dare se velle aedilibus.

Han. *Laech lachananim li menuchot.* } Ag. Quid nunc ait?
לך לחננים לי מנוחות
Abi ad (deos) misericordes, mihi quies sit.

Mil. *Ligulas*, *canalis* ait se advexisse et *nuces:*
Nunc orat, operam ut des sibi, ut ea veneant.

Ag. Mercator credo est. Han. *Is amar hinam* }. Ag. quid est?
איש אמר חנם
Vir loquitur frustra.

Han. *Palu me rega datham* } Ag. Milphio, quid nunc ait?
פלוא מֶה רקה דעתם
Mirum, quam inanis cognitio eorum.

Mil. *Palas* vendundas sibi ait, et *mergas datas,*
Ut hortum fodiat: atque ut frumentum metat.
Ad messim credo missus hic quidem tuam.

Ag. Quid istuc ad me? Mil. certiorem te esse volui,
Ne quid clam furtive accepisse censeas.

Han. *Muphonnium sucorahim* }. Mil. heu! cave si feceris,
מפניהם שקרתהם
Removebo mendacia eorum.
Quod hic te orat. Ag. Quid ait, aut quid orat? expedi.

Mil. *sub cratim* uti iubeas sese *supponi*, atque eo
Lapides *imponi* multos, ut sese neces.

Han. *Gunebel balsamen ierasan!* } Ag. narra, quid est?
גאון נבל בעל שמים ירסן
Petulantiam scurrae deus coelorum capistret!
Quid ait? Mil. non hercle nunc quidem quicquam scio.

Han. At ut scias nunc, dehinc Latine iam loquar.
Servom hercle te esse oportet et nequam et malum,
Hominem peregrinum advenam qui irrideas.

V. 34. *Avo*) in hac salutandi formula latere imperativum verbi חוה *vixit*, iam Petitus vidit, quem reliqui deinceps secuti sunt. Haereo tamen in forma, quum

imperativi singularis numerus sit חֲוֵה vel חֲוָא, per apocopen forte חו, unde *avo* non bene repetas. Credibile igitur est, *avo* esse pluralem *salvete*, ut ipsum chald. חֲווּ, singularem חו vero in illo *Αὔδονις*, de quo mox ad vers. 41. Opponi possit, Vers. 41 locutione *avo donni* a Milphione unum Hannonem compellari: quo tamen illud non refellitur, quum etiam אֲדֹנַי proprie plurale sit (v. Thes. ling. hebr. p. 329), et contra apud Hebraeos et Francogallos forma אֲדֹנִי et *Monsieur* utantur, etiam si plures aliquem alloquuntur.

V. 35. *Hanno Muthumballe*) Muthumbal, quod scribo מתובעל (vir Baalis coll. Metuastartus מתועשתרת vir Astartes), est n. pr. Punicum etiam alibi obvium, v. numum Carthag. Romanae tab. 16 H. l. expectes *Hanno ben Muthumbal*, et fortasse ita olim scriptum erat, quod postea litteris traiectis depravatum est in Muthumbalben, ..lbe, ..lle: nisi forte Plautus *filii* vocabulum omitti posse putabat, ut apud Romanos et Graecos. — *bechaedre anech*) Paene recepta multorum scriptorum opinio est, *chaedre anech* esse quandam Carthaginis denominationem, Punice sive חדרי ענק *cònclavia Enaci* sive חצרי ענק *villae Enaci* scribendam (Boch. l. c. p. 347.725). Mihi *anech* esse videtur i. q. אנך *ego*, quo vix carere poterat illa sententia, *chaedre*, fortasse *chaerde*, litteris, ut saepe in vulgari sermone, emollitis dictum existimo pro קרתה *carta* urbs, quod breviter dictum est pro קרת חדשת. Pro *bechaedre* (in Carthagine) fuerunt qui legere vellent *mechaedre* (e Carthagine), sed vulgatae favet Milphionis explicatio: Hannonem sese ait *Carthagine*. Ceterum nunc quidem Milphionem Punica recte explicasse equidem cum plurimis interpretibus censeo. Bellermannus vero etiam in hac locutione interpretanda Milphionem errasse censet, ipse verba Punica ita constituens: *Hanno muthim balle bechaedre anech* חֲנֻנוּ מְתִים בְּעָלַי בְּחַדְרִי אֲנָח *sitis gratiosi, o viri domini mei, in intimo meo angor*, quod plures ob causas probare non possum. Tum enim ex vulgari scriptura haec verba Hebraea exsculpi vix possunt (*muthum* esse non potest מתים = mithim, חננו esset hannu), tum istae locutiones (v. c. מְתִים בְּעָלַי) linguae hebraeae indoli vix conveniunt, tum denique oratio ita supplex et submissa Hannonis moribus non accommodata est.

V. 38. *Vo*) Ita omnes codices h. l. ubi Hanno loquitur, quum contra Milphio V. 34 et V. 41 plenius dicat *Avo*. Ipse Poenus forma breviore et quasi negligentiore uti videtur. — *Donni*) Ita duplici *n* omnes codices h. l. et V. 41. Litteras enim subinde invito etymo geminabant sive Poeni sive Romani Punica scribendo imitantes (v. infra §. 28). Simplex *n* suadere possint *Αὔδονις* (de quo mox) et quod statim sequitur lat. *doni*, sed vel similis sonus sufficit. Ceterum verba Hannonis *Vo donni* proprie continuo pronuncianda Milphionis interlocutione interrupta sunt.

V. 41. *Avo donni*) in codd. Avo noune, in solo Rom. *Avo nonni*, unde illud reponendum esse dudum viderunt editores. Iam Bochartus (p. 725) de hac salutandi formula laudavit Antipatris Sidonii epigramma ad Meleagrum Tyrium in Anthol. lib. 3, c. 25, epigr. 70:

> ἀλλ' εἰ μὲν Σύρος ἐσσὶ Σαλαμ, εἰ δ' οὖν σύγε Φοῖνιξ,
> Αὔδονις, εἰ δ' Ἕλλην χαῖρε, τὸ δ' αὐτὸ φράσον.

Cf. ad Vers. 34.

V. 42 *Mi bar bocca?*) Ed. pr. me bar bocca, sed *mi* legendum esse suadent sequentia *miseram buccam*. Illud quomodo explicem, iam paucis dixi p. 321. Nimirum *bocca* mihi esse videtur aeg. בק *urbs, oppidum* in linguam punicam receptum, quod etiam habetur in nomine pr. *Vacca* (vide l. c.), ut integra locutio valeat: quis filius urbis? ex quanam urbe oriundus es? Nimirum Hanno servum, quem Punice loquentem et interpretis partes agentem videt, de patria patriave urbe interrogat. Hic vero omnia in ridiculum vertens verba Punica hero ita interpretatur, quasi Hanno quaesiverit: *miserane bucca* tibi? num dentes dolent? — Ceterum alii haec aliter explicarunt. Petitus, Reinesius, Bellermannus: מָה בַּר בָּכָה *quam* (sum) *filius fletus!* i. e. o quam infelix sum et deflendus! non ita male, quanquam minus accommodate ad Poeni indolem, cuius nunc non est suspiria ducere, sed serio propositum persequi et de re sua percontari. Tychsenius infeliciter: מְבָרֶכְךָ *salvere te iubeo* (quod et a litteris et a contextu plane alienum est) vel מַעֲבִר בָּךְ *transire ad te facio* i. e. reciproce. Sappuhnus coniicit: *mi sar bocca* מי זר בקקא *quis peregrinus sciscitans?* modo בקק esset idem quod בקש!

V. 46. *Rufen nu lo, is tam!*) Ita reposui pro *nuco*, quo facto illa sententia prodit, quam solam flagitat colloquii tenor et V. 45. Forma Ruf*en* (coll. رُفَقَن) iterum ad Syriasmum inclinat (vide supra ad *avo*): *is tam* respondet latino *vir bone!* — De aliorum huius versus interpretatione paene referre piget. Tychsenius: רפאים אינך איש תם nonne medicus, vir probus es? Sappuhn: rufen mi co islam, medicos, quis de illis interrogat? Bellermannus adeo *nuco istam* nihil significare et inanes sonos (abracadabra) esse comminiscitur, de singulari sua coniectura, qua Milphionem Punica ignorasse statuit.

V. 50. *Muphursa*) Petitus et Bellermannus scribunt מִפְרוּשָׂה (expansio, velum) idque *hospitium*, *domicilium* interpretantur, invitis et linguae rationibus et contextu. Mihi non dubium est, quin sit nomen abstractum a פרש *explicavit*, et significet *explicationem*, *dilucidationem*. Non enim domicilium quaerunt Poeni, sed in impeditissima causa lucem et illustrationem (Aufklärung). — *Mure lech ianna*) In *Muvi*, *Muvu* latere *Mure* ex Milphionis verbis, qui ex *mure lechianna mures africanos* exsculpsit, manifestum est, ut iam Bothius vidit. Sententia est: *doctor* iste i. e. servus ille quo interprete uteris *tibi respondebit*. Verbis parcius utens (cf. sc. 3 vers. 26) et Milphionis nugis ad impatientiam fere redactus Agorastoclem iterum quaerentem ad interpretem remittit: *ianne* pro יענה, duplici *n*, ut in *donni*, ubi vide. — Bellermannus in *Mivu* quaerit *Milphionis* nomen: Milphio tibi explicabit: sed unde hoc Hannoni cognitum erat? De muribus Africanis vide Lipsii Elect. 2, 4, contra Plin. H. N. 30, 6. Reliquorum interpretum inventa nullius pretii sunt, ut Tychsenii: מספלי כנעה *ex exercentibus mercaturam!* Sappuhn: *mo in lec hianna*, *ex Cananaea* (!).

V. 51. *Laech lachanamim*, ut bene Vetus codex, esse imprecandi formulam, quae contractius repetitur sc. 3 vers. 33, recte viderunt Bellermannus et Tychsenius,

quorum ille interpretatur: לך לחננים *abi ad daemones*, coll. arab. جنّ daemon, hic לך לְגִיהִנֹּם *abi ad Gehennam*, addita etiam alia infeliciore lectione: לך לכנענים abi ad mercatores! Sed neque arab. جن *) adhiberi potest, ortum illud ex lat. *genius*, neque גִּיהִנֹּם, vocabulum haud dubie solis Iudaeis proprium. *Chananim* חננים misericordes videntur *dii* appellati, de quibus verbo חנן persaepe utuntur Poeni (חנבעל, חנמלקר, חנאאשמן, אשמנחן cet.): neque ineptum est, eum ad deorum misericordiam delegari, quem humana ope carere iubemus. — *li minuchot*) codd. *minichot*, sed *minuchot* legere iubet *nuces* Vers. 54, quod imitatur sonum τοῦ *nuchot*, sicut ex *laechla* Milphio effecit *ligulas*, ex *cananim* — canalis.

V. 56. *Is amar hinam*) Vulgatam *binam* secutus Tychsenius scribit איש אמר ונם *vir* (Milphio) *loquitur et dormit*, Bellermannus איש אמר בינם *vir* (Agorastocles) loquitur *prudenter*, ut בינם sit adverbium instar חִנָּם, רֵיקָם. Reposui *hinam* (חִנָּם), quod meliorem sententiam efficit, sed omnibus his explicationibus obstat, quod *amar* absolute positum est pro *locutus est*, id quod rarissimum et paene dubium.

V. 57. *Palu me rega datham*) Bellermannus vulgatam *dectha* secutus interpretatur: פְּלוּ מֵעִיר גַּר פְּקוּדָה *admiramini*, (vos) *ex urbe*, *casum varietatis* i. e. iocum festivum, eandem sequitur Tychsenius, ita scribens: בַּל אָמַר קַדַּחְתְּ *nonne dixi, te febri laborare?* Utrumque vix Hebraeum. Praeterea pro *dectha* legendum videtur *datha*, ut respondeat latino: mergas *datas*, et fortasse sententia flagitante *datho* (דַּעְתּוֹ) vel *datham* (דַּעְתָּם), ut integra sententia sit: פְּלֵא מַה רֵקָה דַּעְתָּם *mirum* (est), *quam inanis cognitio eorum* vel *cognitio eius* (datho), „*es ist doch merkwürdig, wie wenig sie verstehen (er versteht).*“ In singulis nihil difficultatis est, praeterquam in voce רקה, quae latine *rga* scripta est, ex singulari Poenorum pronunciandi ratione, qua ק et כ saepe mollius efferunt ut g, v. c. בקר Vacca et Vaga, vide pag. 321 et infra in gramm. §. 26.

V. 63. *Muphonnium sucorahim*) Prius vocabulum nil dubito quin מפניהם (hebr. מְפַנֵּיהֶם) scribendum sit, Part. Pi. coll. פִּנָּה removit, e medio sustulit (Zeph. 3, 15), inde remotis, quae temere disiecta erant, purgavit (aufräumen). Pro Schwa mobile Hebraeorum post praeformativam Poeni habent u, ut Arabes in مُقَبِّل, et eodem modo suffixum scripserunt هُم pro הֵם, quod quidem suffixum ante ipsum substantivum (removebo ea, mendacia eorum) redundat, ut in *syllohom alonim* sc. 1, 4. *Muphonnium* autem in ore Poenorum fere sonasse *m'phonnium*, *emphonnium*, ut in lingua arabica vulgari مقبّل *m'kabbel*, *emkabbel*, ex eo apparet, quod verbo *m'phonnium* infra respondet et *supponi* et *imponi*. — In *sucorahim* latere שֶׁקֶר *mendacium*, cum

*) Mirum quod *Muenterus* (Rel. der Karthager pag. 134) scribit: „חננים *das aus dem Hebräischen (?), Arabischen, Persischen, Türkischen bekannte Wort für böse Geister.*“ Nam in lingua hebraea hoc vocabulum *misericordes* significat, non *daemones*, in reliquis linguis daemon non חן appellatur, sed جنّ (גן).

suffixo הֶם, equidem nil dubito, quod quidem duplici modo cogitari potest: sive ut legatur *succrathim* (Heidelb. sucoraphim) et scribatur שְׂקָרְתְהֶם a fem. שְׂקָרָה = שֶׂקֶר, quae ratio commendatur verbis latinis *sub cratim*, quanquam ei repugnat suff. plurale in Muphonnium, quod nomen plurale poscere videtur: sive *succrahim* vel *succraim* = שְׂקָרֵיהֶם (cf. mytthybariim = מדבריהם) *mendacia eorum*.

V. 67. *Gunebel balsamen ierasan*) iam Petitus maximam partem ita scripsit, ut supra fecimus, consentiente Reinesio, Bellermanno al. idque paene indubitatum videtur. *Gunebel* vel uno *n* extruso est pro גְאוֹן נָבָל, vel a nomine גֵּאָה, unde fem. גַּאֲוָה: utrumque h. l. ὕβριν significat, ut LXX reddunt hebr. גאון. Ad *Balsamen* cf. Βεελσαμήν ap. Sanchuniathonem v. ind. appellativorum litt. B. *ierasan* יְרַסֵן est fut. Pi. a רסן رسن ligavit fune s. capistro: legitima mediae radicalis geminatio neglecta est, ut in *hily* אֵלֶּה 1, 9, Ithobal = אִתּוֹבַעַל. Facessat autem Tychsenius, qui ita Punica scribit et interpretatur: קֹנֵי הֶבֶל בַּל שָׁמַיִם יִירָשׁוּן *ementes vanitatem* (vaniloqui) *non coelum possidebunt*.

Tertia scena nonnisi duos locos Punicos continet, unum V. 33 *Lachanam vos*, de qua imprecandi formula iam 2, 53 dictum est, alterum Vers. 22. 23, ex quo equidem nihil efficio et propterea iudicare non possum, an recte Milphio Punica interpretatus fuerit, in quam sententiam inclinare possit, qui viderit, latinam interpretationem minime, ut plerumque, solos sonos verborum Punicorum captare et in ridiculum vertere. Postquam enim Giddeneme, mulier Carthaginensis, Hannonem pristinum herum agnovit atque gaudium de opportuno eius adventu significavit, servorum Punicorum unus mulierem popularem ita compellat:

Haudones illi havon bene si illi in mustine.

cui mulier respondet:

Me ipsi et eneste dum et alamna cestinum.

Tum Agorastocles:

Quid illi locuti sunt inter se? dic mihi.

Mil. Matrem salutat hic suam, haec autem hunc filium.

Bellermannus, qui Milphionis interpretationem ficticiam censet, haec ita solvit redditque:

חַן דוֹנִי שְׁאֵלִי הֵנֵּן בָּנוֹת הָאֵלֶּה אֵין מוּת תְּנָה
מִי אַפְסִי עוֹד הָאָנוּשׁ תִּדוֹם עַד עוֹלָם נָשִׂישׂ תְּמִים

Puer. pietate commotus est dominus meus, quod deus meus (ei) donavit has filias, non morti tradidit.

Gidd. Quis praeter me (beatus?). Lamentum silebit! in aeternum gaudebimus beati.

Quae magnam partem ita ferri non posse, neque eam habere significationem, quam ei tribuit B., mecum facile intelligent litterarum hebraicarum periti (vide prae ceteris מות תְּנָה morti tradidit, מִי אַפְסִי עוֹד cuius formulae Jes. 47, 8. 10. Zeph. 2, 15 longe diversus est usus, אנוש lamentum? תמים beati?): meliora tamen

neque ab alio quoquam in medium prolata video, neque mihi ipsi dare post omnes curas et cogitationes contigit. Haud scio igitur an ista Liby-Phoenicia potius, quam vere Punica sit, pariter atque sc. I, v. 11—16, de quorum interpretatione paene desperandum sit.

B. *VOCABULA PHOENICIA, QUAE APUD SCRIPTORES GRAECOS ET ROMANOS REPERIUNTUR.*

§. 15.

In vocabulis Phoeniciis Punicisque, quae sparsim apud veteres scriptores inveniuntur, recte agnoscendis et ad orthographiam etymonque semiticum referendis non exigua cernitur difficultas, imo tanta, ut non defuerint, qui propter harum vocum multitudinem, quae Phoeniciae nuncupantur a veteribus scriptoribus, ex Hebraea tamen lingua explicari nequeunt, illam ipsam, quam supra defendimus, de linguae Hebraeae et Phoeniciae consensu sententiam in dubium vocarent *). Verum enimvero licet etiam post Bocharti nostrasque curas nonnullae glossae supersint, quae neque ex lingua Hebraea neque ex cognatis linguis vindicari queant, earum tamen non ita magnus numerus est, neque est quod hoc ipsum magnópere miremur. Namque

a. pleraeque hae glossae inveniuntur apud scriptores, qui litterarum Phoeniciarum ipsi prorsus ignari **) has glossas cum earundem explicatione vel fando acceperant vel aliunde exscripserant, quo factum est, ut non possent non varii generis errores subrepere vel ex sinistra vocum interpretatione vel ex similium confusione orti. Sic in Etymologico Magno *Βητυγών* explicatur *Κρόνος*, quum potius sit *οἶκος Κρόνου* (בית דגון); ibid. *γάλωνες* explicatur praeter alia: *τὰ περιφράγματα*, quam explicationem ad *Γάδειρα* pertinere recte vidit Bochartus: et Iustinus (18, 3. 8) *Sidon* apud Phoenices *piscem* significare tradit, quum *piscatum* significet. Alia non magis vera ex mera coniectura petita sunt, velut hae Servii explicationes: *Byrsa* lingua Punica corium; *Dido* virago; *magar* villa (v. ad Magalia).

b. Alia huius generis vocabula vel iam a veteribus variis modis immutata sunt, ita ut non sine negotio agnoscantur (v. *Κόης* כֹּהֵן, *χουρμά* = חרמל), vel a librariis ita depravata, ut de medicina iis afferenda paene desperandum sit. Nonnunquam etiam explicatio a veteribus data in metaphorico quodam vocabuli usu nititur (v. *Αἶλα*, *ἀβάθ*).

c. Nonnulla, quae pro Punicis venditantur, etiam Libyca esse videntur, ita ut ex linguis Semiticis illustrari non possint (v. *Ζίγαρ*, *Ζεγέρις*).

2. Quod ad singulos scriptores attinet, in quibus hae glossae reperiuntur, horum plures sunt Graeci) Plutarchus, Athenaeus, Dioscorides, Philo Byblius, Josephus, Stephanus Byzantinus, Damascius, Hesychius, Etymologicon magnum), quam Latini (Quinctilianus, Servius, Priscianus, Appulejus, Augustinus, Hieronymus),

---

*) Vide Bocharti Canaan II, cap. 1 fin.

**) Id de omnibus dici potest praeter Appulejum et Augustinum Afros.

quam ipsam ob causam in sequente indice litterarum Graecarum, non Latinarum, ordinem secuti sumus. De duobus tantum, qui satis largam explicandi materiam nobis praebuerunt, paullo accuratius nobis dicendum est. Unus est *Dioscorides*, Neronis fere aequalis, in cuius opere *de materia medica* plerisque plantis synonyma Punica, Aegyptiaca,' Romana, Gallica, Dacica, adscripta reperiuntur, quae in omnibus libris vetustis (sunt autem in hoc scriptore vetustissimi et optimae notae, vide Sprengelii praefat. ad Dioscorid. p. XVIII) obvia editio princeps Aldina sine ulla distinctione in textum recepit, Asulanus vero atque Marcellus Vergilius ad spuria amandarunt: adstipulante etiam Lambecio (de bibl. Vindob. lib. 2 pag. 593), qui potius Pamphilo cuidam grammatico a Galeno laudato haec synonyma tribuit, cui quidem plura opposuit Sprengelius l. c. pag. XVI. Quam quidem causam quum h. l. disputare longum sit, unum monuisse sufficiat, synonyma et Aegyptiaca et Punica ita comparata esse, ut cum Aegyptiacae et Punicae linguarum opibus aliunde cognitis bene conspirent, et, si modo vulnera a librariis inflicta ubique sanari possint, maximam partem ad originem in his linguis revocari posse: id quod in Aegyptiacis egregie praestitit *Ignatius Rossius* in *Etymologiis aegyptiis* (Romae 1808), in Punicis tentarunt Bochartus, ac Sprengelius ad Dioscoridem et in hist. rei herbariae T. I. p. 226—228. Quisquis igitur collegit ista synonyma; dubitari non potest, quin genuina sint, praesertim quum ipsos Afros rei herbariae operam dedisse aliunde constet (p. 345). Ceterum de forma horum nominum notandum est, in codicibus ea ita scripta esse, ut appareat, librarios ea scribendi et pronunciandi methodo usos esse, quae Itacismi nomine insignitur, ita ut ἀστὴρ, γοίδ, ἀσιῤῥισι, βοιδὴν, ἀχοιοσίμ pronuncianda sint *astir*, *gid*, *asirrisi*, *bidin*, *achiosim* rel. Alter huius generis liber similia plantarum synonyma continens est Appuleji *Madaurensis Afri de herbis* s. *de nominibus* et *virtutibus herbarum* libellus inter Appuleji opera editus in Editionibus Basilensibus: separatim Tiguri 1537 cum commentario Hummelbergii, et 1788 editore Ackermanno, de cuius authentia non minor est doctorum hominum dissensio, quam de Dioscoridis nothis, v. I. Bosscha de scriptis Appuleii in Appuleii Oudendorpiani T. III p. 522—24 et Sprengel. hist. rei herbariae T. I p. 199, qui sanae criticae fines fere excedens seculi duodecimi vel tertii decimi monacho hunc librum tribuit. Huius enim libelli sermo quum ab Appuleii sermone et omnino a scriptorum Africanorum usu prope absit, plantarum etiam nomina Punica huius linguae indolem aliunde cognitam prae se ferant, equidem vel ipsi Appuleio Platonico eum tribuerim, vel, si forte superstitiosa huius libri indoles ab hominis Platonici ingenio abhorrere videatur, Appuleio Madaurensi Mago, cuius apud Augustinum non semel una cum Apollonio Thyaneo mentio est (v. epist. 102´ §. 32. — 136. 137. 138), quemque in hac causa nemini in mentem venisse miror.

3. Vocabulis, quorum origo Phoenicia satis explorata est, praeter glossas mox recensendas etiam annumerari possunt: a) litterarum Hebraicarum nomina (אָלֶף, בֵּית, גִּמֶל cet.), quarum forma grammatica ab Hebraismo paullulum discrepans (אָלֶף pro אֶלֶף) nescio an Phoeniciae linguae tribuenda sit: b) rerum Phoeniciarum vel a

Phoenicibus acceptarum nomina graeca, velut קִנָּמוֹן *κιννάμωμον* Herod. 3, 111, אֵזוֹב *ὕσσωπος*, בּוּץ *βύσσος*, חֶלְבְּנָה *χαλβάνη*, כַּמּוֹן *κύμινον*, כֹּפֶר *κύπρος*, כְּתֹנֶת *χιτών*, לְבֹנָה *λιβανωτός*, נֵרְדְּ *νάρδος*, מָן *μάννα*, מֹר *μύῤῥα*, נְטֹפָה *νέτωπον*, נֶתֶר *νάτρον*, פּוּךְ *φῦκος*, קָנֶה *κάννα*, קְצִיעָה *κασσία*, שִׁקְמָה *συκάμινος* — נֵבֶל *νάβλα*, כִּנּוֹר *κινύρα*, יָשְׁפֵה *ἴασπις*, סַפִּיר *σάπφειρος* — cf. כַּד *κάδος*, *κάδδος*, מֶלֶם *μάλθη*, מָנֶה *μνᾶ*, עֵרָבוֹן *ἀῤῥαβών* al. quae omnia in indice nunc contexendo omisimus *).

§. 16.

Abaddir, Abadir, Abdir. Priscian. lib. 5 p. 647 Putsch. Abadir (Deus est. Dicitur et hoc nomine lapis ille, quem Saturnus dicitur devorasse pro Jove, quem Graeci *βαίτυλον* vocant). Verba uncis inclusa, etsi fortasse h. l. interpolata [v. Krehl p. 180], tamen veram Prisciani sententiam de Abaddir exprimunt. Lib. VI §. 45: Abaddir quoque vel Abaddier, ὁ *βαίτυλος*, declinatum non legi. Lib. II, c. 1: *Abaddir vel Abaddier.* Lib. VII §. 32: Quidam addunt, hic Abaddir ὁ *βαίτυλος*, huius Abaddiris ..... sed in usu hoc non invenitur. — Punicam vocis originem disertis verbis non memoravit Priscianus, memorat vero Augustinus, qui (epist. 17, olim 44) Poenos habere dicit *in sacerdotibus Eucaddires, et in numinibus Abaddires.* Vix dubitandum, quin sit אב אדיר *pater* (deus) *potens*, cf. אָב de diis gentilium Jer. 2, 27, et אֱלֹהִים אַדִּירִים 1 Sam. 4, 8 (Boch. p. 765), non אבן דיר lapis sphaericus, quod magis placet Bocharto (p. 708): nihil enim frigidius, quam lapidem, eumque talem in quo numen latere credebatur, lapidem appellare. De re vide s. v. *βαίτυλος.*

Ἀβάϑ, *διδάσκαλος*, *Κύπριοι.* Hesych. Dudum viderunt interpretes, in eo latere hebraeum et chaldaeum אב *pater*, quod ad praeceptorem translatum sit, et maxime in blanda compellatione frequentatur, v. c. אָבִי 2 Reg. 2, 12. LXX *ὦ διδάσκαλε* cf. Matth. 23, 9. Act. 7, 2 et quae dedimus in thes. ling. hebr. T. I. p. 7. Sed nemo dixit, quid sibi vellet forma in *όϑ*. Est autem ea vel feminini generis nota (§. 38), ut in aliis nominibus muneris (v. Lehrgeb. p. 478. 879. Knobel ad Eccl. 1, 1), vel legendum *Ἀβά*, ὁ *διδάσκαλος* (*O* pro *Θ*), quo posito *Ἀβά* esset أَبَا, cui respondet ὁ *διδ.*

Ἀβαρται, *πτηναί*, *Κύπριοι.* Hesych. Recte Hamak. p. 301 ducit ab אֶבְרָה ala, unde אברתי esset *alatus.*

Abelonii. Augustin. de haeresibus ad Quod vult Deum cap. 87: „Est quaedam haeresis rusticana in campo nostro, id est Hipponensi ..... Abelonii vocabantur Punica declinatione nominis.“ Mox addit eos de quorundam opinione ab Abele dictos esse, ceterum ascesi operam dedisse et a concubitu cum uxoribus abstinuisse. Bocharto (pag. 768) propterea nomen ductum videtur ab arab. ابل, de quo Giggejus [I pag. 15] تابِلْ عن امرَاته vir continuit se, ne cum uxore congrederetur, تَابَلَ آدَمْ Adam ab Eva se abstinuit ob necem Abelis.“ Sed haec Giggeji, ut pleraque, ex Kamuso perperam deducta sunt, in quo (T. II. p. 1386) nihil est nisi ابل ... عن امراته sq. عن i. e. ابل امتنع عن غشيانها abstinuit a congressu cum muliere, quod pendet ex primaria lugendi significatione,

*) Cf. hist. ling. hebr. p. 66.

quae ad vitam asceticam refertur, unde ابيل asceta, monachus. Possint quidem ab hac ascesi nomen invenisse Abelonii: malim tamen id nominis ducere ab אב עליון *pater supremus*, ut אבעליונים sint qs. Hypsistarii (p. 135).

Ἀβιβλαβόν lilium regium apud Afros Dioscor. 3, 106 (116), haud dubie אָבִיב לָבָן pr. arista candida, fortasse flos candidus, coll. syr. ܗܒܒܐ flos, amhar. አበባ፡ id.

Abila s. *Abyla*, mons altus. Festus Avienus de Calpe et Abila loquens (Vers. 111): ... *Abilam vocant Gens Punicorum, mons quod altus Barbaro.* Vereor ut hoc ex linguae usu probari possit, nam אָבֵל, quod confert Aldretius, est graminetum, pratum, non mons; magis placet Bocharti עב עלאה ex Syriasmo *silva alta* (non *columna alta*) pag. 732. At num forte *Abyla* confusum cum גביל, גבל, quod apud Phoenices pariter atque Arabes *montem* significasse testantur nomina propria גְּבָל et גְּבַל Byblus, v. thes. p. 258.

Ἀδὰ παρὰ Τυρίοις ἡ ἰτέα. Hesych. Apud Talmudicos servatum est אירן salix Schabb. cap. 2.

Adad. Ita Solem Heliopoli cultum, quem deorum summum maximumque venerentur, appellari tradit Macrob. Saturn. 1, 23, his additis verbis: *eius nominis interpretatio significat UNUS:* cuius quidem observationis auctores *Adad* confudisse videntur cum *achad.* Scriptura enim *Adad* recte se habet, neque potest mutari in *Ahad*, cum eius numinis nomen etiam alibi compareat, in V. T. הֲדַד (unde הֲדַדְעֶזֶר, בֶּן־הֲדַד), apud Philonem *Ἀδωδός* Euseb. praep. ev. 10, 38.

Ἄδωνις, ... *δεσπότης ὑπὸ Φοινίκων.* Hesych. אֲדֹנִי v. §. 18 h. v.

Ἄζα capra, Steph. Byz. v. *Ἄζωτος*, quanquam hoc ad Palaestinenses spectat.

Azirgozol, peristereon, Apulej. חציר גוֹזָל herba columbarum.

Ἄλλα, ἀντὶ τοῦ καλά, Κύπριοι. Etym. M. Recte Ham. (Miscell. 302) confert אַיָּלָה pr. cerva, dorcas, vox blanda, qua mulierem pulcram alloquuntur Prov. 5, 19.

Alma, virgo. Hieron. in Jes. 7, 14 de עַלְמָה: lingua Punica, quae de Hebraeorum fontibus dicitur manare *proprie virgo* ALMA appellatur. Dubitamus tamen, num recte Hieronymus „proprie virginem" ita appellari dixerit, quae Hebraeis בתולה est, non עלמה.

Alonim, dii, pr. Superi, Siscnna ad Plaut.

Ἀλσουνάλφ, *βούγλωσσον* apud Afros Dioscorid. 1, 126. Est לשון אלף. Ita autem, ut dedimus, habet cod. Const., Vulg. *ἀνσανάφ*, fort. ex *ἀλσανάλφ*.

Ἄλφα, nomen primae litterae, quam reliquis praeponi scribit Plutarchus quaest. symp. IX, 2 §. 3, *διὰ τὸ Φοίνικας οὕτω καλεῖν τὸν βοῦν.* Est hebr. אֶלֶף, quod LXX non semel reddunt *βοῦς* Deut. 7, 13. 28, 4. 18. 51. Ps. 8, 7. Prov. 14, 4 Reliquae linguae Semiticae hac voce carent.

Ἄριζος, τάφος, Κύπριοι Hesych. Hamak. p. 303 confert חריץ fossa (de quo vide thes. p. 525): nec male, certe non video, in quam sententiam sepulcrum *sine radice* (ab *α* et *ῥίζα*) vocari possit.

Ἀρμάς v. *Ἀσουμεζλαβόν*.

Ἀσίραχος, locustae genus apud Leptitanos, magnis cruribus, sed alis carens Diosc. 2, 57. Respondet talmud. אסקרא Cholin c. 3 syr. ܐܩܪܨܐ, v. Boch. Hieroz. II, 450.

Ἀσιῤῥισοι, *ἀναγαλλίς* apud Afros Diosc. 2, 209, qua herba succurritur a vipera morsis, cf. Plin. 25, 15. Bene Bochartus p. 753 חציר רישי herba veneni, immo ad venenum pertinens, *οι* ab Itacismo profectum et *i* pronunciandum est.

Ἀσχαουχαύ, ἐλαφοβόσκον, *pastinaca* apud Afros Dios. 3, 73, cuius herbae pabulo cervos aiunt serpentium morsibus resistere. Boch. 755 reponit ἀσχαχχαύ (χ pro ο) חשק אקר desiderium cervi, egregie. αυ scriptum pro ô, more Syrorum.

Ἀσουμίς, λινόζωστις i. e. Mercurialis apud Afros, Diosc. 4, 188, et

Ἀσουμίςλαβον, λινόζωστις ἀγρία s. *cynocrambe* ibid. 189, etiam ἀρμὰς dicta. Bochartus p. 761 illud scribit הַשּׁוֹמֵשׁ et *ministrum* interpretatur (a chald. שַׁמֵּשׁ), *Mercurium* intelligens, ut deorum ministrum, qui propterea etiam Cadmilus vocetur, ἀρμὰς autem ex graeco Ἑρμῆς factum esse censet: quae non probo, quanquam meliora dare non possum. Unum certum, λαβον esse לבן albus, quoniam brassicae caninae folia ad albedinem inclinant, cf. *Ἀβίβλαβον*.

Ἀσοῦρ, ὁ κρατὴρ ὑπὸ Φοινίκων. Hesych. Etym. M. Est syr. ܐܣܘܪܐ scyphus. Ham. 303.

Ἀσουρίχ, εὔζωμον, *eruca* apud Afros Diosc. 2, 169. Bochartus emendat ἀσιρούχ חציר רוק *herba erucae*, quod posterius ex latina lingua petitum sit (cf. ἀτιερβερζία), malim חציר רק pro חציר ירק *gramen viride* (χλωρόν).

Ἀστήριτιφη, χαμαίμηλον, *anthemis* apud Afros Diosc. 3, 144, חציר תפוח herba pomorum, ut nomen graecum. Ἀστὴρ scriptum est per Itacismum pro *ostir*, idque pro *atsir*, quod graece scribenti iusto durius videbatur.

Ἀστηρχιλλός, Ἀχιλλεῖον, herba Achillis, Diosc. 4, 36, i. e. *chazir Achillos*, cf. הרדוס pro Ἡρώδης.

Ἀστιρχόχ, ποταμογείτων, *venae folium* Diosc. 4, 99. Bochartus omisit, Sprengelius scribit חָצִיר כֹּחַ herba efficax; quanquam non video, peculiarem vim ei tribui. Cogitari etiam possit חציר רֹקֶק herba sputi.

Ἀστρεσμουνίμ, στρύχνος *solanum* Diosc. 4, 71. Est חציר אֶשְׁמוּנִי *herba Asclepiaca*, (v. de אֶשְׁמֻן s. Aesculapio Phoenicum p. 135). Apollo enim hanc herbam, cuius usu conciliatur ὀλιγοχρόνιος μανία vatum et poëtarum furori similis, invenisse et Aesculapio dedisse ferebatur (Apulej. de virt. herb. c. 22). μ extremae voci adiectum, ut in נַפְתָּלִי LXX Νεφθαλείμ.

Ἀταδίν rhamnus apud Afros Diosc. 1, 119. hebr. אטדים pl. ab אָטָד rhamnus.

Ἀτιειρχόν, ἀρνόγλωσσον, etiam πολύνευρον dictum, *plantago* Diosc. 2, 152. Bene Bochartus p. 752 exponit חציר ערק, חציר ערקין herba nervorum s. venarum, coll. عِرْق vena, coll. πολύνευρον. R in hac forma absorptum est, ut in *Atzikurur*.

Ἀτιερβέρζια, πράσιον, marrubium Diosc. 3, 109. Sprengelio videtur חציר בְּרָכָה herba salutaris, utpote sterilitati adversa, quod non probabile. Num forte βερζια est ipsum graecum πράσιον? cf. ἀστηρχιλλός et ἀσιρούχ.

Ἀτιρσίπτη, κορωνόπους Diosc. 2, 157 חציר זפת herba picis.

Ἀτιρτόπουρις, τηλέφιον Diosc. 2, 217, fort. חציר טפרין herba unguium.

Atzikurur ranunculus, apud Poenos. Apulej. de virt. herb. 10. Est חציר קרור herba ranae, coll. قُرّ, قُرّ, قُرَّة, قُرَّة, قِرَّة, قُرَّة rana, r absorpto, ut in ἀτιειρχόν.

Ἀχοιοσίμ, τράγιον Diosc. 4, 50. Boch. p. 757 legit Ἀχαιοσίμ idque pluralem punicum censet ab Ἀχαῖος, inde (herba) Graecorum: contra Sprengelius אזנחים (foetidi): ego vix dubito, quin scribendum sit אחי עזים *herba caprarum*, cf. ἄχυ אָחוּ, quod LXX scribunt Ἄχί, Ἀχεί (aegypt. ⲁϫⲓ v. thes. ling. hebr. p. 67). Diphthongus οι ibi legendus ῐ (cf. ἀσίδρισοι) et ו pronunciatum o.

Αὔδονις salutandi formula, v. pag. 378.

Ἄχυ, species cassiae Diosc. 1, 12, hebr. אָחוּ, v. *ἀχοιοσίμ*.

Baal (בַּעַל) dominus, deus. August. ad Iud. 16: solet dici Baal nomen esse apud gentes illarum partium Jovis, Astarte autem Iunonis, quod lingua Punica putatur ostendere. Nam *Baal* Punici videntur dicere *dominum*, unde *Baal samen* quasi dominum coeli intelligantur dicere: *samin* quippe apud eos coeli appellantur. Iuno autem sine dubitatione ab iis Astarte vocatur. Servius ad Aeneid. 1, 733. lingua Punica Bal deus dicitur. Hieron. ap. Aldret. p. 184: Belus hebraice dicitur בל . . . hunc Sidonii et Phoenices appellant בעל: eadem enim inter ב et ל consonantes ע vocalis littera ponitur, quae iuxta linguae illius proprietatem nunc Beel, nunc Baal legitur.

Βάαυ natura quaedam superior apud Phoenices, quam *noctem* interpretatur Philo Byblius. *Εἶτα (φησὶ) γεγενῆσθαι ἐκ τοῦ Κολπία ἀνέμου καὶ γυναικὸς αὐτοῦ Βάαυ, τοῦτο δὲ νύκτα ἑρμηνεύειν, Αἰῶνα καὶ Πρωτόγονον θνητοὺς ἄνδρας* . . . . Sanch. Orell. p. 14. Grotius et Scaliger app. ad emend. temp. p. 27 contulerunt בֹּהוּ, quod probabilius videtur, quam quod Bochartus p. 706 *Βάαυτ* legendum coniicit idque a בות pernoctavit, ducendum existimat, quod ipsum secundarium est, ductum a בית domus. Mihi ista interpretatio, ut plura Philonis, incerta videtur.

Βαιτύλια, *Βαίτυλοι*, lapides animati ab Urano deo inventi, sec. Sanchun. p. 30. Orell. Plura de iis refert Damascius ap. Phot. p. 1047. 1062. 1063, huiusmodi lapides sphaericos atque igneos nonnunquam cum impetu coelitus deorsum ruere: exstinctos colore subcandido, nonnunquam etiam rubro, palmi fere magnitudine esse: numinum instar eos haberi, et alios aliis diis consecratos esse, ut Saturno, Jovi, Soli: plures iuxta Heliopolin Syriae repertos esse. Cf. Hesych. et Etym. v. *Βαίτυλος*. Eosdem *Abaddir* appellatos esse, supra vidimus, h. v. Cf. Bochart. p. 707. 708. Orellius ad Sanch. p. 31. Quod ad rem ipsam attinet, nihil dubito, quin aërolithi intelligendi sint, iiquo tales, qui integri, non disrupti, in terram descenderant, quibusque numen quoddam inesse credebant, ut in lapide ille Pessinuntio, in quo matrem deorum latere arbitrabantur (Liv. 29, 11, cf. Arnob. 7, 46 ibique Orell.). Iam diu est quod viderunt viri docti (Scal. ad Euseb. p. 198) *Βαίτυλος* esse בית אל, sed nugatorium est, quod huc referunt lapidem, qui Jacobi cervical erat in loco *Bethel* dicto Gen. 28, 18. Imo בית אל *domus dei* appellabatur huiusmodi lapis, quia deus in eo inesse credebatur, quam ipsam ob caussam etiam *Abaddir* dictus est.

Βαχχόν. κλαυθμόν. Φοίνικες Hesych. Respexit huius glossae auctor ad בָּכוּת, fletus.

Βάλλαι, βαθμοί, ὑπὸ Κυπρίων. Hesych. Num forte ortum ex מַעֲלָה gradus?

Balsamen, v. Baal, et Plaut. 2, 67.

Βεελσάμην, *Κύριος οὐρανοῦ* Sanchun. Orell. p. 14. Forma Syriasmum redolet.

Βητάγων, *ὁ Κρόνος ὑπὸ Φοινίκων.* Etym. M. Egregie fallitur Etymologus, nam *Βητάγων* non aliud esse atque *Βηθδαγών* 1 Macc. 10, 83 = בית דגון templum Dagonis, in aprico est.

Billis apud Afros appellatur semen humanum humi profusum. Fest. Bene Bochartus p. 734 confert بَلَّ semen, a بَلَّ בָּלַל madefecit.

Βοιδήν, *θαψία*, ferulae genus Diosc. 4, 154. Bochartus id scribit בַּדִּין parvi rami, ferulae, imo בַּדִּין *biddin*, nam et *οι* et *η* ex Itacismo i pronuncianda sunt.

Βουινεσάθ, ἄγχουσα Diosc. 4, 23. Boch. p. 757. Prior pars est אֲבִי pater, per apocopen בוּ, ut arab. أبو, بو; posteriorem non assequor, nisi forte est אֲנוּשָׁה *morbus*, ut pater morbi sit planta salutaris. Boch. p. 757 id corruptum censet ex ابو جلشا, quod ipsum ex أخيوسا depravatum videtur (Spr.).

Βουρχουμάθ, χρυσοκόμη, Diosc. 4, 23. Boch. 758 et Spr. conferunt arab. بُرْعُمَة *calyx floris*, malim fere אבו רקומה *pater varii coloris* (cf. praeced.) i. e. flos versicolor. ק saepe mollius pronunciatur.

Butzutzim, brassica silvatica Apulej. 127. Nihil est quod coniectat Boch. 763 بوص זיזים mors repentina ferarum: videant autem eruditi, possitne ea planta vocari אבו צוצים i. q. אבו צִצִּים *pater florum*.

Γάδαρα. Tzetzes chiliad. 8, 126: *Φοῖνιξ δὲ γλῶσσα γάδαρα λέγει τοὺς λιθοστρώτους.* Displicent haec Bocharto 747, et sane גדר murum significat, non pavimentum: at etiam pavimentum quodammodo murus vocari poterat.

Γάδειρα, *Gadir* septum, v. pag. 304.

Γάδον parvum. Claudius Iulius in Etym. Magno v. *Γάδειρα* de etymo Gadium loquens: *ὅτι Ἀρχαλεὺς υἱὸς Φοίνικος κτίσας πόλιν, ὠνόμασε τῇ Φοινίκων γράφῃ· γάδον γὰρ παρ' αὐτοῖς τὸ ἐκ μικρῶν ᾠκοδομημένον.* In etymo utut absurdo ante oculos habebat קָטוֹן *parvus*, litteris ק et ט emollitis.

Γαθουνήμ, σόγχος, cichorea Diosc. 2, 158. Spreng. coniicit גדוד עינים incisura faciei (imo: oculorum), vel גדוד עלים incisura foliorum (folia enim eius herbae incisa), equidem emendaverim *Γαθονολήμ*, קטון עלים parvis foliis: cf. *γάθον* = קטן.

Γάλωνες .... *τὰ περιφράγματα, Φοίνικες.* Hesych. Bene Boch. 734 observat, hanc glossam sede sua motam ad *Γάδειρα* pertinere.

Γάνος (גַּן) *ὑπὸ Κυπρίων παράδεισος.* Etym. M.

[*Γέννον*. *Κύπριοι. καὶ λάβε καὶ κάθιζε.* Hesych. *). Id Ham. 304 phoenicium putat, coll. חנה, sed cf. *γέντο*, *ἔλαβε* Hom.].

[*Γέργινοι* vocabantur parasiti regum Cypriorum Athen. VI p. 255. 256, quod Ham. 304 illustrat ex syr. ܟܪܟ circuivit, inde כרכין homines circumforanei. Sed ipsi Athenaeo *Γεργῖνοι* est nomen gentilicium, posteros Trojanorum indicans, quos Teucer in Cyprum colonos duxerat].

Γίγγροι tibiae Phoenicum sonum stridulum et lugubrem edentes, quibus Adonidem lugebant. Athen. 4, 76 p. 175 Casaub., unde etiam ipsum Adonidem Giggram appellatum fuisse tradunt, ibid. Illud ductum est a rad. כנר (knarren, schnarren) sonum stridulum edidit (v. Lex. man. h. v.), unde כִּנּוֹר cithara a sono stridulo.

Gingam, hyoscyamus Apulej. c. 4. Boch. 762 legit bingam, coll. arab. بنج hyoscyamus.

Γοίδ (lege *gid*) *κόριον*, coriandrum Diosc. 3, 54. Hebr. גַּד Exod. 16, 31. Vulg. *κόριον*. Onk. גִּידָא.

Γόνατα (rectius cum cod. Schowii *Γόνα*), *τὸ ὅριον, Φοίνικες.* Idem vocabulum, sed *angulum* potius quam finem significans, reperitur in nominibus propriis *Rusgonia* s. *Rusconia*, *Salaconia*. Punice id scribo כָּנָע, fem. כְּנָעָה (fortasse etiam גְּנָיָה, כְּנִיָּה), ductum a כָּנַע flexit, genu fecit, cf. גָּנָא, جنا procubuit, cui in Graecis cognatum et *γόνυ* (lat. genu) et *γωνία* angulus. Vide Lex. man. p. 494.

[*Γρά*, *φάγε*, *Κύπριοι.* Ham. 364 vix

*) Uncis inclusimus eius generis glossas, quae ab Hamakero aliisque pro Phoeniciis habitae et ex linguis Semiticis explicatae sunt, revera autem graecae esse videntur.

graecum arbitratur, et quaerit possitne a גרר ductum videri. Sed graecum esse *γράω* i. q. *ἐσθίω* monstrant Callim. fr. 250 et alia quae laudantur ad Hesych. l. c.].

Gudubbal leontopodium Apulej. c. 7. Dictum videtur pro *Gududbal* גדוד בעל granum Baalis, גדוד i. q. גַּד.

Δάγων, *ὅς ἐστι Σίτων*. Sanchun. p. 26 Orell. *ὁ δὲ Δάγων ἐπειδὴ εὗρε σῖτον καὶ ἄροτρον, ἐκλήθη Ζεὺς Ἀρότριος*, ibid. p. 32. Numinis דָּגוֹן dicti aliud esse etymon (a דָּג piscis, v. thes. p. 320), facile consentient viri docti, quidquid dicit Hamak. Misc. p. 168: e re nostra hoc unum est, דָּגָן apud Phoenices, ut apud Hebraeos, *σῖτον* significasse.

Derdun asterium Apulej. c. 60. Boch. 762 coniicit *cherdun*, quomodo eryngium appellatur apud Dioscoridem, quae planta cum asterio propter foliorum similitudinem etiam apud Arabes permutatur.

Δουβάθ *χρυσοκόμη* Diosc. 4, 55. Est דהבא, ה emollito, ut in להבים, לובים al.

Edom sanguis. Augustin. in Ps. 136, 7: „... nam et Punice Edom sanguis dicitur." Magis etiam quam hebr. דָּם respondent formae talmud. אִדָּם, אֲדַם, אִידְמָא, sam. ࠀࠃࠌ, cf. thes. p. 27.

Ἐλοείμ ..... *Οἱ δὲ σύμμαχοι Ἤλου τοῦ Κρόνου Ἐλοεὶμ ἐπεκλήθησαν, ὡς ἂν Κρόνιοι*, Sanch. pag. 28 Orell. Est ipsum אֱלֹהִים, idque pluraliter usurpatum de Saturni sociis et quasi commilitonibus, atque a Philone ab אֵל (quod Phoenices *κατ' ἐξοχὴν* de Saturno frequentant) ducitur, quod non omnino falsum, v. thes. p. 49. 94 B.

Ἔλφος, *βούτυρον*, *Κύπριοι* Hesych. cf. חֵלֶב adeps, pinguedo, *ἔλπος*, *ἔλαιον*, *στέαρ* id. Nam inter se cognata sunt חָלַב pinguis fuit et *ἀλείφω*, *λίπα*, *λιπάω*, *λιπόω*, v. Lex. man. rad. חלב, לבב. Etiam *ὄλβος* pr. videtur pinguedinem significare.

Ἑλλωτία, *ἡ Εὐρώπη τὸ πάλαιον ἐκαλεῖτο· ἢ ὅτι οἱ Φοίνικες τὴν παρθένον ἑλλοτίαν καλοῦσιν· ἢ παρὰ τὸ ἑλεῖν*. Etym. M. *Ἑλλώτης*, *Εὐρώπης* Hesych. ubi nihil de illo etymo ex lingua Phoenicia, quod quidem ex linguae opibus nobis cognitis vix vindices (Boch. 421): nam virgo est בחולה.

Ἐρβιαιαθούμ (al. ... *θούν*), capparis Diosc. 2, 204. Boch. 753 coniicit *ἐβιαιανώθ* אביונות cappares (Eccl. 12, 5. thes. p. 12. 13), Spreng. *ἐβιωνώθ*, quod iusto audacius, malim *ἐβιαυνούθ*, quod litteris Hebraeis proximum. *ἐρβι* pro *ἐβι* scriptum est, ut alludatur ad *herba*, *αυ* et *ου* more Syrorum et Poenorum pro *ό*.

Eucaddires, genus sacerdotum apud Poenos, Augustin. epist. 17 (v. supra v. Abaddir), ubi plures Ms. Eucaddares. Altera vocis pars est אדיר magnificus: de priore mihi non constat. Boch. p. 766 coniicit *Encaddires* idque scribit חנך אדיר *initiatus* (sacris) *Addiri* (dei), Mahnius (ap. Münter. Rel. d. Carth. p. 88) ad eandem formam confert عُنُق proceres, principes (sic enim scribendum erat), quod ad sacerdotes translatum sit: sed pr. longicolles significat et nonnisi poët. de principibus dicitur.

Ἐσμοῦνος nomen Aesculapii apud Phoenices pag. 136.

Ζεγέριες v. *Ζίγαρ*.

Ζεραφοῖς (lege Zeraphis) linum Diosc. 2, 124. Boch. 752 coniicit *Ζεραφοιστᾶ* זרע פשתה semen lini, sed forte extrema syllaba abiecta erat.

Ζιγάρ, *βούνιον* (rapae genus), Diosc. 4, 122. Ad Punici Graecique nominis concordiam illustrandam vide prae ceteris Herod. 4, 192, ubi murium Africanorum genus vocatur *ζεγέριες* et additur, Libycum hoc vocabulum esse, quod *colles* (*βουνούς*) significat. Itaque etiam plantae illius nomen Libycum, non vere Punicum videtur.

Zimicum peristereon Apulej. 65. Boch. 763 id dictum existimat pro *zibicum*, et confert chald. שׁוּבְבָא columbarium Jes. 60, 8 pr. cancelli columbarum: quod longe petitum. Num forte est חציר מקום herba oppidi, vici, *zi* pro *azi*, *azir* cf. Atzikurur?

Ζονορινσίπετ iuniperus Diosc. 1, 103. Spr. id scribit צרי כפר arbor balsamica pr. lugens, ego צְרִי זֶפֶת *fluxus picis*, cf. *ἀτιρσίπτη*. Poeni adeo Schwa compositum in צְרִי imitati sunt: ν in ζονοριν adiectum, ut supra in *ἰσμουνὶμ* pro *ἰσμουνί*.

Ζωφασημίν, τοῦτ᾽ ἔστιν οὐρανοῦ κατόπται Sanch. p. 10 Orell. צופי שמים. Sed nonne legendum *Ζωφησαμίν?* certe statuendum, Philonem vocales inter se permutasse.

Θαμάκθ (Boch. *Θαμανάθ*), parthenium, herba saporis amari Diosc. 3, 145. Respondet talmud. חמכה, quae recensetur inter herbas amaras, quarum usus Judaeis fuit in paschate Exod. 12, 8. Cant. 2, 9 Targ. et tract. Pesach. 2 §. 6, ubi Maimonides intybi speciem intelligit, alii aliter. Eodem pertinere videtur *tamnacum*, parthenii synonymum ap. Plin. 21, 30 s. 104, ubi plerique codd. *amnacum*.

Θεψώ, βούνιον, Diosc. 4, 122, cf. ζιγάρ. Hoc Libycum, illud vere Punicum plantae nomen fuisse videtur. De etymo nil definio.

Θίβωνος, κιβωτός, Κύπριοι. Est תֵּבָה, quod ipsum receperunt Graeci in θίβη.

Θορπάθ, ῥαφανίς (radicula) Diosc. 2, 137. Sprengelius confert ثرفة tuberculum, quod eximie placeret, nisi ex usu linguae esset tuberculum labii, non tuber terrae: sed vel sic ferri potest, certe quadril. ترفاس *terrae tubera* significat i. q. ثم. Ex linguae Hebraeae, Chaldaeae, Syrae usu esset טְרַף folium, טַרְפָּא, ܛܪܦܐ: idque melius convenit sequenti

Θορπάθ σαδί (Boch. *θ. σαδοί*, lege *sadi*), ἄπιον Diosc. 4, 174 i. e. טרפת שדה folium agreste. Etiam in Talmude, in cuius tractatu כלאים dicto multa plantarum maxime leguminum nomina reperiuntur (cf. Sprengel hist. rei herbariae T. I. p. 176 sqq. ed. 2), saepe earum plantarum nominibus, quae ἄγρια graece appellantur, additur שדה v. c. עולשין et עולשי שדה = κιχώριον et κιχώριον ἄγριον, כוסבר et כוסבר שדה coriandrum agreste, כרישין et כרישי שדה porrum et porrum agreste.

Θώρ, οἱ Φοίνικες τὴν βοῦν καλοῦσι. Plut. Syll. c. 17, cf. hebr. שׁוֹר, chald. תּוֹר. Nisi Phoenices cum Syris confudit Plutarchus, novum hoc est exemplum formarum ad Syrorum pronunciationem inclinantium, cf. et Plaut. sc. I, vs. 9. 10.

Iamim aquae calidae, Hieron. ad Gen. 36, 24. Fortasse inter se confudit ימים aquae et חמים calidi.

Iar lignum (יַעַר) et dubitandi particula. Augustin. in Ps. 123: „quod Punici dicunt *jar* (non lignum, sed quando dubitant) hoc Graeci ἆρα, Latini possunt vel solent dicere: putas? cum ita loquuntur: putas, evasi hoc?" Quid sit *jar* dubitandi vox, difficile est dictu. Boch. 769 confert وعر attonitus fuit in sermone, quod melius ita declares, وعر = יָעַר esse: difficilis, impeditus fuit, intricata fuit quaestio, dein haesit in sermone: unde יָעַר *jar* esse possit: *impeditum, difficile* est (dictu), quod dubitantis et haesitantis est. Praeterea in mentem venit, fueritne illud יִרְא, יֵרָא *videat* (aliquis) num —, *vide num* (ita sit), i. e. fortasse.

Ἰεβάλ, ἄγρωστις Diosc. 4, 30, Boch. 757 et Spr. non male conferunt יְבוּל, forma est ut יְקָר. Possit etiam conferri ܢܒܠܐ, ܢܒܠܐ gramen, i. q. hebr. אֵבֵל.

Ἴεγκ (al. *ἴισκ*) geranii species Diosc. 3,

121. Spr. confert arab. أَعْنَقُ longicollis: malo ינק, יֹנֶקֶת surculus.

Ἰεούδ, *μονογενής*, Philo Bybl. 42 Orell. יחוד = יָחִיד unicus, quod LXX saepe *μονογενής*.

Καῖσαρ, *Caesar*. Ita *elephantem* in lingua Punica appellari tradunt Serv. ad Virg. Aen. I, 290 et Constantinus Manasses p. 71: idem Spartianus (Ael. Ver. c. 2) Maurorum linguae tribuit. Ex Hebraicis id vindicari non potest.

[*Κέραμος* *carcerem* significare apud Cyprios testantur Grammatici v. intpp. ad Hesych. h. v. Sed graecum esse vc. utcunque translatum, non orientale (حَرَمٌ locus seclusus), ut Ham. 304 volebat, monstrat usus eius apud Homerum Il. 5, 387 cf. Athen. 4, p. 621].

[*Κίβισις*, *πήρα*, *Κύπριοι*. Hesych. Ham. p. 304 id scribit חביש circumligatum: at in Cypriis origo orientalis non statuenda, nisi etymon manifestum].

Κίττω, cassia Diosc. 1, 12, est קְדָה cassia, pronunciatione ad Syriasmum deflectente.

Κοίης, *ἱερεὺς Καβείρων ὁ καθαίρων φονέα*, *οἱ δὲ Κοής*. Hesych. Hebr. כֹּהֵן, *en* mutato in *ης*, ut *al* vulgo in *ας* (Hannibal, *Ἀννίβας*). In *Κοίης* Iota positum est pro h, ut in יְלִיל pro יְהָלִיל.

Κολπία· ita in cosmogonia Phoenicum appellatur ventus, qui una cum uxore *Βάαυ* primos homines generaverit, Philo Bybl. p. 12. Orell. Si modo Phoenicium est voc., quod sane esse videtur, non male Bochartus id scripsit קול פי יה *vox oris Jehovae;* displicet tamen in mythis Phoenicum usus vocis יה.

Κορβάν. Iuramentum quoddam peregrinum *κορβάν* dictum legibus Tyriis prohiberi tradit Theophr. ap. Jos. c. Ap. I, 22 qui addit, id *δῶρον θεοῦ* significare. Cf. Arch. 4, 4. Est igitur קָרְבָּן.

Κουσίμεζαρ, *σίκυς ἄγριος*, Diosc. 4, 152. Idem Apuleius c. 113 appellat *cussimezara*. Non bene Bochartus id scribit קִשֻּׁא מָזֹר cucumis peregrinus, melius Aldrete p. 194 קִשֻּׁא מִישֹׁר cucumis agrestis. Sive hoc sequere, sive scribe קשר מצר cucumis Aegyptius. Ceterum nescio an reponendum sit *Κισσυμέζαρ*. In tractatu כלאים laudatur דלעת מצרי cucurbita Aegyptia.

Λανάθ, *περικλύμενον*, hepatitis Diosc. 4, 15. De etymo nihil probabile dedit Boch. 756, videant eruditi, sitne idem quod לַעֲנָה absynthium.

Λαβοθολαβάθ, myosotis Diosc. 2, 214. Bocharto p. 753 compositum est ex *λαβ* = *λοβός* et *ὀθολαβάθ* i. q. עטלפת = עֲטַלֵּף vespertilio. Posterius certissimum, de priore ambigo, quum hibrida displiceant.

[*Λαχμάν* optimi panis genus in Syria Athen. 3 p. 113 Casaub. לַחְמָא addito *ν*, ut saepe post vocalem. Sed hoc Syriacum].

[*Λεῖνα*, *ἔρια*, *Κύπριοι*. Hesych. Ham. 305 confert لان mollis fuit: sed est graecam *λῆνος*, *λᾶνος*, lana].

[*Λεπίδιον*, edulii genus apud Phoenices. Apud Athen. 3 p. 119 b Plutarchus Ulpiano Tyrio: *ταῦτα δὲ τὰ βρώματα, ὅτι πολλῷ ἥδιω ἐστὶ τῶν παρά σοι περισπουδάστων κοττάνων καὶ λεπιδίων* (al. *λεπίδιον*, *λεπίδιοι*) *πειραθέντες ἴσασι*. 9 p. 385 a: *πλὴν εἰ μὴ καὶ κόττανα καὶ λέπιδιν* (lege *λεπίδια*), *τὰ πατριά μου νόμιμα βρώματα, ὀνομάζειν μέλλετε*. Quum Tyria vocarentur haec edulia, et originem et formam e linguis Semiticis petendam censuerunt interpretes et editores (modo *λέπιδιν* dantes, modo, ut Dindorfius, *λέπιδι*, quod non magis Phoenicium esset quam Graecum) et de origine mira quaeque excogitarunt (v. Schweigh. ad h. l. et Spreng. ad Diosc. 2, 484). Verum iam diu est quod vidit Boch. 726, *λεπίδιον* (squamula) esse graecum vocabulum, idemque dicendum est

de *cottanis* non a קָטֹן (parvus) ducendis, sed a coquendo, unde etiam *coctana* scribuntur].

Magalia, *Mapalia*, *Magaria* (*Μέγαρα*) tuguria Numidarum portatilia, quae plaustris circumferebantur, dein suburbium Carthaginis. 1. Primam illam formam (per g) a) de *casis* adhibitam habes Virg. Aen. I, 425: miratur molem Aeneas, magalia quondam. Charis. I p. 21: Magalia, *καλύβαι Ἀφρῶν*. Diomed. I p. 315. Serv. ad Aen. I, 425: ,,Cato Originum primo, *Magalia aedificia quasi coortes rotundas dicunt.* Alii Magalia casas Poenorum pastorales dicunt. De his Sallustius, *quae Magalia sunt circumiecta civitati*, suburbana aedificia *Magalia*. Et alibi Cassius Hemina docet ita, *Sinuessae Magalia circumdanda, murumque circum eam.*" b) de exteriore Carthaginis parte. Serv. ad Aen. I, 372: ,,*Carthago speciem habuit duplicis oppidi, quasi aliud alterum complecteretur: cuius interior pars Byrsa dicebatur, exterior Magalia. Huius testis est Cornelius Nepos in eo libro, qui Vita illustrium inscribitur.*" Eodem pertinet Aen. IV, 259. Plaut. Poen. prol. 86. Pers. 1, 3, 57 (ubi tamen optimi libri Magaribus, Megaribus legunt). — 2. Altera illa forma, cuius prima syllaba corripitur (Virg. Ge. 3, 340. Sil. 17, 90. Lucan. 2, 89. Martial. 8, 55. 10, 20) illa frequentior etiam est, sed primo tantum tuguriorum significatu reperitur Sallust. Iug. 18, 8: *Ceterum adhuc aedificia Numidarum agrestium, quae mapalia illi vocant, oblonga, in curvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt.* 46 §. 5. Plin. 5, 3: *Numidae vero Nomades, a permutandis pabulis, mapalia sua hoc est domus plaustris circumferentes.* Fest. v. Mapalia. Hieron. in Amosum: *Agrestes casas et furnorum similes Afri vocant mapalia.* Epist. ad Demetr. *non solum ad urbes, oppida, viculosque, sed ad ipsa quoque mapalia celebris fama penetravit.* — 3. Tertia *Magaria* (*Μέγαρα*) contra non nisi de Carthaginis suburbio usurpatum deprehenditur. Plaut. Poen. l. c., ubi optimi libri *Magaribus*. Appian. 8, 117. 135, qui illam Carthaginis partem constanter *Μέγαρα* appellat. — De tribus his formis ita disputat Servius ad Aen. IV, 259, *magalia* et *mapalia* eandem rem significare, licet metri ratio diversa sit (māgalia, măpalia): veram autem formam *magaria* esse idem affirmat (ad 1, 425) ,,quia *magar*, non *magal*, Poenorum lingua *villam* significet," idemque docet Isidorus Origg. 15, 12: ,,Magalia dicta quasi magaria, quod *magar* Punice *novam villam* significat." Firmare voluit hanc Servii opinionem Bochartus (pag. 470) *magar* scribens מגאר, מְגָר = מגור habitatio (Ps. 55, 16): sed etymon, quod ipsius rei naturae multo accommodatius sit, offert *Māgalia*, quod nihil dubitans scribo מַעְגָּל, מַעְגָּלָה (ab עֲגָלָה plaustrum) in V. T. carrago, munimentum ex plaustris factum (1 Sam. 17, 20. 26, 5. 6) apud Numidas *casa* Nomadum *in plaustro circumgesta:* unde simul apparet, quid caussae sit primae syllabae productae. Ex *Magalia* autem ortum videtur tum *Mapalia*, sive vulgaris sermonis consuetudine (cf. λυπέω lugeo, λαγώς lepus, ῥώξ *rupes*), sive hoc librariorum demum errore factum est: tum *Magaria* (*r* et *l* permutatis) quod quidem posterius κατ' ἐξοχὴν de exteriore Carthaginis parte frequentabatur, quae a *tuguriis et vilissimi generis domibus* nuncupata est, a Graecis *Μέγαρα* scriptum, ut alludatur ad *Μέγαρα* urbem, et *μέγαρον* conclave. Quod Servius *magar* villae nomen Punicum esse tradit, in medio relinquimus: sed plane falsum, quod Isidorus id *novam villam* interpretatur, cuius erroris caussa haec est, quod *Magalia*

Carthaginis etiam *Neapolis* appellata sunt. Suspicari aliquis possit, trium illarum formarum unamquamque etymon habere sibi proprium, *magalia* מעגל, *mapalia* מפל, *magaria* מגר, מגאר: sed manifesto omnium trium significatio primitus eadem erat, et uterque vocis usus deprehenditur in *Magalia*, licet *mapalia* nonnisi de tuguriis frequentetur, *Magaria* fere nominis proprii vim induerit.

Mammon, lucrum. Augustin. de sermone Domini in monte lib. 2. *Mammona apud Hebraeos divitiae appellari dicuntur. Congruit et Punicum nomen. Nam lucrum Punice Mammon dicitur.* Proprie chaldaeum est מָמוֹן, מַמּוֹן, syr. ܡܰܡܽܘܢܳܐ, sam. ࠌࠌࠅࠍ divitiae, quod quidem contractum est ex hebr. מַטְמוֹן i. e. thesaurus, non solum subterraneus, sed quivis Gen. 43, 23. Cf. thes. p. 552 B.

[*Mappa*, pannus, quo magistratus in circo aurigis signum dabant, ut e carceribus exirent. Quinctil. 1, 5 §. 57: *Mappam usitatum circo nomen, Poeni sibi vindicant.* Post contortam Bocharti explicationem p. 730 meliorem dedit Ham. p. 306 e syr. ܡܰܦܩܳܐ part. Aph. a ܢܦܰܩ = ܢܦܰܩ exire faciens; sed quanquam Quinctiliani auctoritati credo, *mappa* etiam Punicum fuisse affirmantis, tamen *mappa* in circo re vera erat *mappa* pannusve cretatus, quam agitare vel, quod verbum erat in hac re proprium, *mittere* (Tertull. de spectac. c. 16. adv. Valent. c. 16. Suet. Ner. 22), solebant magistratus. Martial. 12, 29: *Cretatam praetor quum vellet mittere mappam, Praetori mappam surripit Hermogenes.* Sen. de ira 3, 30: *taurum color rubicundus excitat, ursos leonesque mappa irritat.* Figuram eius vide ap. Ruben. Elect. 1, 30. Non est igitur, quod de peregrina vocis origine circumspiciatur].

[*Μαστός* poculi nomen apud Paphios. Athen. XI, p. 487. Ham. 306 confert משתה, sed, quum perpauca Cypria exstent, quae graeca non sint, etiam hoc malo graecum esse a mammae similitudine dictum].

Messias. August. contra litteras Petiliani 2, 114: *Hunc Hebraei dicunt Messiam, quod verbum Punicae linguae consonum est.* Videntur igitur etiam משיח de Uncto s. Rege dixisse. Id. tract. in Ioann. 15: *Unctus Graece Christus est, Hebraice Messias, unde et Punice messe (מְשַׁח) dicitur unge.* Ad pronunciationem cf. חֹשֶׁן LXX *λοσήν*.

[„*Μόρον* λέγουσι Κύπριοι τὸ ὀξύ. Etym. M. in v." Ita Hamak. 306 conferens hebr. מר, sed in ipso Etymologico haec glossa non legitur].

Μώτ, in cosmogonia Sanchuniathonis p. 10 Orell.: *τοῦτό τινές φασιν ἰλύν, οἱ δὲ ὑδατώδους μίξεως σῆψιν. καὶ ἐξ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως καὶ γένεσις τῶν ὅλων.* Bochartus p. 706 hoc explicat ex arab. „مادة materia a rad. מד", sed hoc vc. est مادّة augmentum continuum, materia, a مدّ extendit, et non magis huc referri potest, quam Castelli ماث maceravit, aqua madefecit, quod hebr. est מוש: ne de Grotio et Vigero dicam, quorum opiniones vide ap. Orellum l. c. Omnino enim saepius diximus, Arabica tam antiquis vocibus illustrandis minus apta esse. Nobis *Μώτ* vel femininum esse videtur a *Μω* = מו aqua (v. Lex. man. h. v. et supra pag. 223 not *), vel, quod praefero, *Mót* dictum est pro *Malt* ex vulgari illa Phoenicum contractione (מלך Mòch, vide infra §. 23), מלט i. q. *caementum, limum.*

Νάβλα (נֶבֶל) nablium, instrumentum musicum, a Phoenicibus inventum esse observat Athen. IV, p. 175.

Ναράτ, *βούφθαλμον* Diosc. 3, 146. Vel est נָרַת (i. q. נָרָה) splendens, vel נַעֲרַת (flos) puellae.

Νίσιβις, *Νάσιβις*, *Νέσιβις* .... Steph. Byz. h. v. *σημαίνει δέ, ὥς φησι Φίλων, νάσιβις τὰς στήλας, ὡς δὲ Οὐράνιος νέσιβίς φησι σημαίνει τῇ Φοινίκων φωνῇ λίθοι συγκείμενοι συμφόρητοι.* Nomen loci syriace scribitur נציבין, נציב autem Phoenicibus est *στήλη* (pag. 353), idem in V. T. Gen. 19, 26 obvium a Kimchio תל tumulus redditur.

Nesso esse sade, callitrichon s. capillus Veneris Apulej. 47. Est נִצָּה שָׂדֶה flos agri, sed *nesso* pro *nissa* Syro more pronunciatum. Cf. *Κίττω*.

Οὐαργουγούμ, *ψύλλιον*, herba pulicaris Diosc. 4, 70. Lege *οὐαργουσούμ*, (*Γ* et C permutatis), nam pulex hebraice est פַּרְעֹשׁ arab. بُرغوث, unde *οὐαργοὺς* (herba) pulicis, addito lat. *um*. Eadem ellipsis est in *δουβάθ*, *ναράθ*.

Οὐδήδονι sideritis Diosc. 4, 33 scribendum videtur חֲדִידֹנִי cf. חַדּוּדֵי חָרֶשׂ Iob. 41, 22 et arab. حَدِيد ferrum.

Οὐλωμός (עולם aeternitas), natura quaedam superior in cosmogonia Phoenicia, Damascius de principiis ed. Kopp. p. 385.

[*Πάρμαι δερμάτινοι θυρεοὶ παρὰ Καρχηδονίοις.* Suid. Etiam apud Romanos *parmae* usitatissimae erant, neque Suidas diserte dicit, ve. originis Phoeniciae fuisse, quod ipsum ex etymo a פרם disrupit, unde Boch. p. 741 *parma* dicta videtur, ut ancile ab ancisu, non efficias].

Ραμά, *ὁ ὕψιστος θεός*. Hesych. Quanquam non dicit Hesychius, ve. Phoenicium esse, tamen non dubito, quin ex Philone Byblio aut simili scriptore ea glossa petita sit. Est enim רמא altus.

[*Ῥεῖος* debilis Cypr. non est a רע malus, ut vult Ham. p. 307, sed finitimum adverbio *ῥέα*, *ῥεῖα* facile].

Σαδέ ager, v. *θορπάθ σαδέ*, *σιθιλεσαδέ*, *φυλλεσαδέ*.

Salus tres (שָׁלֹשׁ) Augustin. (v. supra pag. 340 not. **).

Σιθιλέα, *ἱεράκιον τὸ μέγα* lactucae genus (cf. de nominis causa Apulej. c. 30) Diosc. 3, 65. Boch. 754 confert arab. شَنْقَل aquila, aut alia avis aquilae vulturive similis. Ex Hebraeorum opibus conferre possis שְׁתִיל planta.

Σιθιλεσαδέ, hieracium minus 3, 66, שתיל שדה aut כחיל שדה.

Σισιμόχα papaver cornutum s. maritimum, agreste Diosc. 4, 66. Boch. 759 coniicit ܫܡܫܡ ܐܘܟܡܐ *semsem uchama* sesamum nigrum, sed hoc a papavere nimis differt. Ego malim *Σι-σι-μάχα* esse i. q. חציר שמכה *herba vulneris:* ad *σι* pro *asi* (asir) cf. *σιχάμ*, *Zimicum* et *Atzikurur:* *σι* pro ש, אשר tralatitium est: *μάχα* est מַכָּה, missa geminatione, ut saepe.

Σιχάμ, *σταφυλῖνος ἄγριος*, daucus silvestris Diosc. 3, 58. Boch. 754 confert ܣܡܩ nigrescere, mihi decurtatum videtur ex *asicham* חציר חם (v. praeced.) i. e. *herba calida*. Daucum enim Theophr. hist. pl. lib. 9 appellat *θερμαντικὸν φύσει*, idemque auctore Dioscoride l. c. ad venerem stimulare, menses et conceptum iuvare credebatur.

Σοῦσα (שׁוֹשַׁן, שׁוֹשַׁנָּה), lilia. *τὰ γὰρ λείρια ὑπὸ τῶν Φοινίκων σοῦσα λέγεται.* Etym. M.

Συδύκ, *δίκαιος* v. ind. nom. propr. §. 18.

Συρίς, *στρούθιον* (radicula) Diosc. 2, 142, hebr. שֹׁרֶשׁ (radix).

Sufes pl. *Sufetes*, summus magistratus Carthaginensium. Liv. 28, 37: sufetes

corum, qui summus Poenis est magistratus. 30, 7: sufetes, quod velut consulare imperium apud eos erat. Plerique fere libri *suffetes*, sed *sufetes* habent antiquiores, item Festus: sufes, consul lingua Poenorum, et vetera monumenta, v. Gruter. p. 470, 1. 2. Drakenb. ad Liv. 30, 7. Ipsum Phoenicium שפט (שֹׁפֵט iudex) habes in inscr. Carthag. 5. In Phoenices propriae urbibus iidem *δικασταί* appellabantur. Jos. c. Apion. 1, 21.

Φυλλεσαδέ, *ὑποκιστίς*, herba memorabilis cistorum radicibus adhaerens (Cytinus hypocistis) Diosc. 1, 127. Sprengel scribit פליא שדה, malo פלאי שדה *miracula agri.*

Χαβαλών, *οὐκ ἀρέσκον*. Jos. Arch. 8, 5 §. 3: *μεθερμηνευόμενον γὰρ τὸ Χαβαλὼν κατὰ Φοινίκων γλῶτταν οὐκ ἀρέσκον σημαίνει*. In V. T. respondet כָּבוּל 1 Reg. 9, 13, cuius significatio et ipsa obscura est (proprie כבול idem valere videtur quod נבול, h. l. vero a scriptore sacro ita accipitur, quasi esset pro כהבול): Josephus autem h. l. nonnisi ex sermonis contextu coniecturam fecisse videtur.

Χεβροδλάψον, placentae genus apud Phoenices, *πλακοῦς ἐκ γάλακτος, ἰτρίων τε καὶ μέλιτος*. Athen. 3, 126 a. Quod supra dedimus, habent Pal. Casaub. 1, ed. Venet., codd. A. B. D apud Dindorfium *χθωροδλάψον*. Illud Boch. 727 interpretatur חברות לחבץ compositiones pulmenti, ego malim חברות לבש *striae s. virgulae, maculae vestis* (cf. thes. v. חָבַר no. 3 et quae ibi laudantur), placentarum nomen a qualicunque similitudine ductum (ut apud nos *Horn, Knötel*): hoc esse possit כֹּתֶרֶת לבש (כֹּתֶרֶת) corona vestis.

Χερδάν, *ὀρεία χλόη*, *ἠρύγγιον*, cardui genus. Diosc. 3, 21. Boch. 753 ducit a חרד q. d. Schreckkraut.

Χούδουα, *σχοῖνος*, *ἑλεία*, iuncus palustris Diosc. 4, 52. Boch. 757 אֲחוּ דְיוֹ frater atramenti, num forte אֲחוּ דְוָה frater fluxus?

Χουλοίμ, *πολύγονον*, etiam *χιλιόφυλλον*, *πολύκαρπον* Diosc. 4, 4. Spr. coniicit חילים, an potius אחי עלים, quod esse possit *multifolium.*

Χουρζῆτα, *χρυσάνθεμον* Diosc. 4, 58. Bocharto videtur gr. *χρυσῖτις*, Sprengelio arab. قراص chamaemelon, mihi in *χοὺρζ* latere videtur חרוץ aurum, unde חרציתא esset *aureus* (flos).

Χουρμά, ruta Diosc. 3, 46. Est חרמל, arab. حَرْمَل Avicenn. 174, abiecto l, ut in *Iuba* pro Iubal §. 23, 2.

Χουρμά σεμμακέδ ruta silvestris. ibid. 3, 47; חרמל במקד ruta Macedonica, quoniam in Macedonia crescebat (Boch. 754). Appellatur quoque *ἄρμαλα*, quod itidem ductum a חרמל.

Χουσωρός, principium quoddam superius in cosmogonia mythica et allegorica Phoenicum, ex Ulomo (עולם) ortum Damasc. de princ. p. 385. Ut *Οὐλωμός* pro עולם, ita hoc pro קוֹשֶׁר *coniunctio* dictum est.

Χούφφοις (lege chuffis), anemone Diosc. 2, 207. Spreng. חֵפֶץ deliciae. Num forte est אֲחוּ פיש pro נפיש frater venti i. e. (flos) a vento dictus? an potius *φοις* = פש valet *linum*, ut supra in *Ζερυφοῖς*?

C. *NOMINA PROPRIA HOMINUM ET DEORUM EXPLICATA.*

§. 17.

Eximias veterum linguarum Semiticarum opes superesse in nominibus propriis, satis constat inter viros doctos, nec plane defuerunt, qui Phoenicum et Poenorum

nominibus propriis illustrandis operam darent: inter quos post Scaligerum, Bochartum, Mignotium al. (p. 331) praecipue meruit Hamakerus, qui (Miscell. p. 172 sqq.) duplicem nominum propriorum indicem satis copiosum, alterum personarum, alterum urbium et locorum pertexuit, in utroque tamen omisit, quae vel ab aliis satis bene explicata essent, vel quorum probabilem explicationem ipse dare non posset. Nobis quidem, quum omnia et singula, quae ex ingenti illo veteris linguae naufragio servata sint, in unum corpus colligere propositum sit, intra hos fines nos continere non licuit: id igitur egimus, ut, quoad eius fieri posset, plenam et integram omnium nominum propriorum enumerationem exhiberemus, singulisque ad scripturam vernaculam originemque revocandis operam dedimus. Ad Hamakeri autem exemplum nomina propria personarum s. hominum et deorum seorsum posita nominibus locorum praemisimus, quia utrumque hoc nominum genus nonnulla habet sibi peculiaria, et prioris quidem generis explicandi omnino minor est difficultas. Horum enim nominum, ut recte observat Hamakerus p. 216, significatio arctioribus limitibus circumscripta est, quum pro singulari quadam Poenorum δεισιδαιμονίᾳ plurima ad pietatem erga deos pertinent, et modo eorum, qui nomina gerant, pietatem laudare, modo parentum gratum animum commemorare, modo hominem significare soleant, qui quaecunque habeat, diis accepta referat vel a deorum auxilio exspectet. Cui accedit, quod magna saepe inter nomina pp. Hebraica et Phoenicia similitudo reperitur, ut non raro hoc solum discrimen sit quod Phoenices pro Jehovae nomine Baalis aliorumque numinum titulos posuerunt.

De priore autem hoc Onomastico nostro haec in universum teneantur:

1. Recepimus in hunc indicem nomina pp. hominum Phoeniciorum, Carthaginensium, Numidicorum, quotquot reperiri poterant et originem Phoeniciam prae se ferre videbantur *), non solum ex scriptoribus profanis Herodoto, Diodoro, Polybio, Appiano, Arriano, Philone Byblio, Sallustio, Livio, Plauto, Iustino, Plinio al., sed etiam ex inscriptionibus **) et ecclesiae Africanae patribus, velut Cypriano et Augustino,

*) Non pauca ad Graecae Latinaeque linguae similitudinem conformata sunt, licet manifesto domesticum nomen Punicum sub iis lateat, veluti *Hecebolus*, *Misagenes*, *Midacritus*, *Sappho*, *Straton*, *Tetramnestus* al.; Bochartus tamen et Hamakerus in hoc nominum genere statuendo nimii fuerunt, et plura huc retulerunt, maxima Cypria nomina, quae non alius quam Graecae originis sunt, velut *Aërias*, *Rhoecus*, *Penthylus*, nosque propterea omittenda putavimus.

**) Nonnullas huius generis inscriptiones, quae ad Africae civitates in hospitium et clientelam receptas pertineant, apponere placet. Duas servavit Gruterus p. 470 quarum una (Romae in tabula aenea) haec est: L. Silano Flam. Mart. C. Vellaeo Tutore Cos. (i. e. A. V. 763) pridie Non. Decemb. Civitas Apisia maius hospitium fecit cum C. Silio C. F. Fab. Aquiola ...... Egerunt Hasdrubal Jummo Hasdrubal Hannonis Chinisdo Sufetes Sarpo Chanebo Jader Jummo Banno Gabali Aristo Afoi Legati. Altera iisdem Coss. eodemque die: Senatus populusque Siagitanus hospitium fecerunt cum Silio ... agente Celere Milchonis Gulalsae filio Sufete. Ita Ursinus, sed Imilconis Gulissae Selden. de Synedr. 1, 14. Guilissae Boch. Canaan p. 473. Simile tesserae hospitalis exemplum ad Themetram, Africae oppidum, pertinens, est apud Maffei. Mus. Veron. p. 472, cui haec nomina subscripta: Egerunt

atque Conciliorum Actis, quanquam haec Christianorum scriptorum documenta largius spicilegium ad alteram nostram indicem (litt. D) locupletandam suppeditarunt. Addidimus, quae de deorum heroumque nominibus memoriae prodita sunt: consulto autem omisimus nomina tum Cabirorum, tum regum Pastorum Hycsos dictorum, de quorum origine Phoenicia propter formas insolentiores et a reliquorum facie abhorrentes dubitamus quarumque explicationem ab aliis propositam nostram facere non potuimus *): omisimus etiam pleraque Cypriorum hominum nomina ab Hamakero recepta, quae nobis graecae originis videntur. In disponendis autem his nominibus latinarum litterarum seriem secuti sumus formamque Latinam, ubi talis exstabat, Graecae anteposuimus iccirco quod Romani vocabulorum Punicorum formam plerumque integriorem servarunt, quam Graeci, qui in peregrinis nominibus suae linguae consuetudini nimis indulgere solebant.

2. Quum eximia sit horum nominum, maxime rariorum, in libris manu scriptis corruptela atque scripturae varietas, editoresque in forma earum constituenda saepe consilii inopes huc illuc fluctuent, adhibito apparatu critico ubique operam dedimus, ut, quoad fieri posset, genuinam eorum scripturam restitueremus, quae cum etymo et linguae Punicae indole congrueret, non desperantes fore, ut hac nostra opera aliquam apud futuros illorum scriptorum editores gratiam ineamus (v. Azemilcus, Balatorus, Atherbal, Bithyas, Myrcalos, Saphon, Methymatnus).

3. Maxima veri etymi inveniendi difficultas cernitur in insigni licentia, qua tum ipsi Poeni tum Graeci et Romani in nominibus contrahendis, decurtandis, ne dicam mutilandis usi sunt: quae quidem causa paullo copiosius disputanda est, ne in his ad legitimam originem revocandis iusto audaciores fuisse omnesque probabilitatis fines migrasse videamur: intelligant etiam lectores, quid caussae sit, quod a nonnullorum etymo indicando prorsus abstinendum putaverimus. Etenim iam apud ipsos Poenos domestica scriptura utentes subinde formae ita contractae reperiuntur, ut de etymo eorum dubites (מעקר pro מלקר, מכת pro מלכת, חכמתעל pro חכמתבעל): multo maior autem sive audacia sive licentia est, ubi huiusmodi nomina, praesertim longiora,

---

Banno Himilis f. Sufes Azdrubal Baisiliecis f. Iddibal Bosiharis f. Leo., aliudque ad pagum Gurzensem pertinens in Museo Academiae Cortonensis exstat in *Actis fratrum Arvalium* (Romae 1795. 4.) p. 782, editum cui haec nomina subscripta: Ammicar Milchatonis f. Cynasyn. Boncar Azzrubalis f. Aethoourzensis Muthumbal Saphonis f. Cui. nas. Uzitensis.

*) Ex Cabirorum nominibus (Schol. ad Apollon. 1, 917) unum *Κάσμιλος* Phoeniciam originem redolet (v. infra h. v.), unde non sequitur, etiam reliqua *Ἀξίερος, Ἀξιόκερσος, Ἀξιόκερσα* eiusdem originis esse. Parum felices certe Bocharti et Schellingii in iis ex lingua Hebraea interpretandis conatus (Canaan p. 747. Schelling Gottheiten v. Samothrace p. 67 sqq.): et probabiliora certe ex lingua Aegypliaca dedit Zoëga de obelisc. p. 220. — Eiusdem originis saltem ex parte videntur regum Hycsos dictorum nomina, quae haec sunt apud Josephum c. Ap. 1, 14: *Σάλατις, Βηών, Ἀπαχνάς, Ἄπωφις, Ἰανίας, Ἄσσις*, apud Syncell. p. 113 Dind. *Βνῶν* (al. *Βυῶν, Βηών*), *Παχνάν, Σταάν, Ἄρχλης, Ἀφοβίς*. Quanquam enim *Σάλατις* (שלט), *Ἰανίας* (יָנַי), *Ἄσσις* (עזי) originem Phoeniciam admittant, aliorum quorundam origo manifesto Aegyptia videtur, ut *Ἄπωφις* ⲁⲫⲱⲫ gigas.

Graecorum Romanorumque usu trita sunt, qui non solum peregrinorum nominum asperitatem mitigare, sed eadem ad suae linguae similitudinem deflectere solebant. In *Suniatho* (Iustin. 20, 5) quis *Sanchuniathonis* nomen agnoscat, nisi memor sit, hoc nomen etiam *Σουνιάθων* et *Σαγχονιάθος* appellari? Quis coniectando assecutus fuerit *Sichaeum* et *Acerbam* idem nomen esse, nisi a Servio edoctus, genuinam formam *Sicharbam* esse, quae utriusque illius communis fons est et aptissimum etymon offert? Quis, ut exemplis aliunde petitis utamur, nomina nostra *Hans*, *Fritz*, *Minna* ex *Ioannis*, *Friderici*, *Guilielmae* nominibus orta crediderit, nisi quotidianus linguae vernaculae usus testis esset locupletissimus? Iusto igitur horum nominum interpreti ante omnia id agendum est, ut primam et nativam eorum formam restituat: siquidem is, qui *Suniati*, *Sichaei*, *Bostoris*, *Stembae* nomina, ut nunc sunt, ad etymon revocare vellet, non minus erraret, quam qui illa mutilata nostrarum linguarum nomina ad proximam aliquam originem referre vellet: quanquam fatendum est, contractiores illas formas subinde ita effictas esse, ut novi etymi speciem assumserint et quasi mentiantur. Non magnopere reprehendas eum, qui *Iusti Ionae* nostri praenomen *δίκαιον* significare dixerit, et tamen is falsa docuerit. Nativum enim eius praenomen in baptismo ei datum erat *Iodocus*, in vita communi contractum, in *Iost*, quod quidem ipsum Ionas latine scribens *Iustus* efferre solebat. Sic qui *Sichaeus* Phoeniciis litteris זכר scribebant, per se absurdi non erant: quum vero ex Servio constet, illam formam a Virgilio demum effictam esse, ut nativae illius (Sicharbae) asperitas mitigaretur, apparet, eam utpote secundariam non magis ad etymon aliquod proximum revocari posse, quam germ. *Minna*, quod male ad *amoris* significationem retuleris, quum e pleniore Guilelmina ortum sit.

Ut autem intelligant lectores, quomodo in huiusmodi nominibus contrahendis decurtandisque versati sint sive Poeni sive Graeci et Romani, potiora exempla ad quaedam capita revocare placet. Non solum enim singulae litterae, maxime molliores, extrusae sunt et abiectae, sed integrae etiam syllabae perierunt. Ac *singulae* quidem *litterae* abiectae sunt a) *ab initio*, veluti ע in *Bodostor* pro עבר עשתר. b) *e medio*, veluti *b* (ב) in חכמחעל pro חכמחבעל, צברחעל pro צברחבעל, Iugurtha(l) pro *Iugurthbal* (cf. Gulalsa, Magdalsa, Narthalus) *); *d* in *Ballonymus* pro *Badlonymus*, *Camilus* pro *Cadmilus*; *c* (כ) in *Hiempsal* pro חכמשבעל, מלקרת pro מלך קרת; *m* in *Oesalces* pro *Osmalces*. c) in *extremis nominibus*, veluti *l* in *Micipsa*, *Massiva*, *Iugurtha*, *Iuba* al. quae dicta sunt pro *Micipsal*, *Massival*, *Iugurthal*, *Iubal*; item *r* in *Malica* pro *Malicar*, *sa* pro *sar* in Gulalsa, Magdalsa, cf. *atzi*, *zi*, *si* pro *atzir* חציר gramen apud Diosc., ne dicam de memorabili mutatione syllabarum *al* et *ar* in *ô* (§. 23, 1); denique *t* in *Milcar* pro Milcarth, *Astor* pro Astoreth (cf. Bodostor).

*) Occurrat forte aliquis, de hac sententia integri vocabuli בעל *bal* unam tantum litteram superesse, idque omnem fidem superare. Hunc vero memorem esse iubeo, id ipsum in nomine *Sabraha* probari posse, quod in numis צברחבעל scribitur, idemque in nominibus Hebraeis usu venire, quae nominis יהוה extremis vocibus adiecti saepe unicum vestigium servant in *a* vocali, velut בִּנְעֲשַׂי pro מַעֲשֵׂיָה; מַחְנַי pro מַתַּנְיָה, חֶלְקַי pro חִלְקִיָּה, v. Simonis Onom. V. T. p. 551.

Integrae syllabae perierunt a) *ab initio.* Ut apud Arabes *Hamdie* dicitur pro *Muhammedia* et apud nos *Hans*, *Klaus*, *Betty*, pro Johannes, Nicolaus, Elisabeth, ita apud Poenos *Carthalon* pro *Melkart-alon*, *Carteja* pro *Melcarteja*, *Sicharba* (adeoque Acerba) pro *Masi-charba*, *Syphax* pro *Masimac*, *Stembal* pro *Mastanabal* cf. in V. T. אִיעֶזְרִי pro אֲבִיעֶזֶר Num. 26, 30, יְמִינִי Benjaminita, pro בֶּן־יְמִינִי 1 Sam. 9, 1 sqq. b) in mediis vocibus, ut in *Sanchuniathon* — *Suniatus*; *Bomilcar* — *Boncar*; *Bodostor* — *Bostor.* c) extremis vocibus, ut *Himilco* — *Himil.* Ceterum de litterarum vocaliumque ratione et mutationibus vide quae infra disputata sunt §. 22 sqq.

§. 18.

Ἄββαρος iudex et pontifex maximus Tyriorum Jos. c. Apion. 1, 21. Respondet hebr. חֲבָר Iob. 40, 30 i. q. חָבֵר socius, sec. alios i. q. مُؤَبِّن incantator.

Ἀβδαῖος, pater Chelbae, iudicis Tyriorum, ibid. Respondet עַבְדִּי, quod (cf. nomm. propria Hebraea in ־ִי p. praec.) decurtatum videtur ex עַבְדִּיָּה servus Jehovae: cuius generis nomina propria (cf. אוּרִיָּה n. pr. viri Hethitae; טוֹבִיָּה Ammonitae nomen Neh. 2, 10. 4, 1) etiam apud gentiles reperiri, mirum videri non potest, quum nomina personarum ex una religione in alteram transferri soleant (cf. *Isidorus*, *Dionysius*, de hominibus Christianis), ne memorem Jehovae a Phoenicibus quoque culti vestigia quaedam, etsi incerta, exstare (Gen. 14, 18. Philo Bybl. ed. Orell. p. 3). Cf. Bithyas.

Abdalonimus (עבד עלנים servus Superorum, cf. de forma *alon* pro עֶלְיוֹן ad Plaut. Poen. 5, 1, 1), rex Tyri tempore Alexandri Iust. 10, 10, ubi recte ita Gronovius. Apud Curtium 4, 1, 19 in editt. est *Abdalominus*, pro quo idem illud reponendum est. Congruit Ἀβδαλώνυμος (qua forma alludere volebant ad gr. —ωνυμος), quod olim lectitatum est Diod. 17, 42, ubi nunc corrupte Βαλλώνυμος, neque falsum quod idem rex apud Plut. de fortit. Alex. 2, 19 Ἀλόνυμος appellatur, nam עבד in huius generis nominibus omitti solet, cf. pag. 136 et infra §. 38.

Ἀβδαστάρτος, rex Tyri, Jos. c. Ap. 1, 18, cf. Syncell. p. 345 Dind. (ubi Goarus Αὐδάστρατος). Est עבדעשתרת, *servus Astartes*, unde contractum בדעשתרת (pag. 347), punice *Bodostor* q. v. Apud Theophil. Antiochenum idem appellatur *Metuastartus* מתו עשתרת *vir Astartes.*

Ἀβδήλεμος vir Tyrius, pater Mytgoni et Gerastrati iudicum Jos. c. Apion. 1, 21. Est עבד אלים servus deorum, quod accuratius scribendum erat Ἀβδήλημος.

Ἀβδήμων vir Tyrius, Menand. ap. Jos. c. Ap. 1, 18, sed apud Dium ibid. §. 17 Ἀβδήμονος, cod. Haun. Ἀβδήμουνος. Eadem scripturae varietas est Jos. Archaeol. 8, 5 §. 3, et apud Syncellum p. 345 Dind. *Abdemonis* nomen gessit etiam alius vir Tyrius, regulus Salaminius Diod. 14, 98. Si integrum est n. pr., scribendum est עַבְדְּאָמֵן, עֶבֶד־אָמֵן *servus fidei* i. e. servus (deorum) fidelis: videant autem eruditi, sitne *Abdemon* fortasse dictum pro *Abdesmun* עבדאשמן (servus Aesculapii), ut Casmilus, Camilus, quod quidem nomen proprium in inscriptionibus tam frequens (vide pag. 354 A) graece scriptum, nisi hoc est, non reperiretur.

Acervas v. Sicharbas.

Adherbal, Numidiae regulus, Micipsae filius Sallust. Iug. 5, 7, it. dux Carthaginensium Flor. 2, 6. 3, 1. Eutrop. 4, 11. Aurel. Vict. 66, ubi praeter illam formam in codd. saepe scribitur *Atherbal*, rarius

Adherbal (v. Corte ad Sallust. l. c.), gr. *Ἀτάρβας* Diod. 24, p. 336. 34, p. 134 Bip. Polyb. 1, 46. 49. 53. Quae quidem durior forma et maiore auctoritate et meliore etymo commendatur. Namque *Atherbal* scribendum est עתרבעל i. e. *cultor Baalis* (עֲתַר בַּעַל) cf. Lex. man. v. עָתַר no. I, max. עָתָר cultor Dei Zeph. 3, 10: ex duriore forma orta est lenior, sed aspiratione tamen munita. Quod olim conieci (hist. ling. hebr. p. 228) אדיר בעל, scribendum erat *Addirbal*.

Ἄδωδος, *βασιλεὺς θεῶν* ap. Phoenices, Philo Bybl. Orell. p. 34. Est הֲדַד Veteris Test. v. Thes. l. hebr. h. v.

Ἄδωνις numen Phoenicum, cuius cultus etiam in Graeciam translatus est (v. quae laudavit Creuzer Symbolik II, p. 91 sqq.). Proprium eius nomen erat תַּמּוּז Ezech. 8, 14, et *Ἄδωνις* אֲדֹנִי (non אָדוֹן) est merum attributum, ut אֲדֹנָי epitheton Jehovae, *Βααλτίς* בעלתי (domina mea) attributum Astartes. Amabant enim Semitae, vocibus *dominum*, *herum* significantibus, maxime ubi ad numina referebantur, primae personae pronomen addere: *dominus meus*, *dominus noster*, vide בעלן pro בעל Numid. 2, 3 (p. 204) et saepe, ubi attributum est Carth. 3, 1. 5, 1, cf. de hebraeo אֲדֹנָי thes. ling. hebr. T. I. p. 328. syr. ܡܪܝ *dominus meus* pro *dominus*, nostr. *Notre Dame*, *Unsere* liebe Frau, *Monsieur*.

Ἄγβαλος, Merbalis, regis Aradii, pater Herod. 7, 98, ubi alii codd. *Ἄρβαλος*. Vel est חגבעל festum celebrans Baalis, cf. חֲגִיָּה festum celebrans Jehovae, unde decurtatum est חַגַּי, חַגִּי, vel עגב בעל altero b extruso, *deliciae Baalis*, quod praefero.

[Hamakerus Miscell. p. 176 nescio quo errore hic inserit *Agyrin*, regem Cypri laudatum Diod. XIV p. 716, qui Agyrinensium in Sicilia rex est].

Ammicar forma contr. pro *Ammilcar*, inscr. Corton (p. 397).

Amilcar, v. Hamilcar.

Ampsigura, mulier Poena Plaut. Poen. V, 2, 105. 108. Est אמת יגרה *serva timida* sc. deorum, i. e. pia deorum cultrix, cf. Iugurtha. P insertum est more Latinorum in *sumpsit*.

Anna, soror Didonis divinis honoribus ornata, vide ad Carth. 5, 5. Apud Phoenices ea scribitur חַנָּא, quod respondet hebr. חַנָּה 1 Sam. 1, 2 sqq. Latine propterea emendatius scribas *Hanna*, ut *Hannibal*, *Hamilcar*, in quibus eadem radix latet; causa tamen, cur hoc maxime nomen sine aspiratione scriptum inveniatur in Virgilii, Ovidii, Silii codicibus, haec est, quod *Anna* Carthaginensium a Romanis cum *Anna Perenna*, anni dea, variis modis confusa est (cf. Schneider gramm. lat. I, 194).

Annibonius, episcopus Robautensis, e secta Maximianistarum, Augustin. in Ps. 36. Opp. IV, p. 210. *Annibo* contractum pro *Annibal* (v. §. 232): ex illo ortum *Annibonius*. Cf. infra Chanebo.

Ἀνοβρέτ nympha in mythis Phoenicum, ex qua *Κρόνος* filium suscepit, Philo ap. Porphyr. v. Orell. p. 43. Boch. 712 explicat חַן עֹבֶרֶת ex gratia concipiens, malim (quem) *donavit conceptrix* i. e. mater.

Ἄνυσος, Tetramnesti, Sidoniorum regis, pater Herod. 7, 98. Scribi potest אֱנוֹשׁ, ut Sethi filius patriarcha, vel אָנוּשׁ aeger, vel עָנוּשׁ mulctatus: sed illud magis placet, quum haec fere mali ominis sint. Hamakero (p. 177) compositum videtur ex חן עזיז gratia Martis.

Apo (gen. Apoi), n. pr. legati, inscr. Gruter. (p. 396). De etymo nihil definio, licet plura cogitari possint, velut *Apo* dictum esse pro *Apar* (§. 23) עָפָר, vel אַפּוֹ *facies eius* sc. Baalis.

Arabion, filius Manassis Numidae, Appian. civ. 4, 54 sqq. Scribendum ערבירן *ex Arabia oriundus*, vel *occidentalis*.

Arin s. Arines, dux Carthaginensium in

Hispania. Liv. 26, 49 de nova Carthagine capta loquens: „Aeque et alia inter auctores discrepant. ..... Ne de ducibus quidem convenit. Plerique Laelium praefuisse classi; sunt qui M. Iunium Silanum dicant. *Arinem* praefuisse Punico praesidio, deditumque Romanis, Antias Valerius, Magonem alii scriptores tradunt." Pro *Arinem*, quod recepit Drakenborchius, alii libri habent *Arimem*, *Arimen*, *Arionem*, *Arnionem*, *Armem*, quod ipsum receperunt editt. principes. Sed illud unice verum esse ostendit Nic. Heinsius ad Sil. Ital. 15, 232, ubi idem dux *Aris* (אֲרִי leo) appellatur. Ex eodem illo *Ari* (leo) ortum est *n*, ut fit, adiecto *Arin* Valerii Antiatis, unde in accus. *Arinem*. Bifariam autem in h. l. tractando erravit Hamak. p. 178. Partim quod contra Silii auctoritatem scripturam *Arimem* recepit, quam interpretatur חרים *simus*: partim quod Livii locum ita intellexit, quasi Armes s. Arimes Magonis epitheton fuerit, quam sententiam verba non admittunt, quae ad scriptorum in personis indicandis dissensum referenda sunt.

Aris, homo Sardus, sed Africanae stirpis, qui Bostaris cuiusdam matrem duxerat Cic. pro Scauro §. 14. 18. it. dux Poenorum Sil. Ital. XV, 232 cf. Arin. Hamak. Miscell. pag. 312 id scribit חָרִשׁ, حارث arator, ego אֲרִי *leo*, s adiecto, ut in Adonis אֲדֹנִי, Baaltis בעלתי.

Aristo, vir Tyrius Liv. 34, 61, it. sufes Carthaginensis, in num. Carth. tab. 16 inscr. Grut. (p. 396). Idem nomen (*Ἀρίστων*) etiam apud Graecos usitatum est (Diod. 3, 41. 13, 10), in quorum lingua origo eius in promtu est: quum vero identidem Phoenicibus tributum reperiatur, haud scio an Punicae originis sit et fortasse decurtatum ex *Aristor*, *Aristoreth* (ארי עשתר leo i. e. heros Astartes). Cf. Bostor, Bodostor.

Arpas, minister Iugurthae, Sallust. Respondet vel חַרְבָּא gladius, vel חָרֵף n. pr. 1 Par. 2, 51.

Ἀσασίς, dux Masinissae Appian. 8, 70. Respondet עזזי (עֲזָזִי) fortis, validus, cf. nomm. propria hebraea עֻזִּיָּא, עָזָז, עֻזִּי et infra *Azizus*.

Asdrubal, gr. *Ἀςδρούβας*, complurium ducum Poenorum nomen (vide indd. ad Livium, Polybium, Appian.), etiam *Azzrubal* inscr. Corton. (p. 397) et *Azdrubal* inscr. Maff. (ib.). Male Bochartus p. 744 id scribit אזור בעל, quum manifesto sit עזרו בעל (hebr. עֶזְרוֹ בַּעַל) cuius *auxilium* est *Baal*, cf. nomina hebraea עֲזַרְיָה, עֲזַרְאֵל *Ἀζαρίας*. Propter hoc ipsum etymon autem praestat latine scribere *Asdrubal* quam *Hasdrubal* (inscr. Grut. p. 396), quanquam contra *Hanno*, *Hannibal*, non *Anno*, *Annibal*. Nam ע fere nunquam *h* littera exprimitur, §. 22, 2.

Ἀσέρυμος, rex Tyriorum Jos. c. Apion. 1, 18, pro quo Syncellus p. 345 Dind. Josephi locum exhibens dat *Ἀστάρυμος*, Theophilus Antiochenus lib. III p. 254 *Ἀθάρυμος*, quod depravatius est. Duae priores formae significatu prorsus conveniunt: nam prior est אֲשֵׁרִים (Astartae) pro pleniore עבד אשרים cultor Astartarum (v. p. 136), posterior עשתרים pro עבד עשתרים: אֲשֵׁרָה enim et עַשְׁתֹּרֶת eiusdem deae nomina sunt, v. thes. ling. hebr. v. אֲשֵׁרָה. Pluralis masc. עשתרים, pro quo Hebraei habent עַשְׁתָּרוֹת, non magis offendet, quam אֲשֵׁרָה, אֲשֵׁרִים.

Aspar, legatus Iugurthae, vir Numida Sallust. Iug. 108 sqq. apud Appian. fragm. Numid. 4 *Ἄψαρ*, litteris transpositis. Illa forma, quae nativa esse videtur, scribenda est אַשְׁפָר pulcher, haec esse possit אבשׂר pater princeps.

Astarte *Ἀστάρτη* dea i. q. עַשְׁתֹּרֶת, quod tritum.

Ἄσταρτος rex Tyri, Menand. ap. Jos.

c. Ap. 1, 18. Est עשתרת pro עבר עשתרת servus Astartes, cf. p. 136 et infra §. 38, 1.

Astarymus v. Aserymus.

Atherbal v. Adherbal.

Azzrubal v. Asdrubal.

Ἀζέμιλκος, rex Tyri, Arrian. II, 15. 24. „In libris antiquis hoc nomen scribitur *Ἀζέλμικος*, *Ἀζέλκημος*, *Ἀζέμιχλος*, *Ἀζέμιλκος*." Gronov., qui quartam hanc scripturam praefert. Et recte quidem, est enim עז מלך (עַז מֶלֶךְ) *fortis* s. heros *Regis* i. e. Baalis. ε in *Ἀζέμιλκος* insertum est, more Schwa mobilis, ut geminatio latens in עז quodammodo exprimatur (vide §. 31, 3). Hamak. Miscell. p. 151 legendum censet *Ἀζέλμιλκος* coll. arab. عز الملك *maiestas regis*, sed formas arabicas ex coniectura intrudere vix et ne vix quidem licet.

Baal (בעל) 1) numen primarium Poenorum, quod sexcenties in nominibus propriis virorum comparet, modo explicatius, ut in *Asdrubal*, *Banobal*, *Ecnibal*, *Hannibal*, *Iddibal*, *Inibal*, *Ithobal*, *Muthumbal*, *Mastanabal* (Stembal), *Merbal* al., modo occultius, ut in *Mezetul* pro *Mezethbal* (cf. §. 17 extr. §. 19, 2 extr.). 2) rex Tyriorum (pro עבדבעל §. 38, 1), Menand. ap. Jos. c. Ap. 1, 12.

Baaltis, Astartes nomen apud Phoenices. Philo Bybl. p. 38 Orell.: *Βααλτίδι τῇ καὶ Διώνῃ*. Hesych. *Βῆλθης* (lege Beltis), ἡ Ἥρα ἢ Ἀφροδίτη. Scribe בעלתי *domina mea*, et vide s. v. *Adonis* et *Βωλαθής*.

Badέζωρος, rex Tyriorum, Ithobalis filius, Jos. c. Ap. 1, 18, quem Theophil. Antioch. III, p. 254 *Βάζωρον*, Syncellus p. 345 Dind. *Βάλζερον* (al. *Βαλέζερον*) appellat, Eusebius Armenus corrupte Balelorum. Primam formam, haud dubie nativam, Ham. Miscell. p. 181 explicat בד אזור vectis cinguli i. e. princeps cinctus: ego nullus dubito, quin *Badezor* dictum sit pro *Badestor* i. q. Bodostor בד עשתרת *servus Astartes*, quod ipsum habes inscr. Carth. 2. Formae *Βάλζερος*, *Βαλέζερος* ex illa corruptae sunt, *Λ* pro *Δ*.

Baisiliec, pater Azdrubalis sufetis, inscr. Maff., cui admodum vicinum est *Βάσλαχος* cod. Haun. *Βάσληχος*, pater Ecnibalis, iudicis Tyrii Jos. c. Ap. 1, 21. Hanc simpliciorem formam equidem lego בצלח pro בן צלח *filius fortunae* i. e. felix, ut hebr. בִּדְקַר pro בֶּן־דֶּקֶר filius transfossionis i. e. transfodiens, בַּעֲלִים pro בן עלים al. (v. Lex. man. p. 128 et sub vc. בְּמַהֲלָל, בִּשְׁלֵם), et arab. بلغنبر pro بنو الغنبر Tebrizi ad Hamas. ed. Freytag p. 3. Illam Punicam contra legerim בי צליח *Baï siliec* i. e. *domus felicitas*, *ie* pro *i*, ut *atier* pro *atir* §. 16 h. v. Cf. etiam n. pr. מסלח = מצלח inscr. no. 43.

Βαλάτορος, iudex Tyrius, Jos. c. Ap. 1, 21, ubi tamen cod. Paris. habet *Βαλάστρατος*. Illud Ham. p. 181 scribit בעל עתר *quem Baal ditavit*, sed genuinae nominis formae proprior est forma *Βαλάστρατος*, quae nihil aliud esse videtur atque בדלעשתרת *servus Astartes* i. q. vulgare בדעשתרת, inserto ל, de cuius in his locutionibus usu v. pag. 199, maxime n. pr. עבד לשלמם Cit. 3 lin. 3.

Βαλεάζαρος, rex Tyri, Hiromi filius, Jos. l. c. §. 21, *Βαλβάζερος* Sync. ed. Goar. *Βααλβάζερος* p. 345 Dind., ε male in β mutato. Illa forma satis emendate explicari potest בעלעזר (בַּעַלְעֶזֶר) *cui Baal auxiliatur*, ut אֱלִיעֶזֶר *cui Deus auxiliatur*, fortasse tamen etiam haec contracta est ex בדלעשתרת, cf. nom. praeced. Eandem contractionem habes in *Ballonymus* pro *Abdalonimus* q. v.

Banno (*Βάννων*), legatus Carthaginensium Appian. 8, 82, duo alii Poeni, inscr. Grut. 1. Maff. Contractum videtur ex *Bad-Annon* בד חַנּוֹן servus Misericordis (quod Baalis cognomen esse videtur, ut

Jehovae in V. T. cf. ad Plant. V, 2, 53), ut *Bostor* ex *Bodostor* q. v.

Banobal, Veneris Erycinae minister Cic. Act. 2 in Verr. 3, 39. Ham. 312 explicat בחן בעל *cum gratia Baalis:* quod non probo, quum alias ob caussas tum quia desideratur, quod respondeat o litterae. Malim igitur בְּנוֹבַעַל *ad quem attendit Baal* i. e. quem rogantem exaudit.

Barcas, *Barca*, frater Pygmalionis, it. cognomen magni Hamilcaris Nep. Ham. 1 et saepe, unde Barcina familia, Barcina factio rel. Est hebr. בָּרָק fulmen, inde n. pr. indicis Iud. 4, cf. بارق fulgens (gladius) et Cic. in Balb. 15, qui Scipiones duo fulmina imperii Romani appellat. Quod in vett. libris passim exstat *Barchas*, *Barcha* recte repudiant Drakenborch. ad Liv. 21, 2, 4. Hensing. ad Nep. Hamilc. init. Eius femininum est *Barce*, Sichaei nutrix Virg. 4, 632.

Βαρμόκαρος, dux princepsve Poenorum Polyb. 7, 9, i. e. בר מכקר filius Herculis, vide quae de hac forma laudavimus pag. 353.

Baslachus v. Baisilice.

Βηρούθ, mulier semidea, de qua Berytus nomen invenisse dicitur, Philo Bybl. p. 24. Factum videtur nomen ex ipso ברותי Berytus.

Βέτυλος, frater Ili, filius Coeli et Terrae, Philo Bybl. 26 Orell. Est בְּתוּאֵל = מְתוּאֵל *vir Dei.*

Bithyas (*Βιθύας*) praefectus equitum Poenorum Appian. 8, 111. Suidas v. *Βιθίας* id nomen per *i* scribit, et ita *Bitias* Sil. 2, 409. Virg. 1, 738, ubi Servius annotat: ,,Per transitum Poenorum ducum nomina introducit: nam Bitias classis Punicae fuit praefectus, ut docet Livius [lib. 51. 52, v. Freinsh. suppl.].'' Ceterum illa scriptura per *thy* potior est, nam *Bithyas* scribendum videtur בְּתוּיָה i. e. *vir Jehovae* (cf. ad *Abdaeus*) cf. hebr. בְּתוּאֵל = מְתוּאֵל *vir Dei.* Quomodocunque autem explicabis *as*, *Bithy* haud dubie est בְּתוּ = מְתוּ *vir.*

Bocchar, rex Maurorum Liv. 29, 30, it. alius 29, 32, 1, ubi alii codd. habent *Bocar*, *Bucar*, *Bochar*, *Buchar.* Reliquis emendatius est *Bocar*, me auctore in editionibus reponendum, nam hoc est (*b* et *m* permutatis) ipsum *Mokar* מעקר, tritum apud Poenos Herculis nomen, id quod praeter alia luculenter probatur loco Arnobii lib. I pag. 20: ,,Titanes vel Bocchores (al. Bocores, Bucures) Mauri inter deos gentium connumerantur,'' ubi *Bocores* sunt Hercules varii, ut Hercules Tyrius, Hercules Libys rel. M huius vocis in B mutati aliud exemplum habemus in fluviorum nominibus *Βώκαρος*, *Βούκαρας*, *Βύκαρας* = *Μάκαρος* Hercules, vide ind. locorum. *Boccar* pro quovis Mauro dicitur Iuvenal. sat. 5, 90.

Bocchus, *Βόκχος*, quod nomen gerunt duo Mauritaniae reges, a Sallustio, Dione, Appiano saepe memorati, de quorum historia v. Hamak. Miscell. p. 153. Idem valet hoc nomen, quod etiam Bochus et Bocus scribitur in vett. libris, atque *Mochus* (q. v.), utrumque autem contractum est ex *Malchus* (§. 23). Ipsi Poeni pro מלך scribebant etiam מך *móch*, et Libyes fortasse סוך, v. inscr. Tugg. Libycam lin. 4. Quod aliquis occurrat, *Bochi* nomen in monumentis scribi בקו vel בקש, iam supra explosum est pag. 320. 321.

Βοδόστωρ, *Οὐδόστωρ* dux Poenus Diod. exc. Vales. II, p. 566. Mai. nov. collect. II, 53, est ברעשתרת *servus Astartes* Carth. 2, abiecto ת. Saepius etiam hoc nomen apud Poenos contrahitur in *Bostor*, *Bostar* q. v. Apud Phoenices id efferebatur *Βαδέζωρος*.

[*Boëthus*, *Βοηθός*, artifex Carthaginensis Pausan. 5, 17. Graecum videri potest et

auxiliatorem significare; possit tamen sub eo latere domesticum etymon בר עת idque pro בר עת (§. 23) filius populi].

Bogudes Maurus, Bocchi 1 filius, Appian. Dio Cass., quem cum Boccho confundere videtur Hirt. de bell. Alex. 59. 62. bell. afr. 23. 25. Mihi contractum videtur ex Bargud (§. 23) = בר גוד filius turmae, גוד = ܓܘܕܐ hebr. גְּדוּד turma. Eiusdem nominis forma solutior abiecto *d* (cf. Bostar) est

Βογούας, Mauritaniae extimae rex, Dio Cass. I, p. 611, qui etiam *Βόγος* appellatur Strabo II p. 100. VIII, 359. XVII, 828, et *Βόκχος* Appian. (v. Ham. p. 154), cf. Boodes.

Βωλαθής Saturni nomen apud Phoenices (?). Damasc. ap. Phot. cod. 242 p. 343 Bekk. (559 H.): ὅτι *Φοίνικες καὶ Σύροι τὸν Κρόνον Ἦλ καὶ Βὴλ καὶ Βωλαθὴν ἐπονομάζουσιν*. *Βωλαθήν* ex cod. A dedit Bekkerus, in aliis est *βωλαθὶν*, *βολαθήν*. Quid sit *Βωλαθής* vel *Βολαθὶς*, neque Bochartus, neque alius quisquam explicavit, Hamakerus propterea (diatrib. p. 10) ficticium suum *Tholad* inferciens legendum suasit *Θολαθήν*: at vel sic Damascii verba difficultate non liberantur, quum et *Bel* et *Θολάθης* Baalem (Solem) significarent, non Saturnum. Quicquid est, *Βωλαθὴς* vel *Βολαθὶς* nihil aliud esse potest quam בעלתי (ע *ό* littera expresso) i. e. *dominium meum* (cf. ad *Ἄδωνις*, *Βααλτίς*) s. *dominus meus*, quae *Eli* s. Saturni compellatio honorifica fuisse videtur.

Bomilcar (*Βοαμίλκας*, *Βουμίλκας*), plurium ducum Poenorum nomen (v. indd. ad Liv. Polyb. App.). Ham. p. 183 id scribit בעו מלקר *petitio Milcaris*, ego diu putavi esse בו מלקר *quocum Milcar est* in quo nihil vitii: malim tamen *Bo* contractum esse ex *Bar* (§. 23), ut sit בר מלקר, quod ipsum fortasse exstat Carth. 5, 5.

Boncar inscr. Corton. (pag. 397), contr. ex *Bomilcar*, abiecto *l*, ut in *Macar*.

Boodes Liv. 17, 4, *Βοώδης* Polyb. 1, 21 §. 6 dux Carthaginensium, ortum videtur ex *Bogudes*, extrusa *g* littera.

Bosihar nomen sufetis, inscr. Maff. Pro BOSIHAR repono BOSTHAR.

Βώσταρος, dux Carthaginensium adversus Regulum Polyb. 1, 30. 79, et

Bostor *Βώστωρ*, praefectus Sagunti, Polyb. 3, 98 §. 5. Liv. 22, 22 al. Utrumque contractum ex *Bodostor* בדעשתר (servus Astartes) *d* littera inter duas vocales extrusa (§. 17 extr.), ut in eodem nomine *Βαδέζωρος* et *Βάζωρος* (v. supra) cf. *Bogudes* et *Boguas*, לֶדֶת contr. לַת; אַחַת ex אֲחֶדֶת, עֵת tempus ex עֶדֶת; אֵת instrumentum ex אֶדֶת, أَدَاة, et in linguis cognatis التى pro الذتى; ܚܕܬܐ novus, ܟܢܬܐ concio, *d* eliso; אוּדְנָא auris, contr. אֻנָּא; ወለት: filia pro ወለድት:, አሐቲ: una, ab አሐዲ: eliso *d*, et in recentioribus linguis belg. *oue* pro *oude* (ex *alt*) al. Vide etiam infra ad *Cadmilus*.

Botas Appian. 7, 43 itidem ortum videtur ex *Botar*, idque ex *Bozar*, *Bostar*, cf. supra *Balazorus* et *Balatorus*.

Cabiri, *Κάβειροι*, dii ab Aegyptiis (Herod. 3, 37) et Phoenicibus culti, septem fratres, modo Vulcani, modo Sydyci cuiusdam filii habiti (Philo Bybl. p. 22 Orell.), operis metallici inventores, rei nauticae praesides (v. Pataeci), maxime in Samothrace mysticis ceremoniis culti. Verisimillimum etiamnum est etymon iam diu a Scaligero, Grotio, Bocharto, Seldeno propositum, a כַּבִּירִים *potentes*, cui respondet *θεοὶ μεγάλοι*, quo nomine saepe compellantur: aliudque, quod nuper placuit Schellingio (üb. die Gottheiten von Samothrace p. 107 sqq.) a חֲבֵרִים socii vel

חֲבָרִים incantatores, neque linguae rationibus neque ipsius rei natura magnopere commendatur. Ut enim reliqua taceam, ח littera nunquam graeco χ exprimitur, quod ubique כ et ק litteris respondet. §. 22, 3.

Cadmilus s. *Casmilus*, *Camillus*, Cabirus quartus, deorum minister, quem propterea eundem atque *Mercurium* censebant. Scribunt *Κάσμιλος* Mnas. ap. Schol. Apoll. 1, 917, *Casmillus* Varro ling. lat. VI, 3, unde *Casmilla* Virg. Aen. XI, 542 (cf. Macrob. Sat. 3, 8); *Κάδμιλος* Lycoph. 162 ibique Schol. Phavorin. h. v., reliqui *Κάμιλλος*, *Camillus* Plut. Num. 7. Dion. Halic. 2. Festus al., quae quidem postrema forma etiam de pueris ingenuis usurpatur, qui in sacris ministrabant. Nativa forma mihi esse videtur *Κάσμιλος*, unde per Dorismum *Κάδμιλος* (ut ὀδμή pro ὀσμή), et *d* absorpto (v. Bostor) *Camillus*: illam autem explico קֶסֶמְיאֵל *oraculum Dei* abstr. pro concr. *interpres Dei*, cf. Boch. Hieroz. II, 36. Si genuinum et ex ipso Oriente profectum esset *Κάδμιλος*, id explicari possit קדמיאל qui *ante Deum* est i. e. עֹמֵד לִפְנֵי אֵל *minister Dei*, quanquam hoc minus placet, et minus etiam Bocharti etymon ex arab. خادم אל *minister Dei*, siquidem Arabica antiquissimis his vocabulis nonnisi cautissime adhibenda sunt.

Cadmus (*Κάδμος*), vir Phoenicius, Thebarum conditor, ad fabulosa tempora pertinens. Herod. 4, 147. (Respondet קֶדֶם et *oriens* et *priscum tempus*).

Canani, Cananaeus, Phoenicius, v. August. (v. pag. 340 not. ***).

Capusa, filius Oesalcis, Numidiae regis Liv. 29, 29. Num forte est قفّاز קפוז *serpens iaculus* a saltu, quo se proripit, dictus? Non ineptum certe hoc nomen ad bellatorem cum impetu adorientem.

Cartalo (Iustin. 18, 7) et *Carthalo* *Καρθάλων* Diod. 23 pag. 330. 24, 339 Bip. Polyb. 1, 53. 44. Liv. 22, 15. 25, 17. 27, 16 nomen plurium ducum Carthaginensium, recte observante Hamakero p. 184 dictum est pro מלקרת עליון (abiecta syllaba *Mil*), idque tamen non reddendum: Hercules excelsus, sed *Hercules* (est) *summus* (deus), ut יוֹאֵל *Jehova* (est) *Deus*, יוֹאָב *Jehova* est *pater*. Similem explicationem iam praeiverat Bochartus (Canaan I, 34) *Carteja* dictum existimans pro *Melcarteja* (Herculea). Cf. §. 17 extr.

Chanebo, vir Carthaginensis, inscr. Grut. (p. 396). Contractum ex *Chanebal* (חנבעל) i. q. *Hannibal* (ex lege §. 23), cf. *Annibonius*.

Chelbes *Χέλβης*, iudex Tyriorum, Jos. c. Ap. 1, 21. Est חֵלֶב *adeps*, quod refertur etiam ad *robur* militum (cf. hebr. מִשְׁמַנִּים), inde n. pr. tribuni militum Davidis 2 Sam. 23, 29.

Chinisdo, sufes Carth., Grut. (p. 396). חן עֻזּוֹ donum potentiae eius sc. Baalis, nisi forte est pro *Chinisdal*, *Chin-isd-bal* donum potentiae Baalis.

Χνᾶ, nomen primi Phoenicis, Philo Bybl. pag. 40. Rectius Steph. Byz. *Χνᾶ*, οὕτως ἡ Φοινίκη ἐκαλεῖτο. Nam est כְּנַעַן, abiecto n.

Χρυσώρ, Vulcani nomen Phoenicum sec. Philonem Bybl. p. 18 Orell. Si modo Phoenicium est, non male Bochartus p. 706 explicavit חָרָשׁ אוּר πυριτεχνίτης.

Χούσαρθις, dea, quae etiam *Θουρώ* (תורה lex) appellata est, Porphyr. ap. Euseb. p. 42 Orell. (ubi tamen male impressum *Χρούσαρθις*). Hamak. 171 id scribit חֹשֶׁרֶת congregans, malim קֹשֶׁרֶת coniungens, cf. *Χούσωρος* pag. 395.

Κινύρας rex Cyprius, Syria oriundus Il. 11, 20. Apoll. 3, 14 (כִּנּוֹר cinyra, cithara).

Cutzupitae August. epist. 52 et *Cutzupitani* id. de unitate ecclesiae cap. 3

appellabantur Donatistae in urbe Roma, teste Optato a spelunca, quam extra civitatem *cratibus* (ita in Mss. pro *gradibus*) sepserant, ubi celebrabant conventicula sua. Ortum nomen a קָצָב *crates*, unde fortasse קצוב *cratibus septum*, קְצוּבִי *Cutzupita* nomen ludricum eius, qui septum habet pro templo.

Cynasyn, n. pr. viri, inscr. Corton. Fort. קַנְזִי venator addito *n*, ut in *Arin*.

Dabar, vir Numida, Sallust. Iug. 108. (דָּבָר fortasse est participiale: loquens, *iubens*, vel abstr. pro concr.).

Δακάμας, regulus Numidiae App. 8, 41. Scribendum videtur יְדַעְקָם (Jod abiecto) quem *novit hostis*, vel: quem *curat hostis* i. e. quem sibi perniciosum expertus est.

Δελαιαστάρτος, pater Astarti, regis Tyrii, Jos. c. Ap. 1, 18, pro quo Syncellus male *Ἐλεαστάρτος*. Illud est דלי עשתרת *liberatus ab Astarte*, cf. hebr. דְּלָיָהוּ, דְּלָיָה quem Jehova liberavit.

Δημαροῦς, rex Phoenicum, filius Saturni, Philo Bybl. 28 Orell. Num forte est דם אריה sanguis leoninus?

Διβδᾶς, Herculis cognomen apud Phoenices. Syncell. p. 299 Dind. *Ἡράκλεια τινές φασιν ἐν Φοινίκῃ γνωρίζεσθαι Διβδᾶν ἐπιλεγόμενον, ὡς καὶ νῦν ὑπὸ Καππαδόκων καὶ Ἰλίων*. Ita Cod. Paris. A, sed cod. B. *Δισανδάν*. Ex illo Scaligerus et Bochartus p. 472 non male fecerunt *Διωδᾶν* (דיוד amatus, formae איוב, ילוד): *Δισανδὰν* vix Phoenicium fuerit.

Dido Διδώ Carthaginis conditrix. Etym. M. id explicat *πλανῆτις, διὰ τὸ πολλὰ πλανηθῆναι*, quod Bochartus 472 utcunque vindicat coll. נְדִידָה a נדד: nugae autem quod Servius (p. m. 792) id *viraginem* explicat, Eustathius (ap. Boch. 746) *ἀνδροφόνον*. Nam דידו vel דִּידָה non aliud significare potest, quam *amor, deliciae eius* (sive Baalis, sive mariti).

Ἐκνίβαλος, iudex Tyrius Jos. c. Ap. 1, 21: est קְנִי בַעַל *creatus a Baale*, c. Aleph prosthetico אקני בעל.

Ἦλ i. e. *Κρόνος*, v. supra v. *Βωλαθής*. Respondet אֵל *deus*, quo nomine *Κρόνος κατ᾽ ἐξοχὴν* salutatus est, ut apud Hebraeos Jehova, et Hercules Baalis nomine. Aliam formam habet Philo Byblius p. 26 Orell. *Ἶλον τὸν καὶ Κρόνον*, p. 28: *Ἶλου τοῦ Κρόνου*, cf. arab. إِلٌّ, إِيلٌ Kamûs p. 1391. 1393, syr. ܐܝܠ et apud Nasoraeos ܐܠ ut *Solis* nomen. Nominibus hominum multo rarius annexum reperitur quam בעל *bal*, vide tamen חנאל Cit. 3, *Casmilus, Enylus, Massyli* et *Masaesyli*.

Ἐλιοῦν i. e. *ὕψιστος*, heros Phoenicum, Philo Bybl. 24 Orell. עֶלְיוֹן.

Elisa, priscum Didus nomen Virg. Ovid. Bocharto p. 472 „אֵל אִשָּׁה divina virgo," quod per linguae rationes non licet, rectius עליזה exultans, laeta.

Ἐλοείμ, *οἱ σύμμαχοι Ἴλου τοῦ Κρόνου, ὡς ἂν Κρόνιοι*. Philo Bybl. 28 Orell. (אֱלֹהִים).

Ἐλουλαῖος, rex Tyri Jos. Arch. IX, 14 §. 2, אֱלוּלַי i. e. mense Elul natus, ut בחדש *Νουμήνιος*, cf. ad Athen. 2, 1. Male Boch. p. 353 explicat הִלּוּלַי laudandus.

Ἔνυλος, rex Bybli Arrian. 2, 20, Ham. עֵין אֵל oculus dei i. e. Saturni, malim עֲנִי אֵל exauditus a deo = Saturno.

Ἐσμοῦνος, Aesculapius Phoenicum, in inscr. אשמן, vide ad Cit. 5.

Gabal, pater Bannonis, Grut. Si simplex est nomen, potest esse جبل גְּבַל *mons*, si compositum גאבבעל *superbus s. elatus Baalis*, stolz auf Baal.

Gala, pater Masinissae (p. 200. 201), prob. גַּאֲלָא i. e. *σωτήρ*.

Gamalius, episcopus Donatista, August. Opp. T. IX p. 316. 333: vel גָּמָל camelus, vel גַּמְלִי (qui camelos habet) Num. 13, 12. Idem significat *Gemelius* Augustin. n. pr. IV p. 210.

Gauda, Masinissae nepos, Sall. Iug. 65, vel i. q. עֲבָדָה Abda, Auda (ע fortius pronunciato) vel syr. ܓܘܕܐ irruptio in hostes, concr. irrumpens, adoriens, cf. *Bogudes*.

Gemelius v. Gamalius.

Γεράστρατος, index Tyriorum Jos. c. Apion. 1, 21, apud Euseb. arm. Gerastartus, et

Γερόστρατος, rex Aradi, Arrian. 2, 13. Utrumque est גר עשתרת hospes i. e. cliens Astartes, cf. גּוּר Ps. 5, 5 et جار الله hospes i. e. cliens Dei.

Γέσκων Polyb. 1, 66 sqq. 9, 11. Diod. 16, 81, lat. *Gisco* Iust. 19, 2, *Γίσκων* Polyb. 36, 1, apud Livium *Gisgo* (c = ף emollito in g, cf. §. 25, 2) 23, 24. 30, 37 complurium ducum legatorumque Carthaginensium nomen, vel עֵשְׂקוֹן rixator, pugnator ab עשק Hithpa. altercatus est, vel, ut Hamak. 188, חזקון robustus.

Giddeneme, mulier Poena Plaut. Poen. V, scen. 3, גד נעמה fortuna favens (Glückshold). De e in altera syllaba inserto cf. *Ἀζέμιλκος*.

Gildo, comes Afer, fautor Optati Donatistae, August. Opp. II, 93. IX, 17. 36, ed. Bened.. Est גלדון, quod *fortem*, *robustum* significasse videtur, coll. جَلُدَ durus, robustus fuit, جَلْدٌ durus vir et agilis.

Gillas v. Tigillas.

Γιλλίκας legatus Carthaginensium Polyb. 36, 1, ubi cod. Bav. *Γιλλίμας*. Scribendum חִלְקָא *portio*, *sors*, Lamed propter euphoniam geminato, ut חֶשְׁבּוֹן LXX *Ἐσσεβών*, arab. حِلْزَة et حِلِّزَة (Hareth ben Hillisa). Coniicere etiam possis, id dictum esse pro *Γιλμίκας* חלק מלקר sors Herculis.

Gulalsa, sufes Poenus, inscr. Grut. Alteram vocabuli partem habes etiam in *Magdalsa* et *Nabdalsa* (fort. Habdalsa). Facile credas eam esse עלזה exultatio: haud scio tamen lateatne in his syllabis, quae secundam nominis proprii partem (ubi vulgo numen comparet) occupant, *balsa* (r) בעל שר Baal princeps, ut illorum omnium nativa forma sit: גְּאַל בעל שר *liberatus a Baale principe*, מגד בעל שר *donum B. pr.*, עבד בעל שר *servus B. pr.* Ex Gulalsa autem contractum est

Gulussa, *Γολόσσης*, nomen filii Masinissae, Sall. Iug. 5 et saepe. Pro *Gulassa* dixerunt *Gulussa*, ex lege §. 30, 1 extr.

Guntasius, episcopus Benefensis, August. Opp. IV, 210. Num forte גאונת עז *maiestas potentis?* גאון = *gun* habebamus Poen. V, 2, 67.

Hamilcar (*Ἀμίλκας*), multorum ducum Carthaginensium nomen, de quibus vide indd. ad Liv. Polyb. Heeren hist. W. XIII, p. 538. Male Hamak. diatr. 47 id scribit המלקרת, ipsum מלקרת articulo munitum, quod multas ob caussas ferri non potest: contra manifesto est חַן מֶלְקַר quem *donavit Milcar*, cf. חֲנַנְאֵל quem donavit Deus, חֲנַנְיָה quem donavit Jehova. Eadem ratio est nominum *Hannibal*, *Himilco*, in quo posteriore, ut in nostro, *n* plane abiectum est. Sed geminatum est in *Ammicar* quod vide. Omnia haec nomina, quae in Punicis a ח ordiuntur, latine per *h* scribenda esse, recte observarunt Heins. ad Sil. 1, 39. Drakenb. 21, 1, in uno *Asdrubalis* nomine errantes.

Hannibal (*Ἀννίβας*), scribitur חנבעל (gratia Baalis) Melit. 2, 3. 4, pronunciatur חַנִּיבַּעַל, cf. hebr. חַנִּיאֵל.

Hanno *Ἄννων* (v. indd. ad Liv. Polyb.),

חַנּוּן syr. ܡܚܢܢ misericors, clemens, quod fortasse Baalis attributum est, ut *Hanno* ellipt. dictum sit pro עבר חנון, cf. *Banno*.

Hasdrubal v. *Asdrubal*.

Ἐχήβολος, vir Tyrius, apud Procop. hist. arcan. p. 42. ed. Nic. Allem. Quanquam graece inflexum est nomen, tamen sub eo latet חַבַּבַּעַל, quod exstat inscr. Numid. 2.

Hiarbas, regulus Africae tempore Didonis Virg. Aen. 4, 36. 196. Ovid. Fast. 3, 552. Sil. 1, 417. 2, 58. 8, 54, it. Hiempsalis II. filius. Scribitur etiam *Iarba*, sed apud Silium meliores libri per H (cf. Arntzen ad Aurel. Vict. 77), idque etymo probatur. Vel enim est חַרְבָּא gladius (cf. Iabdas), vel, quod praefero, חִירְבַּעַל *quem Baal nobilem fecit*, חִיֵּר Pi. a חור = חרר nobilis fuit, unde חֹר, ܚܐܪܐ nobilis, cf. חִירָם.

Hiempsal (Ἰάμψας), duorum regum Numidiae nomen, Punice modo חכמבעל, modo חכמשבעל, modo חכמתעל, vide ad Numid. 1 p. 198 et de variis formis p. 349 B.

Ἱερόμβαλος, sacerdos dei Ἰεύω, Euseb. praep. evang. 1, 10. Est יְרֻבַּעַל, quod nomen etiam Gideon iudex gessit, i. e. qui *litigatur cum Baale*, hostis Baalis, accommodate ad sacerdotem Iehovae.

Hiertas, Numidiae rex, Oros. 5, 21.

Himil, inscr. Maff. Decurtatum videtur ex *Himilco*.

Himilco Liv. 22, 19. 23, 12. 24, 35 sqq. 25, 26. 27, 20. Iust. 19, 2. 10, Ἰμίλκων Polyb. 1, 42. 45. 53. App. 8, 97, Ἰμίλχω in tessera hospitali eburnea ap. Cast. de Torremuzza p. 70. complurium Poenorum nomen, ortum ex *Himilcar* חַן מִלְקַר *gratia Milcaris* (*ar* in o mutato, §. 23), ita ut prope absit a nomine *Hamilcar* חַן מלקר, quae caussa est, quod Livius 22, 19 Himilconem appellat classis Asdrubalicae praefectum, qui in Polybianis codicibus III, 95 §. 2. Ἀμίλκας appellatur; et quod apud Diodorum in uno eodemque viro designando codices fluctuant inter Ἀμίλκας, Ἰμίλκας, Ἀμίλκων, Ἰμίλκων, v. Wesseling. ad Diod. 12, 20. 13, 80. Simile est nomen חַמִּלְכַּת Carth. 8, 1, sed diversum tamen a nostro.

Hiromus, Εἴρωμος, rex Tyri, Jos. c. Ap. 1, 17. 18, hebr. חִירָם, semel חִירֹם 1 Reg. 7, 40.

Iabdas, rex Maurorum, Procop. Vandal. 2, 13. Vix aliud erit quam עבדא cultor sc. Deorum, ע more vocalis pronunciato, cf. חֶרְמוֹן LXX Ἀερμών.

Iachon, vir Poenus Plaut. Poen. V, 2, 105, יָכוֹן quem *stabilit* Deus, cf. hebr. יָכִין Gen. 46, 10, יְכָנְיָה.

Iader, vir Poenus, inscr. Grut. (p. 396), it. Martyr et confessor, Cypr. conc. Carth. 45, episcopus Midilensis, August. c. Donatistas 7, 9. Vel est יַעְזֵר cui *auxiliatur* deus, vel יַאְדִּר quem *amplificat* deus.

Iarbas v. Hiarbas.

Iddibal, sufes Poenus, inscr. Maff., עֲדִי בַעַל ornatus a Baale.

Ἰεύω = יהוה apud Phoenices, Euseb. praep. evang. 1, 6.

Ilus, Saturnus, v. s. v. *El*.

Ἰνίβαλος in tess. hospitali apud Castell. p. 70 i. e. עֲנִי בַעַל exauditus a Baale, cf. Enylus. Ham. p. 45 etiam hoc interpretatur עֵינֵי בַעַל oculus Baalis.

Ἰθόβαλος, nomen duorum regum Tyri Jos. Arch. 8, 13. c. Ap. 1, 18. 21, in aliis libris Ἰθώβαλος, Ἰθώμαλος, Εἰθώβαλος, ap. Syncll. 345 Goar Εἰθόβαλλος, אִתּוֹ בַעַל *quocum Baal* est. Prior illorum 1 Reg. 16, 31 scribitur אֶתְבַּעַל *cum Baale*, quod fortasse his potius vocalibus muniendum erat: אִתְּבַעַל.

Iuba Ἰόβας, nomen duorum Numidiae regum (p. 314 sqq.). Lindbergius (Falbe Recherches p. 115) in *Iu*, *Io* Jehova nomen latere putat, quo posito *Iuba* = Iubal

esset יובעל = *Jehova* (est) *dominus* coll. יואל, qua locutione *cultor Jehovae* significetur. Sed faciamus, apud Phoenices Jehovae cultores fuisse (v. ad *Abdaeus*), in Numidis, apud quos solos hoc nomen invenitur, verae religioni deditos non expectes. Malo igitur *Iuba* = *Iubal* scribere יאובעל *splendor Baalis* (a rad. יָאָה = גאה), quod ipsum fortasse reperitur Cit. 26. Cf. *Iol* in ind. locorum, it. *Iummo*.

Iugurtha Ἰογόρθας, rex Numidiae, Sallust. Dio Cass. Plut. cet. Nihil dubito, quin dictum sit pro *Iugurthal*, idque pro *Iugurthbal* (§. 17 extr.), extruso *b*, ut in צברחעל pro צברחבעל in numis Tripol. Est igitur יגרת בעל *timor Baalis* cf. *Ampsigura*.

Iummo, cognomen Asdrubalis cuiusdam, inscr. Grut. Eiusdem originis videtur atque *Iuba*, sed plenius scriptum יאון בעל (= גאון בעל) *Iun-bal*, *Iumbal*, inde *Iumbo*, ut *Chanebo* ex *Chanebal* (§. 23).

Lacumaces, filius Oesalcis, rex Numidiae Liv. 29, 29. 30, ubi libri mss. in alia omnia abeunt (v. Drakenb.). Si illa scriptura vera, id nomen scripserim לְאָכוֹ מך quem *mittit rex*, *mac* מך = מלך, quod alibi effertur *móch* (§. 23, 1). Sed etiam *a* ferendum esse, monstrat forma *Μάκαρ*, *Μάκηρις* pro vulgari *Mocar* = מלקר, cf. §. 23, 2.

Lillec n. pr. viri, inscr. Numid. lat. (p. 210). Etymon non definio.

Μάκηρις, gen. —ιδος, Hercules Libys Pausan. 10, 17. Male Bochartus (p. 572) id explicavit מַחֲרִיד *terrens*: contra *Μάκηρ*, *Μάκαρ* manifesto est forma contracta ex pleniore מלקר Hercules (v. quae disputamus s. v. *Melicarthus*): in ις latere potest suff. ־ִי cf. *Adonis*.

Maarbal v. Maharbal.

Μαγδάλσης, vir Numida App. Numid. fr. 4, scr. מֶגֶד בעל שר donum Baalis principis, v. *Gulalsa*.

Mago *Μάγων*, nomen ap. Poenos pertritum, prob. מָעוֹן *refugium*, 'ע fortius pronunciato.

Maharbal, dux Punicus Liv. 21, 12. 45. 22, 6. 23, 18, ubi libri passim *Maherbal*, *Maerbal*, *Marbal*, *Mahabol*, *Maharmal*, *Mahermal* (v. Drakenb. ad 21, 12. 45), gr. *Μαάρβαλ* App. 7, 10 sqq. *Μαάρβας* Polyb. 3, 84 sqq. Est מֹהַר בַּעַל *dos* s. *praemium Baalis*, מֹהַר i. q. مَهْر. Hamak. p. 192 מחיר בעל, quod quidem longius abest.

Malcus v. Maleus.

Μάλχος, nomen domesticum Porphyrii philosophi, natione Tyrii, vit. Plot. c. 7. Suid. v. *Πορφύριος*, qui *regem* significare dicit. Est מֶלֶךְ *rex*, quod graece reddiderunt *Πορφύριον purpuratum*. Cf. *Mochus*, *Bocchus*.

Maleus, dux Poenorum Iustin. 18, 7, ubi alii codd. Macheus (cf. *Machaeus*, Christiani Afri nomen Cyprian. ep. 44), Orosius Mazeus. Gronovius bene scripsit *Malcus* = מֶלֶךְ, quod nomen reperitur etiam inscr. Grut. p. 317 no. 7.

Μάλικα, Hercules apud Amathusios, v. supra pag. 97. Est pro *Μάλικαρ*.

Μανάσσης, Numida, Iubae socius App. civ. 4, 54, prorsus hebr. מְנַשֶּׁה LXX *Μανάσσης*. Schweighaeuserus cum duobus codd. dat *Μασανάσσης*, quod non probo.

[*Mandrestal*, nomen a Gelenio fictum App. 1, 62, et propterea in stemmate Masinissae comparens, v. Schweigh. ad h. l. Hamak. 243].

Mapen v. Matten.

Masgaba, Masinissae filius Liv. 45, 13. 14, alius vir Poenus Suet. Aug. 98, ubi vide Casaub. Scribendum videtur מַשְׁגַּח בעל, *cui providet Baal*, cf. משגח בעיני בעל Numid. 4, 1.

Masinissa (passim in codd. Masanissa,

Massinissa, Massanissa v. Corte ad Sall. Iug. 5, 4), gr. *Μασανάσσης*, *Μασσανάσσης*, *Μασσανίσσης*, v. Schweigh. ad Polyb. 3, 33. 7, 19. De mea coniectura scriptum reperitur Numid. 1, 3 מעשינתן, quod explicavi מַעֲשֵׂינִתַן *opus Neithae nostrae* v. pag. 117. 200. Ham. p. 312 explicabat מַעֲשִׂי נִשָּׂא opus meum elatum est. Quicquid est, prima nominis pars certo est — מַעֲשֵׂי, quod saepe in his nominibus reperitur (cf. hebr. מַעֲשֵׂיָה): reprobandae propterea scripturae a *Masa* ordientes.

Masintha, nobilis Numida Suet. Caes. 71, fortasse idem quod praecedens, p. 200.

Μασσάθης, regulus Numida, App. 8, 43. Videtur contractior forma praecedentis.

Massiva, filius Gulussae, nepos Masinissae Sall. Iug. 35, pro *Massibal* מעשיבעל opus Baalis, quod alio flexu pronunciatum est *Micipsa*.

Massugrada, Numida ex gente Masinissae Sall. Iug. 108, ubi alii veteres libri *Massugada*, *Massugda*, Massurada, Massuzadra, Massudrada. Ego cum Guelf. 3 legendum censeo *Massugada*, quod unum etymon offert, מַעֲשׂוֹ גַּד *cuius opus prosperitas* (est) i. e. prosperum est. *Grada* ex duabus scripturis *gada* et *rada* coaluit.

Mastanabal, filius Masinissae, Sall. Iug. 5, *Μαστανάβας* App. Pun. 106, prob. מצנח בעל clypeus Baalis (*st* pro *z*, *ts*, cf. *astir* pro חָצִיר), sec. Ham. 312 משתען בעל sustentatus a Baalo. Contrahitur in *Stembal* q. v.

Μάτγηνος rex Tyrius, pater Pygmalionis Jos. c. Ap. 1, 18, apud Euseb. arm. *Metenus*, ap. Theophilum ad Antol. III, pag. 257 *Μέττην*, Syncell. 345 Dind. *Μέτινος* al. *Μέτηνος* (male *Λετῖνος* Goar.). Hoc posterius esset מַתָּן *donum*, et dubitare possis, sitne etiam apud Josephum reponendum *Μάττηνος*: at illam scripturam tuetur simile nomen *Μύτγονος* index Tyrius Jos. c. 21. (cod. Haun. *Μύτγυνος*), cui accedunt formae *Misagenes*, *Miggin*, *Miggenes* (v. infra), quae omnes ex *Matgen* ortae sunt, quanquam praeter *Mytgonus* reperitur etiam *Myttonus* (v. h. v.). Genuinum igitur videtur *g*: neque tamen cum Bocharto (p. 353) explicem מת גאון vir gloriae (quod esset *Metgûn*), sed מת גן *vir horti* vel potius *praesidii*, *propugnaculi*, quam significationem etymon bene admittit. Y in forma *Mytgynus*, ut saepe, vocalium correptarum locum occupat §. 29, 2.

Μάθως, mercenarius Poenorum Polyb. 1, 69 sqq. Scribi possit מְתוֹ *vir eius* (Baalis), vel potius contractum cogitari ex *Mathal* (§. 23) pro *Mathbal* (cf. Iugurtha, Sabratha) מת בעל vir Baalis.

Μάττην. Ita recte observavit Hamak. p. 194 cum quattuor codd. reponendum esse Herod. 7, 98 pro vulg. *Μάπην*, regis Tyrii nomine. Est enim מַתָּן donum sc. deorum, cf. מַתַּנְיָה, מַתִּתְיָה et *Methymatnus*.

Mazippa, dux Maurorum Tac. Ann. 2, 52. Origine non differt a *Micipsa*: utrumque est מעשיבעל opus s. creatura Baalis.

Μελικάρθος, *Hercules* apud Phoenices (Philo Bybl.) in inscriptionibus et numis מלקרת *rex urbis* (v. pag. 96), it. מלקר, מקרת, מעקר pag. 352 B. Quum hoc nomen pervariis modis contractum et decurtatum sit, maxime in nominibus hominum et locorum, varias eius formas h. l. semel in brevi conspectu ponere placet.

Ac 1) prior syllaba *mil* modo integra servatur, modo contrahitur, modo denique prorsus abiicitur. §. 23, 1. 2. Integra est in *Bomilcar*, *Hamilcar*. Contractam habes in *Mocar* (v. Barmocarus), *Macar* (v. Maccris, Macaria, Macaras *)), *Micar* (v. Ammicar) et *m*

*) Asterisco notavi nomina geographica in alio indice §. 20 quaerenda.

mutato in *b* in *Bocar, Bocchar, Bocarus**, *Bacarus **, *Bucaras **. Abiectam in *Carthalon* pro *Milcarth-alon*, *Carteja ** pro *Milcarteja*, ut apud nos *Hanna* pro *Johanna* al. In *Myrcalus* pro *Mylcarus* utriusque syllabae litterae liquidae sedem inter se mutarunt.

2) In altera syllaba *carth*, *th* rarissime servatum est (cf. *Carth*-alo), praeterea etiam *car* nonnunquam contractum in *co* (§. 23, 1) v. *Himilco* pro *Himilcar*, raro *r* abiectum, ut in *Μάλικα* ap. Hesych. pro *Μάλικας*, *Μάλικαρ*, cf. Hamilcar gr. *Ἀμίλκας*.

Μημρουμος, Ὑψουράνιος Philo Bybl. 16 Orell. מַמְרוֹם (ex alto).

Μέρβαλος, iudex Tyriorum, Jos. c. Ap. 1, 21, sec. Reines. c. 7 מר בעל dominus Baalis, rectius i. q. *Maharbal* q. v. Idem nomen gerit rex Aradiorum Herod. 7, 98, ubi nonnulli codd. *Νάρβαλος*, quod esse possit כתר בעל, sed illa scriptura praestat: quum de tali forma etiam aliunde constet.

Methres rex Tyrius, Serv. ad Aen. 1, 347, qui alibi *Matgenus* appellatur. Vix sana erit forma, quanquam מְעַתֵּר potest *cultorem* (deorum) significare.

Methuastartus v. Abdastartus.

Methymathnus vel *Methymatnus*, filius Masinissae, quem anno aetatis 86 generasse dicitur Plin. 7, 14 s. 12, מְתוּמַתָּן *vir doni* i. e. a diis donatus. Male alii libri Methymnus, Methymannus.

Metten v. *Μύτγενος*.

Mezetulus, rex Numida, Liv. 29, 30, *Μεσότυλος* App. 8, 53. Contractum videtur ex *Mezetbal*, *b* in *v*, *u* soluto (cf. Muthul*, Sutlul*, Masitholus*), מְצִיתבַּעַל *robur Baalis*, quod vide Numid. 1, 4.

Micipsa Μικίψας, rex Numidiae, Masinissae filius, Sallust. Appian. Scribitur מצשיבעל *opus Baalis* Numid. 2, 3 et משיבעל Numid. 1, 3 vide pag. 200.

Midacritus, qui plumbum ex Cassiteride insula primus apportavisse dicitur Plin. 7, 57. Portentum nominis appellant Critici, vix ferendum, nisi codices sibi prorsus constarent. Nobis illud sive a librariis sive ab ipsis rerum scriptoribus depravatum videtur ex *Malicertus*, ita ut *Hercules* Phoenicius significetur (v. Melicartus), quo nihil ad hunc locum aptius cogitari potest.

Miggenes, episcopus Afer, Aug. c. Cresdon. III, 19, et *Miggin*, *Migginus* alius Augustini aequalis, id. ad Ps. 36, v. Matgenus.

Milchato vir Poenus, inscr. Corton. (p. 397) et

Milcho ibid. (ubi alii pro *Milchonis* legunt Imilconis). Milco est i. q. Milcar, cf. §. 23, 1.

Milphio, servus Poenus, Plaut. Poen. V, sc. 2. 3. Scribendum videtur מלפיון q. d. doctorem s. paedagogum agens, a מַלֵּף i. e. מְאַלֵּף doctor, addita terminatione *ion*, ut in Arabion.

Misagenes, Masinissae filius Liv. 42, 29. 62. 65. 67. 45, 14. Licet ita inflexum sit nomen, ut graecam fere originem redoleat, videtur tamen proprie Punicum esse, fortasse idem quod *Matgen* q. v., *s* per sibilum pronunciato.

Μισδής, legatus Poenorum Polyb. 36, 1. Num forte est מְזֶה (timor sc. deorum) n. pr. Gen. 36, 13. 17, a מזז = מסס pavit, timuit? Certe ז saepe effertur *sd*.

Μῶχος rerum scriptor Phoenicius, p. 343. Male Boch. p. 777 id explicat מעכה compressio, Hamak. 196 מוכה submissus: est enim i. q. *Malchus* (§. 23). Vide *Bocchus*.

Mutines, dux Numidarum Liv. 25, 40. 41. 26, 21. 40. 27, 5. Num מַתָּן donum, an מֻתָּן dono datum, part. Hoph. inusitatum?

Mutumbal, nomen sufetis, in nummo Carth. (tab. 16), *Muthumbal* inscr. Corton. (p. 397), et *Muthumballes*, Plaut. V, sc. 2, 35. 37. Mihi esse videtur מתובעל vir Baalis (cf. Methuastartus), *m* ante *b*

inserto. Reperitur quidem inscr. Numid. 7, 1 מחנבעל, quod propius videri possit, sed hoc legendum videtur מַחֲנֵבַּעַל.

Mygdon, martyr Africanus, August. epist. 16 cf. 17, unde apparet id nomen cum quibusdam aliis ibi memoratis Punicum esse. Est autem מִגְדֹן, מִגְּדָן *donum* sc. deorum. Alii codd. pro Mygdonem habent *Migginem* (q. v.).

Μύρκαλος, dux Poenorum Polyb. 7, 9, ubi male Schweigh. dat *Μίρκανος*. Illud transpositis liquidis dictum est pro *Mylcar* מלקר.

Mytgonus v. Matgenus.

Μύττονος, vir Libys, Polyb. 9, 22 §. 4. Vel contractum est ex *Mytgonus* (q. v.), vel est i. q. מַתָּן, cf. *Mutines*.

Nabdalsa Numida, Sall. Iug. 70. 71. Omisso *n* Abdalsa non dubitans explico עבדבעלשר *servus Baalis principis* (cf. *Gulalsa*): *n* unde sit, non definiam, suspicor tamen, id depravatum esse ex *h*, *Habdalsa* autem non differt ab Abdalsa, ut Hasdrubal, Asdrubal. *n* pro *h* scriptum vide ad Plaut. 1, 1.

Namphanio, martyr Poenus apud August. epist. 16. 17, ubi alii codd. *Namphamo*, quam scripturam ipse Augustinus secutus esse videtur, nomen explicans *boni pedis homo* i. e. נעם פעמו, ut recte observant Petitus et Bochartus. Illud esset נעם פניו *gratiosus facie sua*.

Νάουμος, vir Aradius in insula Rhodo degens, Boeckh Corp. inscr. T. II p. 393. Respondet נַחוּם, phoen. נחם Cit. 3.

Ναραύας, Numida, Polyb. 1, 78 sqq. נער בעל puer s. servus Baalis, cf. נְעַרְיָה puer Jehovae.

Narzales, Martyr Scillitanus Cypr. p. 238. Ruinarti act. Mart. 77, in aliis libris *Narthalus*, corrupte *Nazarius* (v. Muenter. eccl. afr. p. 223. 226). Num est נערת בעל *pueritia Baalis* i. q. praecedens? cf. de usu abstracti pro concr. *Βωλαθής*.

Νιθάδων, vir Salaminius Arrian. Ind. p. 146. Num est נת ארן *Neitha est domina* (cf. de Neitha p. 117. 172)? Certe ארן etiam ad *deam* referri poterat, ut אֱלֹהִים de Astarte 1 Reg. 11, 5, אָמוֹן Prov. 8, 30 de Sapientia. Gramm. hebr. §. 105, 1 not.

[*Ὄγκα*, ἡ Ἀθηνᾶ κατὰ Φοίνικας. Steph. Byz. v. *Ὀγκαῖαι*. Sed Scholiast. ad Pind. Olymp. 2 p. 20 *Ὀγκαία* ἡ Ἀθηνᾶ, et *Ὀγκαίην Ἀθήνην* memorat Nonnus Dionys. lib. 44. Hesych. *Ὄγγα, Ἀθηνᾶ ἐν Θήβαις ἐστὶ χωρίον ἐπώνυμον ἔχουσα.* Vide plura apud Selden. de dis Syris II, c. 4 p. m. 294. Originem Phoeniciam excogitavit Bochart. 427 ab אָגַח bellum movit: sed veram sententiam iam Scholiastes ad Pindarum dixit, Minervam apud Thebanos ita dictam esse a statua eius in porta *Ὀγκαίᾳ*, hanc autem nomen invenisse a vicino oppido *Ὄγκα*].

Oesalces, patruus Masinissae Liv. 29, 29. Contractum esse videtur ex *Osmalc*-es (*m* extruso) i. e. עז מלך *robur Regis* i. e. Baalis.

Omanus i. e. חַמָּן, חַמּוֹן v. pag. 171.

Ὀξύντας Iugurthae filius, App. civ. 1, 42. Graece inflexum est, ut ab ὀξὺς dictum videatur, sed vix dubites, quin sub eo lateat Punicum nomen. Huius prima pars fuerit עז robur, de reliqua nihil definio.

Πάραλος, praefectus Carth. Diod. 16, 9. Scribo בר בעל *filius Baalis*, *b* extruso (v. §. 17). ב littera *p* expressum habes etiam in

Πάταικοι dii Phoenicum, Pygmaeis similes, quos in prora (Herod. 3, 37) vel in puppi navium statuebant (Hesych. Suid. h. v.) quique iidem putantur cum Cabiris. Suidas *Παττάικους* scribit. Scaliger nomen ducit a פִּתַּח insculpsit, ut sint *dii sculpti*, melius Bochartus p. 713 a בטח, unde בַּטָּח, בַּטִּיחַ *qui securam praestat* (navem). — Sing. *Πάταικος* est etiam n. pr. viri

Atheniensis *Ἰσοτέλους*, Boeckh C. inscr. I p. 519.

Pelorus, gubernator Hannibalis, qui Peloro Siciliae promontorio nomen dedisse dicitur Val. Max. 8, 8. Mel. 7, 2. Isid. Orig. 14, 7. Num est בַּעַל אוֹר = בַּל אוֹר *Baal lucis* i. e. *Solis*, ellipt. pro עבד ב׳ א׳ ?

Φαμαίας, cognomen Imilconis, App. Pun. 97. 100. 101. 104, *Φαμέας* Dio Cass. in Bekk. Anecd. gr. 1, 124. Hamak. diatr. p. 42 hoc nomen פמע scriptum in inscr. Tuggensi invenisse sibi videbatur, sed per errorem: contra scribendum illud videtur פַּעֲמִי adj. a פַּעַם ictus mallei, incus, et significare *malleator*, coll. *Μακκαβαῖος* מַקָּבִי et Carolus *Martellus*.

Φέλης rex Tyri Jos. c. Ap. 1, 18, cod. Haun. et apud Sync. p. 345 Dind. *Φέλλης*, פֶּלֶא insignis, eximius, cf. hebr. פִּלְאִיָּה. Congruit *Phelis* rex Sidoniorum tempore belli Trojani, Dict.

Philaeni fratres Sallust. Iug. 79. Graecum videri possit, *φίλαινοι laudis amantes*, sed sub forma graecissante latet פִּלְאָן *mirabilis, eximius*, cf.

Φιλάων hominis Cyprii nomen Herod. 8, 11.

Πυγμαλίων, rex Tyri et Cypri, etiam *Φυγμαλίων* scriptum Jos. c. Ap. 1, 18. Apollod. 3, 14. Altera nominis pars certo est עליון: de priore ambigo, sitne illa בֹּהֶם *pollex* i. e. digitus (hist. ling. hebr. p. 229), an פַּעַם = פַּעַם incus, ut פעם עליון sit qs. malleus Dei, herois aptissimum nomen. Hoc tamen praefero. Minus probabiles explicationes vide ap. Ham. p. 203. 204. Corruptae autem scribendi rationes, ut *Φυγαλίων*, *Μυγδαλίων* ap. Sync. *Physmanon* Euseb. armen., non curo, quanquam *Μυγδαλίων* aptum etymon offert (מְגַר עליון donum Altissimi), et fortasse nomen Phoenicium erat aliunde notum.

Πύματος, vir Citiensis, Athen. IV, pag. 167 D. An est a פּוּמָא *os?* phoenicio more פומת, unde *Pymatos*, ut *Rubricatus* רו בריכת.

Ricoce, sufes Carthag. in numo (tab. 16). Quum in nomine audacius contracto aliquid audendum videatur, videant eruditi, possitne ortum esse ex *Berichmoc* (*m* extruso ut in *Oesalces* pro *Osmalc-es*) = בְּרִיךְ מֶלֶךְ *benedictus a Rege* i. e. Baale.

Sabura, *Σαβούῤῥας*, dux Iubae, Caes. civ. 2, 38. App. civ. 2, 45. 4, 54. שָׁבוּר fractus, cui membrum fractum est Lev. 22. 22. Fortasse erat cognomen huic duci a vulnere quodam honorifico inditum.

Σάδιδος, filius Saturni, Philo Bybl. 30 Orell. שַׁדִּיד potens.

Σάδυκος Cabirorum pater, Damasc. ap. Photium p. 352 Bekk., qui *Συδύκ* scribitur ap. Phil. Bybl. p. 22 Orell., et *δίκαιος* explicatur, est enim צַדִּיק.

Saepo vir Poenus, inscr. Grut., conferri potest צְפוֹ (specula) n. pr. Gen. 36, 11. 15.

Salitthu, n. pr. mulieris, inscr. Pun. Lat. Lugd. (p. 210). Num reponendum Salittha? שְׁלִיטָה.

Samsuricus, fossor Poenus, August. adv. Crescon. 3, 29, fort. שֶׁמֶשׁ אוֹר, addita terminatione latina.

Sanaes, al. cod. *Senanes*, martyr Africanus, August. epist. 16 (cf. Namphanio). Posterius genuinum censeo atque scribendum שר נעם princeps gratiae, *r* abiecto cf. Gulalsa.

Σαγχουνιάθων, rerum scriptor Phoenicius (cf. p. 342) Euseb. praep. ev. 1, 6. Porphyr. de abstin. 2 §. 56, etiam *Σαγχωνιάθων* Euseb. 10, p. 485. Theodoret. de graec. morb. 2, 28. Suid., contractius *Σουνιαίθων* Athen. 3, 36 p. 126 Casaub., *Σαγχονίαθος* Cyrill. c. Iulian. 6 p. 205

(cf. Suniatus). Porphyrius apud Theodoretum l. c. et fortasse etiam Eusebius (vide quae disputat Ham. p. 207) id explicat φιλαλήθης, et Bochartus (II, 17) phoenicie scriptum existimat כן קנאתו *lex est studium eius* i. e. legis studiosus: coll. כנה = سنة. At valde dubium est, an כן de lege usurpatum sit, multoque praestantior est Hamakeri analysis l. c. שנכון ידו *cuius manus firma est* i. e. cuius fides sincera et integra est, φιλαλήθης. ש praefixum pro אשר in Phoeniciis tritum est (v. pag. 356 A) et §. 33, 3.

Sappho, filius Hasdrubalis Iustin. 19, 2, ubi liber Vossii *Saphon*, quod unice verum, cf. inscr. Corton. p. 397. Ham. 210 id scribit צפון et Typhonis, cacodaemonis Aegyptiorum, nomen esse coniicit, cuius vestigia etiam reperit in *Sophonisba* et *Zavάvας*: sed obstat, quod veteres malorum geniorum nomina, utpote mali ominis, in nominibus propriis devitare solebant. Mihi *Saphon* (nam ita scribendum) videtur i. q. צפון thesaurus, cf. Sophonisba.

Sichaeus, Didonis maritus, Virg. Aen. 1, 347. 352, quod nomen teste Servio ad l. c. emollitum est ex *Sicharbas*, quae observatio egregie confirmatur nomine *Acerbas*, quo idem vir insignitur Iustin. 18, 4. 6, quodque ex Sicharba manifesto ortum est. Male enim Gronovius ibi *Atherbam* legendum coniicit. Formam illam genuinam et nativam equidem dictam putem pro Isicharba אש חרבא *vir gladii*, vel Masicharba מעשי חרבא *opus gladii* i. e. qui gladio omnia sua debet, cui ensis deus (Virg. Aen. 6, 773 coll. Iob. 12, 6. Hab. 1, 11). Sichaei nominis novum etymon non quaerendum, licet sponte se offerat זכי Ζαχχαῖος (purus, iustus) cf. p. 398.

Sifax v. Syphax.

Σίρωμος, Tyrius, Mattenis pater Herod. 7, 98 et rex Salaminiorum ibid. 5, 104. Est idem quod Hiromus (חירום), siquidem pro *Εἴρωμος* apud Iosephum Syncellus habet *Σίρωμος*: estque Siromus Herodoti pro eodem rege habendus, quem Hiramum appellat Jos. c. Ap. 1, 21 et Cyri aequalem facit (Ham. 209). Litterarum *h* et *s* ab initio vocum frequens est permutatio.

Sobal, rex Sidonis, Eustath. ad Od. 4, 617, contr. ex *Sarbal* (§. 23), שר בעל princeps Baalis. Idem nomen est *Σούβας*, dux Masinissae App. 8, 70.

Sophonisba, filia Asdrubalis, Syphacis et Masinissae uxor Liv. 30, 12. 15. App. Pun. 27, ubi libri mss. *Ζοφονίβα*, ut alibi *Σοφόνβα*, adeoque *Σοφονίδα*, v. Wesseling ad Diod. T. II. pag. 571. Schweigh. ad Appian. l. c. Illam formam, quae apud Livium est, Ham. p. 210 explicat צפון ישבע *Typhon iurat* (cf. hebr. אלישבע, Ἐλισαβέτ): posteriorem equidem explicem צפוני בה *thesaurus meus in ea* i. e. mulier, quae marito instar thesauri est: atque hoc praefero. Ad significationem cf. צפונים thesauri Iob. 20, 26. Ps. 17, 4 Keri. *S* littera apud Livium facile addi poterat, si singulae voces seorsum pronunciabantur, ut Baaltis *Βωλαθίς* pro בעלת, Adonis אדני.

Stembal, filius Masinissae natu minimus Polyb. 37, 3, ubi editum est *Στέμβανον* (lege *Στέμβαλον*), sed Suidas habet *Στεμβάν* (a *Στέμβας*), quod pariter ferendum est. Contractum est ex Mastanabal.

Strato (*Στράτων*), Sidoniorum rex Aelian. 7, 2. Athen. XII, 13, Tyri rex Iustin. 18, 3, vir Aradius Arrian. exped. Alex. 2, 13, 11. Ductum videri possit a gr. στρατός, sed licet Graecismum imitetur, sub eo latet domesticum nomen עשתרתון q. d. *Ἀφροδίσιος*. Simile est

Στρυτάνος, cognomen Gisconis Polyb. 36, 1 i. e. עשתרתן id.

Subas v. Sobal.

Suniatus, vir Poenus, Instin. 20, 5. Depravatum est ex *Σουνιαίϑων*, i. e. Sanchuniathon q. v.

Σουρμούβηλος, maritus deae Thuro, Porphyr. ap. Euseb. (v. Sanch. Orell. p. 42, ubi male impressum *Ζαυρμούβηλος*). Est זרמן בל Beli semen, cf. hebr. זִרְמָה. Non bene Ham. p. 171 coniicit שׁור מוּבַל *contemplans* (imo contemplari) *terram fecundam:* nam מוּבַל est vox ficticia.

Syphax, rex nobilissimus Masaesylorum Liv. 24, 48. 29, 31 sqq. Ovid. Fast. 6, 769 (raro in codd. Siphax, Sifax), gr. *Σίφαξ* Appian. *Σόφαξ* Polyb., v. Schweigh. ad 14, 1. 15, 3. Mihi *Siphac* (nam *s* accessorium est) ortum videtur ex *Masimao* מעשי מך *creatura Regis* i. e. Baalis. Ad *si* pro *masi* cf. *Sicharba* s. v. Sichaeus: *mac* ex מלך (cf. Lacu*maces*) §. 23, 2: in permutatione litterarum *m* et *ph*, *b* nemo offendet, maxime quum in hac ipsa voce reperiatur (v. *Bocchus*, et Liby-Phoenicium פוך *rex* Tugg. Libyc. lin. 3).

Τέννης, rex Sidonis Diod. 16, 42, תְּנִית pronunc. *Tennis* i. e. Tanaïtis, ellipt. pro עבד תנת Athen. 1, v. pag. 117. Idem nomen gerit rex Tenedi Diod. 5, 83.

Τετράμνηστος, rex Sidonis, Xerxis aequalis Herod. 7, 98. Graecam quidem formam imitatur, sed nemo facile credet, Sidoniorum regem Xerxis tempore n. pr. graecum gessisse. Videtur igitur Phoenicium nomen sub eo latere, fortasse *Etramnestor*, עֲתַר אמן עשתרת cultor sincerus Astartes. cf. *Atherbal.* *T* litteram addiderunt, quia animis obversabatur gr. *τετρα*.

Τιγίλλας, cognomen Hannonis App. 8, 82. תְּחִלָּה initium, pro concr. qui in prima acie est. Antiqua editio Veneta habet *Gellas*.

Τυχαῖος Numida, Syphacis familiaris Polyb. 15, 3. Num graecum a *τύχη*, an ductum a תוך medium?

Vermina Βερμινᾶς, *Οὐερμινᾶς*, filius Syphacis Liv. 29, 33. 30, 36. 40. 31, 11. 19. App. 8, 33. בר אמין filius veritatis, fidei.

Volux, filius Bocchi Sallust. Iug. 105. מַלּוּךְ syr. ܡܠܘܟܐ consiliarius, *m* emollito in *v*: *s* in fine radicale non est. Ceterum *ux* in Hispanicis saepius reperitur ut *Abelux* Liv. 22, 32.

Zarzas (al. Zarxas) Libys Polyb. 1, 84 — 86.

Ζανάνας, *ϑεός τις ἐν Σιδῶνι*. Hesych. h. v. Hamak. p. 210 hoc refert ad צפון Typhonem, cuius vestigia tamen in Phoeniciis admodum dubia sunt: fortasse huc pertinet arab. زَوْن idolum.

Ζωρός, quem conditorem Carthaginis facit Appian. 8, 1, (צר Tyrus).

D. *NOMINA PROPRIA URBIUM ET LOCORUM EXPLICATA.*

§. 19.

In altero, quod sequitur, nominum Phoeniciorum Onomastico praeter Phoenices propriae, Siciliae, Hispaniae Baeticae, Cypri oppida a Phoenicibus condita permagnus comparet urbium, oppidorum, vicorumque Africanorum numerus, quorum nomina a Tripoli usque ad maris Atlantici oras Punicam originem manifesto prae se ferunt. Oppidorum inquam, nam gentium, montium, fluviorum, maxime mediterraneorum, nomina partim obscuriora sunt: cuius quidem rei caussa in aprico est. Urbes enim atque coloniae a Poenis advenis conditae non poterant non Punicis nominibus insigniri,

quum contra et populi et loca mediterranea nomina ab indigenis indita servarent. Praeter scriptores profanos in hoc indice concinnando largissimam nobis messem praebuerunt ecclesiae Africanae scriptores cum actis conciliorum, maxime in Donatistarum caussa congregatorum, et Notitia episcoporum, ex quibus Hamakeri indicem duplo augere potuimus. Quam ipsam ob caussam quum metuendum esset, ne maiorem in molem excrescerent commentarii nostri, consulto omisimus partim quorum scriptura non satis certae fidei esset (solent enim in libris manu scriptis admodum depravata esse haec nomina) partim quorum origo nimis obscura lateret *): in iis autem, quae dedimus, nominibus nominumque formis a singulorum fontibus indicandis plerumque abstinuimus, quos h. l. semel indicasse sufficiat eo magis quum hi libri bonis indicibus instructi sint. Sunt autem praeter Sallustium, Hirtium, Polybium, Livium, Strabonem ex profanis praecipue memorandi Plinius V, 1—5, Ptolemaeus IV, 1—3, Procop. de bello Vandalico, Antonini itinerarium p. 1—78 ed. Wesseling, quorum relationes in unum collegit *Shavius* in appendice ad itinerarium T. II, digessit *Cellarius* in notit. orb. ant. T. II. extr.; ex ecclesiasticis Augustini libri contra Donatistas, contra Cresconium al., acta conciliorum velut Carthaginensis anni 251, cui praeerat Cyprianus (v. eius librum de conc. Carth.), Cabarsusitani Donatistarum a. 393, cuius epistola synodica exstat ap. August. ad Ps. 36, Vagaitani a. 394, Collationis Carthaginensis a. 411, Victor Vitensis de persecutione Vandalica al. quae bene digessit *Car. a St. Paulo* in Geographia sacra cum eruditis Luc. Holstenii notis (Amstelod. 1704) p. 77—121. Accedunt inscriptiones nonnullae apud Shavium et Gr. Templium exstantes, itemque Arabum geographi, ut Edrisius et anonyma Africae descriptio quam nuper edidit *Quatremère* in *Notices et Extraits* 1831. Nomina apud Leonem Africanum aliosque recentiores obvia, nisi aliqua veterum auctoritate firmata consulto omisi.

2. In etymi autem investigandi negotio quum nihil antiquius graviusque sit, quam ut vocabula simplicia, ex quibus ceu elementis haec locorum nomina composita esse soleant, utcunque contracta et mutilata recte agnoscamus, potiora huiusmodi vocabula variasque eorum formas hoc loco semel in brevi conspectu ponere placuit, ut appareat, quomodo singula sensim magis magisque et ita depravata sint, ut saepe nonnisi parva eorum vestigia supersint (cf. §. 17, 3). Speramus enim fore, ut universa analogia hunc in modum exposita nostram de nonnullarum vocum origine sententiam, quae ex paucis quibusdam exemplis iudicanti audacior videri possit, lectoribus facilius persuadeamus.

Ac primo quidem loco commemoranda sunt vocabula vel *urbem*, *oppidum*, *arcem*, *vicum*, vel *domum*, *tabernaculum*, *habitationem* significantia, quae in omnibus linguis urbibus designandis praecipue adhiberi solent cf. nostr. *stadt*, *stedt*, angl.

---

*) Videant v. c. lectores quomodo haec gentilicia vel emendent vel explicent: *Caviopitavorensis* Car. a St. Paulo p. 119, Bazarididacensis p. 118, Truvascanionensis 121, Cathaguensusca p. 97. — *Giutrambaçaria* p. 93 equidem lego *Gintram-bacar*(ia) גנת רם בקר.

town, *ton*, russ. *gorod*). In hunc censum veniunt a) קרת et (abiecto ת) קר *urbs*, cuius hae formae reperiuntur: *Cirta* et Tacarata; *Carth*, *Cart* in *Carth*adu, *Cart*ili, *Cart*enna; *Car*, *Cara* in *Car*alis, *Car*pi, *Car*epula, Medic*cara*; *Cur*(a), *Cur*(um), *Curr*(um) cf. قَرْيَة, ܩܪܝܬܐ in Rusu*cur*um, As*cur*um, Auso*curro*, *Cur*inm, *Cur*ubis; denique *gara*, *garra* (*c* emollito §. 26) in *Garra*, Medu*gara*, Ta*gara*, Ta*gara*ta. Tritum illud עִיר habemus in uno *Irath*. b) בקי, ex aegypt. ⲃⲁⲕⲓ *urbs* (p. 321), quod varie effertur: *bucca* (Plaut. 2, 42), n. pr. *Bucca*, Ta*buca*, cf. *Buc*onia; *Baca* in Tubul*baca*; *Baga*, *Bagaï*; *Vacca*, *Vaga* (vide p. 321. 22) Ans*uaga*, *Veg*esela. c) עז et מָעוֹז *munimentum*, urbs munita, quod effertur *Aux* in *Au*za, *Au*zegera; *Aus*- in *Aus*ocurro, *Aus*uaga; *Uz*, *Us* in *Us*ula, *Us*sara, *Uz*agada, *Uz*ita, *Uz*ippara: *Muz*, *Mus* (מָעוֹז), in *Mu*zul, *Mus*te, cf. *As* (עָז) in *As*curum. d) בית *domus*, a quo in V. T. plus quam quadraginta oppidorum nomina ordiuntur (thes. I, 193). Plena forma in Punicis rarior est. Scribitur ea *Bet* in *Bet*agbar, *Byzaci*-um = Bytsaki בית שקי,. frequentius *Bes*, in fine vocum *Bis*, ut *Bes*ippo, Bar*bes*ula, Curu*bis*, Rusu*bis*, Tuccu*bis*. Quum vero sive ipsi Afri sive Romani haec nomina latine pronunciantes litteras *Bet*, *Bt* ab initio vocum praesertim longiorum aegre ferrent *), *B*, *Be* abiecto haec nomina a *T* littera, vel, quum plerumque articulus sequatur, a syllaba *ta* ordiebantur. V. c. *T-abelta* בית הבעלה, *T-amugada* בית עמר גר et sexcenta alia infra alphabetico ordine digesta, in quorum *T* explicando frustra desudavit Hamakerus (p. 284), quanquam idem iam bene observavit, illud *t*, *ta* ad nativam horum nominum formam minus pertinere, quum modo addi modo omitti soleat (Tacape et Cape; Tasimyra et Simyra; Ticath et Oecath; adde: Tamazaca et Mazaca, Tuzummensis et Zummensis cf. hebr. בית quod saepe omittitur) eoque demum omisso nominis origo patescat. Quum autem pro *Bet* etiam *Bes* (ת raphato) pronunciatum sit, nemo mirabitur, in nonnullis pro *t* etiam *s* comparere, velut *S-eggera* בית אגרה domus catarractae, *S-egerme* בית כרם domus vineae, *Siagul* et fortasse alia. Aphaeresin non minus audacem statuo e) in nomine אהל (أَهْل) *tentorium*, quod raro plenius reperitur, ut in *Al*taba, *Ah*ibori (tentorium collis), cuiusque plerumque solum *l* superest, v. c. *L-agnutum* אהל החנות, *L-amasbua* אהל עם צבוע, *L-aribus*, *L-amida* al. quae infra ordine alphabetico comparent. Quod Hamakerus (p. 256) in *l* littera articulum (אל) latere suspicatus est, id eam maxime ob caussam ferri non potest, quod complura huius generis nomina ex duobus composita sunt, articulum igitur regenti praepositum non admittunt. — f) מקום (Ortschaft) *oppidum* comparet in *Macuma*, *Macom*ades. g) בעלה *civitas*. Scribitur et *Vala* (q. v.) et *Bulla* (ut בעל *Bol*). h) כפר *vicus*, modo *Cebar* in *Cebar*susi, *Cebar*adefa, modo *Gaphara* (q. v.). i) מְדוֹר, מְדָר *habitatio*, in *Madaurus*, *Madar*suma, Am-*medara*, idemque valet k) *Thunu* i. e. תְּנוּ *habitatio* (cf. ثَنَا habitavit), in

*) Cf. *Ptolemaeus* talmud. תלמי; atque ital. *tisi*, *tisana*, ex *phtisis*, *ptisana*. Accedit quod etiam alia, ut *bdéllio*, *psicologia*, *ptialismo* sine *b*, *p* pronunciari solent: *dellio*, *sicologia*, *tialismo*.

*Thunu*dromum, *Thunu*sida al. — l) Oppidum, in quo frequens *forum* erat, appellatum est שׁוק *forum*, ut hodie multa nomina سوق appellata in regno Algeritano et Tunetano sunt. Id proprie scriptum est *Suc*, *Succ*, *Zucc*, ut in *Suc*cabar (forum frumenti), *Suc*arda, *Zucch*ara, *Zucch*is, mox etiam *Sicca* (pro Sycca), ut Tubur*sicca* collis fori, Tubur*siccab*ure collis fori frumentarii, *Sici*libba al. Denique m) *Tucca* i. e. חקע *coloniam* significare videtur, a חקע sedem fixit, ut hebr. תָּקַע. Ita *Tucca* Terebinthina, *Tucca*bori, *Tuccu*bis, Ap-*tuca* s. Ap*tunga*.

Multa oppida a situ in *montibus*, *collibus*, *rupibus*, aut ad *fluvios*, *thermas*, *aquaeductus* nomen invenerunt, quod utrumque genus cum ipsis *montium* et *fluviorum* nominibus convenire solet. Montium igitur urbiumve in montibus, collibus cet. sitarum nomina ordiri solent ab his vocibus: n) הר *mons*, ut *Ar*valtis, *Ar*senaria, *Ar*tisiga, o) מעלה *clivus*, ut *Maleth*ubalus clivus Baalis, p) ראש *rûs* promontorium, arab. راس, ut *Rus*ucurrum, *Rus*pina, *Rys*sadium al. q) סלע *rupes*, ut *Sala*, *Sile*, *Soli*, *Solo*eis (סַלְעִי), Vege*sela*; r) טַבּוּר *umbilicus* i. e. collis, clivus, v. c. *Tubur*sicca clivus fori, *Tubur*nica al. s) עָקֹב, عقبة clivus, in Ἀκκαβικὸν τεῖχος, T-*acape*, *Ucibi*. t) שֶׁפִי, שְׁפִי *collis* (cui voci hunc significatum vindicavimus in Lex. hebr.), pun. pronunciatum *sufi*, in *Sufi*-bus collis Baalis, *Sufa*-sar collis principis, *Sufe*tula collis aquaeductus; u) תֵּל *collis*, in *Thal*bora collis frumenti, *Till*abari id. — *Fluvii* ipsi vel oppida iis adiacentia his maxime vocibus indicantur: v) נהר, ut *Nara*, *Nar*-aggara, w) מו *aqua* (hebr. מו in מואב v. Lex. man. h. v. arab. vulg. مويه, moje) pun. in fem. מות μωτ Philo Bybl. (p. 223. 393), *My*socarus, *Muth*ul aqua Baalis, *Muti*genna aqua horti, et vulgare מֵי *me*, ut *Me*nephessa aqua recreans, *Me*neggere aqua catarractae. x) רו *rû* (רְוִי) *irrigatio* i. e. rivus, in *Ru*-bricat(us). y) תעלה *aquaeductus*, in *Thala*, *Thuelath*, Sufe-*tula*. z) שִׁלּוּחַ in *Sullu*cum, *Sullect*i. — aa) *Catarractae* nomen Punicum fuisse videtur *aggara* אַגָּרָה verbale Hiph. a נגר Hi. effudit aquam, quod comparet in Nar-*aggara* fluvius catarractae, Auz-*egera*, S-*eggera*; et *naggara* נַגָּרָה verbale Pi. eiusdem verbi, unde Me-*neggere* aqua catarractae. — Oppida in isthmo sita bb) appellari amant תפסח *Thapsacus* et *Thapsus* q. v. cc) a *lapicidinis* dicta sunt *Missua* מַסּוּעָה, *Fussula* = ܦܣܘܠܐ quod utrumque lapicidinas significat.

Permulta alia nomina ad rem frumentariam in Africa magnopere florentem, aut ad rem pecuariam, cui Numidae prae ceteris operam dabant, aut denique ad venatum, maxime ferarum, pertinent. Hinc in multis nominibus habes dd) vel בר *frumentum*, ut Succa*bar*, Tilla*bari*, Ur*bara*, Ulizi*birra*, vel עָבוּר, ܥܒܘܪܐ *frumentum*, in *Abora*, *Ebora*, Buno*bora*, Nab-*aburum*, Tucc*abori*. ee) גֵּז, גִּזָּה *tonsura* ovium, unde L-ammi-*gizza*, *Gaz*-auphala; ff) ציד, צידה *venatus*, in Thunu-*sida*, T-amu-*sida*, Tocolo-*sida* spes venatus al. A palmarum (תָּמָר), ficuum (תְּאֵנָה), olearum (זַיִת), myrtorum (הֲדַסָּה) copia nuncupata sunt *Tumarra*, *Tembro*, *Tamrith*; *Thenae*, Abi*tina*; *Zeitha*, *Zetha*; *Idassa*, Then*adassa*.

Ut autem gg) in nominibus propriis hominum saepe deorum nomina comparent varie inflexa et contracta, ita etiam in nominibus geographicis certe *Baalis*, primarii

numinis, nomen pervariis modis habetur contractum et mutilatum: integrae enim formae *bal* (Tagar*bala*, Sarda*bal*), *pul* (Care*pula*), *mal*, *mel* (Vagar-mel) rarae sunt. Contractae sunt: *ul* (*b* emollito), in Barbes-*ula*, Muz-*ul*, Muth-*ul*, Gaet-*uli*; *ol* in Masith-*olus*, Nur-*oli*; *al* (*b* extruso) in Car-*alis*; dein *bo*, *bu* (*al* in *o*, *u* mutilato §. 23, 1) in Sufi-*bu*(s), Lari-*bu*(s); et *ba*, *va* (*l* abiecto §. 23, 2) in Ansa*fa*, Assa-*fa*, —*va*, —*ba* Aggi-*va*, Tiga-*va*, Tigilla-*va*, Cenna-*ba*, Core-*ba*, —*va* al. Cf. Baal p. 402.

Ceterum quum credibile sit, nativam horum nominum formam, quae sola consideranda erat, non raro periisse, vulgarem autem etsi contractam et secundariam nativae formae speciem quasi mentitam esse (v. Carchedon; *Zella*, *Tiella* cf. p. 397. 398), facile appareat, universum hoc etymi inveniendi negotium subinde coniecturale atque ita comparatum esse, ut omni cautionis genere adhibito errores vix effugias.

§. 20.

Abba opp. Numid. Polyb. 14, 7. Liv. 30, 7, ubi tamen omnes libri *Obba*, et ita Cypr. Conc. Carthag. et August. c. Don. 7, 11 memorant Paulum episcopum ab Obba, ubi male nonnulli legunt a Bobba. Etiam Arabes scribunt Obba أُبَّة Ebn Haukal ap. Quatremère p. 72. Respondet syr. ܐܒܐ silva.

Abbir maius, sed. ep. in Africa proc., unde *Abbiritanus*. Idem oppidum videtur atque Ἄβδηρα Ptol. 4, 3, unde *Abdiritanus*, v. L. Holst. p. 88. 89. 91.

Abdera opp. Hispan. et Afr. (cf. *Abbir*), עבדרת p. 310, sed etymon latet.

Abidus sed. episc. Byzac. עביד subactus, cf. Bida.

Abila, mons Tingit. p. 385 A.

Abitina, sed. ep. Afr. pr. אבי תאנה pater ficuum i. e. ficis ferax.

Abora, sed. ep. in Afr. proc. a עֲבוּר, עֲבוּרָא frumentum, v. §. 19, 2, dd.

Ἀκκαβικὸν τεῖχος, opp. a Carthaginensibus ad columnas Herculeas conditum, Steph. Byz. Cf. עָקֹב clivus, locus acclivis, arab. عقبة, unde *Acaba* ad sinum Aclaniten, et *Acabe* fons prope Tripolim.

Achilla, *Acholla*, *Achulla*; *Acilla*, *Acola*, it. *Cholla*, opp. Byzacii Liv. Plin. Strab. cf. Drakenb. ad Liv. 33, 48. Vel est עֲקַלָּה *curva*, *devia*, vel אָכְלָה ab אָכְלָה annona, fort. annonā abundans.

Acrath opp. Tingit. Ptol. עֲקָרַת sterilis.

Acufida s. ep. Maur. Sit. אחי פיד frater calamitatis, cf. Fidoloma.

Ἀδδύμη, opp. Maur. Caes. Ptol. אֲדֻמָּה rubra.

Adin urbs Afr. a Regulo capta Polyb. 1, 30, 5: εἰς πόλιν Ἀδὶν, alii codd. Ἀδύν. Esse potest עדין amoenus (cf. עֵדֶן): sed alii nominativum statuunt Ἀδὶς, Ἀδύς, cui responderet עֲדִי ornatus.

Agar opp. Byzac. Hirt. 67. 79, unde in ecclesiast. *Aggaritanus*, *Aggeritanus*. Hodie est بوحجر pater petrae, unde vero minime sequitur, *Agar* idem significasse, quod حجر. Propter *g* geminatum suspicor, plenam formam esse *Aggara* = catarracta. §. 19, 2, aa.

Aggiva, al. *Aggya*, sed. episc. Aug. adv. Donatist. 7, 29. (Pro *Aggival*, חגיבעל).

Altibura, *Altaburis*, sed. ep. Afr. pr. אהל טבור tentorium clivi. §. 19, 2, et r. *Al* i. q. אהל habes etiam in *Altaba* et *Albula* cf. Bulla. Car. a St. Paulo 95. 115.

Amaccura, sed. ep. Afr., unde „Felix ab Amaccura" Aug. c. Donatist. 6, 40, ubi Cod. Corbej. Ammacura, Floriac. Ammacurra, male autem Bamacorensis, Vamacorensis in Coll. Carthag. (*Cura* urbem significat i. q. קִרְיָה قَرْيَة cf. 19, 2, a. prior pars est עֵמֶק vallis).

Amamassus Cypri, si modo Phoenicium est, אם המסיעה *mater lapicidinae*, cf. Missua.

Amathus ibid. חֲמָת *arx*, ut urbs Syriae, quam Josephus Ἀμαθῆ scribit.

Amaura sed. ep. Maurit. Caes. עֲמֹרָה *terra habitata*, cf. n. pr. Gomorrha.

Amestratus opp. maritimum Siciliae, עם עשתרת *populus Astartes*.

Ammedara, Ἀμμαίδαρα, opp. Numidiae medit., עַם מְדָרָא *populus habitationis*.

Ammochostus Cypri, אם נחשת *mater aeris*, cuius metalli Cyprus feracissima erat.

Ampsaga, fl. Maur. Caes., Massylorum et Masaesylorum regionem dirimens, אם פסגה *mater divisionis* Ham.

Amudarsa opp. Byzac. עמוד ארץ *columna regionis*.

Annesel, *Aunasel*, *Annezel* opp. Syrt., itin. 64. Nonne עין נזל *fons rivi?*

Ἄπφαρ opp. Maurit. Caesar. Ptol. עפר *pulvis*. Cf. Uzippara.

Aptunga, unde Felix Aptungitanus in controversiis Donatistarum nobilis, cf. Abutucense oppidum Plinii. אב תקע s. אבו תקע *pater* (locus) *sedis fixae*, cf. §. 19, 2, m. Nomina geographica ab *Abu* (bu) ابو ordientia Arabes quoque habent v. c. Abu-cobais, Bu-schater (Utica).

Artisiga, opp. Mauritaniae Sigae vicinum, itin. 12. הר שסיגה *mons Sigae*, videtur enim *μέγα ἀκρωτήριον* Ptolemaei esse (Ham. p. 227).

Arvaltis, mons Libyae, הר בעלתי *mons Baaltidis*.

Ascurum, opp. Mauritaniae Hirt. 23. עז קר *robur* (arx) *urbis*.

Asisarath opp. Maur. Caes. Ptol. 4, 2, ubi Palat. *Ἀσσαράθ*. Illud esse potest חציר שרה *atrium principis*, hoc עז שרה *r* abiecto (cf. Atzikurur pag. 386) *robur* (arx) *principis*.

Assaba, *Assava*, *Assafa* sed. ep. Maur. Sit. עז הבעל *robur Baalis*.

Assurus Ptol. 4, 2, *Assurae* itin. 47 et in ecclesiasticis, opp. novae Numidiae prope Tuccam Terebinthinam, prob. חצור *atrium*, *chors*.

Atabyris mons Rhodi = תבור, quod nomen gr. *Ἀταβύριον* et *Ἰταβύριον* scribitur.

Augala opp. Maur. Caes. cf. עגלה ܥܓܠܐ *plaustrum*.

Ausafa opp. Africae proc., fortasse pro Ausafal (cf. Ausufal opp. Libyae itin. 69) עז הבעל *robur* (arx) *Baalis*. Cf. *Assafa*.

Ausocurro, sed. episc. Numidiae עז קרת cf. Ascurum.

Αὖσος opp. Maurit. Caes. עז *robur* (arx).

Ausuaga sed. ep. Afr. ab *Aus* = עז et *vaga* בקי urbs, cf. §. 19, 2, b.

Auza opp. Africae ab Ithobale conditum Jos. Arch. 8, 13. עז robur i. e. arx. Et idem fere valet *Αὔζα*, *Αὔζιυα* Ptol. 4, 2.

Auzegera sed. episc. Byzac. עז אגרה. Cf. §. 19, 2, aa.

Azama v. Zama.

Baesippo, *Besippo*, opp. Hisp. Baet. בית יפו cf. Hippo. *Ippo* (יפו) in Hispanicis admodum frequens est, ut Lacippo, Ulisippo, Irippo, Ostippo, Aciuippo, Orippo, Ventipo.

Bagai, opp. Numidiae, nobile propter concilium Donatistarum anni 394: cod. Corbej. Vagai, al. Baga. (בקי urbs, p. 321). §. 19, 2, b.

Bagrades fl. prope Carthaginem, Strab. *Βαγάδρας*, hodie مجردة (Edrisi مجردة). Sed genuinam eius formam apud Polybium esse *Μακάρας*, *Μάκρας*, *Μάκαρ* docet Schweigh. ad Polyb. 1, 75, 5, quocum consentit *Βουκάρας* apud Suidam, utrumque ortum ex pun. מקר *Mocar*, *Macar* (Hercules), ita ut *Herculis fluvius* sit. Male Boch. explicaverat ברכתא stagnum.

Baniubae pop. Maurit. Ting. בני יובל filii Iubae, fort. a principe huius nominis appellati.

Baniuri pop. Maurit. Caes. בני אור filii lucis, vel Uri (n. pr.).

Barathia opp. Tripol. fort. בריאת, v. ad inscr. Trip. 2. — Ham. בארות putei.

Barbesula opp. Hisp. Posterior pars est ביזאל (cf. *Βαίτυλος*) vel בית בעל §. 19, 2, gg. De priore dubito utrum sit בר filius, quod in nomine loci minus aptum, an עבר transitus.

Baρσία, opp. Hisp. Baet. בריאה pinguis.

Bastuli, gens Hisp. „qui Poeni esse dicuntur" Ptol. 2, 4. Num בזת בעל spolium Baalis? In *ul* Baalis nomen latet, ut in Gaetuli.

Belesasa sed. episc. Numid. בל עזז *Baal* (est) *fortis?*

Belo, urbs Hispaniae, in nummis בעלת, v. p. 311. Forma Syriasmum redolet, ut in *nesso* נצה §. 16.

Berytus opp. Phoenices, בארות *putei*, cf. Steph. Byz. h. v. *ἐκλήθη διὰ τὸ εὔυδρον· Βὴρ γὰρ τὸ φρέαρ παρ' αὐτοῖς*.

Betagbar sed. episc. Afr. inc. בית הגבר *urbs viri*.

Bida, opp. Maurit. Caes. עבידה *subacta*, ע abiecto.

Bidil, ibid. *Badel* Ptol. בד אל i. e. עבד אל.

Bilta sed. episc. Maurit. Aug. c. Donat. 6, 8. Cyprian. synod. Carth. *Benta* Ptol.

(בעלה i. e. civitas, v. Belo). Male Luc. Holstenius corrigere volebat Hilta.

Βώκαρος, fl. Cypri, Hesych. = מבקר, cf. ad Bagrades.

Bucca, opp. Carth. prope Uzitam Hirt. (בקי *urbs* cf. pag. 321 et ad Plaut. sc. 2, 42). Eiusdem originis videtur *Buconia*, sed. episc. Numidiae.

Buffada sed. episc. Numid., unde gentil. *Bofetensis*. Nonne ortum ex מופת signum, miraculum?

Bulla, compluriam oppidorum Africanorum nomen, ut Bulla Regia, Bullaminsa, בולה i. e. בעלה civitas, ut apud Palmyrenos בול pro בעל, vide p. 325 et §. 19, 2, g. Quod Hamak. nomen eius in nummis legere sibi videbatur, supra (325) refutatum est.

Bullaria opp. Numid., num forte בעלת ארי *civitas leonis?*

Buruch sed. episc. Maurit. Caes., *Burca* Ptol. et not. Afr., unde „episcopus Burugiatensis.“ Est בָּרוּךְ *benedictus*, vel aram. בְּרִיךְ, בּוּרְכָּא genu, ܒܘܪܟܐ donum.

Byrsa, arx Carthaginis, בָּצְרָה *munitio*, *arx*, littera sibilante transposita.

Byzacium, *Bizacium*, *Βυσσακῖτις* Polyb. provincia Africae. Bochartus scribit בִּזא mamma, uber, Ham. בי שקי, ego malo בית שקי *Byt saki*, *regio irrigua*.

Cabarsus, *Cabarsusi* —*sussi*, locus Byzacii, nobilis propter concilium Donatistarum (p. 416). Est כפר סוס vel כפר סוסים *vicus equorum*. De varia et eximia nominis corruptela vide not. crit. in August. Opp. IV. p. 207 Bened. Primam nominis partem habes etiam in *Ceburadefa* sed. episc. Byz.

Caccabe, nomen Carthaginis, quod *caput equi* significare tradunt Steph. Byz. et Eustathius, unde nata est fabula, equi caput e terra erutum esse, quum fundamenta urbis iacerentur (Virg. 1, 443). Bene observavit Bochartus (p. 471), id ductum esse ex talmud. קַרְקַף *caput*, quod egregie confirmatur alius oppidi nomine *Carcabia*, *Carchabia*, quodque ita explicandum videtur. Nimirum Carthago *Carcab* קרקף i. e. *caput* appellata est utpote regni caput: quum autem illud nomen paullulum in desuetudinem abiisset et tantum de *equi capite* frequentaretur, illa de huius appellationis origine fabula (mythum etymologicum dicas) exogitata est, ut similis ex *Byrsae* nomine conficta est.

Calumacuma, opp. Byz. Ptol. 4, 3, cod. Palat. al. . . . *macula*. Altera pars est מקום locus, prior esse possit כְּלוּא clausura. Cf. Macuma.

Calpe, una columnarum Herculis, secundum Graecos *κάλπη* i. e. *ὑδρία* Hesych. Idem valet talmud. קַלְפָּא, Boch. 615.

Capsa, urbs nobilis Africae, arab. قفصة, pun. קפצה *claustrum*, a קפץ clausit.

Carage, opp. Byzac. medit. כַּרְכָּא *arx*, *c* in *g* emollito.

Caralis, opp. Sardiniae (Cagliari), קר בעל *urbs Baalis*, קר pro קרת, ut in מלקר pro מלקרת.

Cararus, locus Byzac. fortasse a קרר frigidum esse.

Carchabia, *Carcabia*, sed. episc. Byzac. vide Caccabe.

Carepula opp. Numid. Ptol. 4, 2. קר בעל urbs Baalis? cf. Caralis.

Καρχηδών v. *Carthago*.

Carcoma, opp. Maurit. Ptol. Cogitari posset כַּרְכֹּם (crocus), sed malo קַר קוֹמָה urbs altitudinis, in alto sita.

Carpasia Cypri a Pygmalione condita, Steph. Byz., vel a כרפס carbasus, linteum, vel קר פז urbs auri.

Carpi, *Καρπίς* opp. Zeugit. קר פה civitas orae s. ostii, cf. Ruspae.

Carteja, urbs Hispan. Liv. Mel. Strab., bene observante Bocharto (p. 599) pro Mel*carteja* (מלקרתיה) i. e. Herculea, cf. §. 18 v. Carthalo.

Cartenna, *Cartennae* opp. Maurit. unde episc. Cartenitanus August. Opp. IX, p. 425. Ham. explicat קרת עין, malim קַרְתַּן i. q. קִרְיָתַיִם *duo oppida*, quod contrahitur in קַרְתָּן Jos. 21, 32.

Carthada teste Solino 27 antiquior forma pro *Carthago*, quam idem cum Stephano Byzantino et Eustathio (Boch. 167) *navam civitatem* significasse tradit. Quod si verum est (neque hanc auctoritatem impugnare lubet), primaria forma erat קרת חדשת (v. num. Panorm. pag. 291) i. e. *t* extremo abiecto, ut saepe, *Carth-adas*, unde *Carthada*, plane ut Macumades = מקום חדש: unde et *Καρχηδών* et *Carthago* in Hispania maxime et Sicilia depravatum esse suspicatur Boch. l. c. coll. *ὄρνιθες* sicul. *ὄρνιχες*, *dama* hisp. *gama*, *delphin*

golphin. Aliud etymon haberet *Carch-edon* (כרך ארון arx domini), si haec forma primaria esse posset: sed in illa auctoritate acquiescere satius erit.

Cartili opp. Maurit. קרת אל *oppidum Ili* i. e. Saturni.

Castulo. *Καστυλών* opp. Hispaniae Liv. Polyb. et aliud Africae propriae, קשת עליון *arcus Excelsi* i. e. Baalis. Simile est *Castabalum*, opp. Ciliciae, קשת בעל.

Κελλαραρσάθ, nomen Phoenicium insulae Ἰστός, ὁ ἑρμηνεύεται ἱστὸς νηός. Steph. Byz. Hanc explicationem vindicet qui possit: sed altera pars ἀρσάθ vix aliud est quam ארצת *terra*.

Cennaba. mons Africae Ptol. 4, 2, קן הבעל *nidus* i. e. sedes, domicilium *Baalis*.

Cerne, mons Africae Polyb. קֶרֶן *cornu*.

Certima, urbs Celtiberica Liv. 40, 47 = קרתים, vide *Cartenna*. Aliud est municipium *Cartimitanum*, v. Drakenb. ad h. l.

Cercina, insula ad Africam Liv. Hirt. כרכין *arces* Boch. 497.

Chinalaph al. *Chinaphal* opp. Maurit. Caes. Hoc est חן הבעל gratia Baalis, illud esse possit חן אלף decus boum.

Chylemath fl. v. Molochath.

Cilla opp. Afr. Appian. Pun. 80. Vide Zella.

Cirta, caput Mauritaniae (קרת urbs).

Cissa opp. Maurit. it. Hispaniae, cuius nomen Lindbergius כשעת scriptum in numo reperisse sibi videbatur (p. 324). Fortasse erat קְצָה finis, quacunque tandem de caussa locus ita appellatus est.

Cittium *Κίτιον* Cypri. Incola phoen. scribitur כתי; forte חתי Cit. 33, ubi vide.

Coba itin. 18, *Chobat* Ptol. opp. Maurit. Caes. cf. חוֹבָה Gen. 14, 15.

Coreba, *Coreva* opp. Zeugit. Ham. explicat חוֹרְבָה sicca, coll. Horeb montis nomine. Sed ne unum quidem certum exemplum exstat, quo ח littera *c* (χ) expressa sit. Malo igitur קֹרֵא בעל *invocans Baalem*.

Cothon portus Carthaginis et pars vicina urbis App. 8, 27. Diod. 3, 43, ubi in aliis libris est *Κάθων*. Idem nomen gerebat portus Hadrumeti (Hirt.), atque Festus portus arte manuque factos Cothones appellari tradit. Boch. p. 469 nomen ducit a rad. קטם talmud. et arab. incidit, ego nil dubito quin sit ipsum קָטֹן a primaria incidendi abscindendique potestate, v. Lex.

Culcua opp. Afr. Ptol. 4, 3, קוֹל כוּה?

Cufruta, sed. episc. Byzac. כפרות q. d. Dorfschaft, abstr. a כְּפַר vicus.

Cullu, municip. Numid. itin. 19. Ptolem. 4, 3. Eiusdem originis videtur atque *Cilla*, *Cholla*, v. Achulla.

Curium Cypri promont., קר urbs, §. 19, 2, a.

Curubis, *Curobis* opp. Zeugit. (hodie *Gurba*). Facile in mentem venit קָרוֹב propinquus; sed ut pleraque haec nomina, potius compositum videtur, idque ex *Cur*, urbs cum *u* compaginis (§. 37), et *bis* בית cf. Rusubis, Tuccubis.

Damatcore, sed. episc. Numidiae. Num אַדְמַת קֹרֵא terra perdicum?

Darat, fl. Maurit., fort. *perennis* a דור manere, unde etiam

Diur (דִּיוּר) fl. Tingit.

Dicdica opp. regionis Syrticae, cf. דקדק talmud. *parvus*.

Dumuras fl. Phoenices Polyb. Idem videtur qui *Tamyras*, a palmis dictus, cf. *Tadmor* pro *Tatmor*, itidem a תמר palma.

Ebora opp. Hispaniae Baeticae, i. q. *Abora frumentum*.

Fallaba sed. ep. Maur. Caes. פלא בעל quam insignem fecit Baal, cf. hebr. פְּלָאיָה.

Feradi maius et minus, duo oppida Byz. a פֶּרֶד mulus, cf. Parada.

Fesseita sed. ep. Numid. (פר?)זיתא campus olearum, פר i. q. פַּדָּן?

Fidoloma s. ep. Numid. פיד עולם calamitas aeterna, ut vicus Halae vicinus inundationibus obnoxius appellatur *Angst und Noth*. Cf. Acufida.

Filace s. ep. Num. פֶּלֶךְ circulus, provincia.

Fussala opp. prope Hipponem (p. 340), prob. פּוּסְלָ i. q. syr. ܦܣܠܬܐ lapicidina a פְּסַל cecidit, sculpsit lapides. Cf. Missua.

Gadamusa, *Cademusa*, sed. episc. Maurit. Sitifensis, גַּד הַמּוֹצָא *fortuna fontis*, i. e. fons feliciter inventus.

Gades Hispaniae, proprie *Gadir*, pun. גָּדֵר v. num. Gadit.

Gaetūli gens Africana, cf. chald. גְּית בעל *grex Baalis*.

Galopha opp. Maurit., ab aram. גְּלַף sculpsit, caelavit, cf. aram. et arab. קְלַף decorticavit.

Gaphara opp. Leptit. כפר *vicus*, c emollito, ut saepe (§. 26).

Garbis sed. episc. Numid. i. q. גָּרֵב asper, n. pr. collis Hierosol. Vide Girba. Sed possit etiam litteris emollitis dictum esse pro *Carpis* q. v.

Γάραφα ὄρη in Maur. Caes. a גָּרַף abripuit, asportavit aqua terram.

Garra opp. Maur. Caes. vel a גור = גרר vel litteris emollitis pro *Carra* urbs, §. 19, 2, a.

Gasaufula, *Gazauphala*, Aug. c. Don. 7, 40 *Γαζόφυλα* Procop. opp. Numid. sec. Ham. גי שפלה vallis depressa: sed diphthongus *au* flagitare videtur, quod ei respondeat. Malo igitur גז כִּפַל *tonsura* (ovium) *in colle*, vel (*pratum*) *detonsum in colle.*

Gaudiape, *Gaudiabe* sed. episc. Numid. Priorem partem habes etiam in n. viri *Gauda.*

Gerbe v. Girba.

Gigarta opp. Phoeniciae, a syr. ܓܝܓܪܛܐ *acini uvarum*, unde etiam gr. *γίγαρτον.* Cf. Girgiris.

Gilba sed. episc. Numid., *Gilva* itin. 13. fort. hebr. גִּלְבֹּעַ *scaturigo* et n. pr. montis.

Gilda opp. Maurit. Tingit. fort. جَلَدٌ *terra dura.*

Gippa, unde Gippitana ecclesia, August. epist. 65. Vel גַּבָּה = גב, vel גף = גַּפָּה, quod utrumque *dorsum* significat, ut hebr. שְׁכֶם.

Gira, *Guira*, *Gurra* s. op. Num. גִּיר calx.

Girba, *Gerba* insula Poenorum, ubi inscriptio Punica reperta est (p. 219). Boch. p. 495 *siccam* explicat (חרבה), sed nonnisi timide *g* pro ח scriptum sumo. Sono propius est גרבה *aspera*, v. *Garbis.*

Girgiris mons Libyae, גרגיר bacca uvarum et olivarum, unde etiam *Girgis* opp. Syrticae.

Gisira, locus Zeugit. Ptol. גְּזֵרָה *terra deserta*, nisi mavis جَزِيرَة *insula* h. l. Oasis.

Gor sed. episc. Afr. Aug. bapt. 7, 4. (גור *hospitium*, cf. גור בעל hospitium Baalis 2 Par. 26, 7).

Gorza opp. Afr. Polyb. 1, 74, cf. جُرُزٌ *terra sterilis* a rad. גזר = גרז, cf. גִּרְזִי gentem Palaestinae 1 Sam. 27, 8.

Gulus fl. Maur. Caes. גל, גַּל *fluctus.*

Gummasis, unde brevius *Gummi*, et gent. Gummitanus, Gummensis (Leonis IX epist. 3. 4. Luc. Holst. ad Car. a St. Paulo geogr. pag. 107), sed. episc. Byzac. גומץ *fovea, cisterna.*

Gunugus, opp. Maurit. Plin. itin., 15. Fort. גאון ענק *altitudo cervicis: gun* pro גאון habes Plaut. sc. 2, 67, in *ug* pro *uc* (§. 26), *nuc* (uno n eliso) latere crediderim ענק عُنُقٌ cervices. Locus a situ elato ita dictus esse poterat.

Gunela sed. episc. Afr. proc. גאון אל.

Gypsaria, *Gypsara* portus Maurit. Caes. (it. opp. Arabiae Petraeae), גב שרה *gibbus* s. *dorsum principis.*

Gytte oppidum ab Hannone conditum, Peripl. p. 2 Huds. (גת torcular, vel chald. גית grex).

Heryn mons Afr. Ptol. 4, 2, fortasse הרין *montes*, *montanum*.

Himera opp. Sic. cum thermis, a חמר ferbuit, aestuavit aqua.

Hippo, complurium Africae et Hispaniae (Liv. 39, 30) urbium nomen. Boch. 475 id scribere volebat עֻבָּא غُبٌّ sinus, quod Hamakerus adeo in numis repperisse sibi videbatur (pag. 298). Sed male. Hipponis nomen potius idem est quod *Ioppe*, hebr. יפו pr. *pulchritudo, splendor*, ita a Latinis conformatum, ut ab *Ἵππος* ductum videri posset. De frequenti eius usu in Hispanicis v. s. Baesippo.

Hispalis, *Hispal* (Sil. 3, 392), urbs Hispaniae, hodie *Sevilla*, auctore Boch. 603 שפלה c. Aleph prosthetico אשפלה planities.

Hizirzada sed. episc. Numid. חציר צדה *atrium* s. *pagus venatus.*

Iagath, opp. Tingit. Ptol. 4, 1. יְגִעַת *labore parta*, fort. de agro recens culto.

Iarsath opp. maritimum Maur. Caes. Ptol. 4, 2. אי ארצת *littus terrae.*

Idassa, sed. episc. Numid. הֲדַסָּה *myrthus.*

Idicra opp. Numid. עדי קרה *ornatus urbis* (cf. Iddibal, it. Idicarum Babyloniae, Adicarum Arabiae desertae oppidum.

Igilgili, *Eguilguili* (Ammian.), *Gilgilis* opp. Mauritaniae, Ptol. Plin. Anton. אי גלגל *littus turbinis.*

Iol, dein Iulia Caesarea, caput Mauritaniae, contractum ex *Iubal*, *Iual*, יאר בעל *splendor Baalis*, ex quo *l* abiecto etiam factum *Iubae* nomen. Plenam formam habes in *Iubaltiana*, opp. episc. Byzacenes.

Iomnium, municipium Maurit. Caes. Respondet יַבְנֶה Palaestinae opp., quod graece *Ἰαμνία*, *Ἰάμνεια* scribitur, arabice يُبْنَى.

Ioza, cognomen Iuliae urbis, quae alibi

Transducta appellatur Strab. III p. 140. Boch. 477 גוזה a גוז transire.

Irath opp. Maurit. Caes. Est עירת i. q. עיר *urbs*. Male Hamakerus confert arab. حيرة.

Izatha opp. Maurit. Caes., עֲזָתָה, עֲזָתָה *fortis*, *munita*.

De nominibus ab L ordientibus vide §. 19, 2, litt. c.

Lagnutum, opp. Maurit. אהל חנות tentorium castrorum.

Lamasba, *Lamasbua* opp. Numid. אהל עם צְבֹעָ tabernaculum populi hyaenarum i. e. eorum qui hyaenas venantur. Eodem pertinere videtur episc. Lamasuensis (v. Car. a St. Paulo p. 100) pro Lamasbuensis.

Lambesa, *Lambaesa* opp. Numid. Vel ex praecedente ortum est litteris traiectis, vel explicandum *L-am-besa* i. e. אהל עם בעשה (מעשה pro בעשה, cf. בְּעֲשִׂיָּה pro מַעֲשִׂיָּה) *tentorium operarum*. *Besa*, *Baesa* possit etiam בִּזָּה *praeda* legi vel בִּצָּה palus.

Lamida opp. Maurit. אהל עמיד *tentorium columnae* vel אהל עם עַד tentorium populi (comitum) principis, cf. עַד Jes. 55, 4 et עַמִּי נָדִיב Cant. 6, 12.

Lamigizza sed. episc. Numid. אהל עַמֵּי גִזָּה *tabernaculum tondentium*.

Laribus opp. Numidiae. Ita enim primo quoque casu scribendum est, unde ap. Procopium *Λαριβός*, *Λαριβούς*, ap. Arabes الاربس (v. Quatremère description de l'Afrique p. 68), hodie *Lorbus* Shaw 1, 224, cf. Sufibus. Scribo autem nomen *L-ari-bu(s)* אהל ארי בעל *tentorium leonis Baalis* i. e. herois s. heroum. Namque *bu*(s) contractum videtur ex *bal*, ut *Annibo* pro *Annibal* (§. 23), *s* adiectum: אריבעל autem idem est quod in V. T. אריאל leo dei i. e. heros, et collect. heroes, v. Lex. h. v.

Lapethus (*Λάπηθος*) Cypri a Belo condita, et

Leptis, Tyriorum colonia (p. 12 not. *), eiusdem originis esse videntur, et auctore quidem Hamakero i. q. לבנתא *alba*, a laterum calcisve albedine, ut Algera hodie ab aedificiorum candore nobilis est. Commendatur ea coniectura similibus nominibus, ut *Lapda* sed. episc. in Afr. proc. et *Labdia* sed. episc. Maurit. Caes.

Libyes hebr., ut constat, להבים scribuntur it. לְבִים, לובים, quod ab *ardore* solis et *siti* (v. לָהַב, לָאַב) ductum esse censeo.

Macara, Heraclea Minoa in Sicilia (p. 292), a מעקר Hercules, v. pag. 353. Inde etiam *Macaria* nomen Cypri, i. e. *Herculea*.

Macomades trium oppidorum Africanorum nomen, quorum unum in Byzacio Ptolemaeo (4, 3) appellatur *Μακόδαμα*, aliud Syrticum *Macomada* in tab. Peuting. Plena forma est *Macom-adas* מקום חדש *oppidum novum*, cf. Carthada.

Mactaris sed. episc. Byz., Aug. contra Don. 7, 2, al. *Mattaris*. Est מצתר *locus precandi*, adorandi, cf. Zactara et Zattara, dectha et datha Plaut. 2, 57, ubi in *c*, ut h. l., latet ע.

Macuma opp. Syrt. מקום *oppidum*.

Mada sed. ep. Numid., fort. pro *Madar*, v. sequ., nisi forte ortum ex (*Maco*)*mada*.

Madarsuma et contr. *Madassuma*, opp. Byzac. מדר צומה pro pleniore מְדַר עֲצוּמָה *habitatio magna*: ad posteriorem partem cf. *Zuma*.

Madaurus, opp. Numidiae, patria Appuleii, מְדוּרָה, מְדוֹר *habitatio*.

Magura opp. Libyae, מְגוּרָה *hospitium*, cf. supra *Gor*.

Malaca, urbs Hispaniae, in numis מלכת (מְלָכֵת) pag. 312. Idem valet *Malacath*, opp. Melanogaetulorum.

Malethubalus, mons Maurit. Caes. מעלת בעל *clivus Baalis*; *u* vocalis compagini inservit §. 37.

Malva, *Malvana*, fl. inter utramque Mauritaniam. Scribe מַלְוָא *plenitudo* i. q. chald. מַלְיָא.

Mampsarus, mons Zeugitanae, observante Boch. et Ham. מִבְצָר *munitio* cf. מִבְצַר צֹר 2 Sam. 24, 7 LXX *Μάψαρ Τύρου*. *m* ante *b*, *p* insertum est, ut in Membresa.

Marathus Phoenicia, מָרָת *amara* v. p. 272. 273.

Marazana opp. Byzac., sec. Ham. מֵרֵאשָׁנָה *in capite* s. *cacumine sita*.

Marcula, unde *Marculitanus* episc. (C. a St. Paulo p. 100). Si modo certa est scriptura, *Marcul* non diversum videtur a *Myrcal* (§. 18 h. v.) i. e. Hercules. Quaeri etiam potest, sitne ex *Marcula* etiam *Mascula* ortum et *Maxula*, v. infra.

Masaesyli, populus nobilissimus Africae, Numidiam occidentalem habitans, Liv. Polyb. Strab. al. Pariter atque *Massyli* est patron., ductum a מעשה שאל *opus* s. creatura *Dei* (Saturni), unde *Masaesyli* מעשה-שאלים.

Masatat fl. Maurit., *Μάσσα* Ptol. מַשָּׂא, מַשְׂאַת *donum* (sc. deorum) cf. Masitholus.

Mascula opp. Numid. et *Maxula*, *Maxala* opp. prov. Procons. eiusdem originis esse videntur. Vide quae supra coniecimus s. v. Marcula. De Hamakeri coniectura utrumque esset משכולה *locus uvarum* ab אֶשְׁכֹּל. In *ula* etiam latere possit *bal*, unde *Maxula* מכס בעל *tributum Baalis*.

Masitholus fl. Africae occidentalis, מַשְׂאַת בעל *donum Baalis*, §. 25.

Masucaba s. ep. Maur. Caes. מעשׂר עקב opus insidiarum? insidiis partum, cum ו compaginis §. 37.

Mathara sed. ep. Numid. i. q. Macthara מעתר locus adorationis.

Maturbum sed. ep. Maur. Sitif. מַתַּת עֹרֶב *donum dulcedinis* i. e. dulce, cf. Tuburbum.

Maxula v. Mascula.

Mazaca sed. ep. Numid. מְצָקָה i. q. מְצוּקָה *angustiae*, *locus angustus* (inter montes).

Mazara castellum Siciliae, מְצָרָה i. q. מְצוּרָה *arx*, cf. מְצָדָה et מְצוּדָה, it. Mazaca.

Mediccara opp. Zeugit. Ptol. *Medugara* in inscr. nuper reperta (Semilasso in Africa V, 133). Scriptum videtur עמוּר קרה, עמדו קרה *columna urbis*, *gara* pro *cara*, §. 26 et §. 29, 2, a.

Megara, suburbium Carthaginis, v. §. 18 v. Magalia.

Melicbuza sed. episc. Maur. Sitif. מלי קבצה *plenitudo pugilli*, fort. manipulus, cf. קָבַץ pr. manu prehendit, tenuit.

Melite cf. pag. 92.

Melza vel *Melzita*, unde oppidum Melzitanum al. Melizitanum Plin. 5, 4, *Μελδεῖτα* Ptol. Cf. מלץ laevis fuit.

Membresa opp. Zeugit. i. e. מברשה *silva abietina* s. cyparissina, a בְּרוֹשׁ, inserto m. Ham.

Membro, locus prope Uticam, cf. מַמְרֵא *Μαμβρῇ* V. T.

Meneggere statio Byzac. מֵי נִגְּרָה *aqua catarractae*, §. 29, 2, z.

Menephessa (male al. Menegese) sed. episc. Byz. מֵי נפשׁ *aqua recreationis*.

Meninx, antiquius Girbae insulae nomen. מֵי נקשׁ *aquae collisionis* i. e. collidens? an מֵי ניח *aquae quietis*?

Midila sed. episc. Numid. Est idem nomen atque *Bidil* q. v.

Migirpa sed. episc. Afr. proc. Vel מֶגְרְפָה *gleba*, vel מגר בעל *hospitium Baalis*. Apud Cyprianum male legitur Misgirpa.

Mileum, *Milevum*, opp. Maurit., unde Optatus Milevitanus, מְלֹא, מְלֹו *plenitudo*, cf. Malva.

Missua, *Misua* opp. Zeugitanae cum lapicidinis (v. Strab. XVII p. 834. Shaw Voyages 1, 199. Hamak. 265) מַסוּעָה *lapicidina*.

Molochath, *Mulucha* fl. Maurit. (Hamak. p. 240), מלוחה (fluvius) *salsus*.

Motye Siciliae, in num. מטוא p. 297.

Moxor sed. ep. Numid. מְקֻצָּר *demessus* cf. ad formam *moncor* מְנֻכָּר Plaut. 1, 10.

Musulubium, opp. Mauritaniae, מוֹצָא לֹבִים *fons sitientium*.

Musse, *Musti* (unde Musticensis, inscr. apud Shav. 1, 227), oppida Byzacii, it. *Musta* Syrt. Tres formae dictae videntur pro *Muza*, vel מוֹצָא exitus, porta, vel מָעוֹז, מְצֻדָה arx.

Muthul fl. Numid. contr. ex מוֹת בעל i. e. *aqua Baalis* p. 223 not. §. 29, 2, w. Eadem forma מות est in

Mutigena, *Mutugenna*, opp. Numid. מותי גנה *aqua horti*. De *u* compaginis §. 37.

Muzuca sed. ep. Byzac. מְצִיקָה angustiae.

Muzul, sed. ep., Aug. c. Don. 6, 41. מְעֹז בעל *arx Baalis*.

Mysocaras portus Ting. מי שקר *aqua mendax*, cf. שקר *sucar* Plaut. 2, 63, vel מי סכר *aqua clausa*.

Mythistratos, opp. Siciliae Polyb. 1, 24 מותי עשתרת *aqua Astartes*, cf. Muthul, Mutigenna.

Nababurum opp. Maurit. נב עבור *proventus frumenti*.

Nagidus opp. Ciliciae (נגיד princeps).

Nara locus prope Sufetulam נהרה *flumen*.

Naraggara, *Narangara* opp. Afr. proc. נהר הַגְּרָה fluvius catarractae §. 29, 2, z.

Naraicata s. ep. Numid. נהרת קטן?

Niba sed. ep. Numid. ניב *proventus*, *fructus*.

Nora Sardiniae (p. 154), נערה *puella*, et n. pr. locorum in V. T. vide Lex. man. 675.

Nummula, al. *Namnula* sed. ep. Afr. proc. נֹעַם בעל *gratia* s. amoenitas *Baalis*.

Nuroli sed. ep. Byz. נור בעל *lux Baalis*.

Oea opp. Tripol. *Aea* Sil., *Aeaea* Appulej. Nonne עִיָּא *ruina*, *tumulus*?

Parada opp. Afr. Hirt. 87. Num talmud. פֶּרֶד granum mali Punici, فرد granum?

Phtut, et *Putput* duo oppida Afr. פְּתוֹת *fractum*, *frustum* et פתפות id.

Rabbotis, vetus nomen Phoenices Steph. Byz. רַבּוֹת significaret *urbes capitales*.

54

Simile nomen gessit sed. episc. Afr. unde ep. Rabantensis August. Opp. IV, 210.
Ramitha, *Ramatha*, vetus nomen Laodiceae (Boch. 744), רמתא *alta*.
Rubricatus fl. Numidiae, רו בריכת *rivus benedictionis*, vide ad Cit. 22.
Rucuma sed. episc. Afr. proc. i. q. רָקָם رقمة, *hortus floridus*.
Rusaddir, *Rusadder*, Ῥυσσαδίριον, promontorium Tingit. ראש אדיר *caput illustre*. De ראש significatu promontorii vide p. 356 et arab. راس, hodieque in imperio Tunetensi habes راس الابيض *Capo Bianco*, et *Rasaddar* s. *Cap bon*. Shaw I, p. 201.
Rusazis itin. 17, *Rusazus* Plin. Ptol. promontorium Maurit. Caes. ראש עז vel ראש עזיז *caput forte* i. e. *munitum*.
Rusconia, *Rusgonia*, ..*guniae*, col. Maurit. ראש כְּנִיָּה *caput anguli*, γωνίας. כניה enim a rad. כנע genu flexit, *genu* inde *angulum* significare videtur. Cf. 388 B. Num eodem pertineat *Ruscinona* portus Liv. 30, 10, ubi insignis scripturae varietas est, non definio.
Rusibis portus Ting. Ptol., *Rutubis* Plin. ראש בית cf. Curubis.
Rusicade, *Rusiccade*, opp. maritimum Numidiae, ראש יקדה *caput ardoris* vel *ignis* i. e. pharus (Ham.).
Rusicibar locus maritimus Numidiae Ptol. *Rusubbicar* itin. 16. Si haec forma nativa est, scribendum ראש הבקר *prom. armenti*, si illa, ר׳ כבר *prom. magnum:* sed illud praeferendum.
Ruspae opp. Byz. ראש פה *caput orae*, cf. Carpis.
Ruspina, *Ruspinus*, oppidum Africae propriae Hirt. Plin. Sil. Dio Cass., ראש פִּנָּה *caput anguli*, cf. Rusgonia.
Rusubeser, *Rusuppisir* ראש בֶּצֶר *promontorium auri* l. aeris nobilis. Vide Lexx. h. v.
Rusucurrum, *Ruscarium*, *Rusucurium*, *Rusuccorae*, opp. marit. Mauritaniae. ראש קרת *caput urbis*, cf. ad Amacurra.
Ryssadium prom. Libyae, ראש שדה *caput agri*, non bene Ham. ראש חד *prom. acutum*.
Sabratha, urbs Tripolit. in numis צברתעל i. e. *collis Baalis* p. 322.
Sala opp. Maurit. Ting. Plin. Mela. Ptol. סֶלַע *rupes*. Quod in itin. pag. 7 est, *Salaconia*, pro *Sala colonia* scriptum censent, sed eandem formam adiectam habes in *Rusconia*, ubi vide.
Salamis Cypri. סלמן scriptum coniecimus ad Cit. 3 p. 133. Quae si aliorsum pertinent, Salamina שלם = שָׁלֵם scriptum fuisse suspicor.
Salde, *Saldae* opp. Maurit. صَلْد *lapis durus*, vel i. q. זֶרֶד (cf. Sardabal), *r* emollito.
Sara, *Sarra* Tyrus i. q. צר *Sor*.
Sardabal fl. Maurit. זרד הבעל, cf. זֶרֶד *luxuries arborum*, it. n. pr. rivi Deut. 2, 13. 14.
Sarsura opp. Byz. Hirt. 75 et
Sasura Ptol. 4, 3, illud שרשורה i. q. שַׁרְשְׁרָה *catena*, hoc idem *r* eliso. §. 23.
Satafis v. Sitifis.
Seggera opp. Leptit. Ham. scribit צעירה صغيرة *parva*, quod non reprehendendum cf. צֹעַר LXX Σηγώρ, Σιγώρ. Sed vero potius compositum videtur ex *eggera catarracta* (v. §. 29, 2, z) et *s* = *bes*, בית, §. 29, 2, d. De eadem coniectura
Segermes, sed. episc. Byz., esset pro Besgermes בית כרם *domus vineae*, *c* emollito in *g* §. 25, 2.
Serbes fl. Maurit. Caes. a זרב hebr. et chald. diffluxit, v. thes. ling. hebr. h. v.
Sereddeli sed. episc. Maur. Caes. זרד אל, cf. Sardabal.
Sex, *Sexti*, urbs maritima Hisp. v. p. 309.
Siagul locus Byzac., Ham. אשכל racemus, malim בית עֲגֹל (v. *Seggere*) cf. *Thagulis*.
Sicca Venerea, urbs Numidiae ob lascivum Veneris cultum (Val. Max. 2, 6) nobilis. Iam Seldenus et Vossius id סֻכָּה *tabernaculum* scripserunt, coll. סֻכּוֹת בְּנוֹת 2 Reg. 17, 30: quod non reprobo, quanquam illud ipsum ס׳ כ׳ admodum obscurum est. Sed magis placet, *Sicca* pro *Sycca* idem esse quod *Succa* et *forum* significare, cf. *Succabar*, et *Tubursicca*.
Sicilibba opp. Zeugit. שִׁקִּי לִבָּא *irrigatio* i. e. recreatio *cordis* Ham., malo *forum ardoris* vel *Libyae*, *sic* = שוק forum (v. ad *Sicca*) et לֶבָה flamma, לָבָה Libya.
Sidon Phoenices, צידון *piscatus*.
Siga, *Sigatha*, Syphacis regia, in numis סיגת p. 325.
Sile, sed. episc. Numid. סלע rupes.
Simitta Plin., *Simithu* itin. *Simisthu* Ptol. opp. Numidiae. Alteram partem habes etiam in *Salitthu* §. 18. Nostrum est שֵׁם אִתּוֹ *nomen* (Dei) *cum eo*, cf. *Ithobal*. Eiusdem originis videtur *Sinitu* Numidiae.

Cf. quae observavimus append. secunda ad שמיתי in inscr. 70.

Simyra Phoeniciae, hebr. צמר (lana?), unde gent. צְמָרִי Gen. 10, 18.

Sinuara s. ep. Afr. pr. שְׁנָעַר.

Sisara palus Numid. שישרא *catena*, a flexu sinuoso (Ham. 252), cf. Sasura.

Sitifi, *Sitifis*, urbs Mauritaniae, unde Mauritaniae pars Sitifensis dicta est, a שֶׁטֶף *inundatio*. Idem valet *Satafis*,, oppidum illi urbi vicinum.

Soli Cypri, et *Soloeis*, *Solus* Siciliae in alto monte sita, סלע *rupes* vel סלעי *ad rupem pertinens*, cf. *Sala*, *Sile*.

Subur fl. Tingit. Polyb. 34, 7, Plin. Ptol. שבור = שֶׁבֶר, מִשְׁבָּר *fluctus*.

Sucarda, sed. episc. Maur. Caes. Prior pars est שוק سوق *forum*, de posteriore nil definio, sed videtur res quaedam venalis esse.

Succabar, *Sugabar*, Ζουχαββάρ Ptol. opp. Maurit. Caesar. haud dubie est שוק הַבָּר *forum frumenti* §. 29, 2, 1.

Sudava opp. Maur. Caes., pro *Sudaval* סוד הבעל *sedes Baalis*. Inde contractum videtur *Suava*, *Suaba* s. ep. Numid.

Suel opp. Hisp. שועל (opp.) *vulpis*; cf. hebr. שַׁעַלְבִים.

Sufasar locus Maur. Caes. pro Sufi-asar שפי השר *collis principis*. Vide seqq.

Sufetula, *Suffetula*, urbs Byzac. (hodie Spétla, Sbétla), cuius egregiae parietinae hodieque supersunt. Scribo שְׁפִי תעלה *collis aquaeductus*, urbs enim in colle sita et aquaeductu cum catarracta insignis est (Shaw Voyages 1, 260 ed. gall. Temple Excursions II, 241. Semilasso in Africa V, p. 60. 61). Cf. *Thala* et *Thuelath*. Nisi forte mavis שפית בעל *collis Baalis*.

Sufi, rectius *Sufibus* etiam primo casu, ut *Laribus* (v. itin. 48. 49. 51). Prius est שְׁפִי *collis*, *bu*(s) = *bo* contractum ex *bal*. Cf. *Laribus*.

Succuba s. ep. Afr. proc. i. q. Succabar.

Sullucum opp. Numid. prob. שְׁלוּחַ *aquaeductus*. Similis originis (certe a שָׁלַח) sunt *Saluce*, *Silice*, *Sullecti*.

Sumucis opp. reg. Syrt. ܫܡܟܐ *cubile* Ham.

Sumula, sed. ep. Maurit. Sitif. שְׂמֹאלָה *laeva* i. e. septentrionalis.

Suptu locus Maur. Caes. שבתו *habitatio eius* (Baalis).

Suriga opp. Maur. Tingit. שׂריגה *palmes*.

Susicasi(a), *Susicazia*, sed. episc. Numid. סוסי קצי (locus) *equorum principis?*

Suthul opp. Numid. שְׁתוּל *plantatio*, cf. שתל n. pr. mulieris, inscr. Eryc. it. שעתבעל inscr. Numid. 4, quod contrahi poterat in *Suthul*.

De nominibus a *T*, *Ta* ordientibus, in quo saepe latet *Bet* בית, v. §. 29, 2, d.

Tabalta opp. Byzacii, בית אבעלת *domus Dominae* i. e. Astartes.

Tabraca, opp. Numidiae, בית אברכה *domus benedictionis*. (Boch. 475 scribebat חורקה frondosa a ورق).

Tacape opp. Tripol. etiam *Cape* (hodie Gabs, Shaw I, 252) dictum (Boch. 493), בית עקבה *domus clivi*, cf. Accabicum.

Tabuca sed. episc. Byz. i. q. *buca*, *bucca* בקר *urbs*.

Tacarata sed. ep. Numid. בית אקרת.

Tacatua, urbs maritima Numidiae, בית אקטועת, sive ק est i. q. قطيعة *portio agri*, *fundus*, sive *locus abruptus*, *praeceps*.

Tagara, *Tagarata* sed. episc. Afr. proc. idem quod *Tacara* §. 25, 2.

Tagarbala sed. ep. Byz. בית גר בעל *domus clientis Baalis* (cf. ad גֵּר arab. جار الله).

Tagaste, urbs patria Augustini, בית אֲגֻזַּת *domus thesauri*, vel בית קשת *domus arcus* (*g* pro *c*).

Tagura, *Thagura*, *Thigura* opp. Maurit. בית אגורה *domus hospitii*, vel בית יְגֹרָה *domus timoris* i. e. pietatis.

Talbora sed. ep. Afr. proc. תֵּל בור *collis frumenti*.

Talubath, opp. Getuliae, *domus sitis*, pro בית לאובת.

Tamugada, *Tamogada* et *Thamugada* opp. Numid. בית עמוגד *domus populi fortunati*.

Tamusida, *Thamusida* opp. Tingit. בית עמוציד *domus populi venationis* i. e. venatorum.

Tamusiga opp. Tingit. בית עמוסיגת *domus populi cohortis* (cf. ad *Siga*).

Tamyras fl. Phoeniciae, vel a *palmis* dictus (תְּמוּרָה, תָּמָר), vel fl. *absconditus* (טמור طمور), cuius generis plura flumina habet Phoenice.

Tanaramusa locus Maur. Caes. בית נהר מוצא.

Taphrura, *Taparura* opp. Byzac. בית פַּרְוָר *domus suburbii*, Vav in vocalem soluto.

Tarsus Ciliciae, in numis תרז, p. 278, a

rad. ترز firmus, durus fuit, unde תְּרָזָה robur.
Tartessus Hispaniae, in V. T. תַּרְשִׁישׁ.
Taruda opp. Maurit. בית רוד *domus vagationis* s. erroris, cf. אָרוּד.
Tasacora, *Tasaccora*, opp. Maurit. Caesar. בית אשכורה *domus ebrietatis* i. e. vino abundans.
Tasbalte opp. Byzacii (vix idem quod Tabalte), בית אשבלת *domus racemi.*
Tebeste, *Teveste* opp. Numid. בית יבשת *locus siccus.*
Tegea opp. Byzac. בית גיא *domus vallis.*
Tembros Cypri, תָּמָר *palma.*
Tenissa opp. Maur. Caes. et *Thinissa* aliud Zeugit. בֵּית נִצָּה *domus florum.*
Thabudis locus ad fontes Bagradae, בית עֲבֹדָה *domus servitutis.*
Thagulis opp. Syrt. בית עגל cf. Siagul.
Thala, opp. Byzac. תֵּל *collis*, vel תְּעָלָה *aquaeductus.* Ad posterius cf. Sallust. Iug. 941.
Thamarita opp. Maur. Caesar. תמרית *palmifera.*
Thapsus urbs Byzacii in isthmo sita, it. Siciliae urbs in peninsula sita (Boch. 539). Non dubito, quin scriptum fuerit תִּפְסַח pr. transitus (cf. תפסח Thapsacus ad Euphratem), dein *isthmus*, quo transitur ad peninsulam.
Thasarte opp. Syrt. בית השרת *domus principis.*
Theaenae, *Thenae*, urbs Byzac. maritima, תְּאֵנָה *ficus.*
Thenadassa opp. Syrt. טען הדסה *myrtifer*, cf. syr. ܛܥܢ tulit ager fructus frugesve. Ham. Vide etiam Idassa.
Theveste v. Tebeste.
Thibelis opp. Numid., unde aquae Tibilitanae August. Num תֵּבֵל *terra habitata* an potius בֵּית אָבֵל *domus gramineti*, cf. syr. אָבֵל = ܐܒܠܐ.
Thibinis opp. Maurit. Caes. בית אבן *domus lapidis.*
Thigiba locus Byzac. בית עגבה *locus amoris* fort. amoenitatis, vel בית עקבה *domus clivi.*
Thuburnica, col. Numid. טבור ניחה *clivus quietis* H., malim טבור יניקה *collis surculorum*, Ez. 17, 4.
Thubursicca, *Tubursica* opp. Numidiae, טבור שקה clivus irrigationis Ham., ego malim *clivus fori*, cf. §. 29, 2, l. Hanc explicationem tuetur simillimum nomen
Thubursicabure, *Thubursicubure* in Zeugitana August. c. Petil. 3, 40. Shaw Voyages 1, 220 ibique inscriptt. i. e. טביר שק עבור i. e. *collis fori frumentarii.*
Thubuscum opp. Maurit. Caes. Tac. Ann. 4, 24. Num Tubusuptus an טוב שקוי *bonus* (est) *potus eius!*
Thuelath opp. Libyae, תְּעָלָה *canalis, aquaeductus.*
Thunuba opp. Zeugit. תְּנוּבָה *proventus.*
Thunudromum s. oppidum Tynidrumense, Zeugit. תנו דרום *habitatio austri*, cf. תְּנוֹת habitationes Mal. 1, 3 et arab. تنا commoratus est, habitavit. §. 29, 2, k.
Thunusida, *Thunusda* opp. Numid. תנו צירה *habitaculum venatus* (Jagdhaus), cf. Tamusida, Tolocosida.
Thuzicath opp. Africae propriae בית עזיקת *domus effossionis*, novationis (Haus des Urbarmachens, cf. עָזַק Jes. 5, 2 et quae ibi notavimus).
Thysdrus, *Tysdrus*, *Tisdrus*, *Tisdra*, urbs Byzacii, בית עֵזֶר *domus auxilii.*
Tidida sed. episc. Numid. בית ידיד *domus amici.*
Tifilta sed. ep. Caes. (בית) תְּפִלָּה *domus precum*, fortasse a Christianis Punicis exstructa.
Tigava opp. Maur. Caes. pro Tigaval, unde Tigualensis (St. Paul. p. 115), et, quod eiusdem originis est, *Tigualta* sed. ep. Byz. fort. בית גו בעל.
Tigillava sed. episc. Numid. בית גל הבעל.
Tigisis opp. Numidiae (pag. 90) arab. تيجس v. Quatremère p. 82. בית עזיז.
Tillabari locus Syrt. תֵּל חָבָר *collis frumenti.*
Timici opp. Maurit. בית עֵמֶק *domus vallis.*
Timida sed. episc. Maur. Caes. et Afr. proc. תְּמִידָא fort. a fluvio perenni, vel בית עמיד *domus columnae.*
Tingis, urbs Mauritaniae, arab. Tanga, hodie *Tanger*, fortasse תנית p. 309.
Tipasa opp. Maurit. prope Jol. Plin. Ptol. arab. تيفاش Quatremère p. 72. בית פז *domus auri.*
Tisurus, *Tysurus*, *Tusurus*, *Tuzarus* opp. Byzac. בית אוצר, magis enim probantur duae postremae formae.
Tocolosida opp. Tingit. תֹּכֶל צירה *spes venationis*, ab aram. תְּכַל speravit.
Tramusdusim opp. Syrt., itin. 76. בית רם דּוֹשִׁים *domus montis triturantium.*
Tubulbaca sed. episc. Byz. prob. טבור בקי *collis urbis*, *r* emollito.
Tubuna, *Tubunae* sed. episc. Numid. טוב

און s. טוב הון *bona opibus* i. e. opibus dives. Cf. טוב thes. no. 1, c.

Tuburbo, Tuburbum, duo oppida Afr. Proc. Ham. טוב רבא dives opibus cf. ربا copia bonorum et opum, malim טוב עָרְבוֹ *grata est dulcedo eius*, cf. Maturbum.

Tubusuptus opp. Maur. Caes. טוב שִׁבְתוֹ *bona* (est) *habitatio eius* i. e. situs eius, wo gut zu wohnen ist.

Tucca, nomen complurium Africae urbium, in quibus celeberrima ea de qua supra dictum est p. 183, etiam *Thugga* dicta, hodie Dugga. Est חקע *sedes, colonia*, a תקע tentorium figere, ut תְּקוֹעַ in V. T. De *c* geminato vide §. 25, 2 et 26. Eiusdem originis est *Tucci* opp. Hisp.

Tuccabori, Tucabor opp. Zeugit. חקע בר i. e. Tucca frumenti, vel ח' ברי T. frumentaria. Solent enim urbes cognomines ita ab agnomine distingui.

Tuccubis opp. Zeug. חקע בית, cf. Rusubis.

Tumarra Ptol. 4, 2 תְּמוֹרָה *palma.*

Tunes (etis), *Τυνής, Τυνίς* hodiernum *Tunis*, prob. תנית pag. 309.

Turzo opp. Zeug. תִּרְצָה.

Tusiagath opp. Maurit. Caes. בית שיגעת *domus defatigationis*, vel בית שְׁעִיָּה *domus ruinae* s. collis.

Tyrus צֹר.

Tysdrus v. Thysdrus.

Vabar opp. Maur. Caes. An وبر *gliris* murisve genus? cf. Bocharti Hieroz. I, 1005. Burckhardt Reisen ed. nostr. 865. 1076. Diversi generis muribus abundasse Africam testantur Herod. 2, 192. Plin. 30, 6. Shaw Voyages I, p. 322.

Vacca, Voga (בקי urbs) p. 321.

Vagal sed. episc. Maur. i. q. Magal מעגל p. 392.

Vagarmel sed. episc. Numid., unde Vagarmelitanus, i. q. *Magarbal* מגר בעל villa Baalis. Idem significat *Vagrava* pro *Vagraval.*

Vala opp. Maurit. בְּעָלָה *civitas.*

Valon fl. Tingit. בַּעֲלוֹן *ad Baalem pertinens.*

Vasana, urbs Maur. Caes. i. q. בָּשָׁן *solum molle.*

Vardimissa sed. ep. Maur. Caes. ...... ברד *grando* ....

Vazagada Maur. Caes. בז הגר *praeda fortunata.*

Vazar, Bazar sed. episc. Numid. בָּצַר i. q. מִבְצָר *septum.*

Vazua mons Zeugit. בְּצוּעָה abscissa Ham. Malo pro *Mazua* מַסְעָה *lapicidina.*

Ucibi opp. Numid. עָקֹב *clivus.*

Vegesela, Vegisela locus Numid. it. Byz. בקי סלע *urbs petrae*, de nomine Vagae p. 321.

Vesceter opp. Maur. Caes. בַּז כֶּתֶר *praeda diadematis.*

Ulizibirra locus Zeugit. עליז בר *laetus frumento.*

Una fl. Tingit. און *divitiae, opes*, cf. Tubuna.

Unuca, Inuca itin. 25. יְנִיקָה *surculus*, vel potius syr. ܝܢܘܩܐ.

Vol Οὐώλ locus Byz. בעל, §. 22, 2.

Voncaria, Boncaria sed. episc. Maur. Caes. a Boncar i. q. Bomilcar §. 18 h. v.

Urbara opp. Maur. Caes., male Ham. אור ברא oppidum campi (nam אור hoc non significat), rectius עור ברא *palea frumenti*, v. עור chald.

Usilla proprie *Usula, Usala, Uzala* opp. Byz. עֹז בַּעַל *munimentum Baalis*, cf. §. 25, 1.

Ussara opp. Maur. Caes. עֹז שַׂר *munimentum principis.*

Uthina et *Utina* opp. Zeugit. עטין *locus ubi pecus procumbit.* Iob. 21, 24.

Utica Ἰτύκη. Num עתיקה *antiqua*, an *nobilis, generosa*, coll. عتيق. Boch. 473.

Uzagada Ptol. 4, 2 עז הגר *munimentum fortunae.*

Uzita opp. Byz. Hirt. 51, 53, et *Usceta* Hirt. 89, עֹז זַיִת *munimentum olivarum.*

Uzippara opp. Afr. pr. עֹז הָפַר *munimentum iuvenci.*

Zalapa, opp. Byz. זַלְעָפָה *ventus calidus.*

Zama, complurium Africae urbium nomen, in quibus una, quae Numidarum altera regia erat bellisque Hannibalis et Iugurthae celebrata est. Credideris id צָמָא (sitis) scribendum esse, nisi fons ibi nobilis fuisset. Verum etymon prodit integra forma apud Ptolemaeum *Ἀζάμα* = הַצָּמָה *munita.*

Zaradu sed. ep. Numid. et *Zaradta, Zaratha* opp. Maurit. n. pr. a rad. צרד صرد frigidus fuit, cf. צְרֵדָה.

Zelis, Zilis, Zilla opp. Maurit. Tingit. צל umbra, nisi potius erat בית אל, cf. Zella.

Zella oppidum Byzacii Strab. XVII p. 1188. Hamakerus (et iam ante eum Chiffletus) eandem putat atque *Usillam*, cui obstat, quod Zella etiam *Tzella* et *Tiella* scribitur (v. Holst. l. c. 89. 103), unde Tiellense, Thilense, Zellense concilium. Fortasse

igitur scriptum erat ביתי אל *betiel*, *besiel*, vide §. 29, 2, d.

Zetha *Ζεῖθα* prom. Syrt. זיתא *olea*.

Zucchara locus prope Carthaginem, unde aquae in urbem ductae sunt, inscr. apud Shaw I, p. 194. שוק קרת *forum urbis*. Ex eodem contractum videtur *Ζουγάρ* opp. Byz.

Zuchis opp. Syrt. שוק *forum*.

Zuchabari v. Succabari.

Zuma sed. episc. Numid. צְצוּמָה *munita*.

CAPUT QUARTUM.

GRAMMATICA PHOENICIA ET PUNICA.

§. 21.

In medium iam prolatis et explicatis omnibus quotquot reperiri potuerunt, linguae scripturaeque Phoeniciae reliquiis, pro consilio nostro superest, ut totius disputationis tanquam summam grammaticas linguae leges, quoad eius fieri possit, brevi in conspectu componamus, et ex reliquarum linguarum Semiticarum, maxime linguae Hebraeae, rationibus illustremus. Qua quidem in descriptione, ne quis monumentorum scriptorumve locos desideret, quibus singulae formae reperiantur, semel monemus, ea exempla, quae litteris Hebraeis, sed sine vocalibus, scripsimus, ex monumentis Phoeniciis petita et in Lexidio §. 9 quaerenda, contra quae litteris Latinis Graecisque minusculis scripta sunt, ex indice Appellativorum §. 16, quae maiusculis, ex duplici Onomastico §. 18. 20 repetita esse, ita quidem, ut nomina urbium et locorum §. 20 quaerenda asterisco notata sint. Exemplis ex Plauto petitis actus quinti scenam versusque adscripsimus.

A. *DE LITTERARUM PRONUNCIATIONE ET PERMUTATIONE.*

§. 22. *De litteris* אהחע.

1. In *Aleph* et *He* litteris nil fere memoratu dignum est, quam Phoenices subinde more Syrorum א ponere, ubi Hebraei habent ה, velut in articulo א pro ה' (§. 33, 1) et in nota feminini generis (§. 36). Aphaeresin *Aleph* litterae Schwa instructae habes in *nu* pro אנו *nos* Plaut. 2, 46 et *doni*, *donni* pro ארני 38. 41. Ibid. 1, 10 *ysl* scriptum est pro אשאל, ut arab. يسّل pro يسال. Contra Aleph prostheticum ante litteram Schwa habentem reperitur in *Ecnibal* pro קני בעל, *ἄλσουν* pro לְשׁוֹן. — *He* in vocabulis extremis omissi exempla vid. lib. I §. 40, 4. Adde עם (עש) pro עשׂה Numid. 6, 5. 7, 2, et אש pro אִשָּׁה 7, 2.

2. *Ain*, ut apud Hebraeos, in pronunciando plerumque praetermissum raro *g* littera expressum esse docent haec exempla: *Abd.* עבד., *Astarte* עשתרת, *Atherbal*, *Asdrubal* (ubi minus bene Hasdrubal), *Auza**, *Uz*-ita* (עז), *Malethubalus* מעלת בעל, *bal* בעל, *jar* יער, *magalia* מעגל, et contra *Mago* מגון, *Pygmalion* פעם עליון, *Siga* סיעה. Adeo in *c* transiisse videtur in *Micipsa* מעשי בעל, neque obstat, quod מעשי alibi *Masi* scribitur: simile enim exemplum exstat in חלפי, quod in N. T. et *Ἀλφαῖος*

et *Κλεωπᾶς* scribitur. — Magis memorandum est, ע sono ad O vocalem inclinante pronunciatum et propterea *ο*, *ω* litteris expressum esse: unde intelligis quid caussae sit, quod Graeci Ain litteram Phoenicum pro *O* adhibuerint (p. 66). Non pauca eius rei exempla a Grammaticis neglecta iam in LXX exstant, v. c. מעכה *Μωχά*, *Μοχά* Gen. 22, 24. 1 Par. 2, 48, נעמה *Νοεμά* Gen. 4, 22, *Νωμάν* Jos. 15, 41, נעמן *Νοεμάν* Gen. 46, 21. Num. 26, 41, נערן *Νοαράν* 1 Par. 7, 28, sed plura in Phoeniciis v. c. *ἀχοι-οσίμ* אחי עזים, *γαθον-ολήμ* קטן עלים, *ὀθολαβάθ* עתלבת, *Βωλαθής* בעלתי, *Νωρά* * נערה, *Obba* * עבה, *Οὐώλ* * בעל, *Oea* * עיא, cf. *Nur-oli* *, *Masith-olus* *, *b* eiecto. Eodem modo legendum est מעקר *Mocar* et מעכת *mochût* regnum, de quibus vide §. 23, 1. In aliis exemplis ע etiam *U* littera expressum exstat, ut *Bulla* * בעלה, *Carepula* * קר בעלה, *Cast-ulô* * קשת עלון, *Sufe-tula* * שפי תעלה, *Thuelath* * תעלה, cf. *Ucibi* *, *Ulizibirra* *. Propter lenem eius pronunciationem passim abiicitur, ut hebr. בֵּל pro בְּעֵל, syr. ܟܒܠ pro ܟܒܥܠ cito. Ita ipsum בל in חכמבל, משיבעל pro מעשיבעל, בר pro עבד in בראשמן, ברעשתרת, *bod* pro עבד in *body* Pl. 1, 10, *Bodostor*, *Badezorus*. De traiectione eius vide pag. 209. — Ain pro Aleph positi exemplum est in עש pro אש (ignis) Numid. 6, 5, cf. 7, 2.

3. *Chet* litteram vel *ch* (*χ*) scribunt, vel *h*, ut *chylys* חליץ Pl. 1, 6, *chananim* חננים 2, 53, *minuchoth* מנוחות ibid., *Chanebo* חנבעל, *Chelbes* חֵלֶב; it. *Hamilcar*, *Hannibal*, *Hiarbas*, *Hiempsal*, *Himilco*, *Hizirgada* *, quae in melioribus libris *H* litteram habent. Rarius spiritus plane reticetur, ut in *ἔλφος* חֵלֶב, *atzir* חציר, *Amathus* * חֲמָת, *Ἄγβαλος* al. Raro etiam Chet palatina *g* exprimitur, ut in *Gisco* חזקון, *Gillicas*, *Tigillas:* nunquam *c* (*κ*) v. ad *Cabiri* vc. §. 16. — In monumentis pro *Chet* nonnunquam scriptum reperitur *Caph* (cf. hebr. חָבוֹר et כְּבָר Chaboras, et alia exempla in Thes. I, 436), velut בעל כמן pro בעל חמן Numid. 2. 3. 4, אכת probab. pro אחת soror, בנאך pro בנאח (filius fratris).

§. 23. *De liquidis, praecipue l et r.*

1. Singularis linguae Phoeniciae, maxime Punicae, proprietas in eo cernitur, quod syllaba *al* et *ar* litterâ liquidâ in vocalem solutâ subinde mutatur in *ô*, ortum ex *au*, plane ut in gall. *cheval*, *chevaux*; *falsus*, *faux*; *a le*, *au*; germ. *alt*, belg. *oud* (aud); *halten* belg. *houden*; *Holz* belg. *hout*. In monumentis Punice scriptis *ô* vocalis vel ע littera exprimitur (§. 22, 2), vel plane omittitur (lib. I, §. 40, 2), velut מעקר i. q. מלקר, מקרת (in עבדמקרת): מעכת num. Iub. II litt. L et מכת (môchut) regnum i. q. מַלְכוּת pronunciationis autem certa testimonia habemus in nomm. propriis, velut *Mocar*, *Bocar*, *Bocchar* (p. 403), pro Malcar; *Mochus* (Bochus) pro *Malchus*; *Chanebo* pro *Chanebal*, *Iummo* pro *Iummal*, *Iumbal*; *Bo*milcar pro *Bar*milcar, *Himilco* pro *Himilcar*, *Sobal* (Subas) pro *Sar*bal, *liphocanet* Pl. 1, 3 pro לִפְרְקֹנֶת. Cave vero credas, hanc contractionem Phoenicibus propriam esse. Reperitur etiam in Veteris Testamenti Hebraismo, et nil dubito, quin בית מַעֲכָה LXX *Βὴθ Μωχά*, quod commodo etymo caret, dictum sit pro בֵּית מַלְכָּה *domus reginae*, ne alia exempla

memorem, in quibus ־ַר contractum est in וֹ, velut יְלֹעֵרוּ Jes. 15, 5 pro יְעַרְעֵרוּ, חֲצוֹצֵר tuba cecinit, pro חֲצַרְצֵר, prae ceteris דֹּדָנִים Gen. 10, 4, quod vix dubito quin pro דרדנים i. e. Dardanis s. Trojanis dictum sit. Similis est radd. הוּךְ, אוּץ, פוּץ origo ex הלך, אלץ, פרץ, v. Thes. I, p. 393.

2. Alibi *l* et *r* vel sine ulla compensatione abiiciuntur, vel ita, ut ipsa vocalis antecedens producatur, ut in [illegible] pro [illegible], צָוָאזֵל pro צַלְזֵל (v. Lex. h. v.) angl. *warm*, *dark*, *walk*, *talk*, quae efferuntur *wâm*, *dâk*, *wâk*, *tâk*, et vocali non producta *horse*. Ita *l* abiectum habes a) in mediis vocibus, *mac* pro *malc* (rex) in Lacu*maces*; *Macar* i. q. Malcar, Melcar, *Ammicar* pro Ammilcar; b) in extremis vocibus, ut *churma* חרמל, maxime *ba*, *va* pro *bal*, *val* (בעל) p. 398. Cf. quae Bochartus (Canaan p. 603) de urbibus Hispanicis in *ba* exeuntibus verissime observavit. — *R* autem in media voce abiectum habetur in *Sasura* * pro *Sarsura* שרשרה, *Gigarta* * pro *Girgarta*, *Sanames* pro Sarnames; extrema voce in *si*, *sa* pro אֲשֶׁר (§. 33, 4); *atzi*, *zi*, *asi*, *si* pro *atzir*, *asir* חציר (v. *atzikurur*, *zimicum*, *Asisarath* *); *Malica* pro Malicar, *Gulalsa*, *Magdalsa* pro Gulalsar, Magdalsar. *R* litterae sequentis geminatione compensatum est in *Caccabe* * pro Carcabe, *Madassuma* * pro Madarsuma.

3. *R* in *L* emolliti exempla passim reperiuntur, ut *bythlym* Pl. 1, 5 pro בטרם, *Tubul* * pro *Tubur*.

4. *N* in extremis verbis, maxime peregrinis, decurtatum habes in בזנתי pro בזנתן Byzantium.

§. 24. *De sibilantibus.*

1. De monumentorum orthographia animadvertendum est, ס nonnunquam scriptum esse tum pro ז (v. ad Athen. 1, 1), ut סכר Athen. 1 pro זכר memoria, סך Tucc. 7 pro זך purus, חסק pro חזק num. inc. A, tum pro שׂ, ut in סר גד pro שׂר גד, סראסר pro שַׂרְאֹסֶר inscr. 58, עס pro (עֹשֶׂ(ה faciens Numid. 6, lin. 5. Numid. 7, 2. In nomine סטראצדת Numid. 6 ס adeo pro שׂ esse videtur, cf. שטראדם Tugg. 2.

2. In sibilantibus Graece et Latine scriptis non multum est, quod memoratu dignum sit. ס, שׂ et שׁ constanter scribuntur *s* (ut in LXX): ז modo ζ, *z*, ut in ζερα זרע, *Auz* *, *Uz* * עז, modo *s*, ut *Sardabal* * זרדבעל, modo *sd*, *zd* in *Asdrubal*, *Azdrubal*: צ modo *z* et *tz* in צרי ζουρι, *atzir* חציר, modo σ, *asir* חציר, modo *st* in ἀστήρ = חציר, *Mastanabal*. — Raro more Syrorum sibilans in dentalem transit, ut *atir* = חציר gramen, θώρ = שור taurus, *thym* שם Plaut. 1, 9. — Ceterum his qui vocabula Phoenicia apud Graecos et Romanos obvia ad etymon recte revocare volent, non negligendum erit, vocibus in vocalem, maxime ־ֵי, exeuntibus saepe *s* adiectum esse, v. *Adonis*, *Baaltis*, *Bolathes*, *Aris*, *Asasis*, fortasse *Maceris*.

§. 25. *Labiales, palatinae, dentales.*

1. E labialibus ב plerumque est ipsum *b*, et raro induratur in *p*, *ph*, ut in *Pataeci* (בטחים), ἄλφος חָלָב: saepius emollitur in *v*, v. c. *Vala* * בעלה, *Vaga* * בקי,

Vermina בר אמינה, adeoque in vocalem *u*, ut *ul* pro *bal* (p. 402 a. 411 a.). Non raro autem ב et מ, *b* et *m* inter se permutantur, etiam in monumentis, v. מעל = בעל in חנמעל, Maher*mal* = Mahar*bal*, *Vagarmel* * pro Magarbal, *Vagal* * pro Magal מַעְגָּל, *Bocchus* pro Mochus, *Bocchar*, *Bocar* i. q. Mocar (Hercules), *Bithyas* = בתויה.

2. De *palatinis* hoc maxime notandum est, Afros ק litteram modo geminando acuisse (cc), modo mitigasse in *g*, ut hodieque Mauri ق, ك et *κ* antiquorum nominum *g* pronunciare solent, velut قال *gal* *), معلقة Malga p. 162; *Capsa* hodie Gafsa; *Cilma* nunc Gilma; *Curobis*, Gurba; *Teolaca* طولقة Tulga; Cap *Camarth* vulgo Gamarth al., cf. ex Hispaniae urbibus *Malaca*, hodie *Malaga*. Utraque scribendi et pronunciandi ratio reperitur in his: *Vacca* * בקי et *Vaga* * باجة; *Tucca* * et *Tugga* * חקע, hodie *Dugga*; *Succabar* * et *Sugabar* *; *Mediccara* * et *Medugara* *; *Gisco* et *Gisgo*; *Macares* * et *Bagrades* *; *Abutuca* * et *Aptunga* *; *Tacarata* * et *Tagarata* *; *Rusconia* * et *Rusgonia* *; sola geminata in Ἀκκαβικὸν τεῖχος; contra sola mollior illa in *Caraga* *, *gadon* קטן, *giggris* כנור, *rega* רקה Plaut. 2, 57. — Praeterea non indignum est memoratu, litteris palatinis in Africa nonnunquam adiunctum videri sonum vocalem obscuriorem, ut in aethiopico ጕ *gua*, ጒ *gui*. Ita *Iguilguil* * pro *Igilgil*; *Siguita* *, *Siguensis* (C. a St. Paulo p. 96), *Guira* et *Gira* * (ibid. p. 101).

3. Litterae ת et ט a diligentioribus eodem modo distinguuntur, atque in Versione Alexandrina, ut ת sit *ϑ th*, ט — *τ*, *t*, v. c. *Θιβών*, *Θορπάϑ*, *Thenae* * תאנה, ־ַת not. fem. ubique *αϑ*, *ath*, et contra טוב *tub*: sed saepe etiam negligitur hoc discrimen, et multa nomina promiscue in libris mss. *t* et *th* litteris scripta reperiuntur. *Tau* autem in extremis vocibus etiam a) sono blaeso pronunciatum reperitur, ut *ϑ*, *th* Graecorum et Anglorum, v. c. בית in *Baes*-ippo *, *Bes*-ippo *, Bar-*bes*-ula *, אמת in *Amps*-igura, נערת in *Narz*-alus; b) passim abiicitur, ut מלקר pro מלקרת, עשתר pro עשתרת in Bod-*ostor* al., קר pro קרת urbs (§. 19, 2), קרת חדש(ת) (urbs nova) *Carthada* *.

§. 26. *De geminatione consonantium.*

In monumentis Punice scriptis geminatio non magis significatur, quam vocalium ratio. Qui vero Punica litteris Latinis Graecisve imitati sunt luculenter docent, easdem fere de litteris geminandis leges valuisse, quae apud Hebraeos valent, licet subinde neglectae sint.

1. Saepe enim geminatio prorsus *legitima* est, sive ex duarum litterarum compensatione orta est (Dagesch compensativum) sive ad naturam quarundam formarum pertinet (Dag. characteristicum). Prioris generis sunt: *syllohom* שֶׁלָּהֶם Pl. 1, 4, *ynnynnu* הִנֵּנוּ 1, 10; *nissa*, *nesso* נִצָּה flos, *Gulussa* pro Gulalsa, *Hanno*, *Hannibal*, *Matten*, *Tigillas*, *Giddeneme*; Naraggara, *Cennaba*, *Caccabe*, *Gippa* *, *Idassa* *,

*) Dombay gramm. maur. §. 8. Omnibus Beduinis hanc pronunciationem tribuit Burckhardt, Reisen in Arabien p. 702.

Rusippisir *, *Rusibbicar* * al.; posterioris generis *muphonnium* Plaut. 2, 63, *addir* אַדִּיר in Rus*addir*, Ab*addir*. Adeo Dagesch euphonici memorabile exemplum exstat in *chi llu* Plaut. 1, 8 ubi vide.

2. Ac prius quidem geminationis genus prae ceteris necessarium perraro negligitur, v. c. *Ithobal* אִתּוֹ בַּעַל, *μάκα* (in Sisimaca) מַכָּה: saepe contra negligitur alterum, v. c. *hily* אֵלֶּה Pl. 1, 9, *jerasan* יִרְשָׁן 2, 67, *χουσίμεζαρ* קֻשָּׁא מְצָר, *Carage* * בְּרָכָא al. maxime in nominibus verbalibus formae קַטִּיל, קַטּוּל, קִטּוּל §. 37. Contra non raro *illegitima* quaedam geminatio reperitur, ut apud LXX interpretes *Ἀβεννήρ*, *Ἀβεσσαλώμ*, *Ῥωγελλίμ* רֹגְלִים, *Χεττούρα* קְטוּרָה. Ita maxime a) in ק littera, quae geminatione delectatur (§. 25, 2), b) post elisum ע, quod geminatione compensari videtur, ut *Massyli* מעשיאלים, *Massu*gada, *Massi*va, in quibus latet מעשה, *Bulla* * בעלה al. Alia exempla sunt: Me-*nephessa* * מֵי נֶפֶשׁ, *Messias* מָשִׁיחַ, *Hippo* יָפוֹ cf. Ioppe; *φυλλεσαδέ* פְּלֵאִי שָׂדֶה; *Iddibal* עֲדֵי בַּעַל.

B. *DE VOCALIUM RATIONE.*

§. 27.

Scripturam Phoenicum vocalium signis prorsus caruisse, Phoenicesque litteras etiam י et ו rarissime vocalibus designandis adhibuisse, supra lib. I §. 39. 40 monstravimus. Nihilominus quae fuerit vocalium in lingua Phoenicia et Punica ratio, ex glossis et nomm. pp. apud veteres servatis non obscurum est, atque Phoenicum pronunciatio ab ea, quam Iudaei in punctis vocalibus codici sacro appictis expresserunt, haud multo magis discrepat ea, quam interpretatio Alexandrina et Josephus in nomm. pp. scribendis secuti sunt (v. hist. ling. hebr. §. 50). Imo vocalium ratio apud Phoenices ad hanc ipsam prope accedit: modo teneas, Poenos Africanos sonos obscuriores (*u*, *y*) in deliciis habuisse (§. 30. 31), eoque nomine etiam a Phoenicum pronunciatione discrepasse. Quae omnia non obstant, quominus vocalium ratio in formis grammaticis in universum eadem sit atque in Hebraismo: omnes certe earum mutationes intra tres vocalium classes sese continent. Quae forma apud Hebraeos *î* vel *ê* litteram babet (אִישׁ, בֵּית, נֵדֶר, נָדִיר), etiam apud Phoenices non alia vocali pronunciatur, quam *i*, *ai*, *ê*; quae in Hebraismo ו littera scribitur, non aliter atque *û*, *au*, *ô* efferri potest. In brevioribus tantum vocalibus, in semivocalibus sonisque obtusis exprimendis paullo maior est licentia, quanquam etiam haec certis quibusdam legibus coercita est (§. 31).

§. 28. *De A vocali.*

1. A longum s. Kamez Phoenices paene constanter *a* pronunciant, sive purum est (in קָטַל) sive impurum (in קָטָל قَتَّال) v. c. *Δαγών* דָּגוֹן, *chanan* חָנָן. Raro Kamez purum in syllaba extrema composita eaque accentu munita, more Syrorum et recentiorum Iudaeorum (v. Lehrgeb. p. 39), in *o* vocalem inclinasse videtur, v. c. *λαβόν* לָבָן in *ἀβιβλαβόν*, *ἀσουμέζλαβον*, *gozol* גוֹזָל, *olom* (in Fid-oloma *) et *ulom* עוֹלָם, *chusor* קוֹשָׁר, et ita in duobus exemplis ה‍ָ finale pronunciatur *o* (§. 36, 2).

2. A brevius (Patach) non minus constanter servatur, quod exemplis firmare non attinet: raro *e* brevi exprimitur (ut Patach transit in Segol, יֶדְכֶם pro יַדְכֶם), ut *Atherbal* עֲתַרְבַּעַל, *Acervas* pro *Sicharba*, *them* חַם Pl. 1, 6, adeo in *i* breve transit (ut דִּמְכֶם pro דַּמְכֶם), *Gilgil* pro גַּלְגַּל. Prius illud in Vers. Alex. frequentatissimum est, velut *Μελχισεδέκ* מַלְכִּי־צֶדֶק, *Νεφθαλείμ* נַפְתָּלִי, *Ἐλισαβέθ* אֱלִישֶׁבַע, et eodem modo Arabes efferunt Fatha in كَلْب *cälb*, *celb*. Raro etiam *a* longius (Kamez) hoc modo effertur, ut *nebel* נָבָל stultus Pl. 2, 68, Me-*neggere* * pro מֵי נְגָרָה, cf. §. 36 extr.

§. 29. *I (et E) vocalis.*

1. *I* longum ִי proprie *i*, graece etiam *ει* et (per Itacismum) *η* litteris exprimitur, ut *dobrim* דְּבָרִים Pl. 1, 6, *Abdalonim* עַבְדְּאַלֹנִים, Cabirus כַּבִּיר, *addir* אַדִּיר, אלהים *ἐλοείμ*, *is* איש Pl. 2, 46. 56, *χουρζῆτα* חרציתא, sed non raro etiam pro universa huius dialecti indole obtusiore sono, *y*, ut *chylys* חָלִיץ, *hy* היא, *chyr* כיר, *ely* אלי, *chym* כי אם, *ys* איש, *bynni* בינני (Pl. 1, 9), *Aserymus* אשרים, *Massyli*, *Masaesyli*, *Sydyk* al. *E* longum (ֵי, ortum ex ַי) vel *ai* efferunt in *Βαίτυλος* בית אל (ut LXX קֵינָן *Καινάν*), vel *e* (*η*, *ε*), *Βηταγών*, *Bethagbar* *, raro *y*, in *aly* עלי Pl. 1, 10, *Bytsaki* בית שקי (Byzaci-um). Sed *Zere* purum plerumque est *i*, rarius *e*, *id* עֵד Pl. 1, 9, *sim* שֵׁם 1, 10, *Il* et *El* אֵל deus, *Gerastratos* גר עשתרת.

2. Ubi Hebraei habent *Chirek parvum*, etiam Phoenices *i* pronunciare possunt, ut כִּתִּי *Κίττιον*, קִרְתָא *Cirta*, cf. *Migirpa*, *Missua*, sed magis delectantur suo *y* (ut שִׁמְעוֹן LXX *Συμεών*), ut *ynnynnu* הִנֵּנוּ, *ym* אִם, *bythlym* בִּטְרֵם, *Mygdon* מִגְדּוֹן, *Myrcalus* מִלְקַר, *φυλλεσαδέ* בִּלְאֵר שָׂדֶה al. Et iisdem vocalibus utuntur, ubi Hebraei habent *Segol*, sed longe frequentius *y*, cuius sonus obtusior Segol vocali Hebraeorum prorsus respondet. V. c. apud Plautum *yth* אֶת (n. acc.), *byn achi* בֶּן אָחִי, *syllohom* שֶׁלָּהֶם, *ysl* אֶשְׁאַל, *thlym* טֶרֶם, *hily* אֵלֶּה, *ynnynnu* הִנֵּנוּ (cf. בֵּית שֶׁמֶשׁ LXX *Βαιθσαμύς* 1 Sam. 6): *i* pro *Segol* habes in *sibil* שֶׁבֶת Pl. 1, 9, *ainir* זֶקֶת, *Sitifa* * שֶׁטֶף.

§. 30. *U (O) vocalis.*

U longum (וּ) Phoenices et Poeni constanter servant; velut גבול *gubûl*, בָּרוּךְ *burûch*, שחול *Suthûl*. Sed וֹ (ortum illud ex ַו *au*) varie pronunciant: a) *au* (ut LXX אוֹנָן *Αὐνάν*), sed raro, v. c. *ἀκκαύ* אֲקוֹ (p. 386), *Madaurus* מְדוֹר, cf. *Augala* *, *Gazauphala* *; b) *ô*, apud ipsos Phoenices paene constanter, ut *Ἄδωνις* אֲדֹנִי, *Δαγών* דָּגוֹן, *Ζωφασημίν* צוֹפֵי שָׁמַיִן, *Sanchoniathon* al., raro apud Poenos, velut *macom* מָקוֹם Plaut. 1, 1, *Macomades*; hi enim c) paene constanter pro singulari dialecti indole (v. Boch. 479) וֹ efferunt *û*, velut ap. Plaut. *alonuth*, *bynuthii*, *liful*, *lu* לוֹ, *mure* מוֹרֶה, *rufen* רֹפְאִין, *gun* גָּאוֹן; *alsunalph* לָשׁוֹן אלף, *sufes* שֹׁפֵט, *salus* שָׁלוֹשׁ tres, *ulom* עוֹלָם, *chusor* קוֹשֶׁר, *Asdrubal* עזרו בעל, *Musa* מוֹצָא, *Tubusuptus* טוב שָׁבְתוֹ, cf. *Gunela* *, *Macuma* *, *Sullucum* *, *Sudava* *, *Uz*, *Us* עז in *Usilla* *, *Uzagada* *. Apud Phoenices ita raro, v. c. in *Ἐλιοῦν* עֶלְיוֹן, *Sanchuniathon*. Nonnunquam d) corripitur in *y*, ut alterum *y* in *tyfelyth* Pl. 1, 6, *κινύρα* כִּנּוֹר, *Tyrus* צור, *Berythus* בְּאֵרוֹת: constanter autem haec vocalis usurpatur pro *Cholem* puro et mutabili

Hebraeorum (in קֹדֶשׁ, פֹּעַל), ut שֹׁרֶשׁ *συρίς*, פֹּעַם עֶלְיוֹן *Pygmalion*, et pro *Kamez-chatuph* (ŏ), ut *Byrsa* בָּצְרָה. — *O* hebraice א scriptum iisdem modis pronunciatur, ut ראשׁ *rûs* (§. 19, 2), it. *rys*, in *Ryssadium*, שְׁמוּאֵל *Sumul*-a, זאת *syth* Pl. 1, 1; tamen לוֹ *lu* (ei) distinguitur a לא *lo* (non) Pl. 2, 46.

De *y* littera, in cuius frequentiore usu Punicae pronunciationis ad obscuros sonos inclinantis indoles praecipue cernitur, cf. etiam §. 29, 2 et 31, 1.

§. 31. *Schwa mobile.*

1. Ubi Hebraei Schwa mobili sive simplici sive composito utuntur, Phoenices pariter atque Arabes Syrique (Lehrgeb. p. 72. 73) et LXX interpretes (hist. ling. hebr. p. 191. 192) vocalem brevem pronunciabant, quae plerumque ad sequentis vocalis, maxime longae, rationem se conformare solebat. Ita pronunciabant a) *a* sq. vocali *a*, מְנַשֶּׁה *Manasse*, מְלָכַת *Malâga*, מְדָר *Madar*, מְצָרָה *Mazara*, מְצָקָה *Mazaca*; b) *i*, in *Inibal* עֲנִיבַעַל, *Tigilla* תְּחִלָּה, *Gisira* * גְּזִירָה cf. *σιθίλ*, *Nisibis* *, *Hizirgada* *, *Tifilta* *, *Timida* *; c) *y* sq. *y* et *u*, *bynuthii* בְּנוּתִי, *bynu* בְּנוּ, *chylys* חלִיץ; d) *o* in *Cothon* קְטֹן, *Molochath* *, *Tocolosida* *, *Ammochostus* *, *Golossus*; e) persaepe *u* sequente *û*, ut מְתוּבַעַל *Muthumbal*, *gubulim* גְּבוּלִים, *Suthul* pro שְׁתוּל, cf. *gudubbal*, *muphursa* Pl., *Iugurtha*, *Gulussa*, *Buruch* *, *Dumur* *, *Mulucha* *, *Muzuca* *, *Subur* *, *Sumula* *, *Thunudromum* *, *Thunusida* * al. Sequebantur igitur eandem legem, quam non solum Rabbini in Schwa mobili pronunciando praeceperunt (Lehrgeb. p. 68) et LXX observarunt (cf. סְדֹם *Σοδόμ*); sed quae, utpote ipsi rei naturae convenientissima, in multis linguis valet, cf. sam. לוכון pro לכון *vobis* gr. et lat. *momordi*, *pupugi*, *homo* pro hemo (cf. nemo, semo), *socors* pro *secors*, *tuus* ex *τεός*, *novus* ex *νέος*, germ. vet. *pittara*, *pittiri*, *pitturu*, cf. quae ex Hungarica lingua comparavimus Lgb. p. 69. — Sed latius etiam patet haec lex. Namque non solum Schwa mobile sequenti vocali se accommodat, sed aa) etiam *vocales breves* ad sequentem longam se conformare solent, v. c. בַּד אֵל *Bidîl* *, גַּרְגִּיר *Girgîris* *, כַּפְּרוּת *Cufruta* *, שְׁלוּחַ *Sullûcum* *, שִׁבְתוֹ *Suptu* *, *lohom* pro לָהֶם Pl. 1, 4, prae ceteris *Bodostor* בַּד עַשְׁתּר, ubi duae priores syllabae ad *ô* in postrema se converterunt. Simile est arab. اُجْلُسْ et اُكْتُبْ. bb) Rarius etiam brevis aliqua vocalis ad praecedentem se conformavit, ut *Gulussa* pro Gulalsa, Gulassa; *Bocchor* pro Bocchar; *moncor* Pl. 1, 10 pro moncar, *Moxor* * pro Mocsar. Ita lat. *scopulus* ex *σκόπελος*. Cf. de forma articuli §. 32 extr.

2. Multo rarius Schwa mobile alia quadam vocali brevi exprimitur, quae ex sequentis auctoritate non pendeat, velut a) *ĕ* in *Methuastartus* מְתוּעַשְׁתַּרְת, *Methymatnus*, *Delaeastartus*; b) *ĭ*, maxime sub praepositionibus praefixis, ut *birua* בְּרוּחַ Pl. 1, 4, *bimyssyrtohom* ibid. (al. bym), it. in *minuchot* 2, 53; c) *ŭ*, ut apud Arabes in مُقْتُل מְקֻטָּל, v. c. *muphonnium* מְפֻנִּיהֶם Pl. 2, 63, *Sufe* i. q. שְׁפִי collis in *Sufetula*, *Sufibus*, *Suriga* שְׂרִיגָה. Vocalem, quae (ֱ) imitatur, habes in *ζουορι(ν)* צְרִי *succus*.

3. Pariter atque Hebraei, etiam Phoenices litterae vel geminatae vel certe tali, quae geminari debebat, vocalem brevem (Schwa mobile) adiunxerunt, ut geminatio magis perspicue audiretur (Lgh. p. 77). Ita *Giddeneme* pro *Giddneme* גַּד נְעֵמָה, *Ἀζέμιλκος* pro עֵז מלך, *Gillicas* pro חִלְּקָא. Atque in postremo hoc exemplo geminatio mere euphonica est, ut in *Ἐσβών* et *Ἐσσεβών* pro חֶשְׁבּוֹן, c. Dag. euphon. (Lgb. p. 86) חֶשְּׁבּוֹן.

4. Patach furtivum, ut in רוּחַ, habes in hoc ipso *rua* רוּחַ Pl. 1, 4, et in *choa* כּוֹחַ 1, 6.

C. *VOCABULORUM FORMAE ET DECLINATUS.*

§. 32. *Articulus.*

Articulus in monumentis triplici modo scribitur: a) semel plene אַל, ut apud Arabes, in אלמלך num. Cilic. F; b) eliso *l*, א (pag. 346 A); et c) ה, ut apud Hebraeos, ut הצדני Sidonius Athen. 1, הלבב cor Eryc. 5, מהשלג prae nive Eryc. 4, השפט iudex Carth. 5, הכבס fullo Carth. 9, הספר Carth. 3, הרב princeps Carth. 8, השר Tugg. 3, החרש Cit. 10, הזה haec Melit. 2, 2, בעל הלבי Hercules Libys Numid. 5, עם המחנת num. Panorm. הגדר num. Gad. — In nominibus Latine scriptis idem plerumque *a* littera exprimitur, ut *Bethagbar* * בית הגבר, *Gadamusa* * גד המוצא (fortuna fontis), *Sug-abar* * שוק הבר, et post *t* (ex *bet* orto §. 19, 2) in *T-abraca*, *T-abuca*. Sed post syllabam, in qua *û* est, ut *rûs*, ex lege cummaxime exposita (§. 30, 1, bb) articulus etiam in *ŭ* transit, ut *Rûs-uppisir* ראש הַבָּצָר, *Rûs-ubbicar*, *Rûs-uccurum*. In *U* post *rûs* articulum latere, vel sequens littera geminata arguit.

§. 33. *Pronomina.*

1. *Pronominis personalis* eiusque *separati* hae formae reperiuntur: a) אנך *ego* Cit. 2, 1. 3, 1, quod *anech* pronunciatum esse videtur Plaut. 2, 35, cf. aegypt. ⲁⲛⲟⲕ. b) הא (pro הוא) *is* Sard. 4, fem. *hy* (היא) *ea*, c) *nu* pro אָנוּ nos Plaut. 2, 46.

2. *Suffixa nominum* (sing.) et *verborum* haec exstant: a) 1 sing. אבי pater meus Melit. 4, 5. 6. Cit. 3, 2. 23, 3. Tugg. 7, אמי mater mea Tugg. 6, מזרי sidus meum Cilic. G, נחתי Cit. 2, 2, *emanethi* Pl. 1, 8, *ischi* (חִשְׁקִי) 1, 2, *byn achi* 1, 3. Suffixum verbi habes in Byn-*ni* (בינני) Plaut. 1, 9. b) 2 sing. עבדך servus tuus Melit. 1, 2. Cit. 7, מורך num. Cilic. A. B. c) 3 sing. masc. כבאה quum intraret Tugg. 5, בנה exstruxit illud ib. 7, n. pr. חכמתה Numid. 3. — ה illud apud Phoenices, ut apud Hebraeos (ו = הֹ) *ô* pronunciatum est, vide *Ithobal* אתובעל, *Banobal* בְּנוֹ בַעַל, sed apud Poenos *û*, velut in *Lacu-mac* לְאָכֹה-מַק, *Massu-gada*, *Suptu* * שִׁבְתוֹ, *Simittu* * al. Cum Nun epenthetico est *ynnynnu* ecce eum Plaut. 1, 10. d) 3 sing. fem. כלא Cit. 2, 2 pro כֻּלָּה omnis ea, plane ut Ez. 36, 5. Fortasse masculinum et femininum scribendo ita discernebant Phoenices, ut illud ה littera, hoc א designarent (cf. tamen לה = לָהּ Eryc. 4). e) 1 plur. ארנן dominus noster Melit. 1, 1, בעלן id. Carth. 2, 1. 3, 2. 5, 1. 2, מלכתן regnum nostrum Sard. 5. 6. num. Iub. maj. B., cum verbo ישמען audiat nos Cit. 1, 3. De pronunciatione constat ex *cuthnu* אחותנו

Pl. 1, 7. *U* igitur in scribendo quidem, sed non in pronunciando omissum est. f) 3 plur. masc. קלם vox eorum Melit. 1, 4, יברכם benedicat iis ibid. *mysyrthohom* Plaut. 1, 4, *muphonni-um* 2, 63.

Suffixa nominum pluralium haec pauca exstant: 1 sing. דברי (דְּבָרַי) verba mea Melit. 3, בחיי (בְּחַיַּי) in vita mea Cit. 2, 2, בחאיי Cit. 3, 1, *bynuthii* (בְּנוֹתַי, non בְּנוֹתַי) Plaut. 1, 3; 3 plur. קלתם voces eorum Tripol. 2, 2, *mytthibari-im* Pl. 1, 2, *sucora-im* 2, 63.

Suffixa particulis annexa haec sunt: a) 1 pers. *li* mihi Pl. 2, 51, *li veleck* (ulech) mihi et tibi 1, 5. b) 2 pers. לך tibi gemm. no. 67, *lech* Pl. 1, 5. 2, 50. c) sing. *lu* (לו) ei Pl. 1, 9. 10. d) 3 fem. לה ei Eryc. 4. בה in ea num. Cilic. G. e) 3 plur. *lohom* Pl. 1, 4 pro לָהֶם. הם pronunciatum est *hom* (arab. هُمْ), ut in mysyrtho*hom*, muphonni*um*, et huic syllabae se accommodavit vocalis praecedens. — Cum suffixo prim. pers. non confundendum י statui constructo annexum, ut משלי עת dominator populi Numid. 6, 4.

3. *Pronomen demonstrativum* fem. c. art. הזת (הַזֹּת) habetur Melit. 2, 2, vulgaris forma *syth* זאת Plaut. 1, 1. 8. Pluralis est *hily* (אֵלֶּה) Pl. 1, 8. *Relativum* nusquam plene scribitur אשר, sed ubique sola littera ש praefixa (p. 356 A). Pronunciatur autem a) *se*, *si*, *sy*, nonnunquam sq. littera geminata (·שֶׁ, שִׁ) v. c. *simacom syth* Pl. 1, 1, *syllohom* 1, 4, *si-si-maca* gramen veneris, *χουρμὰ σεμμακίδ*, *Tu-si-agath* *, *Masaesyli* *, *T-ramu-s-dusim*. Semel *esse*, in *nesso esse sade* pag. 394. b) *sa*, ut *sa-ely* Pl. 1, 8, *Sa-nchon-jado* (Sanchoniathon) שַׁנְכוֹן יָדוֹ. De usu eius in genitivo designando v. §. 12. — Pronomen *interrogativum mi* (מי) quis? habetur Pl. 2, 42, *me* (מָה) quid? 2, 57, et indefinite positum in Cit. 2, 2 למ pro למי *ei quae*.

§. 34. *Verbum regulare.*

In variis verbi declinatibus lingua Phoenicia ab Hebraea nihil differt. Sed non multa verbi declinati exempla reperiuntur. Quae exstant, haec sunt.

Kal, 3 praet. נצב statuit Melit. 3, 1, סבל tulit Tugg. 5, טען confodit Num. 6, 1. 7, 1, *amar* אמר dixit Plaut. 2, 56.

Part. act. ubique defective scriptum: נדר vovens Melit. 1, 1 et saepius, שמע exaudiens Numid. 1, 1. 4, 3 et saepe, כנס coacervans Cit. 15, 4, מגע percutiens Numid. 5, 2, יצב num. Iub. maj. Pronunciatum esse *kutel*, apparet ex שפט *Sufet*. — *Participii passivi* exemplum videtur שכך *tectus* Eryc. 4 (pro שָׂכוּךְ). — *Inf.* c. praef. כשמע (כְּשָׁמְעַ) *ubi audiet* Melit. 1, 4. 3, 5, *liful* לפעל Pl. 1, 6: li-*phocanet* Pl. 1, 3 non infinitivus, sed nomen verbale est (פרקנת) more infinitivi constructum. — Fut. c. Suff. ישמען exaudiet nos Cit. 1, 3, *ysl* (אשאל) interrogabo Pl. 1, 10.

Niph. נגזל sepositus est Melit. 2, 1.

Pi. praet. *siccrathi* (fort. *siccarthi*) Pl. 1, 1. fut. יברכם Melit. 1, 4. *ierasan* (יְרַסֵּן) Pl. 2, 67. *Hithp.* מסתגר clausus Cit. 29, 2.

Hoph. part. משגח (מֻשְׁגָּח) spectatus Numid 4, 1, *moncor* pro moncar (§. 31, 2 extr.) Pl. 1, 10.

§. 35. *Verbum anomalum.*

Huius, quae exstant, exempla vel in monumentis vel apud Plautum reperiuntur, sunt autem haec:

Verborum עָׂע: Praet. Kal: סלת (סַלְתָּ) a rad. סלל Trip. 2, 2, fut. יבר (יָבֹר) purus est Eryc. 4.

Verb. פָּׂי: Imp. *laech* (לֵךְ) i, Plaut. 2, 51, *sibit* (שֶׁבֶת) habitare 1, 9.

Verb. עָׂו: Praet. קם (קָם) stat Tripol. 1, רח (רָח) respiravit Cit. 7, 2, נר (נָר) luxit Cit. 22, 2. שתי (שַׂתִּי) posui Cit. 2, 3. Inf. כבאה (כְּבֹאָה) quum intraret, Tugg. 5. Imp. עץ (עֻץ) ab עוץ = יעץ Trip. 2, 1. Fut. יבא veniat Sard. 5. ישת ponebat Num. 6, 3. Niph. נבש (נָבֹשׁ) pudefactus est Eryc. 5.

Verb. לָׂה: Imp. *avo* (חָוו) salvete Pl. 2, 34, ubi vide. Pi. fut. *ianna* (יְעַנֶּה) ib. 2, 50. part. *muphonnium* (מְפַנֵּיהֶם) removens eos 2, 63, cf. de syllaba *mu* §. 31, 2, c., de suff. §. 33, 2: in altera syllaba *o* positum est pro *a*, ex lege §. 31, 1, bb. מרץ Gerb. 2 fort. pro מְרַצֶּה gratiam implorans, abiecto ה lib. I, §. 40, 4. וידי (וַיְדִי) Tugg. 5.

§. 36. *De nomine. Nota feminini generis.*

Nominum multo plura, quam verborum, exempla reperiuntur, tum in monumentis, tum maxime apud veteres scriptores, qui (praeter Plautum) vix alia vocabula Punica, quam nomina sive appellativa sive propria servarunt. Antequam ad varias nominum formas recensendas accedimus, de *feminini generis nota* nobis dicendum est.

Atque haec, qua in re dialectus Phoenicia ab Hebraea paullulum differt, in monumentis (praeter unum exemplum מלכה pro מלכת num. Malac. D.) nusquam, quod sciam, littera ה (ה-ָ) indicatur, sed 1) plerumque ת littera, velut עמת populus, שנת annus, רבת (רַבַּת) domina, מאת centum, עלת holocaustum, אית (אִית) insula, כלת claustrum, קרת חדשת urbs nova, et in nomm. pp. אהבת, בעלת Belo, מלכת Malaca, מרת Marathus, סיעת Siga, Sigatha, בריאת Barathia, עבדרת Abdera, מחנת (מַחֲנַת castra) Panormus, סמראצדת (praefectus venationis), ne ea exempla memorem, in quibus nomen in regimine est, ut בעלת civis Athen. 3, חית (חַיַּת) vita Tripol. 2, 2, בילת מקקר civitas Herculis num. Vag., עמת צברתעל populus Sabrathae, אשת uxor τοῦ — Cit. 4, מצבת cippus τοῦ .. Athen. 1, 1 et saepe. De *pronunciatione* si quaeris, in nonnullis sane ת respondet terminationi ת-ֶ Hebraeorum, ut קרת (קֶרֶת), אשת (אֵשֶׁת) et ita זֶפֶת pix scribitur σιπέθ, שֶׁבֶת *sibit:* verum in plerisque ת pronunciatum est ת-ַ *ath*, atque respondet terminationi ת-ַ in Hebraismo rarae, v. c. קָאַת pelecanus Jes. 34, 11, בָּרְקַת Ez. 28, 13, sed frequentiori in nomm. pp. populorum vicinorum, ut Phoenicum (צָרְפַת Sarepta 1 Reg. 17, 9. 10), Idumaeorum (אֵילַת Aelana, גְּנֻבַת 1 Reg. 11, 20, בָּשְׂמַת Gen. 26, 34. 36, 3), Philistaeorum (גָּלְיַת, אֲחֻזַּת), etiam ipsorum Hebraeorum (מָחֲלַת uxor Rebabeami, דָּבְרַת n. pr. opp.). Id enim arguit sexcentorum nominum tum appellativorum tum propriorum pronunciatio, velut in plantarum nominibus: *βουνεσάθ*, *βουρχουμάθ*, *δουβάδ*, *θορπάθ*, *ναράτ*, *λαβοθολαβάθ*, in nomm. pp. oppidorum et locorum *Iagath*, *Acrath*, *Irath*, *Molochath*, *Chobath*,

Masatat, *Marath*-us, *Rubricat*-us, et multo plura apud Ptolemaeum 4, 1—3, ut *Θικάθ*, *Θουζιχάθ*, *Γουσιωράθ*, *Χυληράθ*, *Νασαυάθ* al. Plura, quae apud Ptolemaeum in *ath*, alibi in *a* exeunt, v. c. *Molochath* Plin. *Mulucha*, *Chobath* itin. *Choba*, *Νασαυάθ* cod. Pal. *Νασαυά*: sed in ipsa Poenorum pronunciatione ad *a* accessisse sonum dentalem, vel ex gentiliciis colligi potest. Solent enim a *Melza* (Melzath) formare *Melzitanus*, a *Maxula* (Maxulath) — Maxulitanus, quae res fraudi fuit geographis, velut Carolo a St. Paulo et Holstenio, qui — *ita* saepe ad urbis nomen referunt, idque *Melzita*, *Maxulita* fuisse statuunt. Similis ratio est Arabum, qui ـَة feminini generis notam pro lubitu fere *a* et *ath*, *eth* pronunciant, perraro ـَت scribunt, ut كَلِمَت pro كَلِمَة Cor. 10, 20, غيابت Sur. 12, 11.

Nonnunquam *ath* terminationi additum est *a*, ut *Siga* et *Sigatha*, *Tagara* et *Tagaratha*, *Izatha*, *Ramatha*, quae forma eadem est atque in תְּמִנָתָה, אֶפְרָתָה, et in multis appellativis, ut יְשׁוּעָתָה, עֶזְרָתָה.

2. Multo rariora sunt feminina exeuntia in א (more Aramaeorum et recentiorum Hebraeorum), velut אִיָּא insula num. Syrac. E, מנחא (מְנָחָא) quies inscr. Gerb., תארא n. pr. Cit. 4, 1, חנא (חַנָּא) Anna Carth. 5, 1 et עבדחנא Carth. 9, בענא num. Cilic. N, quibus accedunt nonnulla peregrina, ut לארכא Laodicea, הרנא Irene. Apud veteres scriptores quidem plurima feminina in *a* cadere solent, velut *alma*, *αῖλα*, *Ampsigura*, *Achulla*, *Capsa*, *Malaca*, *Mazara*, *Usula*, *Utica*. Sed etiam haec nomina, ubi scripta inveniuntur, ת habere solent (v. מלכת Malaca), unde apparet, ipsis Phoenicibus hanc formam magis fuisse familiarem.

Pauca, quae inveniuntur, exempla in *e* exeuntia, ut *Giddeneme*, *Barce*, et in *o*, ut *nesso* נִצָּה flos, *κίττω* קְדָה cassia, *Belo* בעלת Hisp. opp., et ipsa per א scripta cogitanda sunt. Illud simile est pronunciationi Arabum in خليفة *Chaliphé*, hoc Syrorum pronunciationi (cf. §. 28, 1).

3. Nonnulla nomina apud Phoenices formam femininam habent, ubi haec apud Hebraeos non usitata est, v. c. עמת (עַמַּת) et contr. עת (ex עמת) i. q. עם *populus*; אִיַּת, אִיָּא insula i. q. אִי, *Oea* עִיָּא ruina al. *Irath* עירת urbs, n. pr.

4. Cum feminini generis nota non confundendum est *a* (ָה, ָא) nonnunquam nominibus propriis virorum adiectum, quod proprie vim demonstrativam habens (ut in הֵמָּה, נַחְלָה Ps. 124, 4, gr. hebr. §. 93, 1) apud Syros articuli vim nactum est. Ita in V. T. n. pr. עַבְדָּה est ὁ δοῦλος i. e. δοῦλος τοῦ θεοῦ, et apud Phoenices עבדה et עבדא (p. 354), quod idem valet atque אעבר (p. 347) cum articulo (in אעבדא Cit. 23 utraque ratio cumulata est), כבא (dolor), רמליתא, הרבשמא, *Barca*, *Gula*, *Gauda*, *Gillica*(s), *Massugada*, *Sabura*, *Sicharba*: sed in *Tigilla*(s) a est feminini nota.

§. 37. *Nominis formae.*

De nominum, quae vel a verbo regulari ducta sunt vel eius analogiam sequuntur, formis haec praecipue notanda sunt:

1. Nomina participialia simplicia (קָטִיל, קָטוּל, קָטֵל, קָטֵל, קָטָל) cum Hebraeis satis congruunt, si modo respicis quae supra de vocalium ratione dicta sunt (§. 28. 29. 30) v. c. *Dabar* דָּבָר, *nebel* נֶבֶל (§. 28, 2), *Gadir* * גָּדֵר, *rufe* רֹפֵא medicus, *Nagid* * נָגִיד princeps. In statu constructo et in feminino Schwa mobile sequitur legem §. 31 expositam, ut *Hizirgada* * חֲצִיר גַּד, *chylys* חֲלִיץ, *Cabursus* * כְּפַר כּוּס. Semel comparet prostheticum, ut *ἀλσουνάλφ* לְשׁוֹן אֶלֶף.

2. Nomina participialia intensiva et a Piel ducta, apud Hebraeos Dagesch munita, ut קַטָּל, קַטִּיל, קַטּוֹל, קַטָּלָה (Lgb. §. 120, no. 6. 9. 18. 19), nonnunquam quidem geminata media scribuntur, ut *addir* אַדִּיר, *Abbarus* חַבָּר, *Hannon* חַנּוֹן, *Manasse* מְנַשֶּׁה, *Gummas* * גּוּמָּץ, *Achulla*, *Idassa*, *Fussala* al.: sed saepius neglecta geminatione (§. 26, 2), *chanan* חַנָּן Pl., *Sydyk* צַדִּיק, *Cabir* כַּבִּיר, *Sadid* שַׁדִּיד, *Amud*-arsa עַמּוּד, *dibur* דִּבּוּר, *Κινύρα* כִּנּוֹר, *Abora* *, *Ebora* * עִבּוּר, *Carage* * כְּרַכָּא.

3. Nomina formae קָטִיל, קָטוֹל, קָטוּל cum femininis ex lege §. 31, 1 leguntur *kitil*, *kotôl*, *kutûl*, ut *Gisira* *, *Cothon* קָטֹן, *gubul* גְּבוּל: quum vero etiam formae segolatae *kitil*, *kotol*, *kutul* pronunciari possunt (v. no. 4), non nisi ex formarum Hebraearum comparatione intelligi potest, quae singularum ratio sit.

4. Ex formis Segolatis a) forma קֶטֶל, ut apud LXX, plerumque sonasse videtur *kâtel* קָטֶל, ut in nominibus litterarum אֶלֶף, דָּלֶת, לָמֶד, סָמֶךְ, quarum formam Phoeniciam Hebraei servasse videntur, cf. *Sala* * (סֶלַע), sed accedente alio incremento unâ syllabâ *katl*, ut *Malch*-us, *Abd*alonim, *Cast*ulo. Alia exempla sunt *sibit* שֶׁבֶת Pl., *ζέρα* זֶרַע (plane hebr.), *Cerne* * קֶרֶן. Plur. cstr. פִּלְאֵי est *φυλλε*- cf. *φυλλεσαδέ*, c. suff. *suptu* pro שִׁבְתוֹ ex lege §. 31, 1, aa. b) formae קֵטֶל sunt: nomen litterae *Gimel*, *ἔλφ*-ος et *Chelb*-es חֵלֶב. c) formae קֹטֶל, קֹדֶשׁ — *συρίς* שֹׁרֶשׁ, *Tucca* * תֹּקַע. d) In forma נַעַר et fem. נַעֲרָה Ain vel est a longum vel ô (§. 22, 2).

5. In nominibus auctis formae מִקְטָל, maxime femininis, nonnunquam ea est vocalium ratio, quae in syriaco ܡܗܓܝܢܐ *madencho* linea *Mehagjono* indicatur, ut secunda et tertia (non prima et secunda) consonans syllabam efficiant. V. c. *muphursa* (מְפֻרְשָׁה) Plaut. 2, 50, ubi hebraice scriberes מְפֹרָשָׁה; *mysyrtohom* ib. 1, 4, *Migirpa* *.

6. Frequentia sunt nomina in ות.. (ût), velut מלכת, מסכת, מכת *regnum*, *ochût* (אחות) fraternitas, *Cuphrut* כפרות (Ortschaft).

7. *Gentilicia* in י desinentia v. lib. I §. 40, p. 57. Femininum in ־יָּה habes in *Carteja* * i. e. קַרְתִּיָּה.

Eandem analogiam sequuntur nomina a verbo anomalo ducta, quorum pauca appono exempla:

a. a verbis פ״ן et ע״ע, quorum geminatio plerumque servata est, non neglecta (§. 26, 2), ut *Missua* * מְסַבָּה a סבב, *aggara* אֲגָרָה (in Nar-aggara) a נגר, *Matten* מַתָּן a נָתַן; —*nissa* (in Ti-nissa) נִצָּה flos, *Till*-abori *, *Tigillas*, *tummy* Plaut. 1, 2.

b. a verbis פ״י: *musa*, *muza* מוֹצָא fons, *mure* מוֹרֶה doctor.

c. a verbis ע״ו: *id* עֵד testis, *el*, *il* אל deus; *tub* טוֹב bonus; *macom* et *macum* locus, fem. *Mazaca* *, *Muzuca* *, pl. *minuchot*.

d. a verbis לה: *Sufè* (שֹׁפֵט) in *Sufe*-tula, *Sufi*-bus; *Ini*-bal בְּנִיבַעַל; *Thunu* = תְּנוּ; רו *rû* i. e. רוי pluvia (p. 147). — Audacem quandam contractionem habes in עת *populus* pro עֵמָּה (v. pag. 199).

De nominibus anomalis (Lehrgeb. §. 143) ad ea, quae §. 9 ex monumentis observata sunt, pauca addimus aliunde deprompta:

אב *pater*, v. p. 346. In st. cstr. reperitur etiam אֲבִי (more Aramaeorum) v. *Abutuca* * et per aphaeresin בו, ut in *Bουνσάϑ*.

אש (אִישׁ) *vir* p. 347. Scribitur *is*, *ys* Plaut. 1, 6. 2, 45. 55.

בית *domus*, in st. cstr. ubique בת p. 348 B. Pronunciatur *bet*, *bes*, *bis* et per aphaeresin *t* §. 19, 2.

בן filius, cstr. *byn* Plaut. 1, 3. c. suff. *binu* 1, 7. Pl. cstr. in *Bani-ubae* *, *Bani-uri**. Fem. c. suff. *bynuthii* filiae meae Pl. 1, 3.

מים *aquae*. Huius reperitur singularis numerus *mô*, f. *môth* v. §. 19, 2.

§. 38. *Nomina composita.*

1. Nominum compositorum permagna vis reperitur in Phoeniciis, quum nomina propria, quorum tam multa supersunt, pleraque composita esse soleant. Ac geographica quidem nomina ex quibus elementis composita esse soleant, copiosius disputatum est §. 19, 2: personarum contra nomina pp. persaepe deorum, maxime Baalis, Milcarthi, Astartes, Esmuni, nomina secum adiuncta habent, variis modis contracta et decurtata, qua de re vide s. v. Baal p. 402. 419. Melicarthus p. 410. Quae quum satis trita sint, unum addimus, homines nonnunquam ipsorum quoque deorum nomina gerere, qua quidem in re est ellipsis nominis עבד, quemadmodum apud nos in ecclesia Romana vir, qui *Mariae* virginis nomen gerit, se servum eius profitetur (vide ad Cit. 5, p. 136).

2. Quod apud Hebraeos in duobus nominibus copulandis priori annecti solet *Jod compaginis*, velut in גבריאל (vir Dei), etiam apud Phoenices usitatum fuisse, arguit vel nobilissimum *Hannibalis* nomen, quanquam *i* vocalis in domestica scriptura omissa est: חנבעל, חנאל i. e. חֲנִיאֵל. Simile *Jod* compagini inserviens esse videtur in *Rus-i-bis* * ראש בית, *Mut-i-genna* * מות גנה aqua horti. Sed praeter hoc etiam *u* (ו) eidem rei inserviisse videtur, veluti *Maleth-u-bal* * מעלת בעל, *Adrumetum* *, *Rusubeser* *, *Tubusuptus* *, quanquam in iis, quorum prima syllaba habet *û*, dubitare possis, sitne *u* illud duobus nominibus interiectum potius pro articulo habendum, qui praecedente *û* eundem sonum sibi vindicat (§. 32 extr.).

3. Inserviebat vocalis illa inserta mitigandae duritiei, quae ex duarum consonarum collisione facile oritur. Sed eidem in aliis vocabulis unâ consonâ extrusâ consultum est, velut מלקרת pro מלך קרת (rex urbis), חמלקר pro חנמלקר, צברתעל pro צברחנבעל, cf. §. 17 extr.

§. 39. *Pluralis numeri forma.*

1. Nominum masculinorum pluralis numerus plerumque, ut apud Hebraeos, exit in ־ִים, quod in monumentis sola ם littera scribitur, ut חים vita, צדנם Sidonii,

מעשילים Massyli, עבדססם (servus equorum), איבנם (insula filiorum), כברחים (longae vitae), graece et lat. scribitur *im*, *ειμ*, *ημ* (îm), ut in *alonim* Plaut. 1, 1, *dobrim* 1, 6, *gubulim* 1, 9, *chananim* 2, 53; cf. *ἐλοείμ*, *γαθονολήμ*, *butzuzim* (§. 16) et in nomm. pp. *Abd-alonim*(us), *Abd-elim*(us), *Aserim*(us), *T-ramu-s-dusim* al.

Nonnisi raro reperitur terminatio ־ִין Aramaeis familiaris, in monumentis solo ן designata, ut שרדן Sardi, Sard. 2. 3, כתן Citii, Cit. 1, 1, מעשלן Massyli Numid. 4, 2, dubium est צדנן Sidonii, num. Sid. N, graece et lat. *ην*, *en*, ut *βοιδήν* (bidin, rectius *biddin*) בַּדִּין; *rufen* medici Pl. 2, 46, *Baalsamen* בעל שמין dominus coeli, *ζωφασημιν* fort. *ζωφησαμιν* astrologi, quae Syriasmum redolent. Exemplum rarioris illius terminationis in ־ִי *î*, esse videtur *Body* = עבדים Pl. 1, 10.

2. In statu constructo ־ֵי pro more (§. 40, 3, b) scribendo omittitur, ut שן בן pro שְׁנֵי בְנֵי Melit. 1, 3, מבעל num. Gadit. pro מִבְּעָלֵי, בען pro בְּעֵינֵי Numid. 4, 1. Pronunciando efferebant *ê*, vide *φυλλεσάδε* פֵּלְאֵי שָׂדֶה, nonnunquam *i*, *y*, ut in *Baniubae**, *Baniuri** בני אור, *aly* עֲלֵי Plaut. 1, 10.

3. Nomina feminina in plurali exeunt in ות, omisso ו scriptum ת, ut קֹלֹת voces, אבת patres Cit. 1, 3, אגדת' turmae Num. 5, 2. Pronunciatur proprie *ût*, ut *alonuth* Plaut. 1, 1, *binuthii* 1, 3, at etiam *ŷth* in *thyfelyth* 1, 6, et *ôt*, *minuchot* 2, 53.

§. 40. *Particulae.*

1. De particularum praefixarum ב, ל, מן, ו usu in monumentis egimus in Lexidio §. 9, p. 347. 349 A. 351. Praefiguntur autem vel *ĭ* brevi (§. 31, 2), quod est pro Schwa mobili, vel cum a in *lasibit* לָשֶׁבֶת Plaut. 1, 9, *lachananim* 2, 53, prorsus ex lege Hebraeorum, quorum normam sequitur etiam *Vav* copulativum in *valonuth* ועלינות Plaut. 1, 1, *li velech* 1, 5, et contra in *u*binuthii 1, 3, et *u*bimysyrthohom 1, 4.

2. Aliae particulae, quae apud Plautum reperiuntur, sunt: *lo* לא non 2, 46, *ynn* הִנֵּה 1, 5, c. suff. *ynnynnu* הִנֵּנוּ 1, 10, *thym* תם = שָׁם ibi 1, 10, *chi* כי 1, 9, *ym* אם 1, 10, *chym* כי אם 1, 2, *aly* עֲלֵי 1, 10, *hinam* חִנָּם 2, 56. In inscriptionibus habes: על p. 354 B, אף etiam.

D. *OBSERVATIONES SYNTACTICAE.*

§. 41.

1. Articulum Phoenices in monumentis parcius ponunt, et nonnunquam omittunt, ubi apud Hebraeos vulgo ponitur, sed omitti tamen potest. Ita additur vel soli substantivo in אלמלך גדל rex magnus Cilic. G. vel soli adiectivo in בעל הלבי Baal Libys Numid. 5, et omittitur post nomen suffixo munitum, עבדך יגע servus tuus fessus Tripol. 2, 3 (cf. Gen. 43, 14. Iud. 16, 5. 6. 15. Ps. 18, 18). In Tuggensi bis est מך שלני, מך הרבשמא rex N. N., quum apud Hebraeos frequentetur הַמֶּלֶךְ דָוִד, הַמֶּלֶךְ ש'. Non negligendum tamen, hos viros esse in vulgus notos, illos regulos in hac sola inscriptione reperiri. — De caussa articuli in האב שרדן (der Vater der Sardinier) Sard. 2. 3 dictum est p. 157.

2. Etiam nominibus propriis quibusdam articulus praefigitur: אגדר et הגדר Gades, et עם המחנת num. Panorm. G (vulgo עם מחנת), qua in re Phoenices eaudem legem secuti esse videntur atque Hebraei (Lgb. §. 167). De elliptico quodam articuli usu, quo אעבד *ὁ δοῦλος* dicitur pro *δοῦλος θεῶν* vide quae observavimus ad Cit. 23, 24 p. 149. 150.

§. 42.

1. *Genitivum* Phoenices vel a) statu constructo indicant (de cuius forma contractiore vide §. 37, 1), vel b) ש littera i. e. pronomine relativo, ut Chaldaei et Syri Daleth praefixo (v. exempla p. 356), vel denique c) של (ut apud Rabbinos), quod ortum est ex אֲשֶׁר לְ. Num. 6, 1. 7, 1. Reperitur etiam די, signum genitivi apud Syros, in n. pr. Syriaco חכם-די-חילא Cit. 8, 2, sed inde effici non potest, hoc apud Phoenices usitatum fuisse. Quod vero dicunt מלך ל rex populi alic., in eo non genitivus est, sed dativus (v. ad Numid. 1 p. 199). — Genitivum nomini proprio additum (ut in *Σάρεπτα τοῦ Σιδῶνος*) habes in מ' שרם Panormus Romana, num. Panorm.

2. Accusativi signum est את (*yth*) Tripol. 2, 3, quod praemittitur substantivis suffixo definitis Plaut. 1, 2. 3. 7. 8, semel nomini articulo carenti, *yth alonim* Plaut. 1, 1, sed definito tamen, quum articulus ibi omissus sit, ut in אֱלֹהִים pro הָאֱלֹהִים.

§. 43.

1. Pro *pronomine personali* primae personae (*ego*) in titulis non raro ponitur עבדך *servus tuus* (v. Melit. 1 p. 98), ita quidem, ut deinceps in prima persona pergatur, ut Gen. 44, 32 et (quem locum nuper addidit Beuaryus) 2 Sam. 19, 21. — Inscriptionum auctores nonnunquam etiam tertia persona de se loqui ordiuntur, sub finem tamen in primam personam deflectunt. Melit. 3: נצב מלכבעל .. לבעל אבן כשמע כל דברי *posuit Malchibaal — Baali lapidem, quum exaudivisset omnia verba mea.* Melit. 4: *Cippus Malchosiridis .... ex voto patris mei.* Tugg. lin. 7: *exstruxit filius patri meo.* Sed in Cit. 2 omnia sibi constant, et orditur auctor a prima persona.

2. Suffixum ante ipsum nomen *πλεονάζον* habes in *syllohom alonim* Plaut. 1, 3, ubi vide, et *muphonnium sucorahim* 2, 63. De alio quodam pleonasmo pronominis possessivi vide pag. 400 s. v. Adonis cf. 204.

3. Pronomen demonstrativum, ut apud Hebraeos, nomini postponitur, ut *macom syth* Plaut. 1, 1, בבלת הזה Melit. 2, 2; semel tamen praeponitur, in *hily gubulim* אלה גבולים Plaut. 1, 9, quod apud Hebraeos in recentiore sermone (v. Thes. s. v. זה no. 1, aa) et apud Syros usitatum est.

§. 44.

1. In *temporum* usu (v. exempla §. 34. 35) omnia legitima sunt, pauca notatu digna. Pro optativo modo tum futuro utuntur Melit. 1, 4. Plaut. 2, 67, tum imperativo, quem deinceps excipit praeteritum Tripol. 2, 1. 2. Praeteritum, quod asseverantis est, habes Tripol. 1. Futurum de praeterito imperfecto vel de re saepius repetita exstat Numid. 6, 3.

2. In *formae femininae* usu, maxime in praedicato et ubi verbum paullo remotius est a substantivo, parciores esse Phoenices, vidimus ad Cit. 23, 3. Tripol. 1.

APPENDIX PRIMA.

DE INSCRIPTIONIBUS NUMIDICIS SEXTA ET SEPTIMA

(ad pag. 213).

1. Duae hae inscriptiones ineditae, tum scripturae genere tum formulis sibi admodum similes, ex imperio Tunetano nuper admodum ab homine, ni fallor, Iudaeo, rerum antiquarum mercatore, in Italiam transportatae, et, postquam Hollandiae regi frustra venum oblatae erant, in Museum Borbonicum, quod Neapoli est, delatae sunt. Apographum earum ex Italia impetratum ex schedis Musei Lugdunensis mihi primus dedit Cl. *Leemans:* cui exemplo quum in nonnullis diffiderem, ectypa ipsarum gypsea obtinere studui tandemque ea impetrare contigit. Quum autem cista ad me missa in itinere diu retardaretur egoque commentarios meos ex solius apographi auctoritate pendere nollem, in appendicem eos reiicere oportuit. — Lapis, cui utrumque monumentum insculptum est, Travertinus est in illis regionibus satis frequens. Prius (no. 6) sedecim digitos mensurae Berolinensis altum, undecim latum est, posterius octodecim altum, duodecim latum est: utriusque crassities latitudini fere aequalis. Is, cui vacca insculpta, lapis in medio fractus est: at testificatus est, qui lapidem vendidit, haec unius monumenti fragmenta esse, neque est quod hoc in dubio ponamus. Unum dubitari posse videtur, an tertia quaedam eaque superior lapidis pars, humanam forte figuram continens, perierit, quam coniecturam suadere possint tum lapides nostri Numidici quartus et septimus, tum monumenta quaedam illius regionis illiterata (v. pag. 210). Genuina autem esse haec monumenta et ex ipsa Numidia allata, vix dubitabit, qui et scripturae indolem cognoverit, et horum lapidum imagines cum monumentis Lugdunensibus prope Vaccam Siccamve repertis comparaverit: cui accedit quod saxi genus (cuius parvum specimen ad me missum est) prorsus idem est atque in Lugdunensibus.

2. Litterae in universum, ut diximus, eaedem sunt, quae in reliquis monumentis Numidicis reperiuntur. Sed duae tamen in iis novae sunt et amplioris fere indaginis. Una ter obvia est VI, lin. 2 litt. 6. lin. 5 litt. 2. VII, lin. 2 litt. 5, manifesto distinguenda tum a *Schin* littera, quae propria sua figura octies comparet VI, lin. 1 litt. 8, lin. 3 litt. 2, lin. 4 litt. 6, lin. 5 litt. 4, VII, lin. 1 litt. 8. 20, lin. 2 litt. 7. 12, et paullo maiore VI, lin. 3 litt. 4. 13, tum a *Zade* IV, lin. 2, 10. Iam supra (p. 324. 326) observavimus, eam pariter atque simillimam quandam in numis Sigeusibus *Samech* (idque subinde pro *Sin* positum lib. IV §. 24) esse, et facile apparet,

quomodo haec figura orta sit ex ea, quae habetur inscr. Tripol. 2, 2 et Athen. 1, 1. Altera eaque magis dubia est VI, lin. 1, 11. lin. 4, 8, cuius potestatem neque ex figura neque ex contextu certo definias. Ac figura quidem tum *Beth* (v. lib. I §. 14 no. 18) tum *Phe* litterae (ib. §. 28 no. 2) similis est: ab utraque tamen paullulum differt, cui accedit quod Beth praeterea ter vulgari sua figura capitata comparet. Contextus quoque quum in utroque loco obscurior sit, non definio, utrum *Beth* sit, an forte etiam *Vav*, quod utrobique non ineptum fuerit. — In reliquis elementis nihil fere memoratu dignum est. *Lamed* litterae tres figurae comparent; una notissima supra lineam eminens VI, lin. 1, 9. lin. 4, 1 (cf. pag. 18), VII, lin. 1. 9. 15; secunda VII, lin. 2, 3 (cf. Numid. 4, 1); tertia, cuius figura non differt a Nun, VI, 3, 9. 5, 6. VII, 2, 9; quae eaedem etiam in Numid. 1—4 reperiuntur.

3. Quibus ita praemunitis ad tituli *sexti* interpretationem accedamus, quam ita instituere placet, ut septimi lapidis formulas *παραλλήλους* simul tractemus.

Ac novem primae utriusque lapidis litterae eaedem sunt: מענאעבבנשל, nisi quod in *septimo* quarta et quinta transpositae sunt, hunc in modum: מענעאבבנשל, quae ita dispesco et interpretor: מען א׳ ע׳ בן של *confossus est* (טֻעַן), *o domine*, *servus tuus*, *filius τῆς* ....., vel: *confodit* (טָעַן) *servus tuus filium τῆς* .... in no. VII ע׳ א׳ *servus tuus*, *domine*, quod ab illo non differt. Quum vocabuli טען litterae certissimae sint, de sola potestate verbi quaerendum est, quae non alia esse potest quam *transfodiendi* (Jes. 14, 19: מְטֹעֲנֵי חָרֶב LXX. *ἐκκεκεντημένοι μαχαίραις*) i. q. طعن confodit hasta: altera enim *onerandi* (Gen. 45, 17) ab hoc sermone prorsus aliena fuerit. Atqui transfodiendi verbum ad hominem referri potest vel in bello confossum vel diis, maxime Saturno, mactatum et sacrificatum, cuiusmodi sacrificia humana maxime ad averruncandas calamitates publicas instituta apud Poenos, adeo sub Romanorum imperio, ad Hadrianum usque perdurasse constat (v. Diod. 20, 14. Porphyr. de abstin. 2, 56. Clem. Alex. protrept. p. 27 Sylb. Euseb. de praep. evang. 4, 16. Lactant. instit. div. 1, 21. 5, 10 cf. Münter Rel. der Carthager p. 17 sqq.). Hoc posterius autem praefero et utrumque hunc lapidem in memoriam pueri nobilis a parentibus hostiae instar in publica calamitate oblati positum fuisse suspicor, de quo more Philo ap. Euseb. l. c. *ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς τῶν κινδύνων ἀντὶ τῆς πάντων φθορᾶς τὸ ἠγαπημένον τῶν τέκνων τοὺς κρατοῦντας ἢ πόλεως ἢ ἔθνους εἰς σφαγὴν ἐπιδιδόναι λύτρον τοῖς τιμωροῖς δαίμοσι. κατεσφάττοντο δὲ οἱ διδόμενοι μυστικῶς.* Id enim 1) arguere videtur formula in utroque titulo extremo comparens, in qua *holocausti* mentio est; 2) lapidi *septimo* insculpta est pueri imago, quae eadem etiam in aliis huius generis monumentis (v. Numid. 4 et pag. 210) reperitur, et fortasse adeo in superiore parte *sexti* reperta est; 3) quod in utroque monumento ipsius confossi nomen reticetur soliusque patris matrisve nomen commemoratur, id vix alio modo explices, quam „confossum“ puerum fuisse infantem vel certe impuberem, in cuius sanguine profuso parentum pietatem animumque generosum commemorare satius ducebat inscriptionis auctor, quam infantis nomen posteritati tradere. Solebant autem in huiusmodi sacrificiis pueri non solum cremari vivi (Diod. l. c.), sed etiam *mactari*.

Vide Philonem l. c. Clem. Alex. p. 27. A. B. D. Porphyr. ap. Euseb. l. c. de sacrificio humano apud Salaminios: *ὁ δὲ σφαγιαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐφήβων ἀγόμενος τρὶς περιθεῖ τὸν βωμόν· ἔπειτα ὁ ἱερεὺς αὐτὸν λογχῇ ἔπαιε κατὰ τοῦ στομάχου, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐπὶ τὴν νηθεῖσαν πυρὰν ὡλοκαύτιζον.* — In א׳ע׳ pro אדני עבדך et ע׳א׳ pro עבדך אדני non multum est difficultatis (cf. lib. I §. 37), neque maior in של Genitivi nota, quam cum recentiore Hebraismo communem habent Phoenices: unum vero disputandum superest, verbum נען utrum active an passive cogitandum sit. Illud si sumeres, sententia esset: *immolatus est* hoc in loco, *o domine* (Saturnus s. *Ilus* אֵל intelligendus videtur) *servus tuus*, *filius τῆς* N. N., in quo tamen hoc displiceret, quod puer ne nomine quidem commemoratus *cultor dei* appellaretur, quam ipsam ob caussam admitti etiam nequit alia litterarum אע expositio: איש עבדך cf. Cit. 33, 3. Praestat igitur active reddere: *immolavit, domine, servus tuus filium τῆς* ..... i. e. *immolavi ego filium τῆς*, de qua sententia עבדך i. e. inscriptionis auctor non alius est quam pueri avus mox commemorandus, qui sacrificium numini offerri iusserat.

Quinque signa sequentia continent n. pr. *matris* pueri immolati. Matris dico, non patris, sequitur enim בת *filia*. Sed nonnisi duae postremae litterae עת (populus, v. p. 355) integrae sunt: trium priorum signorum initiale est *Nun*, secundum signum illud incertum, sive Phe, sive Beth, sive Vav; tertium, quoad ex infima parte iudicatur, aut *Nun* est aut *Thau:* possit etiam *Resch* fuisse. Oritur inde vel נורעת (lux populi) vel נִבְחעת (surculus populi), vel simile quid, quod relinquo opinaturis.

Sequitur interiecto בת (בַּת) et ע׳ = עבדך nomen patris, qui avus erat pueri immolati: סטראצדת, quod lego: סֹטֵר אֲצָדָת *praefectus venationis*, ex סֹטֵר i. q. שֹׁטֵר arab. ساطر *praefectus*, א art. et צדת = צֵידָה, צַיִד (pun. *sida*, *zida*) *venatio.* De *Samech* littera supra dictum est, in reliquis nihil dubii inest.

Quae avi nomen excipiunt, ad dignitatem eius pertinent et ita legenda sunt: שישת עת על בן משלי עת *quem ponebat populus super filium dominatoris populi* cet. Litterarum potestas satis certa est: grammaticae autem interpretationi haec inserviant. Ac 1) עת (populus) contractum illud ex עמת hanc ipsam ob caussam femininum videri possit: quod nihilominus h. l. cum verbo masculino ישת (יָשִׁית) copulatur, non magis mirum est, quam quod apud Hebraeos quoque nomina אות, דֶּלֶת, קֶשֶׁת, etsi proprie feminina, subinde cum masculino coniuncta reperiuntur, qua de re vide Lgb. p. 474. 2) Offendere aliquis possit in usu futuri ישת, quum de re praeterita agatur. Sed haud scio an consulto hoc tempus posuerit inscriptionis auctor, vel quia Sotrasidatho nunc cummaxime proregis munus demandatum erat, vel quia eodem iam saepius erat functus. 3) Jod in משלי statui constructo annexum est, ut in שֹׁכְנִי סְנֶה Deut. 33, 16, הֹפְכִי הַצּוּר Ps. 114, 8. — Erat igitur, si recte interpretati sumus, Sotrasidathus unus ex proceribus regi vel principi iuveni proregis instar adiunctus, cuiusmodi amici regii apud Orientales *patres regis* appellari solebant (v. Gen. 45, 8. Thes. ling. hebr. I p. 7).

Reliqua usque ad postremam formulam et manca et dubiae interpretationis sunt, in quibus supplendis et explicandis mihi non satisfacio. Perspicuae sunt litterae עשת:

has excipit littera illa incerta (vel Beth vel Vav), hanc *Resch*, *Mem* (vel *Tau*), *Resch* et spatium duarum litterarum, unins lin. 4 extr., alterius lin. 5 ineunte. Fortasse omnia olim ita lecta sunt: עשתורת רבת [עת] [*populus*] *Astartes Dominae*, quod certae cuiusdam civitatis Numidicae nomen fuisse potest, pariter atque Siga בילת מלקר, *civitas Herculis*, et Vacca בקי מלקר *urbs Herculis* appellata est. Obstat quidem, quod ו in עשתורת incertae potestatis est et alibi omitti solet; sed in recentioris aetatis monumento hoc ferri possit: quanquam si qnis meliora dabit, non repugnabo.

Septem postremae litterae עסעשעלת una littera mntata עסאשעלת reperiuntur etiam VII, lin. 2 litt. 4—10 et, pariter atque initium, eandem formulam continent, quae sententia non mutata et hoc et illo modo scribi poterat. Emendatior antem ea esse videtur, qnae in *septimo* lapide est, quamque hoc modo dispono et explico: עס אש עלת i. e. si more Hebraeo scribas: עֹשֶׂה אִשֵּׁה עֹלָה *offerens sacrificium holocausti*. Tum in עשה tum in אשה He abiectum est more apud Phoenices recepto (lib. I §. 40, 4): ס in עס scriptum est pro שׂ: in lapide *sexto* antem pro אש minus accurate habetur עש, ex litterarum permutatione satis vnlgari. Nihil autem in sacrificio hnmano aptins quam *holocausti* mentio, qnum omnia hnius generis sacrificia tota cremari solerent. Vide praeter Porphyrii locum supra (p. 447) laudatnm, Clementem Alex. ibid. *Φωκαεῖς δὲ ..:. Πυθοκλῆς .... τῇ Ταυροπόλῳ Ἀρτεμίδι ἄνθρωπον ὁλοκαυτεῖν ἱστορεῖ*, et Jos. Archaeol. 4, 7 §. 10, ubi de Jephtae filia: *θύσας τὴν παῖδα ὡλοκαύτωσεν.*

His ita disputatis inscriptionem *sextam* hunc in modum lego et interpretor:

טען א׳ע׳ בן של נוֹר**

עת בת ע׳ סטראצד

ת שישת עת על בן מש

לי עת עשתוֹ*רת ר(ב)

(ת) עס עש עלת

Immolavit, domine! servus tuus filium Nur-*
athae, filiae servi tui Soterasi-
dathi, quem ponebat populus super filium domina-
*toris populi Astartes * princi-*
pis, offerens sacrificium holocausti.

Qnae incertae lectionis atque interpretationis et nonnisi coniecturalia erant, asterisco notavimus. Pertinent ea partim ad matrem pueri immolati, partim ad Nnmidiae tribum, cui proregis instar praeerat pueri immolati avus. Reliqua satis perspicua sunt, et nil dubito, quin in hoc lapide servata sit memoria pneri ab avo suo, Numidicae cuiusdam civitatis prorege, in publica quadam calamitate diis vel potius Saturno immolati. Qnalis fuerit illa calamitas, ex ipso titulo effici non potest: sed nescio an haec significetur imagine, quae in eodem lapide comparet. Credibile enim est, bovem bene saginatum, qui mergitem depascitur, ad vota fertilitatis pertinere

in magna quadam siccitate et sterilitate oblata. Siccitatem autem in praecipuis sacrificiorum humanorum a Phoenicibus oblatorum caussis recenset etiam Porphyrius 2, 56: *Φοίνικες ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς ἢ πολέμων ἢ αὐχμῶν ἢ λοιμῶν ἐθύοντο τῶν φιλτάτων τινὰ ἐπιψηφίζοντες Κρόνῳ.*

4. Idem argumentum est *septimi* lapidis, quem praeter formulam finalem non haesitans ita legas:

טען ע׳ א׳ בן של מתנבעל בן יעשר
בעל עס אשׁ עכת

Immolavit servus tuus, Domine! filium Mattambalis, filii Jaascherbalis, offerens sacrificium holocausti.

Nomina propria מתנבעל (donum Baalis) et יעשרבעל (quem Baal beatum facit) nihil difficultatis habent, nec dubium est, quin imago pueri in lapide comparens Mattambalis filium repraesentet vel sorte vel civium suffragiis (v. Porphyrii locum modo laudatum) electum, ut vitam pro bono publico profunderet. Unica difficultas posita est in formula finali, maxime ob duas litteras postremas in autographo male habitas. Priores litterae sunt: ..עשרכע, paenultima incerta, ultima *Schin* vel *Tau*. Iam tres priores pronunciari possint עֹשֶׁר *felicitas*, fortasse *in felicitatem*, *pro felicitate* huius illiusve loci: sed ex reliquis כע.ש nihil efficio, quod lectoribus suadere possim.

APPENDIX ALTERA.

QUATTUOR INSCRIPTIONES READIANAE EX AFRICA NUPERRIME ADVECTAE.

Quum universum opus nostrum praeter indices et praefationem iam typis exscriptum esset, *Frid. Rosen*, vir egregius, peropportune Londino nobis misit exempla quattuor inscriptionum Punicarum, quas Sir *Thomas Reade* partim in veteris Carthaginis parietinis partim in Numidia nuper admodum a se repertas Londinensi antiquitatis scrutatorum Societati miserat. Trium priorum Carthagine repertarum autographa penes Readium sunt proximo vere ab eo in Angliam advehenda: quarta rupi maiori inscripta in ipso loco remansisse videtur: omnes ab *Honeggerō*, Germano, Readiani itineris (ut videtur) socio, delineatae sunt, ita quidem ut trium titulorum Carthaginensium exempla dimidiam verae magnitudinis partem referant. Has igitur tab. 47 lapidi inscriptas hoc loco paucis tractare visum est.

LXXXI. *CARTHAGINENSIS UNDECIMA.*

Lapis, cui hic titulus inscriptus, haud dubie sepulcralis est, ut Carth. 8. 9, et tres priores eius versus nomen sepulti cum patre et avo, tres posteriores laudationem

eius continent. Superne versus unus periisse videtur quattuor litteris constans, quarum vestigia etiamnunc supersunt. Quae qui diligenter consideravit, facile nobis concedet, ea ita ut fecimus supplenda esse: מצבת *cippus*.

Sequitur iam versu primo nomen ipsius sepulti, quod nil dubitans lego: עבדעשתרת *Abdastartus* (p. 399). Prima littera, utpote angulata, vel *Daleth* vel *Beth* litterae pars sinistra videri possit, sed neutrum h. l. feras et *Ain* litteram contextus ita flagitat, ut suspicer, eam in ipso lapide paullo rotundius pictam esse. *Daleth* h. l. et lin. 2 litt. 5. lin. 5 litt. 4 cauda prorsus fere caret, pariter atque Carth. XII lin. 1. 2 atque in Graecis, quae forma addenda est his quae dedimus §. 15. Quod sequitur, *Ain*, a dextra parte caudatum est, ut in num. Panorm. G et in scriptura Palmyrena, nisi forte haec cauda casu orta est et ad ipsam litterae figuram non pertinet. *Thau* extremi scapus fortasse infra ex parte periit. — Ceterum ante vocem עבדעשתרת, ubi lapidis superficies detrita est, unius litterae spatium superest, quam *Lamed* fuisse facile nobis credes coll. Athen. 1, 1: מצבת ... לעבדתנת. Cit. 8, 1: נצב לאר. 10, 1: נצי לאש׳ . 20, 1: מצבת בחים לעבראשמן. 22, 1. 31, 1.

Versu secundo inter בן et בן lin. 3 litt. 2. 3 habetur nomen patris, in quo nihil admodum difficile est praeter signum sextum et septimum, quae ita picta sunt, ut duae litterae esse videantur, quarum altera *Resch* sit. At quovis pignore certo, prius illud signum paullo demissius positum et sequentis litterae partem esse, in qua *Koph* facile agnoscas. Quae hanc praecedit, *Lamed* est idque ita pictum, ut femur genu secet, cf. Nun in Carth. 12, 1 et p. 38 no. 16. 17. His observatis prodit nomen satis tritum עבדמלקרת (servus Melcarthi) cf. Carth. 5, 3. Athen. 2, 1.

In nomine avi nihil offensionis est praeter signum secundum, in quo, si omnia sana sunt, praeter *Phe* litteram habetur superior pars *Vav* litterae Phe sequenti quasi implicatae, ut legendum videatur: שופטבעל (iudex Baalis). Sed, ut verum fatear, eiusmodi Vav quiescens (nedum alia littera, quaecunque fuerit) ab orthographia Punica et ab hoc loco ita alienum videatur, ut additamentum illud potius casu ortum esse credam. Prodit igitur שפטבעל (iudex Baalis). Vocabulum שפט habes Carthag. 5, 4, cuius Tet eodem modo pictum est.

Sequuntur laudes defuncti, eaeque ad interpretandum paullo difficiliores, quanquam in his satis certa sunt: 1) lin. 4 litt. 3—8 רת מרפא i. e. רַת מַרְפֵּא *ingenium placidum*, quod in laudatione sepulti habetur etiam Melit. 2 (v. Append. III. p. 458); 2) lin. 5 litt. 3—8 ארנבעל i. e. אֲרֹן בַּעַל; et 3) lin. 6 litt. 2—6, quae litterae non aliae esse possunt quam עשתרת (Astarte). Namque litt. 4 possit quidem leviter consideranti *Aleph* videri: sed huic obstat partim scapi directio, quae in Aleph littera plane alia est (v. lin. 4 litt. 8. lin. 5 litt. 3), in hac figura autem eadem atque in *Tavim* (lin. 1. 4. 5), partim linea inter Schin et hanc litteram interiecta, quae otiosa esse vix potest. Hanc ubi iunxeris cum sequente figura, habebis ה. Iam iunge litteras עשת.ה, nec facile dubitabis, quin supplendae sint עשתרת, non עשתקת (quae vox nihili est). Pro ק igitur omisso dorso dextro legendum ר.

His praemissis legenda et explicanda supersunt: 1) lin. 4 litt. 1. 2, quarum prior *Beth* litterae simillima est, licet fortasse etiam *Resch* excusari possit (v. lin. 4 litt. 3): posterior manifestum *Jod* est (v. pag. 30. 31 no. 8. 14. 15), ut legi possit בי, quod maxime et fortasse solum legitimum est, et (quod quidem minus probabile) רי. Ac בי, quod in V.T. salutandi formula est, quomodocunque eam explicabis (thes. I p. 222), h. l. respondere videtur voci *ave*, *have* in titulis sepulcralibus frequentatissimae, cui passim addunt vel *vale* vel adeo *salve* (v. indd. ad Grut. et Reinesium), cf. שלם in titulo Carpentoractensi (p. 231). Alterum illud רי fortasse idem esse possit atque רְאֵה coll. chald. אֲרֵי, הֲרֵי: sed illud et palaeographiae et linguae rationibus accommodatius est, ut in eo subsistendum videatur, nisi forte duas illas litteras integrarum vocum compendia esse existimas, quod quidem vero dissimilius est. — 2) Duae voces deorum nominibus (אדן בעל, עשתרת) praemissae, quarum una (lin. 4 litt. extr. et lin. 5 litt. 1. 2) est משת, altera (lin. 5, 9. 10. lin. 6, 1) מגן. Lectio, in apographis certe mihi traditis, quum satis certa sit, de sola interpretatione ambigi potest. Ut a posteriore ordiamur, מגן et מָגֵן (clypeus) efferri potest et מֻגָּן (protectus): quod quidem posterius quum contextui multo accommodatius sit (מֻגָּן עַשְׁתְּרֶת Schützling der Astarte), etiam משת eodem modo pronunciaverim מֻשָּׁת (part. Hoph. a שִׁית cf. Ex. 21, 30) i. e. *statutus*, *constitutus* (si forte magistratus erat) vel *fulcitus*, *stabilitus a Baale Domino*, coll. שָׁתוֹת columnae, et nomm. pr. יְהוֹיָכִין, יְכָנְיָה *quem Jehova constituit.* Possit quidem aliquis suspicari, משת scriptum esse pro מַשְׂאֵת *donum*, eiecto Aleph; sed *donum Baalis* aptius esset pueri recens nati attributum, quam viri, ne dicam, illi explicationi parallelismum (מֻגָּן, מֻשָּׁת; q. d. Schützling, Stützling) eximie favere.

Quibus ita disputatis integrum titulum ita partim suppleo partim lego et interpretor:

מצבת	*Cippus*
לעבדעשתרת	*Abdastarto*
בן עבדמלקר	*filio Abd-Melcar-*
ת בן שפטבעל	*thi, filii Sufetbalis.*
בי רח מרפא מ	*Have, anima placida, quam*
שת אדן בעל מג	*fulcivit Dominus Baal, protexit*
ן עשתרת	*Astarte.*

In litterarum figura observandum est *Aleph* istud scapo praelongo et inflexo, quod etiam in Carthaginensi *octava*, *nona* et *duodecima* habetur.

LXXXII. *CARTHAGINENSIS DUODECIMA*

duas posteriores tituli lineas continet, quae sine negotio ita leguntur:

ן לאדן לבל חמן	*nostro, Domino Baali Solari*
אש נדר אעלשת	*vir vovens A-alsath.*

Erat igitur titulus votivus Baali Solari et haud scio an etiam Tanaïti consecratus, in modum lapidum Carthaginensium 1—5, cuius versus eodem modo dispositi erant atque in *secundo* (p. 174): quo duce versus primus supplendus fuerit:

לרבת לתנת ולבעל

ז

In sequentibus nihil difficultatis est, praeterquam in nomine proprio אעלשת, de cuius etymo dubites, quanquam vix aliter legi potest quam אֲעַלְּשֶׁת vel אֶעֱלֹשֶׁת *exsultatio, laetitia* (cf. עֲלִיצֻת Hab. 3, 14) a rad. עָלַשׁ i. q. עלס, עלץ, unde etiam n. pr. *Elissa* עלזה. א articulum designat, et ἡ *ἀγαλλίασις* idem valet quod *ἀγαλλίασις ἐν θεῷ* vel *ἐνώπιον τοῦ θεοῦ*, cf. גִּיל בַּיהוָֹה laetari Jehovae Jes. 29, 19. 41, 16, ut אעבד, אעבדא ὁ *δοῦλος* pro *δοῦλος τῶν θεῶν* Cit. 23, 2. — בל pro בעל eiecto Ain scriptum habes etiam in שעתבל Numid. 4, 1.

LXXXIII. *CARTHAGINENSIS TERTIA DECIMA*

et ipsa titulum votivum continet, ut colligi potest ex litteris versus tertii: אשנד. i. e. אש נדר *vir vovens;* sed pessime habitus esse videtur lapis, pariter atque Carth. 1. 2. 4, ita ut ex his, quae nobis traditae sunt, figuris nihil certi efficias. Suspicor quidem, quattuor primas litteras ita supplendas esse, ut prodeat לרבת (dominae) et in sequentibus fortasse latere לתנת ולמלך *Tanaïti et regi*, sed neque huic coniecturae quicquam tribuo, et ex sequentibus: מסמנשמם nihil prorsus efficio. Praestabit igitur interpretationem differre, donec lapis ipse denuo et diligentius examinatus fuerit.

LXXXIV. *NUMIDICA OCTAVA.*

Haec inscriptio, duodecim fere digitos lata, novem digitos alta, in pago Challik reperta est, qui alteram partem pagi Maghrawa, in quo Numidica nostra prima a Templio inventa est (p. 197), efficit. Exstat ea in facie magni lapidis, qui in monumenti ex lapidibus rudioribus accumulatis exstructi fastigio est et qualicunque ornamento prorsus caret.

Litterarum figura in universum eadem est atque in reliquis Numidicis, et pleraeque certae sunt potestatis. Ut alphabeti ordinem sequamur: *Aleph* vulgari sua figura exstat bis lin. 1 extr. lin. 4 extr. et distinguitur tum a *Mem*, quod cruciforme est lin. 4, 2. 3. 9, lin. 5, 4, tum a *Tau* lin. 1, 4 a fine, lin. 2 extr. lin. 3, 11. 13, lin. 4, 3. *Beth* plenum et capitatum est lin. 1, 2 et 2 a fine, lin. 3, 5, et ubique caudam habet inflexam, nam lin. 2 litt. 1 lineola infra litteram posita Beth litterae caudam efficit sinistrorsum flexam. *He* legitimum est lin. 3, 1. *Chet* a dextra paullulum mancum exstat lin. 2, 10, cf. Numid. 4 lin. 1 (in משנת) et lin. 2 in חכמתעל. Alia eius figura est lin. 2, 4, eaque magis legitima, quam vulgo in Numidicis. — *Tet* expressum semel exstat lin. 2, 5, et praeterea eadem littera restituenda videtur ex duobus signis lin. 1, 4, v. infra. — *Jod* idque tertia linea sursum ascendente carens () est lin. 2, 3, aliud plenum sed rotundius pictum

ibid. litt. 9. — *Caph* figura sua propria exstat lin. 3, 12 et probabiliter etiam 14, cf. Caph in Numid. 2, lin. 2. — *Lamed*, ut vulgo in Numidicis, plures habet figuras. Una est trita illa lin. 2, 13. 3, 4. 7 et quae ei similis est lin. 1, 5 a fine, a Tau vix discernenda cf. Tripol. 2, 2 (in קלת). Huic accedit minor illa figura, *L* Latinorum similis (Numid. 3, 3, 8. 4, 1, 3. 9 et lin. 2, 11), quam habes lin. 2, 11, et rotunda magis quam angulata lin. 1, 3 a fine, 3, 10. Diligenter autem Lamed distinguitur a *Nun*, quod ubique sola linea recta efficitur lin. 1, 3. 6. lin. 2, 2. lin. 4, 1. *Ain* plerumque vulgare est, sed eiusdem potestatis esse videtur figura illa infra manca lin. 2, 12, cf. Numid. 4, 2 litt. 10. 18, 3 litt. 16. *Phe* habes lin. 2, 6. *Koph* esse videtur lin. 2, 7. *Resch* prorsus legitimum est, sinistrorsum inclinatum lin. 2, 8. lin. 3, 8. *Schin* non adest, de *Tau* iam una cum Aleph dictum est.

His praemunitis verba ita dispescenda et legenda videntur:

ע׳ בן טען לתלבא
בן יחטפק : ריח לעלת
המם לבעל רם לתכתך
נעתמא

quae ita explicamus:

Servus tuus filium immolavit Thelubae,
filii J.ch.t.ph.k. Odor holocausti,
instigans Baalem excelsum ad pluviam demittendam,
combustus est.

Quum tria priora signa certa sint, a quinque sequentibus vindicandis ordiamur. Ea primo obtutu aliquis legat et ipse legeram לבעלת (cf. Lamed no. 17. 18. 19 p. 35): sed mox intellexi, neque litterarum figuras, neque sententiam hoc ferre. Namque primum *Lamed* litterae duae tresve aliae figurae in hac inscriptione reperiuntur, neque credibile est, etiam figuram illam rectam, quae alibi in hoc titulo constanter *Nun* est, pro Lamed haberi posse. Quarta autem versus figura nimis sinistrorsum flexa est, quam ut *l* videri possit. Dein quis ferat talem sententiam: *servus tuus* (est) *filius uxoris Th. b. ae*, quum constet, ע׳ i. e. עבדך ubique eum significare, qui monumentum posuerit. Veram lectionem suadet titulorum Numidicorum sexti et septimi collatio. Hae enim ordiuntur a formula: טען ע׳ א׳ בן של vel טען א׳ ע׳ בן של *immolavit servus tuus, domine!* (domine! servus tuus) *filium τοῦ* ..., cui simillima oritur in nostro lapide, si modo quartum et quintum signum unius litterae (*Tet*) fragmenta esse intellexeris, ita restituendae, ut nos punctis significavimus. Nostrum enim: ע׳ בן טען ל ab illa formula nonnisi verborum collocatione et eo differt, quod א (ארני) idque satis superfluum, omissum est. Quod obiectum בן h. l. verbo praemissum est, nemo mirabitur, qui reputet, in hoc obiecto praecipuam sententiae vim inesse, et eam ipsam collocationem (subj. obj. verbum) adeo sine tali caussa reperiri, ut Jes. 13, 18: קְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה, Prov. 1, 5: נָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה. Neque magis aliquis in eo haereat, quod בן a Genitivo

לחלבא separatum est, quum hoc in Genltivo לְ particula indicato saepius fiat, ut 1 Sam. 22, 30: בֵּן אֶחָד לַאֲחִימֶלֶךְ cf. tritum illud לְדָוִד מִזְמוֹר. Quod vero et in hoc titulo et in duobus huic similibus (Numid. 6. 7) Genitivus ex בן pendens ל et שֶׁל particulis expressus est, id congruit cum lege Arabum, apud quos صديق له indefinite est: *ein Freund von ihm*, صديقه *sein Freund* (Ewaldi gr. hebr p. 583), ex qua etiam 1 Sam. 16, 18 dicitur: בֵּן לְיִשַׁי, ubi sententia poscit: *ein Sohn des Isai*. Itaque h. l. reddendum est: *Dein Knecht hat einen Sohn geopfert des* .... (unum ex filiis τοῦ ....), non: *den Sohn des* .... (filium τοῦ) et sic Numid. 6: *Geopfert hat, o Herr! dein Knecht e i n e n Sohn der Nuratha*, non: *den Sohn der N.*, et Numid. 7: *einen Sohn des Mettambal.* — Ceterum in Numidica septima atque in nostra quaeri potest, utrum iste *Baalis servus*, qui puerum immolaverit immolandumve tradiderit atque titulum erigi curaverit, ipse pueri pater sit, cuius nomen postea compareat, an forte Baalis sacerdos, cui hoc sacrificium publicum demandatum fuerit. Utrumque ferri possit: quum vero in Numid. sexta ex ע׳ (עבדך) illo ante nomen avi repetito appareat, eum qui puerum immolandum dederit et סמראצרת eundem hominem esse, idem etiam in his duobus lapidibus probabile est, maxime quum formulae in his titulis eodem modo decurrant, et, si עבדך (ego) sacerdos esset, eius nomen plane desideraretur. Sententia igitur eadem est ac si diceretur: *Ego immolavi unum ex filiis meis, T. l. bae* inquam cet.

לחלבא) Nomen חלבא ipsum varie efferri potest, velut חֶלְבָּא, aut חֻלָּבָא pro חֲלָאֲבָה *sitis*, quod quidem posterius supra exempli caussa posui. — בן יחספק) nomen patris vix aliter legi posse, facile concedent, qui singularum litterarum figuram potestatemque ponderare volent. Sed etymon tamen obscurum est, nisi forte placet his vocalibus uti: יַחֲטִיפֵק, ex יַחֲטִיא et אֵפֶק urbs munita, inde *qui aberrat a castello.*

ריח לעלת) De singularum litterarum potestate iam supra diximus. Quod Numid. 6 et 7 appellabatur אש עלת i. e. אִשֵּׁה עֹלַת, h. l. est רֵיחַ לְעֹלַת *odor holocausti*. Utraque vox etiam in V. T. in holocausti mentione solemnis est, v. c. רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה Exod. 29, 18. Lev. 3, 16. Num. 28, 13, אִשֶּׁה לַיהוָֹה רֵיחַ נִיחֹחַ Lev. 23, 13, אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה Lev. 1, 9. 13. 17 et saepe, עֹלָה לַיהוָֹה לְרֵיחַ נִיחֹחַ Num. 28, 9, לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ 15, 24.

המם לבעל רם לתכתך) Nil certius in his, quam formula לבעל רם, ex qua simul intelligimus, hoc sacrificium humanum non Saturno (אל, מֶלֶךְ), sed Baali oblatum esse. Quod praecedit vocabulum, idque certissimae lectionis, non aliter pronunciari potest quam הֹמֵם *instigans*, *incitans*, *impellens* coll. Jes. 28, 28: הָמַם גַּלְגַּל עֶגְלָתוֹ *impellit rotas currus sui* coll. arab. هَمَّ et حَمَّ instigavit iumentum. Quod vero h. l. verbum ponitur sq. ל (ap. Jes. sq. acc.), id a nativa eius significatione repetendum est, quae est *turbare*, *turbas facere alicui* (jemandem Unruhe machen), h. l. quasi precibus et sacrificiis fatigare. — Paullo difficilius est id, ad quod Baal excelsus hoc holocausto impellendus est. Hoc enim manifesto continetur quinque litteris,

quas לחכחך (non לחכחץ) legendas esse supra observavimus. Quid igitur חכחך? Ipsa haec forma in Hebraismo non reperitur, apud Arabes تكتك est i. q. تكّ fregit, conculcavit, quod ab h. l. alienissimum est. Duci autem possit vel a חכך, quod apud Chaldaeos *mulctae* notionem habet, vel ab hebraeo נתך *effudit se pluvia* Exod. 9, 33, unde חכחך (pluvia effusa, imber), ut הַבְהָבִים Hos. 8, 23 a יָהַב, et fortasse חִתֵּן 1 Reg. 17, 14 pro חנתן a נתן (Ewaldi gramm. pag. 508), quod et formae (nam solent in linguis Semiticis et multis aliis verba celeres repetitosque motus, *qualis est guttarum destillatio* *), significantia formis ita duplicatis indicari, cf. סְחַרְחַר celeriter circuivit, palpitavit cor Ps. 38, 11, עִפְעֵף volitavit, flattern, unde עַפְעַפַּיִם palpebrae, nostr. *Wirrwarr*, *Ticktack*, *Klingklang* al. v. gramm. hebr. §. 54. Hupfeld exercitt. aethiop. pag. 28) et sententiae maxime accommodatum est. Nam ut pluviae defectus terraeque ariditas in praecipuis illius regionis calamitatibus est, ita eadem apud Porphyrium in potissimis sacrificiorum humanorum apud Poenos oblatorum caussis enumeratur (p. 449).

Superest נעחמא verbum, quod pendet ex רֵיחַ לְעֹלָה. Quum litterae certae sint, primum de grammatica forma, dein de significatione videndum est. Atque illa non potest non 3 praet. Niph. fem. gen. esse, א extremo scripto pro ה (cf. pag. 440), quae forma genere convenit cum עֹלָה, non cum רֵיחַ, perquam accommodate ad sententiam, quoniam holocaustum crematur, non odor (cf. gramm. hebr. §. 145, 1). Quod nihilominus participium חֹמֵם genere masculino positum est, huius rei caussa in eo ipso quaerenda est, quod חמם participium s. nomen verbale est, cuius generis formae a motione subinde abstinent, ut Gen. 4, 7: לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ *ad portam peccatum insidiator est* cf. מֵת de cadavere Sarae Gen. 23, 4. 6, אָמוֹן artifex, de Sapientia divina Prov. 8, 30. Significatio autem verbi עתם non alia esse potest quam quae in Hebraismo est, ubi ipsum nostrum Niphal exstat apud Jesaiam 9, 18: נֶעְתַּם אֶרֶץ, quod LXX reddunt: συγκέκαυται ἡ γῆ, Ms. Alex. συγκαυθήσεται. Chald. חֲרוּבַת *concremata est*, coll. arab. غتم, quod de aestu vehementissimo dicitur (Firuzab. p. 1667). Imo antiquissima illa loci Jesaiani interpretatio usu verbi in V. T. ἅπαξ λεγομένου in titulo nostro egregie confirmatur.

Continet igitur hic titulus Numidicus pariter atque duo praecedentes (Numid. 6. 7) memoriam pueri propter calamitatem publicam immolati, ita quidem, ut in hoc etiam numinis nomen (בעל רם) et sacrificii caussa (pluviae defectus) memorata sit.

---

*) Ita plura huius significationis verba formam habent duplicatam, ut قَطْقَطَ tenuissima pluvia pluit (coelum), ጠለጠለ: destillavit cf. طَلَّ humectavit, ነፈነፈ: roravit, ጸፈጸፈ: et ጠብጠበ: destillavit, a ነጸፈ: et ነጠበ:, atque haec duo prorsus ut in exemplo nostro חכחך a נתך.

APPENDIX TERTIA.

IN INSCRIPTIONEM TUGGENSEM BILINGUEM CURAE POSTERIORES

(ad pag. 183 sqq).

Monumentum, cui haec inscriptio insculpta est, nuper admodum denno descripsit *Pücklerus* princeps (Semilasso in Africa V, p. 177—179): inscriptionem is memoravit quidem, sed non delineavit. Eo maiore cura nuper admodum id negotii perfecit *Honeggerus* (p. 449), qui una cum Thoma Readio illam regionem adiit, cuiusque apographum in bibliotheca Antiquitatis studiosorum Londinensium repositum nobis una cum reliquis inscriptionibus recens inventis (app. 2) misit amicissimus *Rosen*. Hoc enim Honeggeri exemplum reliquis omnibus, etiam Templiano, reliquorum accuratissimo, ita praestat et tandem aliquando plerisque in locis certum interpretationis fundamentum praebet, ut officio nostro defuturi essemus, nisi hoc quoque lectoribus nostris exhiberemus. Id igitur fecimus tab. 48, et nunc quidem novum exemplum singulatim persequi et examinare placet, ut intelligant lectores, quibus in locis curae nostrae supra in hoc titulo tum refingendo tum interpretando positae vel (quod plus semel factum esse gandemus) confirmentur vel refellantur novosque labores requirant.

Ut ordiamur a Punica inscriptionis parte, nomen sepulti in novo exemplo plene scribitur מאעלם, quod ipsum nos receperamus ex Borgiano. In Templiano enim omissum erat Mem. — In nomine patris יפשעת h. l. et lin. 3 primum observandum est, litteras יפ non, ut in Templiano exemplo, ligatas esse, dein pro ש utroque huius exempli loco haberi מ: quod quidem posterius falsum esse, vel Libyca inscriptio arguit. — Quod extremo versu primo legendum conieceram מך (*môch*, מלך), id in novo exemplo magis etiam perspicuum est: et prorsus certae, quae ineunte secundo versu sequuntur, litterae hoc modo punctis divisae: הבנש . מאבנש . טבארם, ita ut coniecturis nostris neque opus neque locus esse videatur. Apparet enim duas voces, quae n. pr. טבארם praecedunt, non avi regis nomen proprium continere, sed hoc ipsum esse טבארם, illas autem voces eius regnum regiamque sedem significare, et verba ita copulanda esse: מך הבנש מאבנש טבארם (מֹךְ הַבֵּנָשׁ מֵאַבְּנָשׁ טֹבְאָרָם) i. e. (filius) *regis Banasae ex Banasa*, *Tob-Arami*. Quaerentibus autem nobis, quid sit illud בנש, c. art. אבנש et הבנש, opportune occurrit *Bάνασσα* Ptolemaei (4, 2 p. 93), Mauritaniae Tingitanae urbs, ad Subur fluvium sita, *Banasa* itinerarii (p. 7) et Plinii (5, 1), qui eam *Valentiam coloniam* cognominatam esse tradit: vix saltem in vetere Africae geographia reperias nomen, quod illi similius sit. Huius autem rex טבארם legendus est non שטראָרם, ut supra posueramus, interpunctionem ex coniectura mutantes. — Quae sequuntur: בן עבדמקרת השר novo exemplo prorsus confirmantur, et eodem modo, quae a versu tertio medio usque ad finem stemmatis habentur: בן יפשעת בן מך שלגי בן כרסכל *), maxime illud ipsum כרסכל, quod equidem ex coniectura ita suppleveram. At quod his interiectum est nomen, quod equidem ex Borgiano iudicans אעם legeram, ex novi exempli auctoritate emendandum est, licet de vera lectione etiamnum dubitari possit. Nam in Templii et Honeggeri exemplis satis perspicue quidem legitur אעבן,

sed neque facile dicas, nnde ortum sit quidque significet tale nomen, neque hnic lectioni congrnunt quattuor Libycae inscriptionis litterae, quarum inferior pars Honeggeri exemplum servavit. Suspicor igitur, ut priori certe dnbitationi satisfaciam, extremae litterae capite clauso legendum esse אעבר ὁ δοῦλος i. e. δοῦλος τῶν θεῶν cf. ad Cit. 23, 2.

Lin. 5 ineunte ea, qnae ex Templii figuris quamvis male pictis iam snpra exsculpseramus: כבאה בת מלא (כְּבאֹה בֵּית מְלֵא) **), apud Honeggerum perspicue leguntur: nec non in altera lineae parte lectio nostra novo exemplo confirmatur, quanqnam in his Templianum praestat, in quo ante כרסכל linea (*Zain*) est pro puncto, et duae litterae *Resch* et *Caph* accuratius pictae snnt. Sed medio versu inter מלא et וידי novum exemplnm integrae vocis vestigia exhibet, quam quidem suppleat qui velit, licet suspicer, eam nomen continnisse ex adiectivo מלא pendens. — Versu *sexto* ineunte pro גבר (vir), qnod in Templiano exemplo satis perspicuum erat, apud Honeggernm non aliter legi potest quam הרב (הָרַב) *princeps* (si modo statuis in altera littera sinistrnm scapum de nibilo esse): quod ad sententiam non minus accommodatum est. In sequentibns perspicua snnt, quae iam pridem legimus, משמיר, שסבל (Beth enim litterae collum ex parte evanuisse videtur), et extremo versu כאלמן אמי, quanquam his ל interiectnm fuisse videtur, cnius pars adhuc superest. Tertia a fine vox in hoc etiam exemplo, ut in Templiano, litteram habet inter מ et ס interiectam, eamque ut videtur Beth (non Daleth): legendum igitur מבסן i. e. מְבָסִין conculcationes.

Hncusque novi exempli anctoritas pristinam nostram lectionem et interpretationem confirmavit magis, quam eins retractandae locum fecit, nednm necessitatem imposnit. Extremo autem versn, in quo refingendo supra (p. 191) aliquid audendum ratus eram, novnm exemplum partim Templii scripturam maxime in punctis voces dirimentibus confirmat, partim litteras continet ita perspicuas, qnas insuper Libyci tituli auctoritas tuetur, ut ab hac lectione discedere religio nobis sit. Novam igitur et lectionem et interpretationem instituturi ordiamur ab altera versus parte, in qua, quippe quae nomina propria contineat, Phoeniciae litterae cnm Libycis prorsus congruunt. Atque illae quidem legendae sunt:

מספע. בן. בלל. כספי. בן. בבי

quam lectionem antequam interpretamur, cnm Libycis litteris eam comparare placet. Ac postrema quidem vox, si ex sola Phoenicii tituli auctoritate penderemns, et בבי et רבי suppleri possit; sed Libyca inscriptio, qnae in omnibus exemplis duo ⊙ habet,

---

*) In exemplis Templiano et Honeggeriano pro בן *hoc loco* est בר: quod idem significaret, si modo credibile esset, auctorem in eodem stemmate sexies vulgari forma, semel rariore et Aramaea nsum esse. Quid vero si statuamns, describentium oculos ita aberrasse, ut in אעבן בר duas litteras extremas inter se confunderent? His repositis haberemus אעבר בן, quod ipsum non possumus non h. l. exspectare.

**) Ad interpretationem adde Ps. 49, 20, ubi de eo qui orcum intrat dicitur: תָּבוֹא עַד דּוֹר אֲבוֹתָיו, cf. Gen. 15, 15. — Ad כַּעַס significatione *luctus* propter mortuum cf. prae ceteris Eccl. 7, 3

luculenter docet, primam vocis litteram etiam in Phoeniciis eandem esse atque secundam. Unde consequitur *primum*, in Phoeniciis legendum esse בבי; *dein*, in Libycis signum ⊙ *Beth* esse, non, ut supra conieceram, *Tet*. Atque haec eius potestas apparet etiam ex voce בלל, in quo idem illud signum pro *Beth* ponitur. Distinguuntur igitur in litteratura Libyca *Beth* et *Resch* litterae, quae in plerisque alphabetis sibi similes esse solent, solo puncto illo diacritico, ut apud Graecos passim *O* et *Θ*. Filius τοῦ בבי, qui in Phoeniciis appellatur בלל כפפי, in Libycis paullo brevius, pro singulari illius sermonis indole (p. 196), scribitur בלל . כפי. In בלל, de cuius Beth iam vidimus, duo *Lamed* binis lineis expressa sunt, quum alibi haec littera una tantum linea exprimatur (v. lin. 4 שלגי, כרסכל, lin. 5 כרסכל). Voci מפע in Libycis eaedem litterae respondent. — Ad interpretationem ut progrediamur, ex iis quae infra dicentur apparebit, מ in מפע esse praefixum מן ex verbo passivo pendens: ipsum igitur nomen duabus litteris פע continetur. Quas ubi legeris פֻּעַ, erit forma masculina, unde fem. פוּעָה nomen obstetricis Exod. 1, 15, quae orta esse videtur a יָפַע, יִפְעָה splendor. Nomen בלל quomodocunque explices, non refert, sed gentilicium כפפי non dubitans duco ab urbe *Κίπιπα Cipipa* (כְּפִיפָה), quam Ptolemaeus (4, 3 pag. 99) in urbibus inter Bagradam fluvium et Tabracam interiectis recenset: בבי denique legi potest בָּבִי (*pupilla mea*) a בָּב i. q. בָּבָה pupilla oculi. Integrum igitur nomen proprium eum haud dubie designans, qui monumentum posuit, hoc fere modo legendum est: פֻּעַ בן בָּלָל כְּפִפִי בן בָּבִי *Phua* f. *Balalis Cipipensis* f. *Babi*. — Sed his lectu et explicatu difficiliores sunt tres voces, ab initio versus positae, eaeque haud dubie appellativae, quod vel ex eo colligitur, quod in his litterae Libycae a Phoeniciis discrepant. Ac in Phoeniciis quidem legendis nuper puncta verbis apud Templium interiecta prorsus neglexeram: quod nunc accedente nova auctoritate mihi amplius licere non arbitror: praeterea litt. 1 aperte est *He* (non Gimel) et inter מפע et מבר duae habentur litterae, non una. Quid autem illud הנסוש . מברהל? Sic enim vel, si cum Templio post מבר interpungitur, הנסוש . מבר . הל figurae apud Honeggerum exstantes legendae sunt. Sine coniecturae auxilio ea nemo facile explicet. En igitur nostra! Quum vox, qualis est סוש, a linguarum Semiticarum indole plane aliena sit, ex ש littera media eius linea producta efficio מ, et lego: הן סום i. e. הֵן שׂוּם *ecce positum est* (de ס pro שׂ posito v. pag. 432, §. 24, 1). Dein sequens vocabulum מבר — קבר (sepulcrum) legendum arbitror, primam litteram ita scriptam fuisse suspicatus. Denique in duabus figuris, quae הל esse videntur apud Honeggerum, sed multo aliter pinguntur in apographo illo Beverlandiano (no. LV), in Templiano uno signo continentur, plane omittuntur apud Borgiam, latere suspicor הזה, quomodocunque hoc pictum fuerit, fortasse ita ut pro posteriore signo esset . Poterat fortasse pro הזה etiam abiecto ה (pag. 58) scribi הז, sed partim figura quae ה litteram excipit maior est quam ut Zain videri possit, partim הזה plene scriptum exstat Melit. 2, 2. Ne quis haereat in קבר הזה pro הקבר הזה, conferre iubeo בעל הלבי *Baal Libys* Numid. 5, 1. 2.

Quibus ita disputatis integra inscriptio ex novi exempli auctoritate hunc in modum legenda est:

(מצ)בת מאעלם בן יפשעת בן מך
הבנש מאבנש טבארם בן עבדמקרת
השר בן אעבד בן יפשעת בן מך
שלגי בן כרזכל
כבאה בת מלא . . . ויהי כעש לזכר סכל
הרב מששיר שסבל כל מבסן כאלמן לאמי :
הן סום קבר הזה מפע בן בלל כפפי בן בבי

Cippus Maolami, filii Jophisch'at, filii regis
Banasae ex Banasa Tobarami, filii Abd-Mocarthi
principis, filii A-ebed, filii Jophisch'at, filii regis
Schalgi, filii Carsachal,
quum intrasset in domum plenam .... et esset luctus ob memoriam sapientis principis adamante fortioris, qui tulit omnis generis conculcationes ut viduus matris meae.
Ecce positum est hoc sepulcrum a Phoa, filio Balali Cipipitae, filii Babi.

In argumento autem haec fere mutanda sunt. Ac *primum* in stemmate non octo, sed nonnisi septem Maolami maiores recensentur. *Dein* nomen proprium eius, qui hoc mausoleum erexit titulumque posuit, prolixius exstat in titulo extremo. Ex quo ipso ut sequitur, eum minime Maolami filium fuisse, ita ex lin. 6 extr., qua sepultum matris suae viduum appellat, recte colligitur, eum 3) privignum illius fuisse, Maolamum igitur Phoae matrem uxorem habuisse ante maritum vita functam.

Ut ad Libycam tituli partem transeamus, de cuius lin. 7 iam supra dictum est, unum praemonendum est, etiam in hac, ut in Punica, singulas voces punctis discretas esse, ita tamen, ut pro more Poenorum vocabula arctius inter se iuncta v. c. בן יפשעת puncto dirimente carerent et in unam vocem coalescerent (p. 128). Quod si probe tenemus, illud nobis retractandum videtur, quod supra (p. 193) de potestate signorum $=\cdot$ (i. e. *filius*) diximus. Horum enim signorum prius ubique punctum esse videtur, quod vocem praecedentem claudat: solum $=$ (i. e. Caph) *filium* designare et compendium vocis cuiusdam Libycae esse credo, quae *filium* significet. Ut ad singula iam accedamus, quae in novo exemplo vel plenius vel aliter depicta sunt, lin. 1 vocabulum יפשעת, quod supra partim ex coniectura restitueram, paene integrum exstat, eique adeo praecedit signum *filium* significans praevio puncto dirimente. Linea extrema est $=$, quod ipsum ego ex coniectura posueram. — Etiam lin. 2 novo exemplo coniectura nostra firmata est. Duae extremae enim litterae verbi טבארם ita leguntur, ut O i. e. *Resch* sine puncto scriptum sit. — Quod lin. 3 extr. pro

Punico מך (rex) legitur in Libycis apud Templium et Honeggerum, פלך legendum est, quum duas lineas rectas *Lamed* esse supra viderimus. פלך autem apud Liby-Phoenices pro מלך dictum esse, satis credibile est, cf. *Bochus* i. q. *Mochus*, *Malchus*. Praeterea hoc versu consideranda sunt vestigia quattuor litterarum Libycarum, quae respondeant nomini Punico אעבר vel, ut apud Templium et Honeggerum est, אעבן. De harum autem integritate subdubito, nisi forte in hoc nomine proprio idem accidit, quod in עבר מקרה lin. 2, ut Libyca Punicis non ad litteram respondeant, sed nomen aliquod Libycum Punico synonymum exhibeant. Ad litteram certe ista sibi non respondent: nam littera Libyca quarta est *Beth;* tertia, quae Beth esse debebat, huic litterae plane dissimilis est; secunda *Ain* esse non potest, nisi forte reponas ⊐—; de prima indicare non possumus, quum Aleph litterae figura Libyca adhuc ignota sit. — In lin. 4 legenda novo hoc apographo nihil mutatur, neque multum in lin. 5, quanquam in hac postrema vox כרזכל est, praevio puncto dirimente, non זכרסכל. — Lin. 6, quae nihil nisi appellativa continet, plures voces legi quidem possunt, (velut ultima כלכמי pro Punico כאלמן לאמי), neque obscurum est quid significent: nihilominus ad plenam explicationem in tanta Libycae linguae obscuritate multa desunt: idemque dicendum est de Vers. 7 initio. De altera eius parte iam supra dictum est.

Ut semel in conspectu ponamus, quid lucri ex novo hoc exemplo ad melius intelligendam hanc inscriptionem redundaverit, eam (post tab. 19) denuo transscribere et, quoad fieri potest, interpretatione interlineari illustrare placet. Litteras ignotas punctis significavimus: puncta, quibus voces dirimuntur, prorsus omisimus:

ד	יפשעת	ד	—	—	—	—
fil.	Jophisch'at	fil.				

כ.מקר	ד	רם	—	—	—	—
Abdmocar	fil.	ram	—	—	—	—

פלך	ד	יפשעת	ד	ב . . .	ד
regis	fil.	Jophisch'at	fil.	. . . .	fil.

כרסכל	ד	שלגי
Carsachal	fil.	Schalgi.

כ ר ס כ ל	עשל	הדי	כס..ף
sapientis memoriae	moeror	erat	quum moreretur

כ ל כ מ י	פסל	כל	שפ.ל	למ.ר.	לבבל
ut viduus matris meae	concul-cationes	omnes	qui portavit	prae ada-mante	principis

בבי	ד	ספי	בלל	ד	מפע	—	—	—	—
Babi	fil.	Cipipensis	Balal	fil.	a Phoa	(hoc sepulcrum positum est).			

Ad alphabetum nostrum Libycum (tab. 19) duae litterae addendae sunt: ⊙ *Beth*, et || i. q. | *Lamed*.

Ceterum Honeggerus eodem loco, quo inscriptionem Numidicam octavam invenit, i. e. in pago Challik (p. 452) secundam quandam inscriptionem Libycam reperit litteris

permagnis in rupe insculptam, quam tabulae nostrae 48 (no. LXXXV) adieci, ne novo hoc rarissimae scripturae specimine carerent lectores, quanquam de eo explicando adhuc despero.

APPENDIX QUARTA.

VARII GENERIS ADDENDA CONTINENS.

Ad pag. 7 addendus liber anonymus, cuius titulum nuper in Ephemerid. litt. reperi, quanquam ipsum videre non contigit: *Lettura e spiegazione degli iscrizioni Punici superstiti.* Genova, 1835. 8.

Pag. 12 adde post §. 6, 5: Ex *Sardinia* unica inscriptio superest (lib. 2 no. 41): ex *Hispania* contra quinque urbium Phoeniciarum numi Punice inscripti exstant (lib. 3 no. 15—19), etsi neque admodum veteres neque elegantes, in quibus nonnulli bilingues Augusti et Tiberii nomina prae se ferunt. Ceterum vide pag. 340.

Pag. 23. ad *Daleth* litterae figuras adde antiquissimam illam, quae cauda prorsus caret in Carthag. XI, 1. 2. XII, 1, v. append. 2.

Pag. 25 §. 16, post fig. 5 addenda est figura He litterae in inscr. 67 (in אהבת), illustranda illa ex ea figura, quae in moneta Hebraea comparet.

Pag. 28 §. 19. *Chet* litterae figuris addendae sunt 1) quae est in gemma no. 67 lin. 2, et 2) in no. 67 ter (in חכם), quanquam haec prope accedit ad fig. 11.

Pag. 31 no. 30 pro figura male picta pone . De litterae *Jod* figuris no. 16. 17, quas et ipsas Hamakerus *Nun* esse existimavit, vide pag. 380.

Pag. 39 §. 26. Addenda nova figura *Samech* litterae in numis Sigensibus (v. pag. 324) et in Numid. 6 et 7 (pag. 445).

Pag. 40. *Ain* caudatum, ut no. 9, habes Carth. XI, 1 in עברעשתרת, ut infra apertum in Numid. VIII, lin. 2. Vide append. 2.

Pag. 48 §. 33 ad *Tau* litteram adde figuras in num. Bel. A. D.

Pag. 49 §. 34, 4. In titulis Carthaginensi secundo et tertio litterae finales a reliquis nonnunquam ita differunt, ut multo maioris moduli sint, sicuti nos quoque extremis vocum et sententiarum litteris liberiorem ductum addere solemus. Vide maxime ת in עשתרת Carthag. 3, 4.

Pag. 54. Scribendi compendiis, quae §. 37 recensita sunt, adde haec: א pro ארבע Numid. 6, 1. 7, 1 (pag. 447). — ח, חת in num. Panormitanis, ubi in aliis exemplis מחנת (p. 292), חר pro חרשת (ibid.). — מ et מא pro מאת *centum* p. 87 inf. p. 270 lin. 20. — מ א pro מבעל אגדר in num. Gadit. p. 306. Praeterea huc referendae sunt litterae solitariae in multis numorum generibus exstantes, ut in Siculis pag. 292, Marathensibus p. 273, iis qui Arado vulgo tribuuntur p. 275 al.

Pag. 56 §. 39. Lineolam *Makkeph* in inscr. Tugg. reperisse sibi videbatur Hamak. diatr. 41, quam *Jod* esse vidimus p. 188.

Pag. 57 §. 40, 2, b, dele quae de exemplo מחובעל dicta sunt. Nam in ipsa inscriptione Numid. 7, 1 legitur מתנבעל, ut postea vidi. Regulae ibi propositae nulla igitur exceptio est.

Pag. 74 sqq. Quum ea, quae de inscriptione Semitica in latere Babylonico una cum litteris cuneatis exstante disputavimus, iam typis exscripta essent, insigni ill. Rochettii benevolentia ad nos pervenit huius ipsius inscriptionis, quae iam in Museo Parisiensi est, ectypum gypseum, ex quo intellexi, neque Hugii, neque Ker Porteri exemplum (tab. 31 no. 77, a. aa) satis accuratum esse. Figura enim, quae apud illos tertia est et *Chet* esse putabatur, manifesto duas litteras, *Tau* et *Aleph*, continet. Praeterea littera secunda et nona haud dubie est *Jod*, minime *Vav*, ut vulgo putatum est. Tertium igitur exemplum dedi (ibid. 77, aaa), ex quo apparebit, hanc caussam paullo aliter iudicandam esse, atque supra (p. 74 et 247) feci quippe ex exemplis pendens minus accuratis. Novem enim litterae illae vere Phoeniciae sunt, licet ad Aramaismum paullulum inclinantes (cf. Lamed et Nun in monum. Carpent., neque non informem litterarum speciem) et sine negotio leguntur:

ביתאלדלני, vel ביתאלרלני

quod quidem posterius propter ר et ל incompatibiles, quas vocant Grammatici, minus probabile est. Sed non eadem est interpretationis facilitas, imo mihi tam obscurae sunt istae litterae, ut certam de iis sententiam dicere non ausim. Si Phoenicia fuerit dialectus, verba vix aliter dispesci et explicari possint, quam בַּיִת אַל דְּלֵנִי *domus, ne haurias me:* sed hoc nemini facile placebit, neque Phoeniciae dialecti usum in Babylonia exspectaveris. Praestabit igitur, quod suadet etiam litterarum figura, ad linguae Aramaeae leges has litteras revocare et ita dispescere: ביתא לדלני *domus τοῦ Dalni*, qua sententia admissa hae litterae cogitari possint singulis lateribus, quibus Dalnii domus constabat, impressae fuisse. Sed quum huius formae nomen proprium ex lingua Aramaea certe explicari non possit, etiam huic interpretationi non multum tribuo, certamque sententiam vix dixeris, nisi plura huius generis monumenta in illis regionibus reperta fuerint.

Pag. 81 §. 53. Adde Eichhornii: Marmora Palmyrena explicata in Comment. Societ. Gotting. rec. Vol. VI. cl. hist. et philol. p. 80 sqq.

Pag. 89 §. 59. De alia quadam coniectura, eaque fortasse probabiliore, numerorum notae ex parte certe a littera initiali repetitae sunt, ut apud Latinos M a *mille*. Ita ○ *viginti* (p. 87. 270) esse potest ab עשרים, cuius dimidium est ∩ (unde vulgo —) = *decem:* signum autem *centenarium* numerum significans, in cuius variis formis (§. 57, 4) *quarta* nativa esse videtur, a phoenicio מ = מאת repetita esse possit.

Pag. 105. In explicatione Melitensis *secundae* l. c. proposita duo mihi ipsi semper displicuerunt: *unum*, quod nimis multae et nimis breves sententiae in tam brevi monumento minus inter se cohaerentes statuerentur, *alterum*, quod duae admitterentur sententiae sepulcrales, in quibus maxime altera (רת מרף אם בשת) molesta erat, quippe

quae inter laudes viri et nomen eius interiecta esset. Quae dum reputo, non possum non aliam suadere illorum verborum explicationem:

רֻחַ מַרְפֵּא מִבֹּשֶׁת

spiritus mansuetus sine dedecore,

de qua haec verba pariter atque praecedens נקה ad laudes viri sepulti pertinent, cuius nomen ipsum protinus sequitur. רֻחַ מַרְפֵּא *spiritus mansuetudinis* idem fere est quod לֵב מַרְפֵּא Prov. 14, 30 cf. 15, 4. Eccl. 10, 4, quod vero h. l. ipse vir *ingenio mansueto praeditus* appellatur *spiritus mansuetus* s. *ingenium mansuetum* (ein sanfter Geist) non magis mirum videbitur quam sexcenta eius generis exempla, velut Prov. 10, 31: לְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת תִּכָּרֵת *lingua perversa perit* i. e. vir tali praeditus, נֶפֶשׁ בְּרָכָה *anima benefica* 11, 25 pro eo qui tali praeditus est, ipsumque נֶפֶשׁ anima pro animanti, in quo anima inest. מִן in מִבֹּשֶׁת est *sine* (pr. immunis *ab*), ut מִמּוּם *sine labe* Iob. 11, 15, מִסְפָּר 21, 9. Optime autem inter se cohaerent: *Depositus est pius in hoc claustro, ingenium placidum sine dedecore, Hannibal, filius Barmelechi.* [Eandem formulam רח מרפא in laudibus sepulti habes etiam in Carth. XI, lin. 4, v. append. 2].

Pag. 131. De cruce interpretum יסנאת novam addere placet coniecturam, quae rationibus rite subductis reliquis verisimilior videtur. Quid enim si obscurum illud verbum יסן non aliud esse putemus quam ישן *dormivit*, ש littera more Aramaeorum in dentalem conversa? Statim occurrat aliquis, id facile quidem ferendum esse, quum in ipsa lingua hebraea saepe utraque forma appareat (חֶרֶשׂ et חֶרֶת, בְּרוֹשׁ et בְּרוֹת), sed ת, non ס, expectandum esse. Cui respondemus, etiam illam permutationem satis certam esse, ut monstrant exempla קָשַׁר aram. קְטַר ܩܛܪ ligavit, קִשֻּׁא ܩܛܘܐ cucumis: quod nemo miretur, qui reputet etiam ש et צ interdum permutari, v. c. רֶכֶשׁ ,ركض equus nobilis, חֹמֶשׁ rabbin. חוּמְצָא inguen. Amasse autem Poenos quoque illam sibilantium pronunciationem, apparet ex Plautino *thym* pro שם (1, 9), *thera* pro שַׂעַר (תרע) 1, 10, ut mirum videri non possit, eam h. l. etiam scribendo expressam esse. Quod ad grammaticam rationem attinet, יסנאת pro יסנא את scriptum est, ut apud Arabes saepe in libris scriptis يابو pro يا ابو, يابيها pro يا ايها. Ceterum hac ratione probata unicum fere radicis Phoeniciae, quae in solo Arabismo usitata sit, exemplum (p. 336) perit.

Pag. 148. In Cit. 23, lin. 2 figura quinta, quae in utroque exemplo, Porteriano et Pocockiano, eadem est, si modo recte descripta est, vix aliter explicari potest, quam ut composita sit ex 𐤐 i. e. *Phe* et 𐤉 i. e. *Jod*. Legendum igitur יעיף = יָעֵיף i. e. יָעֵף *fessus*, aetate gravis.

Pag. 151. Cit. 29, lin. 4, fig. 1 *Aleph* potius quam *Tau* esse videtur, eius quidem formae, quae est Cit. 20, 1. 33, 1. 3. Legendum igitur: צנאנת (*scutum Neithae*) ex צן, א art. et נת, cf. *Νιθάδων* p. 412. — Ibid. Cit. 30, lin. 2 pro במץ, quod probo etymo caret, lege רם n. pr. (altus). Ultimum signum merum ornamentum est, ut saepe in Citiensibus, vide maxime no. 12 extr.

Pag. 154. Inscriptionis *Sardicae* ab Arrio editae aliam explicationem dedit *Ferd. Benaryus* in Annal. crit. Berol. 1836 mense Iul. no. 8. 9.

Pag. 161. Inscriptionis Marsalensis novum apographum, quod cum Castelliano satis bene convenit, nuper ex Sicilia attulit mihique misit Cramerus D. Reperitur ea non Mazarae, ut Lindbergium (p. 39) secutus scripsi p. 161, sed Marsalae in palatio publico (palazzo publico) in lapide rudius caeso, duos pedes cum tribus digitis alto, quindecim fere digitos lato, qui muro infixus erat. Etiam litterae parum diligenter incisae, nunc colore nigro inductae sunt.

Pag. 162. Quum typis iam exscripta essent, quae de lapidibus Carthaginensibus atque Numidicis lib. II cap. 5. 6 disputavimus, cel. *Leemans*, Musei Lugdunensis custos primarius, qua est humanitate et erga me benevolentia, monumentorum Punicorum litteratorum, quae Lugduni exstant, omnium (Carthag. 1—4. 6. 8. Numid. 3. 4) ectypa gypsea mihi misit. Haec igitur, adhibitis exemplis Lugduni a me delineatis, in editione mea secutus sum: eademque iterum iterumque intentis oculis collustravi, si quid forte a me neglectum esset. Sed nihil inveni praeter haec tria. Ac *primum* quidem in Carthag. 3 subinde puncta reperiuntur, quae non casu orta, sed consulto facta videntur, ut in Tripol. 2, licet inscriptionis auctor in punctis ponendis alias leges, quam quae vulgo receptae sunt, sequi videatur. Puncta enim cernere mihi videor his locis posita: לרבת לחנת.ול.בעל.ן לאדן בעל. חמן: אש נדר גדעשתרת. הספר. בן עבדמלקר — quae, utut a vulgari consuetudine aliena sunt, tamen probabili explicatione non carent, ut paucis monstrare placet. 1) in puncto post חנת lin. 1 nemo haerebit, eo magis 2) in eo quod lin. 1 extr. est post ל et repetitur lin. 2 ineunte ante ב. Quum vero novum punctum sequatur post בעל (ad secundam enim lineam pertinere videtur illud quod infra caudam ב litterae est in רבת), idque suffixo antepositum, auctor id egisse videtur, ut nomen בעל, utpote numinis, cui titulus inscriptus erat, punctis includeret (cf. inscr. Sard.). Eodem modo 3) lin. 3 inclusum est nomen חמן, ad cuius finem vero tria puncta animadvertere mihi videor, unum superne, secundum a sinistro Nun litterae in media linea, tertium infra lineam. In hoc enim vocabulum exit prima pars inscriptionis. In reliquis nihil inest difficultatis. — *Dein* in lapide *primo* (v. p. 175) lin. 3 litt. 4 non *Jod* esse videtur, ut supra posui, sed ש, ut n. pr. legendum sit חמשת (quinque). Quomodocunque hoc explicabis, unum observo, etiam apud Hebraeos vocabula numeros significantia in nomm. propria abiisse, ut שֶׁבַע 1 Sam. 20, 1. 1 Par. 5, 13. — *Denique* in lapide *tertio* lin. 5 in voce עבדמלקר *Daleth* (quod Hamakerus Ain esse putaverat) manifesto habet caudam collumve quod a dextra capitis dependere debebat, a sinistra parte dependens: id quod a statuario consulto ita factum esse persuasum est iccirco quod a dextra parte spatium deerat et metuendum erat, ne collum istud cum Beth litterae capite collideret.

Pag. 172. Ad חַמָּנִים Veteris Testamenti illustranda, quae monumenta vel conica vel obelisci speciem imitantia fuisse videntur (v. Thes. 1, 490), quibus litterae

inscriptae erant, cf. *ἀπόκρυφα Ἀμουνίων γράμματα* ap. Phil. Bybl. p. 7 Orell. Hamak. Miscell. 53 sqq.

Pag. 180. *Principis* (רב) nomine, quo *Beri* in Carth. 8 insignitur, intelligendus videtur unus e *seniorum principibus* apud Carthaginenses, de quibus vide Liv. 30, 16. Iustin. 31, 2. Cf. Hendreich de rep. Carth. p. 319.

Pag. 182. Sero animadverti, etiam Punicam huius apographi partem nihil aliud continere quam inscriptionis Tuggensis quaedam fragmenta pessime descripta. Extrema certe linea manifesto extremum tituli Tuggensis versum continet et etiam in reliquis figuras huic titulo proprias, velut Ain, facile agnoscis. Omnino falsa igitur illa libri Beverlandiani de hac inscriptione in „*theatro Carthaginensi*" reperta notitia, poenitetque nos loci ei in opere nostro assignati. Ceterum memoratu dignum fuerit, in descriptione Africae saepius laudata a Quatremerio gallice translata mentionem iniici (p. 65) „inscriptionis *Himjariticae*" in theatro Carthaginensi repertae. Nonne haec potius Punica erat? Saltem scriptura Punica cum Himjaritica ab illitteratis hominibus facile confundi poterat: Himjariticamque scripturam in theatri Carthaginensis ruderibus nemo facile exspectet.

Pag. 196 ad not. **). Alia quaedam Libyca a veteribus tradita sunt: *Βάττος* rex Herod. 4, 155, *ζεγέρυες* colles et murium genus ib. 4, 192 (cf. pag. 389), *Ἄδικος* Venus Hesych.

Pag. 200. lin. 25. Ne necesse quidem est, pro reponere , quum prius signum etiam in numo Panormitano apud Bayerum pro *Mem* reperiatur, vide p. 289.

Pag. 205. In Numid. 3 lin. 3 n. pr. alterius voventis vix aliter legi poterit quam חרמדל, quomodocunque hoc explicabis.

Pag. 208. In inscr. *Numidica quarta* lin. 1 litt. 4 ectypo denuo inspecto non *Lamed*, sed *Jod*, esse videtur, ut legendum sit משלי שעתבעל pro משל לשעתבעל, sententia non mutata, quum י statui constructo adiectum videatur, ut Numid. 6, 5: משלי עת *dominator populi*.

In difficillimis eiusdem tituli partibus mihi semper fuerunt versus primi litterae 11—14, quas supra ex delineatione, quam Lugduni feceram, iudicans legi הכשר *probus*. Verum accepto ectypo gypseo intellexi, duas litteras postremas paullo aliter et ita delineandas esse, ut in tabula nostra factum est, atque iccirco non שר legi posse, sed probabiliter תי esse. Inde prodit הכתי *Citiensis*, quod ferri potest, etiamsi pater *Scheôtbalis* de explicatione versus secundi a nobis proposita rex Massylorum fuerit. Ceterum ingenue fateor, inscriptionis Numidicae sextae et septimae interpretationem novum mihi scrupulum de versu secundo iniecisse. Quinque enim postrema vers. 2 signa admodum similia sunt his, quae Numid. 7, 2 (coll. 6, 5) legimus אש כלת *sacrificium holocausti*. Quum etiam, quae praecedant, admodum obscura sint, a veri specie non alienum fuerit, etiam hunc lapidem ad sacrificium aliquod humanum pertinere. Sed certam huius versus interpretationem a futuro tempore exspectare malo, quam novas cumulare coniecturas.

Pag. 213. Inscriptionis *Tripolitanae primae* exemplum iam anno 1806, qnum lapis adhuc in Africa esset, a se delineatum edidit etiam *J. D. Delaporte* in *Journal Asiatique*, IIIe Série T. I. p. 315 (Avril 1836), idque satis accnratnm ac plerisque reliquis praestantius, maxime in prima littera ab aliis male picta: in eo tamen falsum, quod SVFF scribitur pro SVFE, ut et in ipso lapide est et recte dederunt Stirnmius et Reuvensius. Vidisse se lapidem refert humi iacentem in colle, unde prospectus patuerit in planitiem, in qua *Lebda* (Leptis) sita est, quae Delaportii narratio cum his, qnae supra ex Ali Beji commentariis retulimns, ita conciliandа esse videtur, nt sumamns, eruditum Hispanum hunc lapidem vidisse, qnum adhuc in nativo sno loco i. e. in arcu triumphali esset, Delaportum, quum arcu iam destructo humi iaceret. Quum antographum bis, in duobus lateribus arcns, exstitisse narret Ali-Bejus, cogitari etiam possit, unnm hoc, alternm aliud vidisse: sed ex fracturae ratione colligo, Portianum exemplnm idem esse quod eqnidem in Anglia vidi et delineavi.

In eodem autem Diario Asiatico T. II. p. 142 sqq. cel. *Arrius* Tnrinensis novam de hoc monumento legendo coniecturam in medium protnlit, quam h. l. cnm lectoribus communicare et paullo accuratius examinare meum esse putavi: non desperans fore ut ipse vir doctissimus perpensis argumentis nostris sententiam snam abiiciat.

Ac primnm Arrius inscriptionem latinam AVG. SVFF (imo SVFE) supplendam censet: *Augurale* (vel Augustale) *) *Suffetis* i. e. praetorium ducis, et propterea non dubitat qnin haec inscriptio portam praetoriam castri cuiusdam Romani apud Leptitanos ornaverit, qnam coniecturam Punica etiam inscriptione firmari existimat. Quasi vero locus sit coniecturis in rebus, quae in veritate et facto positae sunt. Legerat iam Arrius in exercitatt. meis palaeographicis p. 72, hunc titulum olim arcui triumphali Romano infixum fnisse, sed mihi credere non videtnr, quasi vero talia ex ingenio comminisci potnissem. Credat igitur Ali-Bejo (v. snpra p. 213), quem si inspexisset, ab illa coniectura hand dubie se abstinnisset, quum arcui triumphali apte inscribere possis: *Augusto Sufetes*, nnllo modo *Augurale Suffetis.*

Dein Arrins Punicam inscriptionem ita legit et interpretatur:

בַּן לְאַלְּסַן ראמָא עִלָּא

locus ducis Romae excelsae,

quae cnm verbis Latinis optime congrnere existimat. Vernm ut litterae Latinae sic, ut A. fecit, propter monumenti rationes suppleri non poterant, ita obstante Palaeographia mnlto etiam minns Punicas litteras hoc modo legere licet. Qua de re ne dubium supersit, singula auctoris argumenta diligenter examinare placet, qno facto intelligant lectores, ex octo litteris, qnae in hac inscriptione reperiuntur (ת, ש, ר, ק, ע, מ, ל, כ) virum doctum nonnisi tres (ל, ע, ר) recte agnovisse.

*) *Augurale*, pr. locus ubi imperator auguria capere solebat (Tac. Ann. 2, 13. 15, 30), de *tabernaculo ducis* dicitur Quinctil. 8, 2 §. 8; *Augustale* vero hoc significatu nusquam reperitur et iam a Burmanno ex Quinctiliani loco expulsum est.

Atque 1) vir eruditus se intelligere negat, cur litterae 2. 7 ח habitae sint, et „quum etiam aliae huius tituli litterae scripturae chaldaicae similes sint (!!)“ eas *Nun* (igitur Nun finalia) esse coniicit. Caussa vero, quam vir doctus desiderat, satis idonea in multis aliis huius litterae in scriptura Numidica, adeoque in altera inscriptione Tripolitana, exemplis posita est, vide quae laudavimus p. 48 ad fig. 18. 19. 21, et satis mirari non possumus, eum bonae observationis p. 151 factae ita immemorem fuisse, ut in inscriptione Tripolitana legenda scripturam chaldaeam quum Phoeniciae in universum tum maxime Numidicae longe dissimillimam in subsidium vocaret. 2) Idem non dubitat, quin litt. 6 sit פ, provocatque ad inscr. Sard. lin. 5 litt. 2, quam idem *Phe* esse statuerat. Sed inspiciant velim lectores hanc figuram, et in oculos incurret, nil similitudinis esse inter duas has litteras, quarum illam *Jod* esse supra (p. 156) vidimus, quum haec nostra *Caph* sit, ut in altera Tripolitana, nostrae gemina, ubi eadem ter reperitur, lin. 3 in כלכל, et lin. 4 in לכת. 3) Litteram quater obviam (4. 9. 11. 14) non *Mem*, sed *Aleph* esse existimat auctor, quod et ipsum sibi licere credit. Sed litterarum ח, א, ש, מ non tanta profecto est confusio, qualem auctor statuere videtur, et haec ipsa forma, quam lapis noster quater exhibet (altera crucis trabe curva), nunquam est *Aleph:* contra nihil aliud esse potest quam *Mem*, ut recte vidit Lindbergius. Orta enim est ex dextro scapo neglecto. In Aleph Numidico nunquam deest uncus in summo dextrae trabis, vide pag. 20 fig. 22. 23. 24 et de *Mem* littera p. 36 fig. 18. 20. 4) Litteram *primam* Arrius *Caph* esse existimat: sed huius litterae nonnisi sinistra pars superest, quam nobis suppleat aliquis ita, ut legitimum Caph oriatur. Arrius certe non fecit. Denique 5) litt. 10 vir doctissimus dubiam esse pronunciat, et propterea ex contextu explicandam: quod non scripsisset, si legere et perpendere voluisset, quae in exercitt. palaeogr. p. 82 de huius signi potestate observavimus. Hoc enim *Koph* esse, nemo negabit, qui voc. קלת Numid. 1, 2. 2, 2. 4, 3 hoc signo scriptum comparaverit cum Numid. 3, 2, ubi in eodem vocabulo vulgaris eius litterae forma apparet. His ita disputatis non est quod observemus, etiam talem orationis formam, qualem auctor effinxit, in huius regionis inscriptione ferri non posse, quum omnia monumenta Numidica purum Hebraismum sequantur, nihil chaldaici coloris habeant. Iis enim, quae de litterarum potestate definienda diximus, omnis res conficitur. Ceterum quod etiam in hoc titulo explicando a viri celeberrimi sententia mihi discedendum fuit, quanto ego hoc gravius tuli, tanto eum quippe solius veritatis studiosum id spero facilius laturum.

Pag. 232. Nomen proprium שמיתי in no. 70 quid significet, aliquanto post demum invenisse mihi videor. Dictum enim videtur pro שם אתי (שֵׁם אִתִּי) *nomen* (Dei) *mecum*, ut n. pr. urbis Numidicae *Simittu* (p. 426) pro שֵׁם אִתּוֹ, cf. *Ithobal* אִתּוֹבַעַל et *Salithu* (p. 413) fortasse pro שַׁל אִתָּהּ *quies cum ea.* שֵׁם, הַשֵּׁם ellipt. de nomine Dei habes Lev. 24, 11. 16. Deut. 28, 58, pro אִתִּי autem h. l. scriptum est יתי, more Aramaeorum, qui א (maxime *i* vocali munitum) in mediis vocibus saepe emolliunt in י (thes. p. 3, A) ipsumque את, ubi nota accusativi est, ית scribunt.

Si Iudaei nomen fuerit ex Beerii de his monumentis sententia (p. 231), שם de ipso summo Deo intelligi possit.

Pag. 247. De monumento *Phoenicio-Babylonico* v. supra pag. 462.

Pag. 275. De numo (Arad. Carne D), quem cum Bayero *Carnae* tribui, nuper nonnulla observavit *Ferd. Benaryus* (Annal. crit. Berol. l. c.), de quibus referre quaeque paucis examinare nostrum est, praesertim quum supra in hoc numo tractando iusto breviores fuerimus. Is enim Lindbergium fere secutus (p. 34) epigraphen legit: קרן צ׳ |||| — *HNN* שת ער *cornu* (copiae) *Tyri*, *Aradus*, *anno* 74, numumque Arado, non Carnae, vindicare vult: de qua interpretatione mihi ita iudicandum videtur. Ante omnia 1) cum Bayeri exemplo comparandum erat Parisiense apud Mionnetum T. V. p. 470 no. 899 (tab. 25, no. 88), quod eandem epigraphen habet eamque magis integram, et uno tantum anno post illud cusum est, ut monstrat anni notatio |||| — *NNN* שת i. e. *anno* 75: ex qua praeterea colligo (cf. p. 87), etiam apud Bayerum pro *H* legendum esse *N*, fortasse |\| scriptum, ut saepe *Nῦ* apud Graecos. Atqui 2) in hoc Parisiensi superior illa epigraphe plenius legitur קרן צר (ad צר ita ligatum cf. num. Tyr. F.), qua collata vix dubitari potest, quin apud Bayerum quarti signi sinistra pars perierit. Sed 3) litterae ער ad sinistram numi partem conversae aeque (cum Lindbergio) *Aradus* (אַרְוַד) explicari possunt neque cum superiore illa epigraphe copulari (nunquam enim epigraphae, quae diversas numismatis partes occupant, deinceps leguntur unamque sententiam efficiunt); contra, ut in Marathensibus (p. 273), Ciliciis (A. B), Cossureusibus (E. F. G) tertiam quandam epigraphen constituunt, quae in variis exemplis varia esse solet et fortasse per compendium urbis magistratus indicat. Itaque קרן צר omnino (quod vel locus his verbis assignatus suadet) ipsum urbis nomen indicare videtur i. e. (ut vix dubito) *Carnes*, ad cuius nomen pro more satis recepto *cornu copiae* imagine alluditur. Si nihil nisi Aradi attributum ornans esset קרן צר (corum copiae Tyri), Aradiusque esset numus, haud dubio *Aradi* nomen idque sine compendio scriptum illi attributo praemissum et in monetae cacumine positum esset, non in eius latere quasi delitesceret. Ceterum cum his numis comparandi erunt ei admodum vicini apud Mionnetum l. c. no. 900. 901 tab. 25, no. 89. 90.

Pag. 292. Numum Panormitanum *bilinguem* permagni faciendum describit *Mionnetus* Suppl. I p. 421 no. 433, cf. tab. 8, 10:

Figura virilis nuda bovi insidens facie humana praedita, *ad d.* cum epigraphe: *ΠΑΝΟΡΜΟC.*)(. *Neptunus rupi insidens manu dextra tridentem tenens* ad d. in area *piscis*. Epigraphe Phoenicia haec: [illegible] (מחם ?) de qua nihil definio, donec litterae denuo examinatae fuerint.

Pag. 312. In numis Malacae malim מלכא (מְלָכָא) legere quam מְלָכַת: quum ea figura, quam quarta littera in omnibus exemplis (praeter E, in quo ה est) habet, vulgare sit Aleph scripturae Hispano-Numidicae (v. pag. 20, no. 22—24, adde exempla in inscr. Numid. 8), contra raro pro Tau ponatur (v. pag. 47), quod ipsum in numis Hispanicis, quorum auctoritas hac in re plurimum valet, constanter alia figura pingitur, cf. ת in בעלת et עבדרת in numis Gaditanis, Abderitanis et Belensibus.

Pag. 321. 417. Si quis in peregrina nominis בקי *Bucca*, *Buca*, *Baca*, *Vacca*, *Vaga* origine statuenda offenderit, is utrique formae Phoeniciam originem vindicare possit, si sumat, *Vacca* et *Vaga* esse בקעה *vallis*, et בקי pro בקיע, بَقِيع i. q. בִּקְעָה, بُقْعَة melit. *bokky'a* vallis, regio, campus. Neque a Plauti verbis 2, 42 hoc alienum est, ubi *bocca* esse possit *regio*.

Pag. 323. Quod ex Mannerti auctoritate *Sabratham* eandem urbem esse putavi, quae dein *Tripolis* appellata est, id mihi retractandum est, quum صبرة Arabum a Tripoli طرابلس diversa sit, v. Quatremère description de l'Afrique p. 27 cf. 17.

Pag. 346. Lexidio nostro ex monumentis contexto addenda sunt vocabula ex tribus inscriptionibus Readianis (append. 2) et ex Tuggensis tituli novo exemplo (append. 3) petenda, quae quidem singula recensere non opus est. In eodem nonnulla delenda sunt, quae ex Tuggensis tituli locis male lectis hausta erant, veluti הרבשמא, שטראדם ex lin. 2, et plurima ex pristina versus septimi lectione petita.

Pag. 378. Omnia sana et legitima essent, si litteris pro *Hanno Muthumballe* legeretur: *Hanno le Muthumbal* חַנּוֹן לְמְתוּנְבַּעַל, quod suppleri possit: חַנּוֹן (בן) לְמְתוּנְבַּעַל, cf. 2 Sam. 3, 2: אַמְנוֹן לַאֲחִינֹעַם *Amnon Achinoamae* fil., V. 3: כִּלְאָב לַאֲבִיגַיִל. V. 5: יִתְרְעָם לְעֶגְלָה, quanquam in his exemplis praecessit: וַיִּוָּלְדוּ בָנִים.

Pag. 396. Quattuor inscriptionibus latinis nomina propria Punica continentibus addenda est *quinta* apud Reinesium, syntagmate inscr. antiqu. p. 477: M. Crasso Frugi L. Pisone Coss. (i. e. anno urbis 780) senatus populusque Timiligensis hospitium fecerunt cum C. Silio C. F. Fab. Aviola . . . . Egerunt legati Azdrubal Suffes Annobalis f. Agdibil Boncarin Iddibalis f. Risuil . . . uno Azdrubalis f. Xucel(a)azo . . . . . Amilcaris f. Agdibil Balitonis f. Sirni, in qua haec sunt nomina propria Onomastico nostro pag. 399 sqq. addenda: *Agdibil* (אגריבעל foedus Baalis): *Annobal* (חַנּוֹבַּעַל quem Baal donavit): *Balito* (בעליתו dominium eius?): *Risuil* (רְצוּאֵל beneplacitum Ili i. e. Saturni). „Xucelazo“ admodum suspectae lectionis est.

Pag. 403. v. *Bocchus* addendum: Genuinam huius nominis formam esse *Boch*, luculenter arguit etiam planta in memoriam eius regis dicta, de qua Hesych. *Βώχ*, *βοτάνης εἶδος*, et Virg. Cul. 404: et Bocchus Libyae regis memor.

Pag. 414 v. *Sophonisba*. Forma *Sophonisba* apud Livium esse videtur צְפֹנִי שֶׁבָּהּ *thesaurus meus*, *qui in ea* (est). Ad formam cf. אָהֳלִי בָהּ Ezech. 23, 4 sqq. — Eidem Onomastico haec fere nomina propria addenda sunt: *Axid* et *Fasir*, principes Circumcellionum Aug. c. Petil. II, §. 146, prius fortasse אָח זֵד *frater ferox*, posterius פציר i. q. פָּרִיץ *ferox*, *tyrannus*, ambo attributa magis quam nomina propria. — *Tabion*, unde *Θαβίωνος παῖς* scriptor et theologus Phoenicius, Philo Bybl. 38 Orell. (טבּיון cervinus). — *Thuro* *Θουρώ* ibid. p. 44 (תורה lex) cf. Ham. p. 171. — *Usous* *Οὔσωος* ibid. p. 18 (עֵשָׂו?).

INDEX I

vocabulorum Phoeniciorum tum appellativorum tum nominum propriorum, quae in monumentis et apud veteres scriptores reperiuntur. Etiam compendia vocum in monumentis obvia suis locis inserta sunt.

ge. nomen geographicum, *pl.* plantae nomen, *cp.* compendium scribendi significat.

INDEX II

nominum et rerum memorabilium.

Quaecunque in tribus Lexidiis lib. IV cap. 3 explanata sunt vocabula Punica, in hoc indice omissa et in illis quaerenda sunt.

E R R A T A.

Pag. 6 lin. 10 et pag. 120 lin. 13 lege: *Rud.* pro *Lud.*
Pag. 38 lin. 18 lege *E* pro *D.*
Pag. 59 lin. 15 lege *litt. F* pro *litt. C.*
Pag. 107 lin. 17 et pag. 108 lin. inf. lege: *de Marmora* pro *de Marmara.*
Pag. 133 ad Cit. 3 lin. 4 lege: בראשמן et lin. 6 *Bad-Esmuni.*
Pag. 139 lin. 29 lege: desperarunt.
Pag. 159 lin. 6 lege נגית pro נגיף.
Pag. 188 lin. 11 ab inf. lege: *quidam* pro *quidem.*
Pag. 213 lin. 28 lege: *repraesentanti.*
Pag. 223 lin. 19 lege יסמך pro יסמי.
Pag. 234 lin 21 lege: *est* (al. *Jehova*).
Pag. 243 lin. 6 ab inf. litt. 1 lege: ה.
Pag. 257 lin. 13 repetit*a*, *quam.*
Pag. 261 lin. 8 post *superstes* adde *praeter numos Ptolemaidis.*
Pag. 269 lin. 9 CXLVII pro CXLVI.
Pag. 293 lin. 3 a fine lege: *tum* graeco more .... currunt *tum* inversae sunt.
Pag. 318 lin. 17 lege: *stella* cum epigraphe.
Pag. 368 in loco Plautino vers. 2 legendum *Iacchun* pro *Iacchu.*
Pag. 369 lin. 14 extr. post *indicavit* adde *mihi.*
Pag. 373 lin. 16 lege: *a* Punicis.
Pag. 377 lin. 3 lege: *minuchoth* pro *menuchoth.*

